

Komádi története és népelete

**Írta és szerkesztette:
Dr. Makai Sándor**

**Lektorálta, javította:
Dr. Makra Zsigmond kandidátus**

© Dr. Makai Sándor, 2001.

**Kiadja:
Magyar Téka
Erkel Sándor Könyvesház, Békéscsaba**

A mű szerzői jogilag védett, minden jog fenntartva! Jelen könyvet, illetve annak részeit tilos reprodukálni vagy sokszorosítani, más nyomdai vagy elektronikus módon lemásolni, adatrendszerekben tárolni, bármilyen módon leközölni vagy terjeszteni, a jogtulajdonos szerző és kiadó előzetes írásos engedélye nélkül.

Tartalom

Előszó

A Szerző bemutatkozása

I. Komádira vonatkozó középkori leírások

1. Barátosi Lénárt Lajos
2. O'sváth Pál
3. Csánki Dezső
4. Vermes Ernő
5. Nadányi Zoltán
6. Mezősi Károly
7. Györffy Lajos
8. Dankó Imre
9. Sárréti Írások

II. Természetföldrajz

III. A feudalizmus

1. A hajdúkról
2. Komádi, a derecskei uradalom része
3. Urbárium
4. Jobbágyterhek az Urbárium után
5. Földművelés és állattenyésztés az uradalomban
6. Ipar, kereskedelem, a kommuna gazdálkodása
7. Az Urbárium megszűnése, az uradalom szétesése
8. Árvízszabályozás, mocsarak lecsapolása

IV. Régi foglalatosságok és népélet

1. Dr. Molnár Balázs élete és munkássága
2. Földművelés
3. Állattartás
4. Pásztorkodás
5. Halászat, pákászat
6. Méhészkedés
7. Madarászat
8. Nád- és gyékényvágás
9. Farkasokról
10. Javasasszonyok, veszettorvosok
11. Betyárokról
1. Szappanfőzés
13. Táplálkozásunk
14. Hagyományos ünnepek és rendezvények
15. A bocskor
16. Tűzgyújtás taplóval
17. A gyékényhám
18. A községi építkezésekről

V. A 19-20. sz. történéseiből

1. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc
2. Az I. világháború és az azt követő események
3. A Komádi vásár
4. Közigazgatás, területi beosztás
5. A Csendőrség és a Rendőrség
6. Utcanevek
7. A II. világháború
8. Pártok alakulása
9. 1956.
10. A kulturális- és sportélet
11. Az Ipartestület
12. A Vadásztársaság
13. Hídjaink

VI. Események, emlékek az Egyházak életéből

VII. A Komádi tanyavilágról

VIII. Kollektív mezőgazdálkodás

IX. Külterületi lakott helyünk, Dobai-pusztá

X. A község ipara és szolgáltatása

1. A Kendergyár
2. Malmok és téglagyárak
3. A Tévéállomás
4. Az EUROTÉX Kft.
5. Kereskedelem és vendéglátás
6. Pénzüzetek
7. A Munkaügyi Kirendeltség

XI. Egészségügyi-szociális és oktatási intézmények

1. Az egészségügyi ellátás
2. A szociális ellátás
3. Az Iskolák
4. A Nevelőotthon

XII. A Település „kijánlása” és vázlatos története

XIII. Mellékletek jegyzéke

1. Térképek és iratok
2. Fényképek

Köszönet a Támogatóknak

„Óhajtom pedig, hogy a ki fáradságos éjjelezéseimnek e termékét kezébe veszi, legyen irántam igazságos és jóakarátú bíró. ... ha valaki munkámnak valamely tévedését megigazítja, vagy abban pótol valamit, a mit én elhagytam, nem csak, hogy nem neheztelek és nem haragszom reá, hanem inkább (bárki legyen is az) a legnagyobb hálára kötelezettnek fogom magamat iránta érezni.”

Werbőczy István Hármaskönyve (Tripartitum),
Bécs, 1517., 4-5. old.

Ajánlom Kedves Családomnak, akik sokat segítettek,
Komádi volt, jelen és jövő Polgárainak.

Előszó

Egy újabb településtörténeti művet, egy nagy múltú faluét, Komádiét, veheti kezébe a Kedves Olvasó.

- Ó, de örülök, már az én falumról is jelent meg könyv - mondhatja az itteni lakos, aki magáénak érzi faluját.

- Nohát, írtak Komádiról? csodálkozhat rá a könyvre a csökmői, darvasi, vagy furtai ember, s esetleg hozzáteszi: megnézem már, mit is írtak róla, hiszen jól ismerem, jártam én ott, akárhányszor. Talán folytatja: jó volna, ha rászánná magát valaki és írna az én falumról is.

Komádi? mondja valaki, az Alföld túlfeléről, vagy a Dunántúlról - rémlik, hallottam már a nevét. Lehet, hogy egyszer keresztül is autóztam rajta, de ki emlékszik az ilyesmire? Komádi? tényleg van ilyen nevű falu? Soha nem hallottam! Mit lehet arról írni?

Honfitársaink véleménye - ismereteik, életük során kialakult nézeteik szerint - igen sokféle lehet. Tartsuk tiszteletben mindenikét, de azért, vagy inkább: éppen ezért, nézzük meg, magyarázzuk meg, hogy miért is írunk annyi helyi jelentőségű dologról: nem csak jelentősebb városok történetéről, de falvakról, ezek között kisebbekről, eldugottabbakról is, családokról, nem csak főrangúakról, amelynek köréből az ország dolgait igazgató személyiségek kerültek ki, hanem egyszerű nemes, sőt jobbágy családokról is.

A középkor történetírói eseményeket írtak le: apróbbakat, nagyobbakat egyaránt. Nagy Lajos királyunk itáliai születésű történetírója például oly részletességgel számol be a király Nápolyi hadjáratáról, hogy abból az ott szereplő vitézek számtalan haditettéről is tudomást szerezhethünk. Mi volt ennek a haszna? Többek között az, hogy Arany János oly csodálatosan írhatta meg Toldi trilógiájában Lajos király itáliai hadjáratát. E részletező - ha úgy tetszik - aprólékoskodó történetírás volt jellemző a koraújkorai hazai történetírásunkra is.

A XIX. század második felében kezdődő szemléletváltozás a XX. századra teljesedett ki. Történészeink egyre inkább válogattak: a csaták részletes leírásának, egyéni hőstetteknek már egyre kevésbé maradt hely, ezeknek helyét elfoglalták a gazdaságtörténeti, szellemi történeti fejtegetések, nagyobb, országhatárokon túlnyúló összefüggéseket kerestek, a hazánk eseményeit európai összefüggések keretében vizsgálták. E szemléletváltás idején kezdett meg erősödni a kisebb tájegységek, a megyék, járások, települések történetének megírása iránti igény. Még a XIX. században jelent meg könyv Bihar megyének központi, illetve sárréti járásáról. Szép példája a helytörténetírásnak Gacsári nagytiszteletű uramnak Füzesgyarmatról írt krónikája. Ennek kézirata 1839-ben készült el és 1880-ban jelent meg nyomtatásban. Értékes településtörténeti mű Herpay Gábornak, Debrecen kiváló levéltárosának a Földes községről írt könyve, amely 1936-ban jelent meg. Különféle nehézségek után a sor folytatódott, így Hajdúnánás és Hajdúböszörmény története egyaránt 1973-ban, Polgáré 1974-ben jelent meg.

Eddig történeti művekről szóltunk, de kézenfekvő dolog, hogy ezeknek is vannak néprajzi vonatkozásai, csak úgy, mint ahogy a nevükben a néprajz megjelölést viselő művek részben történeti műveknek is tekintendők. Ez utóbbiakra néhány példa: Bakonszeg története és néprajza (1990), Békés város néprajza (1983), Sárrétudvari néprajza (1993).

Summa summarum: sok és sokféle településtörténeti és néprajzi tárgyú könyv jelent meg az elmúlt bő évszázad során, ezekből számos tárgyzsza szűkebb hazánkat, a mi környékünket is. A „sok” eléggé indefinit fogalom: kétségtelen, hogy a fenti néhány példánál sokszorosan több

gyűjthető össze környékünk - mondjuk a Debrecen és Szeged közötti térség területéről. Valamikor 13 ezerre tettük hazánk településeinek számát, ma csak valamivel haladja meg a 3 ezret. Szép lenne, ha minden településünkről volna már, vagy várható lenne, hogy belátható időn belül jelenjék meg feldolgozás. Ettől még messze vagyunk. A közelmúltban indult egy nagy vállalkozás Száz magyar falu néven. Ha ez beteljesedik, akkor 3 százalékkal több falunk története lesz megírva. Ez a szám is mutatja: van még tennivalónk.

A mi?, miről írni? kérdés mellé oda kell tennünk a ki? kérdését is. Debrecen, Szeged egyaránt kiváló tudományos központ. Itt évente jelennek meg értékes történeti, településtörténeti, néprajzi művek. Trivialitás, nem kell bizonygatni, de felemlítjük: egy egyetemmel, levéltárral, múzeummal büszkélkedő várossal itt Komádiban, vagy hazánk sok-sok más falvában nem mérhetjük magunkat össze. A Szegeden dolgozó tudós, aki középkori oklevéltárat szerkeszt, vagy feldolgozza a régen megszűnt Zaránd vármegye történetét, nemigen vállalkozik egy falu történetének a feldolgozására. Helyesen teszi. Ő nagyobbbat szolgál a történettudománynak a fentebb említett munkával. Ki írja hát meg kedves faluja történetét? Ez bizony a helybéli tanítóra, lelkészre maradt már annak idején is, és marad ma is a faluban élő írástudóra. Jó ez vagy rossz? Szükségyszerűség. Csak ily módon kerülhetnek be történetünk nagy adattárába azok az események (elismerem: nevezhetők „apró” eseményeknek), amelyek a nagy, átfogó, sokkötetes művekből szükségszerűen kimaradnak.

Örülünk hát annak, hogy legszűkebb hazánknak történetét tárgyzó művek is egyre-másra látnak napvilágot. Szeghalomról szinte évente jelenik meg valami, Ugra történetét is megírták, Zsadány története 1999-ben jelent meg, mégpedig éppen jelen, Komádiról írott mű szerzőjének tollából. Kívánom, jelenjék meg sok településtörténeti mű ezután is. Gyakorlati szempont, szakmai érdek is alátámasztja e kívánságomat: Bihar vármegye nemes családjainak történetén dolgozván, minden efféle művet haszonnal forgathatok. Szívbeli szempontok is vonzanak e területhez: édesapám Hegyközüjlon, Szentpéterszegen, nagyapám Csökmön és Furtán volt főjegyző, dédapám hosszú pályafutása során többek között Komádiban szolgált népjegyzőként.

Írtam az Úr 2001-ik évének Pünkösdi vasárnapján.

Dr. Makra Zsigmond

A Szerző bemutatkozása

A Sárrét szülötte vagyok, gyermek és fiatal felnőtt koromat Füzesgyarmaton töltöttem, kisebb (tanulás, honvédség) megszakításokkal. Nem hagyományos önéletrajzot adok magamról, hanem a történelmi véna miatt egy áttekintést, amely közelebb viszi az Olvasót az „elkövető” megismeréséhez.

1953. február 5-én, Gyulán születtem, bölcsődés és óvodás nem voltam. Elemi iskoláimat a füzesgyarmati Gépállomási Általános Iskolában végeztem el, igen jó nevű tanítóim és tanáraink voltak, akikre ma is tisztelettel gondolok.

A középiskolát a híres Péter András Gimnáziumban végeztem, ahol kitűnő környezetben, nagyszerű pedagógusok próbáltak rávezetni bennünket a tanulás fontosságára és a tudás megszerzésének szükségességére.

Szegény, munkás családként éltünk: Édesanyám a téglagyárban, majd a szociális otthonban dolgozott, fizikai munkásként, Édesapám téglagyári munkás, majd vezető volt. Nem voltak párttagok, de becsületes, dolgozó emberként előteremtették a számunkra szükséges megélhetési és tanulási költségeket.

Korán elkezdtem sportolni, igen eredményesen fociztam, de mégsem sportoló lettem. Akkorra rájöttem, hogy tanulni kell. Ebben segítettek önzetlenül a füzesgyarmati tanácsnál, ugyanis érettségi után itt dolgoztam, majd katona voltam 24 hónapig, ezt követően pedig elvégeztem a Tanácsakadémiát, amely első diplomámat és második munkahelyemet adta: Zsadányba kerültem vb. titkárnak. Munkámat igyekeztem lelkiismeretesen végezni, sok segítséget és bátorítást kaptam, de voltak, akik ellenemre tettek vagy nem támogattak kellően.

Majd az Államigazgatási Főiskola következett, de ekkor már, 1982-ben GAMESZ (Gazdasági Ellátó és Szolgáltató Szervezet) vezetője voltam a Komádi tanácsnál, mert Békés megye lemondott egy időre rólunk. Itt is telepedtünk le.

Függetlenül a rendszer hibáitól (ami akkor kevésbé érdekelt, ma már azonban a politika is fő érdeklődési területem), az oktatás jó színvonalon történt, ragyogóan képzett tanáraink voltak. Sokat lehetett tőlük tanulni, emberi és szakmai téren egyaránt. Megszeretve ezt az iskolát, mert a jogi egyetemre nem engedtek akkori munkahelyi vezetőim (akik ma is vezetők ugyanott), elvégeztem a gazdálkodási szakot is. Itt is kitűnő munkatársaim voltak, a Szervezet - többek megítélése szerint is - eredményesen dolgozott, de a rendszerváltást követően megszűnt, nem objektív, eredménytelenségi okok miatt. Ekkor a hivatal pénzügyi dolgozója lettem, majd '93 tavaszán visszatértem Zsadányba, jegyzőként.

Nehéz időszak volt, de kollégáim átsegítettek a problémák nagyobb részén, így tudtam Pécsre elvégezni a jogi kart is (amely felnőttkori vágyam volt), amelyre Komádiban esélyt sem adtak. Szakmai téren elvégeztem a település menedzseri tanfolyamot, közigazgatási szakvizsgát tettem, ingatlanközvetítő és értékelő is vagyok, alkotmányjogi tanulmányom jelent meg a közigazgatási szaklapunkban. Petőfi halálának körülményeit is kutatom. Az egyetemen szerettem meg a történelmet, helytörténetet, majd a néprajzot.

Időközben házasságot is kötöttem, feleségem Ritu Éva védőnőként dolgozik a községben. Gyermekeim, Krisztina egyetemista, Anikó pedig végzős általános iskolás. Mindannyian kiválóan tanultak, illetve remélem még sokáig tanulni fognak.

1999-ben megjelent első kiadványom, Zsadány község története, amelyet nagy szeretettel és elismeréssel fogadott a település, az elszármazottak és a székely testvértelepülés lakossága egyaránt.

Egy kis rábeszélés után elkezdtem Komádi történetének és népeletének összeállítását, amelyhez kellő alapom és anyagom már volt. Nagy csatározások közepette - melyből többet is elvesztettem, de remélem a háborút, megnyerem -, igen sok munkával és kevés segítséggel sikerült összeállítanom ezt a kiadványt.

Ennek során sikerült megszereznem a Komádi illetőségű dr. Molnár Balázs néprajzgyűjtő hagyatékát - ez helyben másoknak nem sikerült -, amely még nem került feldolgozásra és kiadásra. Tervezem Molnár Balázs néprajzi munkáiból egy kiadványt szerkeszteni, amely 1-2 év múlva meg is jelenhet. Nagyon jó kapcsolatot alakítottam ki a Néprajzi Múzeum Adattárával, ahonnan a néprajzi források jelentős részét sikerült beszereznem. Történelmi adatokat az Országos és a Megyei Levéltár, valamint a Déri Múzeum bocsátott rendelkezésemre, hálás vagyok nagyszerű szakembereiknek.

Helyben többen is adtak segítséget, de kiemelem közülük ifj. Gulyás János barátomat, akinek vérében van a történelem és a néprajz szeretete és tudása, így sok segítséget tudott adni a könyv összeállításához.

A legnagyobb segítséget azonban a Lektorom adta, akivel a szél fűjt össze: egy általam ismeretlen, igen jó szándékú és nagy tudású szakember, aki biztatott, bátorított és szakmai segítséget adott, köszönet érte. Közben kiderült, hogy Komádi gyökerei is vannak.

Az egyházak, különösen a Református egyház segítsége is jelentős volt, minden lehető módon támogatták könyvem összeállítását és megjelenését.

A megjelentetésben kiemelkedő szerepe van „Nyomdám szakembereinek”, akikkel már korábban is együttműködtem: nélkülük nem boldogultam volna. A sok nevesített és névnélküli támogatómnak is köszönettel tartozom, mert anyagi segítségük nélkül ez a könyv nem jelenhetett volna meg.

Komádi lakossága megérdemelte, hogy könyv készüljön róla: a fokozatos fejlődés ígérését magában hordozó múlt után kissé megtorpant, de olyan múltja van, amit érdemes megismerni, mert magában hordozza a jövő fejlődési lehetőségét is, amely közös összefogással, nagy munkával elérhető.

Célom a történelmi áttekintés, a régmúltra vonatkozó történelmi írások összegyűjtése és a történések leírása volt, így a könyvet ajánlhatom a község Lakosságának, az Elszármazottaknak, valamint mindenkinek, aki a helytörténettel és néprajzzal foglalkozik. Nem törekedhettem a teljességre, valahol „el kellett vágni a fonalat”, időben és terjedelemben egyaránt. Rengeteg anyag és adat maradt ki a könyvből, amelyet még fel tudunk használni. Azt pedig sajnálom, hogy néhányan még adatközlésre sem voltak hajlandók.

I. Komádira vonatkozó középkori leírások

A történettudományok által feldolgozott munkák között az elmúlt évszázadban megjelennek a települések, a tájak leírását tartalmazó anyagok, ezen belül a történelem felkutatása az adott írott emlékek által. Ezt mindenkor kiegészítette a tájat, települést jól ismerő helytörténészek, néprajzkutatók, egyházi és állami személyek, köztük amatőrök és hivatásszerűen ezzel foglalkozók, munkáinak megjelenése is.

A helytörténetre vonatkozó adatgyűjtés és feldolgozás a 20. sz. második felében kezdett nagyobb méreteket ölteni, amikor a helybeliek szerették volna feltárni és megismerni történelmi múltjukat.

Komádi vonatkozásában nyolc hosszabb-rövidebb összegző munka jelent meg a mai nagyközség, korábban hajdú- és mezőváros történetéről. Ezek többsége megalapozott, dokumentumokon alapuló munkák, néhányban azonban kisebb pontatlanságok is találhatók, amelyeket ott vagy a könyv későbbi részén pontosítok.

1. Barátosi L. Lajos kis munkájában összeállítást készített Komádi nevének változásairól és rövid eseményeiről az évszámok tükrében. Rövid, meghivatkozás nélküli írása további, hosszú kutatómunkát igényel.¹ Ezt egészítem ki saját kutatásaimmal.

Kumadin néven kelta település is lehetett. A kelták vagy gallok Európa nagy részét benépesítő indoeurópai nyelveket beszélő, nem egységes nép. A kelták szétvándorlása Kr. e. az 5. sz.-ban kezdődött.

Komód a 7. sz.-ban a Berettyó és a Sebes-Körös közötti avar telep, település. Az avarokról tudjuk, hogy belső-ázsiai lovasnomád nép, amely a 6. sz. közepétől, az Elbától a Kaukázusig terjedő birodalmat hozott létre, így hazánk területe is ebbe esett bele. Létezhet, mint lakóhely, de ennek egyéb írásos igazolására nem bukkantam.

Kumad a 8. sz.-ban dáktelep. A dákok a trákokhoz tartozó ókori, indoeurópai nyelvű nép, a mai Erdély területén éltek, Kr. u. a 2. sz.-ban Traianus (Marcus Ulpius, 53-117) római császár (98-117) leigázta őket.

Komádi 1091-ben magyar település, a Regestrum Varadiense említi (?- a szerk.). További kutatások szükségesek ezen évszámra vonatkozóan, hiszen e körüli időben keletkező községünk ősi magyar településnek számítana, 910 éves fennállását ünnepelhetjük. Kevés település büszkélkedhetik ilyen régi múlttal.

Más forrásból viszont azt tudhatjuk, hogy a Vári Regesztrum 1214-ben említheti, mégpedig egy lakosa révén. Említetik Comad pristaldus, magyarul Comad (Komad) poroszló (peroldó, hatósági ember) vett részt a tüzesvas-próba ítéletén. Ez valószínűbb dátum, s ezt erősíti meg Bél Mátyás is.

Komád 1243-ban szintén magyar faluként jegyzett. Ez azonban a lakosság többségére értendő, mert idegen népcsoportok leszármazói is éltek, élhettek ekkor itt kis számban, pl. besenyők, kunok.

---

¹ Barátosi Lénárt Lajos: Komádi a számok tükrében, kézirat, DMNA

Komádi 1291-ben is létező magyar település, amelyet a tatárok feldúltak, felégették és kiraboltak. A lakosság a közeli nádasokba, mocsarakba húzódik meg, szinte elzárva a külvilágtól, oda az ellenséges csapatok nem merészkednek. Ennek többszöri megismétlődése annak az oka, hogy fontos hadiútvonal mellett, az Erdélyi átjáró és végvárak közelében fekszik, amely a rabló-portyázó tatár-török, később a császári, a rác csapatok által ismert és gazdagnak vélt hely.

Komádi 1303-ban ismét benépesül, a korábbi lakosság visszatér eredeti lakóhelyére, családi tűzhelyére, megépíti házait, életteret talál ismételten. 1351-ben már nagy faluként szerepel. 1357-1421. között részben gróf Csáky birtokaként szerepel az összeírásokban. E családról annyit tudunk, hogy a körösszegi és az adorjáni várak és a közeli földek birtokosa, gyakran harcolt a végeken.

A Komádi családról nincsenek családtörténeti munkák, de sikerült megtudnom (dr. Makra Zsigmond történész kandidátustól, akinek Komádi gyökerei vannak: dédapja itt volt főjegyző), hogy Georgius de Komad és fia Peter 1333-ban már szerepel az Anjou-kori Okmánytárban, majd pedig ezek leszármazói is, Mátyás (Máté) és fia, László, majd pedig Antal fia Miklós, Mihály fia Balázs 1416-ban, valamint Barnabás 1475-ben a Zsigmondkori Okmánytárban. Az első ismert birtokosai és megtelepülői a településnek a Komádi család volt, s innen származik a település neve is.

Ugyancsak jelen család volt a Kóthy: 1305-ben tűnik fel nevük először, Tódor fia József és Miklós fia József révén, majd pedig a következő évszázadokban is.

A Krucsó (Kuruchó, Krutsó, Kruchió) családról is sokat tudhatunk: régi magyar nemességét, a Kruchió család „Komádi” előnevét és családi címerét is ismerjük: egy 1764-es okmány igazolta korábban szerzett nemességüket, amikor 1628. Július 22-én erdélyi nemesi oklevelet kapott Bethlen Gábor erdélyi fejedelemtől. Családfájuk ősidőig visszavezethető. Családi címerük leírása: álló, csücsköstalpú vörös pajzsban lebegő, könyökben meghajlított, jobbrafordult, páncélos jobbkar markában felfelé kivont aranymarkolatú egyenes kardot tart, melyre vértől csepegő török fej van szúrva. A pajzson szembefordított, koronás, zárt lovagsisak van. A sisak takarója: jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.

Kis-Komádi névvel szerepel 1516-ban, amikor magyar nemes (?- szerk.) faluként ismerik, 1526-ban felégették és elpusztították a török csapatok, ekkor veszett el a híres „Rákoshímezés”, amely az egyház tulajdonában állott és nemes ereklje volt.

1552-ben Nagy-Komádi, amely azonban kis falu, 6 telekkel. 1555-ben ismételten benépesül, majd 1558-ban Várad ostromának idején sokat szenved a felvonuló török hadak miatt.

1557-58 jeles év, mert Báthori István és Kristóf idejében nagy jólétnek örvend, sokat fejlődik, egyre inkább benépesül, kedvezményekben, kiváltságokban van része.

1605-ben Bocskai fejedelem megneemesíti az egész községet, még a kanász is nemes volt. 1606-ban Komádi lakói megmentik a fejedelem életét a rácok bosszújától, ezért másodízben kapnak nemességet az itt lakók. E dátum bizonytalan, helyesebb az 1606-08-as időpontra tenni a városi, hajdúvárosi rang elnyerését. 1630-ban 2.680 lélekkel mezei (mező) város lesz, nemesi privilégiummal.

1651-ről azt írja Barátosi, hogy herceg Esterházy zálogba veszi a faluvá süllyedt várost. Ez szintén helytelen dátum, hiszen tudjuk, hogy erre csak a 18. sz. elején kerül sor. Valószínű, hogy a 17. sz. közepén a nagy, elhagyatott földterületeket elfoglalja, és művelés alá veszi a Herceg. Ezért is jegyeztem meg több alkalommal, hogy a műkedvelő történetírók és nép-

rajzosok nem minden esetben támasztják alá ismereteiket forrással, s ez kissé bizonytalaná teszi az eseményeket. Ebből kifolyólag nagyobb a tévedési lehetősége az utókornak.

1700-ban borzasztó aszály sújtja a vidéket, csak 16 jobbágy maradt meg a településen, a többiek elvándoroltak, elsősorban jószágaik tartása miatt kerestek jó legelőket a környéken, illetve távoli vidékeken. Eljutottak Tenkéig, Belényesig, a Bihari hegység lábaihoz, amely légvonalban is messze van, kb. 100-150 km.

1715-ről azt jegyezték fel, hogy teljesen lakatlanná vált, szintén az ellenséges csapatok, többek között a rácok dúlása miatt. Rövid idő telik el és a falu újra benépesül: 1718-ban már 63 lakó él itt, előjöttek a környező nádasokból, visszatértek az elvándorlásból.

1720-ban pestis tizedelte meg a lakosságot, ezért a pestises házakat lerombolták, elégették, hiszen csak így tudtak védekezni a járvány ellen. 1739-ben pedig marhavész pusztít a településen és a környéken, a megélhetést adó állomány 2/3-ad része elpusztul. Ez óriási megélhetési gondot jelent a környéken. 1762-re kiheverte a település a pestis és a marhavész okozta károkat, 1793-ban már 963 lélekkel újra nagy település lett.

1769-ben ismét nagy aszály volt, ezért a jószágokkal a Tiszán túlra kellett vándorolni, menekülni, ott béreltek legelőt. Ez megismétlődött 1792-ben, amikor a jószágok 44 %-a elpusztult.

1790-ben nagy földrengés volt, a falu 2/3-ad részét elpusztította, s ez megismétlődött 1795-ben is, amikor 75 ház ment tönkre és 8 ember halt meg.

A 19. sz. is hordozott csapásokat: 1829-ben kolera járvány volt 184 halottal, amely megismétlődött 1848, 1855, 1866-ban.

Igen érdekes és jelentős esemény történt 1831-ben: Bem József (1794-1850) lengyel származású katonatiszt részére, aki az 1830-31-es lengyel szabadságharcban a tüzérséget irányította, községünk 700 (ez soknak tűnik - a szerk.) katonát adott, köztük 23 nőt! Ez egy felbecsülhetetlen értékű adat, amelynek valóságát a lengyel forrásokból is meg kellene ismernünk. Ha ez igaz, és miért is nem lenne az, akkor a lengyel néppel való szoros kapcsolatunkat igazolja, amelynek számos egyéb, eddig nem ismert része is van.

1834. augusztusában a komádiak nagy számban vettek részt a Kóthi pusztán történt rét-égetésben, rétirtásban, amely a termőterület, szántó kialakítása érdekében történt.

A kiegyezést követően megindult a Kótpusztá-Nagyvárad vasútvonal megépítése, amely Tisza Kálmán és Móricz Pál érdekében is készült, azaz piacot és összeköttetést teremtett birtoktesteik között, amelyeket az derecskei domínium felbomlásakor vásároltak meg az Esterházy családtól. Ekkor a vasútállomástól a Malomig kisvasút - lóré - is épült, elsősorban szintén a nagybirtokosok érdekében. Hasonló lórét épített a fancsikai birtokos, Fried is.

1873-tól jelentkezik a megbetegedések között a gyermek-paralízis, amelynek sok-sok szenvedő áldozata volt.

Barátosiról meg kell jegyeznünk, hogy jelentős a munkássága Komádi vonatkozásában: nagy erővel néprajzi és helytörténeti gyűjtést végzett, az első múzeum anyagának összeállítását és vezetését végezte. Szoros szakmai kapcsolatban állt dr. Molnár Balázs helyi származású néprajzgyűjtővel és kutatóval. Barátosi a fentieken túl Petőfi kutatást is végzett, ázsiai expedícióban vett részt, e munkákkal veszek részt a Morvai-féle Petőfi kutatásban.

2. O'sváth Pál, 1875-ben részletesen, igen gyönyörűen írja le Bihar Vármegye Sárréti Járásának községeit, köztük Komádi leírása is tartalmas és értékes. O'sváth érdeme, hogy elsőként ad szinte teljesnek mondható vármegyei leírást, amely óriási tudásanyagáról tesz tanúbizonyságot. Munkáját érdemes volt 1996-ban változatlanul, ismételten kiadni.²

Komádi mezőváros az írászi, kólti, eszi, hathi és megyeri pusztákkal.

E helység nevének eredetéről a hagyomány ezt mondja: midőn Komádi pusztá helyét megülni kezdték, egy a vidék birtokosai és idegenekből állott vadásztársaság tévedt ide, s egy az idegenek közül a néhány új épületre mutatva, az egyik közel lakótól ezt kérdezte: kié ez a falu?

Mire az azt válaszolta, hogy Komádé, azaz a kérdező a falu birtokosának komja volt, tehát az ő komájáé. E beszélgetést egy távolabb állott társ úgy értette, mintha e kérdésre, hogy hívják ezt a falut, adott volna választ. Ebből nevetség lett, s a dolog a tulajdonost meglátogatott társaság által több ízben előhozván, az újtelepen a Komádé név rajtaveszett, s később Komádívá változott. Ez a naiv névfejtés, Komádé, már régen kikopott a magyar névmagyarázatokból.

Van olyan nézet is, hogy Komádit egykor rómaiak lakták, s azok nevezték el. Ezt valószínűtlennek tartja O'sváth, mert ha a névtelen jegyző a határban lévő Tekerő ér és a jó uxás vizéről megemlékezett, magáról a helységről meg nem feledkezett volna.

A Tekerő ér mellett a jó uxás, vagy Jóúszás vízről említ fel annyit, hogy e víz a határban a szöcsködi pusztá felől esik, s így nevezték őseink azért, mert rajta alkalmas átkelőhelyre találtak. E víznek ma is Úszó a neve és a népmonda a Komádiban törzsökös Úszó családot azon őstől származtatja, aki a vízen az átúszást először megkísérelte.

Komádi település található Magyarhomorog, Furta, Zsáka, Vekerd, Csökmő, Vésztő, Okány, Zsadány községek között, Nagyváradtól 3 mérföldre.

Komádi határának kialakulása több régi település pusztává válásával történt, mégpedig:

- Irászból (Iráz), amely lakott hely volt már a 13. sz. elején, de a tatár-török pusztítás miatt a 17. sz. végén pusztává lett, elnéptelenedett, s birtokosa a váradi Káptalan lett, templommal rendelkezett
- Kólti (Kót) pusztából, amely régen Choltnak nevezetett és szintén a 13. sz-tól településként ismert. A 18. sz. elején komádi lakosok birtokolják. Templomos hely volt.
- Hathi (Hati) pusztá, amelyről a 16. sz. közepén van feljegyzés, mint faluról
- Eöss (Ősi) falu 8 portával bírt, majd a török pusztítást követően a pusztát komádiak birtokolják
- Megyer faluról a 13. sz. elején már megemlékeznek, a 18. sz. eleji összeírás pusztaként rögzíti, komádi birtokosokkal. Templomos hely volt.

Komádi falu kialakulásában bizonytalan O'sváth. Azt biztossá teszi, hogy a 16. sz-ban már meg volt, ezt az 1552. évi megyei összeírás is igazolja, amelyben Eölyvedi Ambrus 8 porta birtokosa, valamint Eössi Boldizsár utódja és Eössi Kristóf is birtokosként szerepel.

Kétséges adatként szerepelteti azt, hogy a 17. sz-ban a komádi előnévvel rendelkező Tarsoly (Tarsoj) család Péter nevű őse Komádit több falu és pusztával együtt a Váradi Káptalannak eladta.

---

² Osváth Pál: Bihar vármegye Sárréti Járása leírása, Nagyvárád, 1875., 270-278. old

1659-ben Komádi elpusztult, igazolja a Református Egyház jegyzőkönyve és az Öreg Úszó István azon irata, amelynek tartalma az alábbi: 1724-ben Czeglédi Mihály szolgabíró és Félegyházi Ferenc esküdt előtt tanúztak többen is, hogy a Komádi Kruchio András nevű öreg vitéztől hallották, amikor a pusztát a lakosok megülni akarták, a faluhelyet ekével barázdálták fel, s ekkor az ökör szarván lévő kötelet az öreg Kruchio, mint gyermek fogta. E tanúzásból még kiderül az is, hogy ebben az időben Úszó Mózes, váradi Apródi (Apród) Péter és Eadovi (?) János voltak Komádinak birtokosai, akiktől a hagyomány szerint a komádi hajdúk e birtokot Bethlen Gábor fejedelem megerősítésével vették meg. Továbbá érdekes még az, hogy Ferdényi Ferenc szolgabíró hitelesített egy tanúzást, amelyben Kis és nagy Komádiról van emlékezet.

1605-ben Komádi hajdú kiváltságot kapott, s 1700-ig fegyverviselő szabadalmazott nép volt, azután pedig a többi volt hajdúvárosnak sorsát osztotta. Ezen korból való a városnak az első címere, használatban levő pecsétje, melyen Sigillum oppidi hajdonici Komádi 1641. (sigillum oppidi hajdonici, Komádi hajdúváros pecsétje), címerül pedig két oroszán által tartott korona van metszve. Tehát, sajnálatos módon, a jelenleg használatos címer nem egyezik ezzel az ősi, ragyogó címerrel, egyezik, pl. az 1910-ben használatossal.

A hagyomány gazdagnak mondja a komádi hajdúkat, s ez kitűnik abból, hogy 25 ezer holdat kitevő határukon kívül, egy 1716-ban kelt oklevél szerint a Lengyelországból hazatért Csáky Lászlótól zálogba kapták Kenéz és Homorog nevű pusztákat, továbbá bírták 1726-ban Gilányi Györgyné Nadányi Zsófiától a Nadányi család birtokában lévő Szakáll pusztát, és a Tarsoly családtól a nyéstei, a Szöcsködi és a többi pusztákat.

Komádi e javaikat a török pártfogás alatt álló erdélyi fejedelmek alatt szerezte, de ezért nem állottak közeli viszonyban velük, amelyet tanúsít azon egyházi bejegyzés, miszerint 1693-ban a törökök egy része Komádi határán keresztül Bécs ostromára ment, előlük a lakosok Békési János papjuk vezetésével a német hatalom alatt álló Berettyón túleső részekre vonult, útban lelkészük az újfalui vámos hídnál prédikált is.

De nem álltak jó viszonyban a Komádiak a német hatalommal sem, tehát a Habsburgokkal, mivel ez a hatalom fosztotta meg őket a hajdú kiváltságoktól. Így történhetett 1706-ban az az eset, hogy a Rákóczi támogató községek ellen küldött rác csapatok elől ismét a Berettyón túlra kellett menekülniük vagy pedig a közeli nádasokba, erdőkbe bujdosztak el, s ekkor a rácok felégették házaikat, elvitték nyájaikat, gulyáikat.

A rácok elől a lakosok egy része igen messzire vándorolt, menekült, ezt szóbeszéd szerinti elmondás igazolt annak idején: a Torontál megyei Ittebe községbe telepedett le több család.

Az ún. Dióserdőben bujdosókra pedig a labancok törtek, közülük sokat levágtak, itt esett el az un. Bojti bokránál Nyitrai Mihály is többek között.

A komádiak is mértek csapásokat ellenségeikre több esetben, ebből az egyik az alábbiak szerint történt. Egy zsákai ember 1707-ben értesítette a komádiakat a rácok jövéséről. Zsáka-Furta felől a Kutas-ér gázlóját kaszákkal megrakták, s maguk a közeli rétségbe megbújtak, s éppen akkor rohantak a hátulról is bekerített ellenségre, midőn azok egy része már a Kutasban volt. Itt úgy leöldözték őket, hogy hírmondójuk sem maradt. Ezen a helyen Tarsoly Gáspár birtoka volt, ma is Rác vágás a dűlő neve.

Az eddig is sokat szenvedett nép a labancok bosszújától tartva ismét elhagyta lakóhelyét, majd 1708-ban ismételen visszatértek Iszáki János lelkészükkel, s megülték Komádit.

Komádi és környéke 1745-ben került donatioval az Esterházyak tulajdonába. A birtokba való bevezetésnél többszöri ellentmondás történt, amelyet jól megőrzött történelmünk, azonban ezek végleges elintézéséről írás nem maradt, de az ellentmondók kevés sikerrel járhattak. Így, többek között a május 17-i határjáráskor, a lakosság és Sós István Nyésta-pusztára, Ősi-pusztára, május 25-én a Tarsoly család szintén Ősi- és Hati-pusztára, május 26-án Csébi Mihály és a gr. Csáky család Ősi- és Nyésta-pusztákra tett ellentmondást, azaz formált tulajdont.

A herceg ennek ellenére birtokolta Komádit mintegy további egy évszázadig, amely végül is 1863-ban oldódott meg, amikor a birtok felszámolásra és értékesítésre került. Ezt az eseményt többen és bizonytalanul és pontatlanul írták le: peregyezés folytán a hercegi ház kapott 10 ezer holdat, a regálé jogokat pedig a város vette meg 50 ezer Ft. ellenében. Tisza Kálmán és társai megvették a hercegi háznak juttatott birtokot, amelyből Tisza nagylelkű vételt ajánlott a komádi lakosságnak: annyit ad el belőle, amennyit meg tudnak vásárolni 60 Ft-jával. Ez 1868-ra meg is történt, amikor 2.580 hold földet vett meg a lakosság.

A határ földjének partosabb helyei szikesek, az ingoványból használat alá vett földrészek jól teremnek. Az Iszap-pusztai rész ezt megelőzően még 15 évvel hajójárás volt, ilyen volt a Csökmő felé eső terület is, sőt még mások is. Volt olyan időszak is, amikor templomba is hajón jártak, sőt a halottakat 40-50 hajóval kísérték utolsó útjukra és vízbe kellett temetni őket. Az utcákon is rákok mászkáltak. Fő megélhetés ekkor a pákászat, halászat, rákászat.

1840-ben egy összeírásban nemesként szerepelnek: a Kolozsvári, Megyeri, Kurucsó, Balogh és Ambrus családok. Nagyobb birtokosok Tisza Kálmán, Móricz Pál, Farkas Elek, Kóti János, Nagy F. János, Varga János, T. Nagy József, Kurucsó József és maga a város.

1863-at inséges évként tünteti fel a történetíró, s megjegyzi, hogy a folyamatban lévő Körös szabályozási munka sok idegen lakost csődített ide: 813 házban 4.290 lakos találtatott itt.

Ez idő tájt Komádiban 2 fi és 2 leányiskola volt, melyekben Szentandrás Kálmán, Kuracsó Ferenc, Kabai Sándor és Kis György tanítókodnak.

Komádiban található posta, szélmalom (Sós Bálinté), cserépgyár, három csapszék és alkalmas orvosi lak, mely 1870-ben dr. Kuliffai Ede községi orvos számára építtetett, most Vahrman Mór az orvos. Kíváncsnak látják gyógyszertár létesítését is. Pénteken heti vásárt tartó város!

A városház hajdan katonatiszti, majd megyei tiszti lak volt, s a város azt a megyétől vásárolta meg. Az ódon épület korszerűsítésre szorulna.

A megye új szervezésekor képviselők voltak: Nagy Dániel lelkész, Barbócz Gábor ügyvéd, Török György főjegyző, T. Nagy József és Bujdosó Bálint.

Az egyházi anyakönyv 1751-ben Lévai Mogyorósi Zsigmond lelkészsége idejében vette kezdetét. A mai templom a negyedik ilyen építmény a városban.

Felsorolja az egyházi eseményeket, a jegyzők és bírók listáját, az 1848-as honvédeket.

3. Csánki Dezső (a füzesgyarmati református lelkész fia) sok történelmi munkája ismert, amit igen nagy szakmai tudás jellemez, most csak egy egymondatos településismertetőt kölcsönzünk tőle, 1890-ből.³

---

³ Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában, Budapest, 1890., I.

Komádi: Komád, Komadi, Komady. 1421-ben a Csáky család birtoka. Nagyszalontától északnyugatra esik.

4. Egy 1930-ban készült leírás, **Vermes** Ernőtől, szűken, nagyvonalakban mutatja be településünket, néhány kisebb pontatlansággal, amely azonban nem csökkenti a munka jelentőségét.⁴

Komádi: Lakossága 9036 lélek, vallás szerint ref. 7.228, róm. kat. 426, izr. 274, ág. e. 86, g. kat. 33, egyéb 863. Magyar település, 1 % idegen ajkúval.

A község 1605 körül keletkezett, mint Bocskai István alapítása. Ősrégi birtokosa Úszó Mózes volt, akitől Bocskai hajdúi, nem bízván egyedül csak a fejedelem donációs levelére magukat, örökáron megvették a puszta helyet, hogy annál békességesebben birtokolhassák. A hajdúk 1680 körül elvesztették nemesi szabadságaikat és ekkor a királyi fiskus (királyi kincstár) keze alá került az egész határ. 1703-ban herceg Esterházy Pál akkori nádorispán birtokába jutott, mint a derecskei uradalom egyik része és a hercegi család kezeiben volt egészen 1864-ig, amikor a község a királyi haszonvételeket örökáron megvette.

A község határában elpusztult falvak voltak: Hót, Hath, Eöss és Megyes.

A reformátusok régi templomának tornyát 1784-ben, magát a templomot 1839-ben kezdték építeni és 1842-ben fejezték be. Ebben a templomban konfirmálta Szoboszlai Papp István Tisza Kálmánt, Lajost és Lászlót.

Az egyház 1928-ban államsegéllyel új központi iskolát építtetett.

5. Nadányi Zoltán, Bihar-vármegye községeinek leírása, 1938. A vármegyék leírásának második hullámába tartozó monográfia része az országban, minden megyében kiadott munkának. Hatalmas, szakmailag megalapozott, a kor egyik legszebb munkája.⁵

Minden olyan adatot és történetet tartalmaz, amelyet addig fel lehetett kutatni.

Komádi: Nagyközség a biharkeresztesi járásban, a Sebes-Körös közelében, erdő nélküli sík területen.

Hozzá tartoznak: Balázssziget, Borostó, Csébisziget, Csoma, Darudülő, Diófák, Dobaipuszta, Esiszik, Észerdő, Falusziget, Gabonás, Hercegföld, Ihráz, Kisdülő, Iszappuszta, Kisérzúg, Kótpuszta, Kisdombsziget, Kurtató, Kutas, Mihálytelek, Máriaföld, Picsor, Sebesér, Szilvás, Szilvaszárú, Zsombokos nevű külterületek 2.716 lakossal.

A helység középkori történetéről kevés adatunk van. Első ismert birtokosai a Komádiak voltak. E család egyik tagja birtokaira pallosjogot is nyert.

Egyházas hely volt már a 13. sz. végén, amikor püspöki tizede 7 kepe volt. 1421-ben Komadi, Komady néven a Csáki család oklevelében említetik. Valószínű, hogy e családnak is volt itt részbirtoka.

A 14. sz. derekán 1552-ben a megyei összeírások szerint Komádi faluban az Eössyek és Eölvédiek birtokában 6 porta volt. Pár évtized múlva a Tarsoly család és a nagyváradi káptalan említetik itteni részbirtokosokul.

---

⁴ Vermes Ernő: Bihar Vármegye tíz évvel Trianon után, Berettyóújfalú, 1930., 252. old.

⁵ Nadányi Zoltán: Bihar-Vármegye, Budapest, 1938.

Bocskai István 1605-ben hajdú nemesi kiváltságokkal ruházta fel Komádi lakosságát, ma is meg van a város címere. Lakossága már ekkor több mint a többi környező községé. Református vallású. 1659-ben a tatárok elpusztították a várost, mely jó ideig pusztán állott. Eredeti lakosai ülték meg másodszor is, miután bujdosásaikból visszatértek. Kiváltságait I. Lipót elvette, ekkortól kezdve kincstári birtok.

1706-ban a Rákóczi pártjára állott falvak ellen küldött rácok elől kellett a lakosságnak ismét elbujdosni, honnét csak 1708-ban tértek vissza. A falut azonban a rácok feldúlták, állataikat elhajtották. 1720-ban is még csak 16 jobbágy család lakja.

A 18. sz. elején Komádi is a herceg Esterházy család birtokába került, királyi adományozás folytán. 1863-ban az elkülönüléskor a hercegi háznak kb. 10 ezer hold jutott, ezt a birtokot Tisza Kálmán vásárolta meg, aki birtokának nagy részét a lakosság közt felparcellázta.

A lakosság már a reformáció első évtizedeiben áttért a protestáns hitre. Első templomuk a kiváltságos évek alatt épült nádból és sárból, a második 1700. körül fából és sövényből, a harmadikat 1774-ben fából és égetett téglából építették, amely 1839-ben leégett, helyébe emelték a ma is meglévő templomot, tisztán téglából és kőből. Az egyház anyakönyvei 1751-ben kezdődnek.

A község lakosainak száma 9.698 fő, akik közül 9.644 magyar, 17 német, 16 tót, 10 oláh, 11 egyéb nemzetiségű.

Felekezeti megoszlásuk: református 7.443 fő, r. kat. 627, g. kat. 34, ág. ev. 751, g. kel. 507, izr. 257, és egyéb vallású 79 lakos.

Lakóházainak száma: 2.175 db.

Intézményei: 2 db. kisdedóvó, 2 községi, 2 r. kat., 1 ref., 1 ev., 1 érdekeltségi elemi, 1 községi, r. kat. ált. továbbképző, 1 községi gazdasági továbbképző, 1 községi iparostanonc és 1 magán polgári iskola.

A lakosok foglalkozás szerinti megoszlása: 7.431 őstermelő, iparos 1.203, kereskedő 229, közlekedési alkalmazott 151, közszolgálati alkalmazott 198, nyugdíjas 146, házi-cseléd 145.

Ipari üzemei: 1 áramfejlesztő és 2 kenderkikészítő

Községi orvos helyben, valamint gyógyszerár, vasútállomás, postahivatal, távíró és távbeszélő állomás is.

A község területe 28.419 kat. hold, melyből szántó 20.948, kert 265, rét 927, szőlő 77, legelő 4.437, erdő 100, nádas 8, terméketlen 1.657 kat. hold.

Száz holdnál nagyobb birtokosai: Berei Dániel, Bozóky Gyuláné, Fazekas Endréné, Fried Ignác, Grosz Simon, Kohn Lázárné örökösei, Komádi község, Legeltetési Társulat, Ref. Egyház, Komlódi József, D. Krucsó Dániel, B. Nagy Dániel, T. Nagy Gyula, Nagy P. István, K. Nagy Sándor nagyváradi r. kat. káptalan és Ötvös Zsigmond.

6. Mezősi Károly 1943-ban megjelent munkája a Bihar Vármegye a török uralom megszűnése idejében (1692.) e kor legteljesebb bemutatását adja. Igen tartalmas, olvasmányos, szép munka, amelyben Komádiról és környékéről is sok felkutatott eseményt rögzít.⁶

---

⁶ Mezősi Károly: Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében, Budapest, 1943., 143. old.

Boldogasszonyteleke: 1430 (?) körül keletkezhetett, még 1552-ben is lakott magyar község 3 telekkel. Ma pusztá Komádi mellett.

Bökény: Komádi közelében keletkezett 1249. (?) körül, állt még a 16. sz. végén is, magyar lakosságú, 1552-ben 9 telekkel szerepel.

Ész: 1393. (?) Komáditól északra dülönév emlékeztet a török harcokban megsemmisült magyar falura.

Hát (Hat: 1213?) Régi magyar település, a 16. sz-ban vált lakatlanná, 8 ½ telekből álló község

Kiskomádi: 1516 (?) Magyar község volt Nagykomádi (Komádi) mellett, a 16. sz-ban még lakott hely

Megyer: 1220 (?) Az ősrégi magyar község emlékét *Papmegyer-pusztá* őrzi, 6 telekkel írták össze 1552-ben.

Tóti: 1284 (?) Kis- és Nagytóti a 16. sz. végén is fennálló magyar községek. A török pusztítás után pusztá nevében éltek tovább, ma is megtaláljuk Komádi és Ugra között. Kistótinak 17 ½, Nagytótinak 20 ½ telke volt. Mindkettő Csáki birtok.

Komádi: Négy lakosa mint zsellér élt a török hódoltság megszűnésekor Derecske mezővárosban. A 13. sz. végén, 1291-ben tűnik elő neve, magyar lakosságuk volt, 1552-ben 6 telekkel írják össze. Földesurai Össy Kristóf, Össy Boldizsár özvegye és Ölyvedy Ambrus. A török kiűzése után ismét benépesült. 1715-ben 16, 1720-ban pedig már 63 magyar jobbágyot írtak össze benne.

7. Györffy Lajos 1956-ban megjelent munkája rövid bemutatást ad rólunk, mivel az Alföldet áttekintő munkát készített, nem kiemelten vidékünkkel foglalkozott.⁷

Háti (Hati) pusztá: Komádi mellett található, 1580-88. között már megtalálható. Temploma, 29 háza van.

Nagy Komádi: önálló település, 8 háza van.

Tót: Kis és Nagy-tóti pusztá hajdan Tóti néven ikerközség volt Magyarhomorog határában. Lehetséges elírásként Kót is, amely pusztá Komádi határában. Bizonytalan település, 16 házzal.

8. Dankó Imre kandidátus munkája a hajdúságról talán az egyik legteljesebb, legszebb munka. Ismerteti a hajdúságról mindazt, amit tudni érdemes róluk, közben összegzi az akkori város történetét is. Érdemes a munkát elolvasni!⁸

Komádi: A 13. sz. elején települhetett, jellegzetes mocsári település. Határa apró szigetekből állt, a láp a házakig ért. A 14. sz-ban külön Kis- és Nagykomádi ismeretes. Első előfordulását 1291-ből tartják nyilván. A feudalizálódás előrehaladásával a magát innen nevező ősi birtokos családtól a határ egy részét a tekintélyes Csáky család szerezte meg, másik részén pedig különböző kisebb családok osztoztak. Birtokviszonyainak alakulása odavezetett, hogy Kiskomádi jobbágy, Nagykomádi pedig kisnemes hely lett. Lakosait 1571-ből ismerjük, ekkor a következőket írták itt össze, Kiskomádiban: Kereki Péter, Búzás Ferenc, Botona Gáspár, Kis

---

⁷ Györffy Lajos: Adatok az Alföld török kori település történetéhez, Jászkunsági Füzetek 4. Sz., Szolnok, 1956.

⁸ Dankó Imre: A Körösköz-bihari hajdúság, Gyula, 1959.

Péter, Bolakó Tamás, Oláh Lőrinc, Simoni Ambrus, Fodor Lajos, Petka Gergely, Tarkó Péter, Tarkó Mátyás, Csinos Gergely, Sípos Antal, Bagi Gáspár. Nagykomádi faluban: Alkal Ambrus, Pásztor István, Töszödi János, Vas Kelemen, Csütike Tamás, Nemes Tamás, Sütkei János, Kovács Albert. Dacára jó fekvésének, a török időkben sokat szenvedett, 1659-ben el is pusztult. A hajdúk 1605-ben szállhatták meg, mert az 1626. évi törvény Komádit is Bocskai által kiváltságolt hajdúvárosnak tudja. Kiváltságlevelük megerősítése 1653. augusztus 2-tól ismeretes. 1641-ből származó pecsétjük felirata a következő: Sigillum oppidi hajd. Komadi 1641. Címerük két oroszlán által tartott korona volt. 1659-ben teljesen elpusztult, 1692-ben négy lakosát zsellérsorban Derecskén írták össze: Kiss Lajost, Diószegi Mihályt, Varga Istvánt, Nagy Jánost. A kiváltságok elvesztése után Komádi is előbb kamarai birtok lett, majd pedig a derecskei Esterházy uradalom része. A lakosság az Esterházy család birtoklási jogát soha sem ismerte el. Hosszas perlekedés után 1863-ban kiegyeztek az Esterházyakkal. 10 ezer holdat átengedtek az uradalomnak, 50 ezer Ft-ért pedig megváltották a földesúri jogokat, s a fennmaradt 19 ezer hold a községé lett.

9. A Sárréti Írások szép bemutatást ad Komádi és annak környékbeli, volt településeiről, amelyek pusztává váltak és Komádi területébe ékelődtek be.⁹

Hát: Komáditól nyugatra lévő régi település, 1213-ban *Hot* néven említik először. Ettől kezdve többször említik, de kis lakosságszámú település lehetett. A török idők után lakatlan maradt, ma Komáditól nyugatra lévő puszta.

Komádi: A Sebes-Körös régi Sárrétjének keleti szélén lévő község. 1291-94-ben *Kumad* néven említik írásos emlékek. 1333-tól már *Komad* néven szerepel.

Első ismert birtokosai a Komádiak voltak, akiknek itt még pallosjoguk is volt.

1552-ben 6 portája volt. 1605-ben Bocskai István hajdú-nemesi kiváltságokkal ruházta fel a lakosságot. Még meg van a város ez időből való címere is. 1659-ben a tatárok elpusztították a várost, amely hosszú ideig lakatlan maradt, mivel lakosai a Sárrét mocsaraiba menekültek. A veszélyek után régi lakosai újra benépesítették, de 1700-ban I. Lipót, a város lakosainak kiváltságait megszüntette.

1706-ban a rácok elől menekült el az egész lakosság, s csak két év múlva tért vissza. A rácok az üres falut teljesen feldúlták.

1720-ban még mindig csak 16 jobbágycsalád lakott benn Komádin. Ettől kezdve lassú, de egyenletes fejlődést mutat a település.

1848-ban még 15 ezer hold nádas vette körül. Igazi sárréti település volt, annyira, hogy előfordult még az is, hogy a halottakat csónakokon vitték ki a temetőbe. A Sárrét lecsapolása után nagy kiterjedésű mezőgazdasági területek szabadultak fel, ami hozzájárult a település jelentős fejlődéséhez.

1960-ban területe 23.240 kat. hold, lakói 9.862 fő 2685 lakásban. Igaz a lakosság 25 %-a külterületen él.

Megyer: Komádi és Furta községek között terült el. 1220-ban említik először. 1273-ban *Ték Meger* néven is szerepel. A tatárjárás után lakatlan maradt, ma a helye ismeretlen.

---

⁹ Sárréti Írások 3., szerk.: Miklya Jenő, Szeghalom, 1988.

Mustó: Zsákától délre volt a település. 1330-ban említik először, ekkor Bozsoddal szomszédos nemes nevében szerepel *Mochtó* néven. Jelentéktelen kis településhely volt. A török alatt elnéptelenedett és lakatlan maradt. Ma emlékét Furtától délre a komádi határban lévő *Mustópuszta* őrzi.

Nyésta: Komáditól északra helyezkedett el. 1291 és 1326-ban *Nesta* néven említik. Eredetileg várbirtok volt. 1291-ben 24 kepe tized adót fizetett a falu. 1333-ban mint Bozsód birtokosa szerepelt, ekkor évi 6 garas pápai tizedet fizetettek. A pápai tizedben szereplő plébániás hely volt. 1398-ban egyházát is említik, amely Szent Gellért tiszteletére épült. 1417-ben több kismanesi birtok itt. Terjeszkedő lakossága a 14. sz-ban létrehozta *Kisnyestát*. A 17. sz-ban többször elpusztult és ezután lakói Komádiba költöztek. A török idők után lakatlan maradt. Ma Komádi határában lévő *Nyesta-tanya* helynév őrzi emlékét.

Ósi: Komáditól északra volt kis település. 1214-ben említik először az írásos emlékek, mint a Komádiak birtokát. A török idők után lakatlan maradt. Ma pontos helye ismeretlen, de a Komádi határban *Esi-legelő* neve őrzi emlékét.

II. Természetföldrajz

Településünk, hazánk keleti, a Román Köztársaság határához közel, Hajdú-Bihar megyében található, városoktól, Berettyóujfalu-Biharkeresztes-Sarkad-Szeghalom, közel azonos 25-35 km-es távolságra. Megközelíthetősége: vasúton a Gyoma-Körösnagyharsány vonalon, közúton a 42-es, a 44-es vagy a 47-es főútról való lehajtással.

Alföldi település a mienk, mintegy 100-150 km-re a Bihar hegység lábánál fekszik, amely folyókkal, erekkel sűrűn átszőtt még ma is. Korábban tenger borította e tájat, ennek eltűnése után, mocsarak, sűrű nádasok alakultak ki, a megzabolázatlan folyóknak köszönhetően. A vízborította tájakat csak néhol váltotta fel egy-egy sziget, vízmentes terület, ez lehetett az ősember első tanyája, élőhelye. Jellegzetes hegyaljai táj, kb. 130 km-re található a Bihari hegység gyönyörű vonulata.

Községünk egyetlen folyója a Sebes-Körös, amely kelet-nyugati irányban halad át a település déli részén, mintegy 12 km-nyi hosszon. A Kolozs megyei Körösfőnél ered, az Almási hegységben, s innen alakítja ki a festői Körösvölgyet. Nagyváradot érinti, majd Körösnagyharsánynál jön be hazánk, megyénk területére. Szeghalom alatt magába veszi a Berettyót, majd délnyugati irányban haladva Körösladányt, Köröstarcsát érintve ömlik a Kettős-Körösbe. Régi élő ágai mára holt ágak lettek, ilyenekkel találkozunk a zsadányi, okányi, vésztői határban.

A vízfolyások, a mocsár és a nádas kellő védelmet és részben elzárttságot is biztosított a településnek, illetve a környező településeknek is. A síksági tájak és folyóvölgyek a honfoglalás óta magyarak által lakott.

Vízjárása szélsőséges, ez nagyrészt a csapadéktól és a hegyvidéki, magasabb területek olvadásától függ. Tavaszi vízbősége a hóolvadás következménye, ekkor szinte óráról-órára és láthatóan emelkedik szintje. Ellenpontja, amikor a nyári és az őszi időszakban átgázolható.

A nagyon szép folyó azonban sok kárt okozott környezetének: a Sárréti és a Szalontai járás községei és termőföldjei gyakran víz alá kerültek a szabályozást megelőző időben, sőt még azt követően is.

Bihar-vármegye és községünk az alföldi éghajlatra jellemzőeket tükrözi, a hőmérséklet és a csapadékeloszlás erős ingadozásnak van kitéve. A tél viszonylag későn áll be, annak első hónapja a december, ködös, borult, mérsékelt hideg. A hideg csúcspontja január, február hónapban következik be, amikor az orosz síkság felől tör be a hideg levegő. Februárban már jelentkezhetnek a déli szelek is, amely az időjárás gyors változását idézhetik elő, ezt a tavasz kezdeti jeleként szoktuk értékelni. A hideg időjárást időnként a hőmérséklet emelkedése szokta felváltani, akkor a havazás is esőzésbe megy át. Ennek oka az lehet, hogy a Földközi tenger felől vagy az Atlanti óceánról érkeznek légáramlatok, ezek tehát enyhét hozó óceániak, ellentétben a kemény hideget hozó északi, északkeleti szelekkel.

A hőmérséklet emelkedése március közepén indul meg, napsütéses, meleg nappalokkal, de hideg éjszakák még lehetnek. Áprilisban gyakran változékony az időjárás, májusban már erősen emelkedik a levegő hőmérséklete. A nyári, forró időszak júliusban, augusztusban jellemző, záporokkal, zivatarokkal, jégesővel. Ekkor jelentkezhet az aszály is, amely nagy károsodást okozhat a kapás és kerti növényekben.

Az őszi időszak szeptember, október hónapban köszönt be, hűvös, csapadékosabb idővel, de még ekkor is vannak szép, nyári napok.

III. A feudalizmus

A történelmi korszak a feudalizmus, a középkori hűbériség, amely különleges politikai, katonai és közigazgatási előjogokkal rendelkező, legtöbbször a nemesség felső rétegéből származó földesurak hatalma.¹⁰

A feudalizmus a rabszolgatartó társadalom felbomlása után kialakult gazdasági-társadalmi alakulat, alapja a földesúri földtulajdon, a feudum. A jobbágyok, a nincstelenek, a föld használatáért feudális járadékot fizettek a földesuraknak. E két osztály alkotta a feudalizmus alapvető osztályait.

A feudalizmus kialakulása a különböző országokban különböző időben történt: a Nyugat-európai országokban általában a 6-8. sz-ban, a Kelet-európaiaknál a 9-11. sz-ban, míg hazánkban a 10-11. sz-ban ment végbe.

A feudalizmus gazdasági rendszerére kezdetben a természetes gazdálkodás jellemző, amelyet az önellátás jellemez. Ezt az alacsony gazdálkodási fokot csak évszázadok után szorította háttérbe az egyszerű árutermelés, amelyet az alábbiak jellemeznek: a termelőt az uralkodó osztály látta el a legszükségesebb termelési eszközzel, a jobbágytelekkel és ezzel odaláncolta a földhöz. Ez volt más szóval a röghözkötés. A harmadik jellemző a jobbágy személyes függősége a földesúrtól, a gazdaságon kívüli kényszer. Jellemezte továbbá a mezőgazdaság technikájának alacsony színvonala és lassú fejlődése.

A feudalizmus azért jelentett magasabb fokot a fejlődésben, mert a jobbágyot, aki saját tulajdonát képező munkaeszközökkel is rendelkezett, nagyobb mértékben tette érdekeltté a termelésben. A jobbágy a neki juttatott föld termésének csak kisebb részét adta a földesúrnak, s így érdekében állt javítani termelési módszerein, tökéletesíteni munkaeszközeit, kifejlesztenie a mezőgazdaság új ágait.

Hazánkban a feudalizmus kialakulásának sajátos vonásait az adta, hogy nomád pásztornép letelepedése során fejlődött ki. Ugyancsak magyar sajátosság a feudális államalakulat is, amely a kezdetektől fogva sok népet fogott össze.

A feudalizmus korai szakasza, amelyet a természetes gazdaság jellemez, a 13. sz. közepéig tartott, míg virágkora a 14-15. sz-ra esett. További fejlődését, valamint majdan hanyatlását az ún. második jobbágyság egész Kelet-Európára jellemző rendszere határozta meg.

A magyar társadalom története a 19. sz-ban végbement nagy átalakulásig elsősorban a nemesség és a parasztság története volt. A városi polgárság nem töltött be olyan jelentős szerepet társadalmunk történetében, mint a legtöbb nyugati államban, mivel nem volt jelentős számuk, sem erejük. Így érdemes csak a nemes és a paraszt, a földesúr és a jobbágy helyzetével foglalkozni.¹¹

---

¹⁰ Makai Sándor: Az úrbéri viszonyok és az úrbárium Zsadányban, Komádi, 1998., disszertáció, 10. old.

¹¹ Úr és paraszt, szerk.: Eckhardt Sándor, Budapest, 1941., in: Szabó István: Nemesség és parasztság Werbőczy után, 44. old.

A korai feudalizmus társadalma a nyugati államok századok óta alakuló-fejlődő lépcsőzetes társadalmi rendjével került közvetlen érintkezésbe, s kezd megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy az embernek nem a vérségi kapcsolat, hanem a királyi hatalomtól vállalt szolgálata jelöli ki helyét a társadalom rendjében.¹²

A kereszténység első századainak magyar társadalma továbbra is a nomád korból hozott elválasztó vonalat mutatja: szabadok és szolgák elkülönülését. A két nagy egységen belül nincsenek merev szétválasztó jogi határok, legfeljebb a vagyoni különbségek iktatnak távolságot ember és ember közé.

A társadalom horizontális tagolódása mellett kialakul az egymás fölé helyezkedő rétegek rendszere is: a nemzetségfők népeket egységbe parancsoló nomád hatalmából az úri - később, amikor már a föld jelenti a vagyont, földesúri - hatalom körvonalai bontakoznak ki. Az úr udvarában szolgálatot teljesítő népek, a falvak határait művelő, állattenyésztő, halászó vagy az uraság szükségleteit fedező iparosok (pl. kovácsok) tartoznak alá, akik szabadok vagy szolgák.¹³

A leghatalmasabb földesúr maga a király, aki az Árpád nemzetség szállásbirtokai mellé magának foglalta le a hűtlen törzsfők földjeit, népeit és a gazdátlan területeket. Jelentős birtokai vannak az egyháznak, a külföldi lovagoknak, valamint a magyar uraknak, akik kilépnek a nemzetségi keretektől, hogy az uralkodó szolgálatába állva induljanak felfelé a társadalmi emelkedés útján.

A 15. sz-ra letisztul a kép, amikor már a nemesség, polgárság és parasztság (jobbágyság) rétegei alakulnak ki egymástól jobban elhatárolódva, alapját adva a lépcsőzetes rendi tagolódásnak, osztályok kialakulásának.¹⁴

De a nemesség a jobbágyságtól élesebben csak a 15. sz. végén, a nemesi rend zömét alkotó köznemesség politikai hatalmának kibontakozásával kezdett elkülönülni.

A nemesség zömének és alsó rétegeinek nagy érdeke volt, hogy közjogi állása és a nemesi egyenlőség elve a jog rendszerében rögzítésre kerüljön, ami végül sikerrel járt. Ebben nagy része van Werbőczy híres Hármaskönyvének, amely egy törvény-gyűjtemény, törvényerőt alakilag ugyan sohasem nyert el, de mégis törvénykönyv tekintélyre emelkedett, s három évszázadon keresztül az országnak, elsősorban pedig a nemesi jogoknak páratlan súlyú kútforrása volt. A köznemesség politikai törekvéseinek jegyében szerkesztette az „una eademque nobilitas”, az „egy és ugyanazon nemesség” egyenlőségének tételét.

Ezzel párhuzamosan Werbőczy a jobbágyokra súlyos terheket rakott a szabad költözködési jog elkobzásával, a paraszt örökös röghöz kötésével (amely csak rövid idejű és nem teljes), mivel ez a jobbágy egész társadalmi helyzetének átalakulását, alásüllyedését vonta maga után. „A jobbágy örökre földjéhez köttetett” - írta törvénykönyvében Werbőczy, csak munkája díja volt az, ami megillette földjén, ami a földesúr tulajdona és birtoka volt.¹⁵

Ez az állapot jellemezte a társadalom helyzetét, a földesúr és a jobbágy viszonyát az elkövetkezendő évszázadokban, ami figyelemmel kísérhető Komádi vonatkozásában is.

---

¹² Lásd 11. I. m., in: Sinkovics István: Nemesség és parasztság Werbőczy előtt, 8. old.

¹³ Lásd 11. I. m., 10. old.

¹⁴ Lásd 11. I. m., 10. old.

¹⁵ Lásd 10. I. m., 45. old.

A feudalizmus hazai felbomlása a 15. sz.-ban kezdődött, azonban ezt a folyamatot a török háborúk és a Habsburg Birodalomtól való függőség nagymértékben megnyújtották, és a kapitalizmus kialakulásának folyamatát rendkívül vontatottá tették. Az 1848-49-i forradalom és szabadságharc felszámolta a feudális termelési viszonyokat, azonban a forradalom veresége és a jobbágyszabadság nem következetes végrehajtása a kapitalista termelési viszonyok térhódítását erős feudális maradványokkal terhelte. A feudalizmus maradványait véglegesen 1945-ben számolták fel.

Más nézetek (pl. Dr. Makra Zsigmond kandidátus) szerint a feudalizmus kategóriája helyett célszerűbb más leírást használni, mással magyarázni ezt az időszakot. Szent István királyunk vármegyékbe szervezte az országot, a vármegye központja a vár volt. Az ezres évek első évtizedei és úgy 1240-1260 között állt fenn a következő rend: a várparancsnoka, a várispán (*comes castrensis*) alatt volt két embercsoport a várjobbágyok (*jobbationes castri*) és a várnépek (*civis, civilis, castrensis*). Az előbbieket hadi szolgálatot teljesítő szabadosok voltak, akikből a nemesség alakult ki, a várszervezet felbomlása, a nemesi vármegye megalakulása után. Csak olyan értelemben volt korlátozott a szabadságuk, hogy korlátozott tulajdonú magánbirtokot kaphattak, illetve kaptak. Nem voltak a közszabadság részesei, csak Kálmán király korától beszélhetünk *perpetua* (állandó), *plena* (teljes) libertásról, később ez *aurea libertas* (arany szabadság) formában a gyakoribb, ez volt az eredetileg független, honfoglaló magyarok jogállása. A szabad mozgás, a szabad letelepedés e szabadságnak az egyik sarkalatos pontja. A vár szervezetéből kilépő személyek viszont elvesztették jogaikat! De ehhez képest a nemesség kialakulása rangbeli és társadalmi emelkedés volt.

A várnépek nagyjából a későbbi jobbágyságnak feleltek meg, soraikból kerültek ki a kézművesek, vadászok, halászok, méhészek, stb.

Mindezen fogalmakról - feudalizmus, jobbágyság, stb. - korábban csak marxista szemléletű leírás született, amely tudománytalan. A jobbágyság helyzetét mintegy 500 évig kell figyelemmel kísérni ahhoz, hogy megalapozott, torzítatlan képet kapjunk.

1. A hajdúkról. Az Egyetemes Lexikon szerint jelentése, eredete a törökök ellen harcoló zsoldosok. Később a nemzeti és a társadalmi elnyomás ellen küzdő felkelők gyűjtőneve. Hazánkban a 17. sz. elején a mai Hajdú megye területén telepítették le őket. Másik jelentése szerint a 18. sz.-tól az uradalmak, városok és vármegyék alkalmazottai, mint bírósági szolgák, futárok, fegyveres szolgák. Jelenti még a nyugatra irányuló marhakereskedelem állathajtóit is a 16-17. sz.-ban. Jelentős szerepük volt a Bocskai István vezette felkelésben, aki kollektív nemességet adományozott nekik (1606), Bihar és Hajdú vármegyében telepítette le egy részüket, kiváltságaikat 1848-ig megtartották.¹⁶

A történelmileg tájékozottak is alig tudnak valamit a Körösköz-bihari hajdúkról, hajdúkon általában a Debrecen közelében lévő hajdúvárosokat, illetve azok lakóit értik. Pedig az egykori Hajdúkerületet alkotó hat város csak egy része volt a hajdúság telepeinek, s fekvésük alapján azonban könnyen lehet őket csoportosítani.

Az első csoportot az említett hat hajdúváros, a volt Hajdúkerület vagy más néven az „öreg hajdúvárosok” alkotják, ezek: Böszörmény, Dorog, Hadház, Nánás, Szoboszló és Vámospércs. Bocskai telepítette őket 1605-ben, önálló közigazgatási egységgé, Hajdúkerületté szerveződtek, s kiváltságaikat sikerült megtartaniuk a rendi közigazgatás felszámolásáig.

---

¹⁶ Egyetemes Lexikon, Universallexikon, főszerk.: Markó László, Officina Nova, 1996., Brepols, 353. old.

A Sajó-Hernád melléki hajdútelepek - a második csoport - a Rákóczi családnak köszönheti létét. Kiváltságaikat éppúgy elvesztették, mint a hajdúk harmadik csoportját alkotó szabolcsi hajdúk. Telepeik az öreg hajdúvárosok szomszédságában alakultak, nem tudtak azonban sem önálló kerületté lenni, sem csatlakozni a szomszéd Hajdúkerülethez.

A hajdúk negyedik csoportját a Körösköz-bihari hajdútelepek alkották. Ha voltak is nem hajdú lakosok az egyes helységekben, jelentőségük alig volt, mivel nem tudták megakadályozni a hajdúéletforma kialakulását. Ezért aztán a bihari, vagy ahogyan O'sváth Pál is nevezte őket, körösközi-hajdúk, erősebbek voltak, jobban ellen tudtak állni a különböző támadásoknak. Még egy nagy erősségük volt, hogy sokan voltak.

A hat öreg hajdúvárost 1605. december 12-én telepítette Bocskai. Az öreg hajdúvárosokkal egyszerre települtek a Körösköz-bihari hajdútelepek is - köztük Komádi -, így tudja ezt a köztudat is. Tudjuk azt is, hogy 1625. szeptember 22-én Bethlen Gábor erdélyi fejedelemtől kiváltságuk és birtokjoguk megerősítését is elnyerték.¹⁷ Ehhez hasonló másik vélekedés, hogy Komádit egy 1626-os törvény Bocskai által kiváltságolt hajdúvárosnak ismeri el.¹⁸

Ennél azonban biztosabb az erdélyi törvény idevonatkozó megállapítása, amely 1626-ban Bocskai fejedelem által telepítettnek mondja többek között Szalonta, Komádi, Sass, Félegyháza, Bagos, Konyár, Derecske, Újfalu, Kaba, Sáránd hajdútelepeket.¹⁹

A törvény szerint: „a hajdúvárosok, kik hajdúi szabadsággal és némely dolgokban a vármegyék törvényétől megkülönböztetve vannak és élnek, azok, kiket Bocskai fejedelem elsőbben megtelepítvén és nemesítvén, bizonyos szabadságokkal meg is erősített, meg is ajándékozott volt, ez hazánk fegyverekkel való szolgálatjokért, s azután több fejedelmektől is abban megtartattanak és erősítettettek...”²⁰

Másik álláspont szerint oklevéllel a fentiek nem bizonyíthatóak, de előkerült I. Rákóczi György 1632. november 22-én kelt kiváltságlevelének latin nyelvű másolata, amelyből világosan kitűnik, hogy Komádiban ekkor már valóban hajdúk éltek, de hogy mikortól, azt időhöz kötni nem tudják. Ezen oklevél nem az egész komádi hajdúságra vonatkozik, de Komádi hajdúváltát bizonyítja. Megemlíti Nádas Andrást Komady hajdúvárosunk nemes hadnagyát, Vasass János, Gyökeress Mihály, Nagy István Komádyból való becsült embereket. Adománylevél, mivel méltányolja Tarsoly Gergely hű szolgálatait, amelyeket az erdélyi államok fejedelmeinek tett, ahogy az állam valódi és született nemeséhez illett, birtokadományban részesíti Tarsoly Gergelyt, valamint feleségét nemes Katalin asszonyt, Tarsoly Istvánt és Jánost, vérszerinti testvéreit, örököseit és mindkét nembeli utódjait örökre, más jogának tiszteletben tartásával.

Mindenesetre a kutatások megerősítik azt, hogy a bihari hajdúság főhelyei már Bocskai korában Szalonta, Körösszeg, Berettyóújfalu és Komádi volt. De azt nem tudjuk megerősíteni, hogy már 1605-ben hajdúváros, annak ellenére, hogy több történetíró is így jegyzi, mivel erről oklevél nem áll az utókor rendelkezésére.

A hajdúvárosi rangot az ez időből származó címer bizonyítja, amelyben két oroszlán által tartott korona van metszve, amely nem egyezik a ma használatos nagyközségi címerrel. További igazolása mindezeknek, hogy Komádi város pecsétjének felirata az alábbi: „Sigillum

---

¹⁷ Szendrey István: A bihari hajdúk pere a hajdúszabadságért, Debrecen, 1958., 4. old.

¹⁸ Lásd 5. I. m., 44. old.

¹⁹ Lásd 7. I. m., 8. old.

²⁰ Lásd 17. I. m., 4. old.

oppidi hajd. Komádi 1641.”. Magyarul: Hajdú Komádi város pecsétje 1641. Nem egyezik a mostani megyei leírásban szereplő címerrel és pecsétnyomóval. De az én verziómat Mezősi is megerősíti.²¹

Álláspontom a fentiekkel kapcsolatban az, hogy Komádi az öreg hajdúvárosokkal egyidőben vagy 1-2 évvel később kapott kiváltságot a többi, Körösköz-bihari, hajdúvárossal együtt. Ezt erősíteni látszik az, hogy Körösszakáll tatárok, törökök elől futó lakosságát 1608-ban Komádi hajdúváros fogadta be. Ekkor a hajdúk vezetője Ercsey Lajos hajdúkapitány.²²

A hajdú-kiváltságok alapját a közösen kapott föld, egy-egy község határa képezte, amelyen szabadparaszti életet éltek. Nem tartoztak a földesúri jogszolgáltatás alá, vezetőiket maguk választották. Nem voltak nemesek, hanem testületileg élvezték a nemességhez hasonló jogokat.

Az így kialakult szabadparaszti életforma nagy vonzóerőt gyakorolt a jobbágyságra. A nemesség nem csak azért állt ellen a hajdú kiváltságolásoknak, mert osztozniuk kellett a birtokok területén, hanem azért is, mert féltették jobbágaikat. Megállapítható, hogy a hajdúság legnagyobb ellensége nem a török vagy a német volt, hanem a nemesség, amely alkalomadtán a politikai jogok számukra nem kívánatos terjeszkedésének felszámolására a Habsburgokkal is szövetkezett.

A múlt történelmi felfogásában a hajdúk, mint útonállók, fosztogató szegénylegények éltek, akiknek egy részét katonai szolgálataik miatt uruk kiváltsággal láttak el és telepítettek le. Ebből a régi hajdúfogalomból teljesen kimaradt, elsikkadt a hajdúság antifeudális jellege és a nemzeti függetlenség védelmének gondolata. Pedig a hajdúság történetének két fontos mozzanata az, amely egyedül teszi a hajdúság mozgalmait haladóvá és emeli ki a hajdúkat a feudális párt és pártharcok zsoldosai közül.

A hajdúság eredetével sokan foglalkoznak, különböző felfogások és vélemények alakultak ki, ezekből az egybehangzókat, a kutatások által megerősítetteket emelem ki. Az 1600-as évek elején a Bocskai által letelepített hajdúk döntő többsége magyar volt, azonban a hajdúság egy időben alakult ki a Balkánon és nálunk. A kialakulás legfontosabb oka a feudális anarchia, ehhez kiegészítésképpen járult a török terjeszkedés. A magyarországi hajdúság már a Dózsa-féle parasztháborúban nagy szerepet játszott, amikor hazánkban a közvetlen török veszélyről még nincs szó. A török terjeszkedése egyre északabbra tolta az ellenálló balkáni népeket, így hazánkat is ellepték. Ezek egy része hajdúként, szabad katonaként pusztította a törököket.

A hajdúság eredetét kutatva először arra a menekülőkre kell gondolnunk, akiket a török 1560-70 táján „sátorozó ráják”-nak nevez és ír össze. Török feljegyzésekből ismert neveik után a Komádi táján táborozó ráják többségükben rácok és románok voltak. A közbiztonság teljesen leromlott a földönfutóvá vált népesség beáramlása miatt. Ez időben kétféle hajdútípus alakult ki: az egyik a maga szakállára hadakozó, fosztogatásból élő szabad hajdúk, a másik a hadvezérek csapataiban, a végvárakban harcoló királyi hajdúk csoportja.

Vidékünk a 16. sz. közepére, végére végvidékké változott, több, eddig jelentéktelen vár végvárrá lett, mint pl. Bajom, Kerek, Sarkad, Zsáka, Pocsaj. Ezek a várak a Körösköz-bihari hajdúság kialakulása és léte szempontjából elsőrendű jelentőséggel bírnak. Állandósulnak a harcok a török ellen, illetve Erdély önállóságáért belviszályok törnek ki.

---

²¹ Lásd 6. I. m., 44 old.

²² Lásd 6. I. m., 66. old.

A 16. sz. végére a magyarországi hajdúság ismét szinte teljesen magyarrá, a különböző szabadságharcok fő támogatóivá vált. Bocskai hajdúi beszánguldozták a Felvidéket, betörték Ausztriába, Csehországba, kikényszerítették a bécsi békét, mely Erdély önállóságát elismerve, megerősítette hazánk alkotmányát, és törvénybe iktatta a vallásszabadságot is.

A Bocskai szabadságharcnak a hajdúság volt az ereje, a fejedelem ezért nem csak hálából, de bölcs és meggondolt politikából telepítette le őket és látta el vagyonnal, kiváltsággal. Így történt ez 1605. decemberében az öreg hajdúvárosok esetében, velük egyidőben települt meg a szabolcsi, a Sajó-Hernád melléki és a Körösköz-bihari hajdúság nagy része is. A letelepítettek feladata az örökös katonáskodás volt, védelmezni kellett lakóhelyét és ezáltal az Erdélyi Fejedelemséget is.

Bocskai rövid fejedelemsége döntő változást hozott az erdélyi állam életébe. A bizonytalankodó németellenes irány határozottá lett, hadjárata nem felkelés, hanem szabadságharc volt.

A nemesség Bocskai halálával elérkezettnek látta az időt a hajdúkiváltságok megsemmisítésére, így a hajdúk kiváltságaik védelmére fegyvert fogtak, s harcuk egybekapcsolódott a nemzeti szabadságharc eredményeinek a megmentésével. A hajdúság ekkori küzdelmeinek az a nagy társadalmi jelentősége, hogy ezekben a harcokban mintegy évszázadra összekapcsolódik a magyar parasztság sorsa a függetlenségi harcokkal. 1613-ban már az országgyűlés elé került a Szabolcs megyei követek panasza a hajdúk ellenében, főleg a Körösköz-bihari hajdúkra tettek panaszt, s az egész hajdúság kiváltságainak eltörlését kezdeményezték. II. Mátyás csak az öreg hajdúvárosok kiváltságait erősíti meg, kihagyva a Körösköz-bihari hajdútelepeket. Ettől kezdve a Körösköz-bihari hajdúvárosok élete az öreg hajdúvárosokétól külön fejlődött, de Bethlen Gábor 1626-ban rendezi ügyüket.

Báthory Gábor uralkodása alatt élte a hajdúság a virágkorát, amikor a fejedelem megerősítette és újabb kiváltságok adásával, kiterjesztette azokat.

Halála után Bethlen Gábor lett Erdély fejedelme, aki szintén megerősítette a hajdú kiváltságokat, azok tovább fejlődtek, s ekkor alakult ki a hajdútelepek belső rendje, ez volt a végleges letelepedés időszaka.

I. Rákóczi György fejedelemségét a török nem jó szemmel nézte, ezért Szalonta alatt várta Bekír temesvári basa csapatait 1636. október 6-án. Itt a hajdúk az elveszettnek látszó csatát bátorsággal és nagy leleménnyel a maguk javára fordították, a törököt elpusztították. Ezért részesültek nagy kedvezményben a szalontai hajdúk, illetve új telepek is létesültek, mint pl. Vekerd.

Várad elestével - 1660. augusztus - a még meglévő hajdútelepeket is tönkre tette a rabló, fosztogató török, a lakosság erdőkben, mocsarakban keresett menedéket. Komádi már ezt megelőzően 1659-ben elpusztult a török hadak felvonulása és portyázása miatt. Harci kedvük azonban nem fogyatkozott meg a hajdúknak, így történhetett meg, hogy visszafoglalták az elesett Sarkad várát és sok borsot törtek a bihari hajdúk, köztük a szalontaiak és komádiak is a török orra alá.

Az ezt követő években egyre erőteljesebben bontakozott ki a nemzeti ellenállás a Habsburg gyarmatosítással szemben, s kezdetét veszi egy újabb szabadságharc megindítása. A hajdúk 1674-ben Szalontán, Sarkadon hirdetnek gyűlést, vezért választanak, de a mozgalom csak Thököly Imre idejében, 1680-tól vesz nagyobb lendületet a bujdosók és hajdúk közreműködésével. Thököly kurucai Várad és a Berettyó környékén voltak, ekkor már tartanak a török csapatoktól is, ezért a vezér Komádiban is figyelőpontot létesít, Ubrizsi Pál innen figyeli

a váradi törököket. Előtérbe került a török kiűzése hazánkból, amely Várad elfoglalását is jelentette.

A század utolsó évtizedében a vesztes török csapatok végig dúlták a Berettyó-melléket és a Körösközt, siralmas állapotot teremtve. A lakosság szinte teljesen kiveszett, így járt a nagyszámú és erős hajdúság is, amelynek katonai jelentősége elveszett. Komádi hajdúváros is elpusztult, puszta hely lett, négy családja zselléreként Derecskén húzódott meg az ottani hajdúk között, s az 1692. évi összeírás is ott találta őket: Kiss Lukás, Diosek (Diószegi) Mihály, Varga István nevezetűeket. Ide menekült Tépe négy lakosa is.

A megmaradt Körösköz-bihari hajdúság szabadalmait Lipót király nem ismerte el, számára a hajdúság, mint katonaság nem jelentett értéket, mint adózó polgárra azonban szüksége volt. A hajdúkat jobbágysorba, földesúri joghatóság alá vonta. Erre 1700-ban került sor, amikor a bécsi udvari kamara elrendelte a Bihar megyei hajdúvárosok összeírását, mivel ezekből eddig a császár javára nem szedtek jövedelmet. A kamara helyteleníti, és indokolatlannak látja a szabad hajdúvárosok jogállását, minthogy szabad emberekként élnek, nem ismernek el földesúri hatalmat és ennek az állapotnak a fenntartására törekednek. Régi kiváltságaikat - szerintük - a törvénytelenül uralkodó erdélyi fejedelmek korában szerezték, s ez semmiképpen sem helytálló és nem hagyható érvényben. Ezek után már 1701-ben a kamara rendelete értelmében a *ius armorum* - fegyverváltság - címen tizedet kellett fizetniük a kincstárnak, s a török kiűzése után csak ezt a szolgáltatást fizették, 2017 magyar Ft-ot, amelyből Komádira 148 Ft. esett.²³

A hamarosan, az eddiginél nagyobb és általánosabb nemzeti összefogással meginduló II. Rákóczi Ferenc-féle szabadságharctól a Körösköz-bihari hajdúk kiváltságaiknak visszaszerzését remélték, azt katonailag is támogatták. Figyelmüket azonban megosztotta a szabadságharc ellen küzdő rácok mozgalma is. A komádiak egy alkalommal az ostromlott váradi várba élelmet szállító és közben a vidéket pusztító rác csapatot teljes egészében megsemmisítették a falu határában. Ez valószínű 1707-ben volt, amikor a komádiak előre tudtak a rácok támadásáról és ezért Zsáka-Furta felől a Kutas-patak gázlóját kaszákkal „meghányták”, s ellenséget ide szorították, s levagdalták őket.²⁴ Erről tanúskodik a Rác-vágás határrész elnevezés is.

Mivel jelentősen támogatta a Körösköz-bihari hajdúság a Fejedelmet, ő vissza is adta a hajdúvárosok szabadalmait, sőt 1708. szeptember 2-án az öreg hajdúvárosok szabadkerületéhez csatolta őket.

A kifáradt, számukban és erejükben is megfogyatkozott hajdúság többre már nem volt képes, tisztában voltak azzal, hogy a szabadságharc elbukása kiváltságaik elvesztését is maguk után hozza. A szatmári béke - 1711 - a magyar nemesség és az uralkodóház egyezsége volt, a nemesség szabad kezet kapott a jobbágyság felett.

Területünket az Esterházy család kapta meg, ebből alakult ki a derecskei uradalom, amely a Körösköz-bihari hajdúvárosok többségét is magába foglalta. A birtokbeiktatások során feszült helyzet alakult ki a településekben, a hajdúk kiváltságaik visszaszerzése érdekében mindent megtettek, pereskedtek, még a császári csapatokat is bevetették ellenük, pl. 1726. december 30-án felégették a szalontai hajdúk házait. A hajdúság végül elérte, hogy a földesúri szolgáltatásokat szerződésbe foglalták.

---

²³ Lásd 17. I. m., 9. old.

²⁴ Berettyóújfalui Múzeum Évkönyve, II., Berettyóújfalú, 1978., 263. old.

De sohasem tett le a kiváltságok visszaszerzéséről. Az Esterházy uradalom időszakában a jobbágysági elégedetlenség fészke is Szalonta volt. A szalontaiak nem nyugodtak bele szabadságuk elvesztésébe, kiváltságuk elkobzásába és földjüknek elzálogosításába. Viszályuk Esterházy herceggel már 1719-ben elkezdődött és folyamatos volt. 1790. környékén azonban közös akció indult ki a volt hajdúhelységek lakói között, 10 helység lakói, köztük Komádi is, közösen pereskedtek, ügyeik vitelében a derecskei főbíró, mint gondnok még külön pénztárat is kezelt. A per a községek lakóinak sok fáradságába és nem kevés pénzébe került, de végül mégsem járt eredménnyel: Komádi évi hozzájárulása 18-tól 55 Ft-ig terjedt, az ügyvédi költség külön évi 300 Ft. az uradalomnak, útiköltségek és egyebek. Megoldást csak az 1848-as jobbágyszabadság hozott.

Az összeírásokban a népesség két társadalmi csoportjának megjelölésére a nemes és a hajdú fogalmakat használták, pl. Újfalu esetében 1692-ben: 3 nemes és 50 hajdú élt, a jobbágyok és zsellérek fogalmán túl. Komádiban 1715-ben 16 jobbágy, 1720-ban 63, 1723-ban 156 jobbágy és 17 zsellér, 1728-ban 10 nemes, 127 jobbágy, 15 zsellér, 5 miserabilis (teljesen nincstelen személy) élt. De már hajdú fogalmat nem találunk a nemes mellett.

Az utókor íróit is megihlette a hajdú hősi harcok emléke: Móricz és Szabó Pál a magyar, Ivó Andric a balkáni hajdúknak, Gogol, Tolsztoj, Solohov az orosz kozákoknak állít emléket regényeikben.²⁵

A hajdúk egyértelműen nemesek voltak, ún. hajdúnemesek, egy lépcsővel az országos nemesek alatt. Az országos nemes mindenütt nemes volt, a hajdúnemes elveszíthette jogait, ha elhagyta azt a lakóhelyét, ahová a fejedelem letelepítette.

2. Komádi, mint a derecskei uradalom része. A török hódítás hazánk területének jelentős részét pusztává tette: a volt településeket felégették, azok romhalmazzá váltak, lakóit megölték vagy azok elmenekültek, elbujdostak a mocsarakba, így a régi falvak kihaltak, elnéptelenedtek.

Az élni akaró nép azonban minden pusztítást követően visszatér a lerombolt, felégetett családi tűzhely mellé, újra kezdi életét. De a bécsi udvar is kezdi magáénak érezni az országnak ezt a részét, mivel az elpusztult vagy elköltözött birtokosok vagyonára ráteszi a kezét, lefoglalja azt. Az ilyen módon elfoglalt óriási birtokok az a célt szolgálták, hogy a királyi kincstár - a fiscus - pénzhez juttassák, azt tehermentesítsék.²⁶

A kamara a 18. sz. elejére rendkívüli nagy összeggel - 264.749 Ft. - tartozott Esterházy Pál nádornak. I. Lipót (Leopold) császár (1657-1705) uralkodása idején történt mindez. Munkásságát nem igazán pozitívan értékelte a közel korabeli történelem: papnak készült, de aztán zsarnok lett belőle. Negyvennyolc esztendőn keresztül üldözte a nemzetet, a Wesselényi összeesküvés részeseit lefejeztette, a gyanúsítottaknak javait elvétette, s végül bebörtönöztette. Borzalmasabb zsarnok még nem ült a magyar trónon. A leggyűlöltebb Habsburg.²⁷

Készpénzzel azonban most sem tudták a tartozást kiegyenlíteni, így alkalom volt arra, hogy a lefoglalt javak zálogba adásával rendezzék a tartozást. Már 1701-ben folytak az alkudozások, végül 1702. Március 14-én Esterházy Pál herceg, a nádori fizetésével adós udvari kamarától 100 ezer Ft. fejében megkapta Bagos, Bajom, Berettyóújfalu, Derecske, Feketebátor, Félegy-

---

²⁵ Dr. Makai Sándor: Zsadány község története, Zsadány, 1999., 31. old.

²⁶ Új Magyar Lexikon, Akadémia Kiadó, Budapest, 1960. 2. kötet, 339. old.

²⁷ Történelmi Arcképcsarnok az Ifjúság és a Nép számára, kiadó: Dolinay Gyula, Budapest, 28. old.

háza, Gáborján, Kaba, Komádi, Konyár, Oláhszentmiklós, Sáránd, Nagyszalonta, Tóti, Zsadány, és az ekkor még pusztá Mezősas Bihar megyei helységeket zálogbirtokként.²⁸

A zálogadásra a feudalizmus magánjogában leggyakrabban pénzkölcsön-szerződés esetében került sor, s az ilyen szerződés tulajdonképpen zálogkölcsön-szerződés.²⁹

A történelemben azonban más források, másképpen írják le a birtokszerzést, illetve annak előzményeit, körülményeit.

Történt ugyanis az, hogy 1702-ben Leopold császár a német vitézi rendnek eladta a jász- és két kun területet, amelynek Esterházy nádor ellentmondott. Később azonban a nádor azt mutatta ki, hogy a császár a lázadók javait koboztassa el, és a császár hűségében maradtak között jutalmul és elszenvedett káraikért pótlásul ossza fel, így kívánta megerősíteni a szatmári békekötést (1711) is. Az események azt mutatják, hogy a nádor a fenti eladásba később úgy egyezett bele, hogy a palatínusi (hercegi) jövedelem csönkulásáért kárpótlást kapjon.³⁰

Megint más forrásokból, későbbi iratokból és dokumentumokból más álláspont is kialakult a birtokszerzésre, miszerint a későbbi derecskei uradalomhoz tartozó helységek nem tudták kifizetni a rájuk kivetett 100 ezer Ft. hadi költséget a kamarának, s ezt Esterházy herceg fizette le, s a tőke kamatai fejében, zálogul e birtoktestet kapta.³¹

Ha ez így történt, már pedig történhetett, felvetődik egy másik probléma is: ha a településekre kirótt hadi költségek lefizetése ellenében kapta a birtokot, ez háború- és fegyverjogon (*jure belli et armorum*) szerzett birtoknak minősül, holott Leopold császár Bihar megyének - mint Erdélyországhoz kapcsolt résznek - birtokába nem fegyverjogon, hanem az erdélyi rendekkel kötött egyezség, tehát nemzetközi szerződés alapján jutott. Így olyan vélelem alakulhat ki, hogy herceg Esterházy a Bihar megyei hajdúközségeket „*jure fortionis*” (az erősebb jogán érvényesített érdek) szerezte meg.

Herceg Esterházy ez irányú birtokszerzését furcsállotta a bihari rész, mivel megszegte fejedelmi ünnepélyes ígéretét azzal, hogy az erdélyi fejedelmek adományai - nevezetesen a hajdúknak szóló adományok, köztük Komádi hajdúváros kiváltságai - sértetlenül megtarthatók. Ezt azért tehette, már az ígéret megszegését, mivel a hajdúság iránt őseitől örökölt gyűlölettel és ellenszenvvel viseltetett, mert ez a terület az erdélyi fejedelmek és a protestáns ellenszegülés támasza volt, s az is maradt.³²

Így alakult ki a derecskei domínium, amely a települések, így Komádi történetének másfél évszázadát határozta meg.

A birtokszerző Esterházy-családról keveset tud a volt uradalom településének mai lakója. Nincs emléktáblája, intézményt nem neveztek el róla, emlékezete nem él a mai öregek körében sem. Pedig a birtokos családnak érdemei is vannak, és sokat köszönhet neki a bihari települések ezen együttese.

---

²⁸ Magyar Országos Levéltár, Budapest, Rp. 33/A. Fasc. A. No. 28.

²⁹ Dr. Béli Gábor: A magyar jogtörténet, Pécs, 1995., kézirat, 18. old.

³⁰ Rozvány György: Nagy-Szalonta történelme I., Gyula, 1870., 22. old.

³¹ Lásd 30. I. m., 91. old.

³² Lásd 30. I. m., 89. old.

Az Esterházyak országnagyjaink egyik legfényesebb nevű és legvagyonosabb családja. 1652. augusztus 25-én, egy önmagában nem jelentős török elleni csatában - a vezekényi csata - négy Esterházy is holtan maradt, közülük László is, aki a család feje néhai Esterházy Miklós (1582-1645) legidősebb fia volt.

A birtokszerző I. Pál (1635-1712) akkori naplójában leírja, hogy a pogány török elleni harcban egyetlen főúri család sem hozott ekkora áldozatot, mint az Esterházy.

Pál eredményes tevékenysége eredményeként bányavidéki főkapitány (Thököly sógora), majd a soproni országgyűlésen nádorrá választják 1681-től 1712-ig, amit haláláig visel.

Pál felesége Esterházy Orsolya, majd Thököly Éva, nyolc gyermeke született, halálával József és annak fiai viszik tovább a birtok igazgatását.³³

1687. december 9-én I. Lipót császár, a rendekkel történt megegyezést követően, elsőként a magyar főnemeseik közül német-római birodalmi hercegi (Fürst, princeps) címre emelte Esterházy Pál nádort.

1694. április 18-án Pál herceg az udvari kamarával kötött szerződése értelmében 250 ezer Ft. készpénz kölcsön fejében 300 ezer sókockát kap az erdélyi sóbányákból, és azt országosan árusíthatja. Ezzel egy óriási üzlet beindul: egy német udvari- és hadiszállítóval társul (Samuel Oppenheimer), aki európai szintű bank- és hitelügyleteket is végez, s az erdélyi só kereskedelemre rejtett monopóliumot kap (Palatino-Transsylvania Societas).

1702-ben kapja zálogba a derecskei uradalmat az ismert módon és okok miatt, így jut a 16 bihari település birtoklásához.

Politikai, gazdasági tevékenységén túl művészeti hajlamát mutatja az, hogy 1711-ben, Bécsben megjelenik „Harmonia caelestis” című egyházzenei műve, amelynek részlete (Dormi Jesus) 1998. karácsonyára mini CD-n is megjelent.

Az uradalom kezdetét megelőzően, az 1692-es felmérés, összeírás szerint a településeket 215 család alkotja, ekkor Komádi elnéptelenedett, pusztá volt. Komádi 3 családja Derecskén húzódott meg.

A birtok zálogba vételekor a herceg nem tudott összeírást végrehajtani a jobbágyság erős ellenállása miatt, így 1702-től minden szerződés és megegyezés nélkül 3 ezer Ft-ban határozta meg az évi taksa, a földesúri adó mértékét az uradalom egészére.

Néhány fogalom leírását is szükségesnek tartom a jobb megértés és eligazodás érdekében.

Úrbér (urbara): a jobbágytelek használatáért a földesurat megillető feudális földjáradék, amelynek formája lehetett pénzdó, terményszolgáltatás vagy robot.

Telkes jobbágyságnak azokat a parasztokat nevezzük, akik a jobbágyi szolgáltatás fejében a földesúrtól telket vagy résztelket kaptak használatra. A telkes jobbágyság a 16. sz-ban a parasztság többségét, a 19. sz-ban már csak kisebbségét alkották.

A belső telket a házhely és a mellette fekvő kert alkotta (fundus intravillanus).

A külső telek szántóból és rétből állt (fundus extravillanus). A teleknagyságot 1767-ig nem rögzítették, de átlagosan fél telekhez 6-7 hold szántóföld, 3 hold rét járult, az ehhez szükséges igarót 4 ökörben vagy lóban állapították meg.

---

³³ Szendrey István: Egy alföldi uradalom a török hódoltság után, Budapest, 1968., 88. old.

Zsellér az olyan parasztember, akinek nem volt jobbágytelke, vagy nem jutott már neki az adott faluban vagy nem volt elegendő igás állata egy résztelek megművelésére sem.

Házasszóllér saját házzal rendelkező, bérelt vagy felesben művelt földet, szőlőt vagy erdőt használt, lápot irtott.

Házatlan vagy alzóllérek mások portáján fizetség vagy munka fejében húzták meg magukat, a szegény sorsú falusiak rétege.

Allodium: a birtokosokat megillető földterület, amelynek mértéke legalább akkora, amennyit egy-egy jobbágycsalád használt, ezek földesúri kezelésben állottak.

Calcatura, a nyomásos szántóművelés legelterjedtebb gazdálkodási formája a háromnyomásos rendszer: egyik év végén ősziakat (búza, rozs), következő év elején tavasziakat (árpa, zab, köles) vetettek, a harmadik évben a föld pihent, műveletlen maradt.

1703-ban az adó összegét évi 6 ezer Ft-ban állapítja meg, ezt a megyei összeírások alapján veti ki, amelyet a megyei hatóságok is elfogadnak. A hírtelenjében duplájára emelkedett adó miatt a jobbágyok a nádorhoz fordultak panasszal, aki megengedte, hogy az adót marhában róják le, de azokat a kaposvári birtokára kell felhajtani. A jobbágyok adtak valamennyi marhát, de a Rákóczi szabadságharc miatt 1711-ig nem fizettek semmit. Komádira ebből az összegből 487 rénes forint 30 krajcár fizetendő esett.

A szabadságharc elárulása után következik be voltaképpen az uradalom megszervezése, állandó provizor - udvarbíró - kinevezése, és ekkor, 1712-ben köti a birtokos és a domínium népe az első szerződést. A földesúr nem egyes személyekkel, nem is a közösségekkel külön-külön állapodik meg, hanem egyetlen szerződésben határozza meg azt az összeget, amit az uradalom lakóinak évenként két egyenlő részletben, Pünkösdkor és Szent Mihály napján, kell kifizetni.

Hogyan adóztak ekkor a települések? Az uradalom községeinek küldöttei, a bírók évente összeültek, s egymás között felosztották a településre eső adót. Nincs írásos nyoma annak, hogy milyen elvek, rendszer szerint határozták meg egymás között a fizetendő összeget, így az aránytalan is lehetett, hiszen a községek vagyoni állapotáról felmérés akkor még nincs. Csak később, az úrbérrendezést követően határoznak meg kivetési normákat egymás között, amelyet később ismertettek.

A szatmári békekötés után 1712-ben volt ismét felmérés, ekkor már 644 család élt a birtokon. Lakatlan volt 3 település.

Hétévi nemfizetés és egy rebellióknak nevezett szabadságharc után igen terhes adózás volt várható a hercegtől, helyett azonban „kegyelmesen” elengedi az eddigi adósságot, s 1712-től két évre, évenként 3.500 Ft-os adókötelezettséget állapít meg. Emellett újesztendő tájában fécánokkal és vadmadarakkal kellett kedveskedni, valamint marhahajtókat kellett biztosítani a Tiszántúlon vásárolt marhák rábaközi birtokra való felhajtása érdekében. Először tesznek említést a regálékból származó jövedelmekről - kocsma, malom, mészárszék kilenced -, amelyről a herceg lemondott a szerződésben megállapított szolgáltatás ellenében.

E szerződés megkötésekor nevezte ki a herceg az első provizort, Reviczky László személyében, akinek készpénzfizetéséről - évi 100 Ft. - ő maga gondoskodott, de a helységek számára terményszolgáltatási kötelezettséget határozott meg, amit az udvarbíró részére kellett teljesíteniük.

Herceg Esterházy Pál 1713 elején halt meg, a birtok igazgatását fia, József vette át 1721-ig. Első ténykedéseként helyzetjelentést kért az udvarbírótól abban a reményben, hogy a birtokból származó jövedelmét emelhesse. Erről azonban májusi jelentésében Reviczky nem tudta megerősíteni, mivel az uradalmi bevétel az elhunyt földesúr tartozására sem elég, illetve év végéig még érvényes a megkötött szerződés is, így a taksa nem emelhető. Felhívta a gróf figyelmét arra is, hogy kemény fellépés szükséges a lakossággal.

A gróft mindennek előtt a pénzjövedelem érdekelte, s az járt az eszébe, hogy ezt növelni kell. Azon gondolkodott, hogy a majorsági gazdálkodást is be kell vezetni, de erről a provizor lebeszéli, más javaslatok vannak: kilencedet kellene szedni, a pusztákat, a kocsmát, mészárszéket, malmot bérbe adni, s ezzel nagyban nő a jövedelem, mint a váradi püspökség esetében. Ilyen előkészítés után 1714-ben megkötötték a szerződést, amely egy évre szól, és a taksa nagy tiltakozások után 5 ezer Ft-ra módosul a 6 ezer helyett. E mellé még ajándékként 50 pár fácánt írt elő teljesíteni, valamint marhahajtási kötelezettséget is.

1715 elején a provizor riasztó híreket közöl urának: Szalonta, Zsadány és Komádi lakossága tiltakozik a magas adóteher miatt, mivel jelentős számú elköltözés következett be és a megmaradt jobbágyoknak kell az elköltözöttek tartozását is megfizetni.

Mindezeknek eredményeként az új szerződés 1714-18 között már három évre kötött meg, s nem emelkedtek a kötelezettségek. A gróf szigorú intézkedéseket helyezett kilátásba, ha a lakosság késedelmeskedik az adó befizetésével. A teher növekedése mellett megjelennek az uradalmi alkalmazottak visszaélései is, amelyek szintén a lakosság életét nehezítik. A lakosság panasa szinte mindennapos, a lakosok szökdösnek, csökken a népesség.

1718. januárjában egy évre kötnek szerződést, tehát a földesúr visszatért az előző gyakorlathoz. A jobbágyterhek növelése közvetett úton történt: a két pusztát, Feketebátort és Sast évi 100 Ft. fejében használhatták.

1719-ben megint két évre szóló contractust, szerződést kötnek, amelynek mértéke 5.500 Ft. Ismét belép egy közvetett költség, amely a provizor és az ügyvéd díjait tartalmazza évi 100 Ft. összegben, amelyet külön kell megfizetni. Az adóemelés és egyéb terhek növelése, a jobbágyok szökése miatt a községi bírák is szót emelnek a jobbágyok mellett, mivel súlyos adóterhek nehezedenek az uradalom lakóira. Azonban, amikor szóba kerül, hogy a birtokos a megbízottját leküldi Derecskére, a bírák meghátrálnak, inkább fizetik az emelt összegű terheket, ne fárassza a gróf a megbízottját. Ez a váratlan visszalépés azt sejteti, hogy a panaszok nem minden esetben fedik a valós helyzetet.

1720-ban 6 ezer a fizetendő taksa, amelyet fel kell vinni a lévai uradalomba, és ott kell befizetni. Ajándékként annyi fácánt adnak, amennyit tudnak, ezek mellé „száraz kecsegéket” is.

1721-ben meghalt Esterházy József gróf, özvegye, báró Gilesi Mária Octavia veszi át a birtokot, aki földesúri jogával azonnal élt és jobbágyaira gyászpénzt vetett ki. A taksát nem tudja emelni 1724-ig.

1723-tól 36-ig az Esterházy árvák gyámja, gróf Erdődy György igazgatta a birtokot - 41. Id. Az előző szerződést csak megújítani tudják, emelni nem. Betelepítik a korábbi lakatlan két pusztát is, így a terhek több jobbágy között oszlik meg. Komádi 1723-as adatai közül rendelkezésünkre áll: búzatermés 2.154 köből (1 köből kb. 0,95 q.), ökrök száma 421 db., ökörtartó gazdák száma 96, háztartások száma 173.

1726-ban megint szerződésújításra kerül sor, az előzőekhez hasonlóan újra erős törekvés nyilvánul meg abban, hogy növeljék a földesúri jövedelmet. Simonyi Gáspár jószágkormányzó jelenik meg a falvakban, igen alaposan tájékozódik az uradalom helyzetéről, s számot vet, mi

lehet az a jövedelem, ami a földesúr pénztárába befolyhat. Koncepciója az, hogy minden ház adózzon évi 2 Ft-ot, robotot vetne be jószággal vagy gyalogszerrel, átlagosan családonként évi 12 napot, kilencedet szedne, illetve a regále jövedelmeket is számba veszi. Ezek szerint közel 13 ezer Ft lenne az évi adó, a jelenlegi 6365 Ft-tal szemben. Megállapításai ellenére azonban tárgyilagos marad Simonyi prefektus: nagyfokú adóemelés nem vezethető be, mivel a búza ára igen alacsony és a jobbágyságnak nincs megfelelő pénzforrása ahhoz, hogy a magas pénzterhet viselje. Az adóemelésre vonatkozó újabb törekvés nem járt sikerrel, nem változik annak mértéke 1736-ig, sőt a nagykorúvá vált Esterházy Pál Antal sem változtatott azon 1736-45 között.

A domínium megerősödéséhez vezetett az, hogy egy negyed évszázadon át nem emelkedett az uradalom jobbágynak földesúri adója. A betelepítésekkel a 15-re emelkedett a települések száma, a munkaerő létszáma is növekedett mintegy 1800 családra, így az egy családra eső adó mértéke lényegében csökkent.

A 1728-ra vonatkozó felmérés szerint az egy családra eső adó mértéke Komádiban 3,5 Ft., Szalontán 4,5 - Sasson 3,18 - Konyáron 4,21 - Újfaluban 5 Ft. Az ekkori állapotokra jellemző néhány árviszony, amely még közel 50 esztendő múlva is érvényes (!): egy libát 10, egy tyúkot 5, egy pulykát 30, egy kacsát 7, egy malacot 42 krajcárért, borjút 5 forint 10 krajcárért lehetett adni-venni. Egy krajcár a rénes forint hatvanad része.

Ezen árviszonyok alapján megállapíthatjuk, hogy a parasztok a munkájuk eredményéért a piacon alacsony árat kaptak. Ennek megfelelően alakulnak a vagyoni viszonyok az egyes társadalmi rétegeken belül is. A nemesek között is találunk két hatökrös gazdát, de két Tarsoly és egy Szilvássy nincstelen, Szabó Istvánnak is csupán 2 lova és 1 disznója volt.

A jobbágyság között is találhatók szép számmal gazdag emberek: Kiss István és Besse György nyolc ökrös jobbágyságok, s mellettük még 5 fő hatökrös nemtelen gazda található.

A nemesek és nemtelenek anyagi helyzetének összehasonlításából kiderülhet, hogy nem feltétlenül a nemesek közül kerül ki a leggazdagabb ember a faluban. Így találjuk ezt többek között Komádiban is, ahol akadt olyan jobbágyság, aki felvehetette a versenyt a legmódosabb nemessel is.

Azonban a falvakban szép számmal akadnak nincstelen személyek is: községünkben 127 jobbágyság közül 26 nincstelen, de nem nálunk a legrosszabb az arány. A zsellérek között viszont jelentős azoknak az aránya, akiknek elég nagy vagyonuk volt, pl. nálunk Csehy Mihálynak 2 ökre, 4 tehene, 3 lova és 5 disznója volt. A vagyontalan zsellérek száma pedig 9 fő volt.

Az állatállomány családonkénti átlagának alakulása: 1692-ben 7 db., 1712-ben 7., 1723-ban 12., 1728-ban 7., 1770-ben 9 db. Ehhez az adatsorhoz feltétlenül hozzá kell számítani az állomány egy részének letagadását, másként nem válik érthetővé az ingadozás, a századvég felé bekövetkező növekedés. Számolnunk kell az esetleges dögvészekkel is.

1745. március 13-án Esterházy Pál Antal herceg megkapta Mária Teréziától (1740-80) a derecskei uradalmat adomány címen. Ennek előzménye: a hercegnek volt legnagyobb része abban, hogy az 1741. Évi országgyűlésen a magyar nemzet fegyverre kiáltott, vérét és életét a királynőért és fejedelmi ivadékaért példátlan módon felajánlotta. A herceg egy egész lovas-ezredet saját költségén kiállított, felszerelt és azokkal a harctéren dicsőséget szerzett.³⁴

---

³⁴ Lásd 30. I. m., 119. old.

Ezzel lezárul a derecskei Esterházy-domínium történetének első szakasza. Eddig csak zálogjogon volt a domínium a családnak, s ez nem tette lehetővé a lakossággal szembeni erőteljes fellépést, hiszen tudjuk azt, hogy a lakosság ragaszkodott a régi hajdúság kiváltságaihoz és ezért nehezen kezelhető volt. Emiatt is maradt a lakosság szerződéses jobbágy, s birtokában volt a szabad költözködésnek is. Eddig egyedül a pénzjáradék volt az uralkodó a birtokon, ehhez csekély ajándék, némi terményjáradék és marhahajtási kötelezettség járult. A jobbágyság panaszkodott terhei miatt, mégis azt mondhatjuk az országos viszonyokhoz képest, hogy a derecskei uradalom népe megőrizte szabadabb, a szabadparaszti fejlődéshez is utat nyitó helyzetét, földesúri szolgáltatásai nem elviselhetetlenek.³⁵

1745 után kezdődik a birtok történetének második szakasza, amely az úrbérrendezésig tart. Ez a korszak azzal indult, hogy Esterházy Pál Antal nem óhajt közös szerződést kötni az egész uradalommal, hanem egy esztendőre, külön-külön akar megállapodást a községekkel. A lakosság azonban ráébredhetett arra, hogy félre akarják vezetni, a magasabb adó kivetésével együtt járna a communitások egységének megszüntetése, megtörése. E felismerés és ellenállás eredményeként nem léptek életbe a külön szerződések, a földesúr újra kudarcot vallott. Egyedül a taksa összegét tudta felemelni 1746-ban 6831 Ft-ra, amelyből Komádira 376,16 Ft. esett. Zsadány 188, Szalonta 860, Konyár 477, Derecske 1037, Újfalu 900, Bajom 518 Ft-ot fizetett, többek között.

A földesúr nem nyugszik bele átmeneti kudarcába, ezt mutatja egy szűkszávú, 1746. Novemberében kelt szerződés, amelyben a taksa összegét egy évre 11 ezer Ft-ra emelte fel. A jobbágyság kérése ellenére nem csökkent az adó, sőt 1749-60 között 12 ezer Ft. lett évente.

Ebben az időben készíti el a hercegi ház a végleges uradalmi szabályzatát, amit 1748. március 1-én ad ki a földesúr Bécsben.³⁶

Ebben igen fontos döntések vannak, s azok a birtok történetében végig érvényben maradnak: a hajdúkat a jövőben a földesúr fizeti, de azoknak tűzifát a lakosok adnak. A derecskei plébánost és tiszteket is a jobbágyság látja el tüzelővel, de azok azt megfizetik. A domíniumon élők fölött az úriszék ítélkezik, ennek működéséhez évi 150 Ft-tal a jobbágyság járul hozzá, magszakadás esetén az elhunyt jobbágy vagyona a földesúrra száll át. A bírságpénz kétharmada a bírónak, egyharmad a földesúrnak, a cigányokat a herceg kitiltja az uradalomból, az erdők haszonvételeitől eltiltja a jobbágyságot. Igen lényeges változás: a bíróválasztásnál 4 személyt kell jelölni, ezek közül választ a communitás, s ezt az uradalom vezetője hagyja jóvá, s ő jelöl tagokat az esküdtségre is. A falusi bírók minden évben kötelesek a közvagyonról számot adni!

Az 1760-ban életbelépő szerződésben újabb 2 ezer Ft-tal emelkedett, így már 14 ezer Ft. lett a taksa összege, az uradalmi alkalmazottak fizetésén kívül, amely további 250 Ft., tehát összesen 14.252 Ft-ot kellett volna fizetniük. Ebből Komádi 530 rénes Ft-ot fizet, más települések, pl.: Zsadány 354, Szalonta város 1394, Szalontai nemesség 386, Konyár 1000, Derecske 2452, Bajom 880 Ft-ot.

Nagyobb igénnyel e szerződés lejártá előtt, 1767-ben lépett fel herceg Esterházy Miklós, aki ekkor vette át a birtok igazgatását. Hiába volt a jobbágyság ismételt tiltakozása, mindez nem hatotta meg a földesurát. Pedig alapos volt a jobbágyság indoka, ugyanis a búza ára alacsony, sok nagygazda elhagyta az uradalmat, az árvíz szinte évente pusztít. A taksa összege 16.150 Ft-ra emelkedett. Közben betelepült 16. településként Méhkerék is, akik 400 Ft. adót fizettek.

---

³⁵ Lásd 33. I. m., 88. old.

³⁶ Lásd 33. I. m., 89. ld.

Ha csak a számadatokat és uradalmi szolgáltatásokat vizsgáljuk, megállapítható, hogy nem elviselhetetlen a derecskei domínium jobbágyságának földesúri szolgáltatása az úrbérrendezésig. Bár emelkedik a taksa összege, de a lakosság száma is gyarapodik, s a terhek megoszlása szempontjából ez jelentős tényező. Az 1 családra eső taksa összegének alakulása: 1753-ban 1813 család él az uradalomban, az 1 családra eső adó összege 6,61 Ft., 1763-ban (1972 család) 7,09 Ft., 1770-ben (3241) 4,98 Ft.³⁷

Ebben az időben Komádi lakossága összetétele az alábbi volt: 5 nemes, 90 jobbágy, 74 házas zsellér, 20 nincstelen, összesen tehát 189 családról tudunk, amely minimum 1.100-1.200 fő népességet jelentett.³⁸

A derecskei domíniumban az úrbérrendezést követően válik egyre elviselhetetlenebbé a jobbágyság adózása, míg az ország egyes vidékein az úrbérrendezés enyhülést hoz a parasztság számára. Nincs azonban alapunk arra, hogy jólétben élő parasztságról beszéljünk, mivel a földesúri terheken túl más szolgáltatást is teljesítenek.

Az 1768-ban megkötött szerződés volt az utolsó, amelyet az uradalom népe urával az úrbérrendezés előtt kötött meg.

3. Komádi nevű Helységnek Urbariuma

Első punctum Jobbágy Ház-Helynek Mivoltáról.

§. I. Mivel az Jobbágyoknak kötelességeit, s minden adózását az jobbágy helyeknek voltához és minéműségéhez költetik szabni, ezek nem mindenütt egyarányosak, hanem az határoknak mivoltához és azoknak egyéb haszon vételeihez, vagyis fogyatkozásihoz szükséges azokat alkalmaztatni: azért ezen Komádi nevű helyiségben egy egész jobbágy házhelynek belső fundusa, azaz házhelye, annak udvara, szűrös és veteményes kertje oly nagy, és téres helyt foglaljon, aminémű két posonyi mérő mag alá kívántatik: amennyivel pedig azon belső fundus kisebbnek találtatik, azt a külső szántó földekben vagy rétekben kelletik helyre hozni, ellenben amennyire két posonyi mérőnél nagyobb lészen, tehát az a külső Appertinentiákban számláltassék, hanem ha csak oly kevéssel fölül haladná, hogy egy fertály mérőnél többet nem tenne, az olyan csekélységet nem méltó tekintetbe venni.

(Gondban vagyok, mert szó szerint leírni a dokumentumot nehéz a mai nyelvhez és szójárásokhoz viszonyítva, átírni a szöveget azzal jár, hogy a lényegét lenne nehéz visszaadni, így a mai helyesírásnak megfelelően, de annak a kornak hangulatával próbálom a mondanivalót szó szerint rögzíteni, leírni. A dolgok másik oldala: nagyon szép gondolatokat tartalmaz a rendelkezés.)

§. II. Külső Appertinentiákból pedig ugyan egy egész jobbágy házhelyhez 32 hold szántóföld, minden egy holdban két posonyi mérőt számlálván és rét 8 kaszálóra való: mivel esztendőnként kétszer kaszáltatik, adassék.

§. III. Ha mindazáltal szántó földeknek vagy réteknek följebb irt száma ki nem telne, tehát minden hold szántó földnek fogyatkozása egy szekérre való réttel és viszont helyre hozattathassék. Melybéli szántó földeknek helyében kiszabott rétekkel, nem különben, midőn a belső fundusnak hiányossága miatt szántó föld vagy rét adattatnék, az jobbágyok mindenképpen szabadon élhessenek, és attól semmiképpen el ne tiltathassanak.

---

³⁷ Lásd 33. I. m., 45. old.

³⁸ Lásd 17. I. m., 20. old.

§. IV. És ezen rendelés hasonlóképpen minden félhelyes, fertályos és nyolcados jobbágyokról is egyenes kiszabás, vagyis proporció szerint értetődjék.

Második Punctom Az jobbágyoknak haszonvételeiről

§. I. 1550. esztendőnek 36. articulusa szerint szabad légyen a Jobbágyoknak bort árulni Szent Mihály naptól fogva Karácsonyig.

§. II. Ha az Jobbágyoknak valamely irtásai vannak, azokat a földes Úr tőlük el ne vehesse, vagyis házhely után való földek közé ne számlálhassa különben, hanem ha azokban tett munkájukat az Vármegye által előbb igazságosan megbecsülteti és aszerint találandó árát azoknak készpénzül megadja.

Hogyha pedig valamely régibb időben tett irtások idővel házhely utánvaló földek vagy rétek közé beszámáltattak, s azért már irtásoknak nem is tarttatnak, avagy ha az irtásokat tévő jobbágyok máshova költözködven, az olyatén elhagyott irtások kézről kézre essenek és azokhoz most azokat bíró jobbágyok is minden pénz és irtásra jutó munka nélkül jutottak, az ilyen irtásokról és azoknak megváltásáról följebb írt cikkelyben tett rendelés ne sértődjék.

§. III. Az Jobbágyok marháinak (amennyire a határ fogja engedni) elegendő legelő mezejek legyen, melyből vonyó marhák számára földes Uraságnak tudtával és engedelmével tilalmast is tehetnek, úgy mindazon által, hogy abban az földesuraságnak vonyó, de nem gúlabeli marhája is szabadon legelhessen: amely határban pedig úgyis szűk volna a legelő mező, az, vagy új felszántással vagy akár mely más móddal kisebbé ne tétetődjék.

§. IV. Ahol erdő vagyon ottan az Jobbágyoknak egyedül magok szükségekre dült és száraz fából, hogyha pedig az nem találtaték nyersből is (kivéven mindazáltal az makk vagy gyümölcstermő fákat) tűzre való faizás szabad légyen.

§. V. Nem különben épületre való fa is határban lévő erdőből az jobbágyoknak ingyen adassék oly móddal, hogy az fákat az uraság kijegyezze és kimutassa.

§. VI. Ha tűzrevaló fa helységnek határában az erdőnek csekélysége miatt nem volna elegendő, akkoron az uraságnak egyéb erdeiben is módjával és képesént engedessék a faizás az jobbágyoknak.

§. VII. Makkoltatásért a jobbágyok lakóhelyek határában minden darabtól hat krajcárral kevesebbet fizessenek az vidékieknél: pusztákban lévő erdőkben pedig makkoltatások azon bérért légyen mint a földesurasággal megegyezhetnek.

§. VIII. Ha valamely helységben a Községnek magános kiszabott vagy házhelyekre felosztott erdeje volna és annak birtokában megmaradni kívánna, az olyatén erdőben tűzre és épületre való fa úgy makkoltatás és gubacs szedés a jobbágyoknak csupán magok szükségekre szabad lészen és a földesuraságnak ezektől adózással ne tartozzanak. Ellenben a földesuraság is oly esetben faizást és makkolást maga erdeiben jobbágyinak megengedni ne legyen köteles, hanem ha helységnek vagy az jobbágyoknak házhelyes erdeiben éppen semmi makk sem teremne: akkor ugyan minden vidékiek előtt, de azon bérért, amint a vidékieknek makkolást fog engedni uraság a jobbágyoknak, mindazáltal valamint ezek, úgy a többi erdők is az uraságnak fő gondviselése és vigyázása alatt maradnak.

Harmadik punctom
A jobbágyoknak szolgálatiról, vagy-is robotyokról

§. I. Minden egész helyes jobbágy köteles lészen maga földesurának minden hétben egy napot kelettől nap nyugodtig (abban számlálván munkára való menetelét és vissza jövetelét, s az etetésnek és itatásnak időit) „két marhával maga szekérével, szántáskor mindazonáltal négy marhával, maga boronájával s ekéjével uraságnak dolgozni tartozzék. Hogyha pedig valamely jobbágy négy ígás marhának fogyatkozása miatt megírott mód szerint a szántást meg nem tehetné, az olyatén jobbágy mással összefogván egy napi szántást két napi munkával végezzen, mindazonáltal ezen terhes munkát minden szántáskor e falu egyszer tartozzék megtenni. Ha pedig négy marha mellé egy személy elegendő nem volna akkoron a jobbágy egyszer ugyanolyan, amely minden munkára alkalmas legyen, másikat pedig csak marha hajtásra valót tartozzék adni. Ezen két személy mindazonáltal különös kézi munkára ne fordíttathassék” (eredeti kézírás után!).

Nem is lészen szabad föllebb jelentett marhás munkát felosztani és két napi munkával duplázni, s arra a jobbágyot kényszeríteni: hanem ha az jobbágy földesurát csalni akarván, maga gondatlansága miatt vagy szántszándékkal kevesebb marhát tartana, avagy kevesebb számúval a munkára megjelenne, és illetén marháinak fortélyos hiányossága miatt mással összefogna. Marhás munka helyett pediglen minden hétben azon egész helyes jobbágy földesurának két nap kézi munkával dolgozni tartozik. E szerint félhelyes, fertályos és nyolcados jobbágyok proporció szerint és mineműségekhez képest szolgálni fognak.

§. II. Ha a földes Uraság és Jobbágyok között arról kérdés támadna, hogy az közelebb vagy távolabb lévő helységekből robotra jövő jobbágyoknak az uraság dolgára lévő jövedele s onnand vissza menetele mennyi időben és robotban számoltassék, s erről egymás között meg nem egyezhetnének, tehát Vármegye tisztje intézze és végezze el, mennyi idő tudni illik az helységnek távol vagy közelebb való létéhez képest számláltassék robotban. Emellett

§. III. Megengedtetik földes Uraságnak, hogy fél napi járó földről vagy pedig messzebről robotra jövő jobbágyát egyszer egy hónapban egymás után következő négy napokig akár kézi, akár pedig vonyós marhával téendő szolgálatban megtartóztathassa, úgy mindazonáltal, hogy azon négy napokban az oda és vissza menetelének ideje is foglaltassék és beszámoltassék, az jobbágyoknak pedig ha ekképpen akar vele szolgáltatni, előre (hogy hozzá tudjon készülni) az uraságnak ebbéli szándéka tudtára adassék. Ezen fölül az illetén szolgálatban lévő jobbágy marhájának nyári időben elegendő legettetés, téli időben pedig mind magának az jobbágyoknak, mind pedig a marhájának szükséges hajlék és alkalmatosság adattassék.

§. IV. Azon Jobbágy pedig, aki egy avagy legföljebb másfél órányi járó földre robotra mégyen, november, december, január és február hónapokban az oda és vissza menetelt: hajnalban és napnyugtá után úgy alkalmaztatni tartozik, hogy az egész napot napkeltétől fogvást napnyugtáig teljességgel az uraság dolgában töltse, ellenben a többi hónapokban az jobbágyok által napkeltétől fogvást napnyugtáig teendő szolgálat az oda és vissza menetelnek beszámolásával értendőjék.

§. V. Kaszáláskor, aratáskor, avagy --- akár kézi vagy akár marhás szolgálatot duplán veheti az földesuraság jobbágyaitól, úgy mindazonáltal, hogy ebbéli duplán vett szolgálatok az többi hetekben számláltassanak.

Amely dupla munkának kötelessége olyan lészen, hogy az egész házhelyes jobbágy legföljebb egy napi marhás és két napi kézi munkát tégyen meg és mivel hogy fél házhelyes jobbágy hetenként csak fél napi marhás vagy egy napi kézbéli munkával, fertályos pedig egy fertály napi

marhás vagy fél napi kézbéli munkával tartozik, ezért az olyan jobbágy az munkának duplázására csak az hét számú munkának mértéke s proporciója szerint lészen köteles, mely az nyolcadosról is aszerint értetődik. A zsellérek pedig az olyatén duplázásra semmi időben nem kényszeríthetnek.

§. VI. Ahol pedig a jobbágynek a robothelyről egy vagy fél napi járó föld távol létele miatt az harmadik cikkelynek értelme szerint az földesuraságnak megvagyon engedve, hogy a robotra való oda és vissza menetellel együtt négy következő napokig a jobbágyot szolgálatban tartóztathassa, tehát ottan ez a rend tartassék, hogy fönt említett szorgos munkának idejében az földesuraság kétszer egy hónapban duplázhassa és négy napjával vehesse a robotot akképpen mindazonáltal, hogy egyik héten azon jobbágy az uraságnak négy napokig egymás után szolgáljon, második héten ellenben önnön magának dolgozhassék, harmadik héten pedig ismét földesurának ugyan négy napokig szolgáljon, az uraságnak mindazonáltal ekképpen téendő duplász szolgálat fönt jelentett módszerint többi hetekben fog számláltatni, általában pedig mindennemű jobbágyi szolgálatokat úgy kell mértékelni és elintézni, hogy az egész esztendőbeli jobbágyi kötelességeknek legalább negyedik része az téli hat hónapokra fenn tartassék és megmaradjon.

§. VII. Hogyha pedig a jobbágyi szolgálat esős idő vagy más akadály miatt véghez nem mehetne, illetén esetben a napnak akár délelőtt, akár délután való egész része a robotban számoltassék: amelyben az úr dolga elkezdődött ugyan, de előbb írtakra nézve félbe kellett annak maradni.

Ellenben pedig ha a jobbágy csak a munkának helyére megjelent és ott semmit sem dolgozott, azon történetre egyedül csak odajövele és visszamenetele vétetődjék az robot számában.

§. VIII. Minden zsellér, kinek magános háza vagyon, tizennyolc napot, minden lakos pedig, akinek magának háza nincsen, tizenkét napot esztendőnként kézi munkával az uraságnak szolgálni tartozik. „Amennyiben pedig ezen helységben egynémely zsellérek valamely fundusokat bírnának, melyeknek száma nyolcados házhelynek mivoltát fel nem érné, azoknak csak kilenced termésben adassék meg egyéb adózásuk, és szolgálatok eránt pedig olyanok, akiknek házhelye mivolta vagy appentinentiája nyolcados házhely fel nem ér, egyedül úgy, mint házzal bíró zsellérek tekintessenek. Ellenben a más házánál lakó, de egy vagy több nyolcados házhely után való földeket, s réteket bíró zsellér addig míg tulajdon házok, s belső fundusa nem lesz, az egy forint esztendő árendát a földes uraságnak ugyan nem tartozik fizetni, de azon kívül földi mivoltához képest szolgálattal és más adózásokkal eszerint tartozik, mint a házhelyes jobbágy”.

§. IX. Ámbár pedig a jobbágy földesurának nem más, hanem csak azon szolgálatokkal tartozik, amelyekre a törvény s ezen Urbáriomnak értelme szerint köteles, mindazáltal az igazság azt hozza magával, hogy azon esetre, ha a jobbágy kézi munkával bérért valakinek szolgálni kívánna: tehát azon munkát az uraságnak mindenek előtt hasonló haszonért és bérért, mellyel más vidékitől venne, s az melyben földesurával megegyezhet, vagyis pedig olyan dolgokban, amelyeket ország törvénye szerint a Vármegye közönségesen limitálni szokott, azon limitációhoz való bérért és készpénzbeli fizetésért megtenni és szolgálni tartozzék.

§. X. Ellenben a robotnak készpénzül való megváltására a parasztot erőltetni nem lehet, ha pedig a jobbágy maga a szolgálatokat készpénzzel felváltani, s eziránt akár időig tartandó, akár pedig örökösen contractusra lépni kíván földesurával, tehát az illetén végezés a Vármegyének bizonyága előtt meg lehet ugyanúgy mindazonáltal: hogyha a contractus nem örökre tétetődven, hanem csak bizonyos időre szabva lévén, ettől vagy egyik, vagy másik fél elállni és a mostani Urbáriális rendelkezéshez ragaszkodni kívánna, azt megcselekedheti ugyan, de oly

móddal, hogy ezen szándékát egy esztendővel előbb a Vármegyénél bejelentse, hogy ilyképpen mind a földesúr, mind pedig a jobbágy szükséges rendelkezéseket a gazdaságnak továbbvaló folytatásáról annak idejében megtehessek.

§. XI. Mindennemű akár egyenként a jobbággyokkal, akár pedig egész Községgel robotoknak, vagyis egyéb ezen Urbárium szerint tartozó adózásoknak megváltásáról földesuraság által teendő contractusok és kötések Vármegye bizonyosága előtt tétetődjenek, ellenben más uraságbeli haszonvételeiről és egyéb akár minémű olyan jövedelemről, mely az Urbáriumhoz nem tartozandó, az földesúr jobbággyával szabadon Vármegye bizonyosága nélkül is megegyezhet és contractusra léphet.

§. XII. A szokott és közönséges robotokon kívül a jobbággyok minden esztendőben egyszer hosszú fuvarozást végben vinni tartoznak ekképpen tudniillik, hogy

Először: négy egészhelyes és így proportió szerént a többi házhelyű jobbággyok is akár összefogván, akár pedig más maguk között leendő megegyesülések szerint egy négy marhás szekeret hosszú fuvar alá állítani tartozzanak, úgy mindazonáltal

Másodszor: hogy ebbéli hosszú fuvarozás nem rossz, hanem alkalmas utakban véghez menjen és közönséges menetellel két napi járóföldet fölül ne haladja, úgyszintén

Harmadszor: szántás, aratás, kaszálás és szüret időiben azt a jobbággyon megvenni ne lehessen. Sem pedig

Negyedszer: egy esztendőről a másikára ne halasztódjék avagy készpénzzel, akár pedig más féle adózással vagy szolgálattal meg ne váltathassék.

Ötödször: ha pedig az illetén hosszú fuvar valamely történetből két napot az odamenetellel felül haladná avagy visszajövetelkor jobbággyok szekerei megint megterheltetnének: oly esetre az odamenetelben két napon felül töltendő napok, úgy nemkülönben a visszamenetel is szokott héti szolgálatban avagy robotban beszámoltassék. Emellett

Hatodszor: efféle hosszú fuvarban a jobbággyok által mindennemű vámokra és harmincadra, rév-bérre, úgyszintén a vendégfogadókban szükséges szállásért teendő költséget a földesuraság magából fizetni fogja.

§. XIII. Mivel a jobbággyoknak mint tűzre, mint pedig épületre ingyen való faizás meg vagy on engedve, arra-való nézve minden ezen faizással élő egész helyes és vonó marhával bíró jobbággy tartozik az uraság tisztje által kimutatandó erdőből és két gyalog paraszt által előre felvágandó egy öl fát az uraságnak házához, majorjához avagy más egyéb a domíniumnak kerületében lévő és kirendelő helyre vinni. Ezen kötelesség pedig értetődni fog proportió szerint a fél, fertályos és nyolcad helyes jobbággyokra. „Minthogy pedig erdőknek fogyatkozása miatt ezen helységben a faizás helyett jobbággyoknak a nádolás uraság által megengedtetik. Azért is az urbáriális öl fának helyében minden egész házhelyes jobbággy 40 kéve nádat vágni, s fent írt mód szerint kirendelendő helyre vinni tartozék, úgy egész házhelyesnek proportiója szerint fél, fertályos és nyolcad helyes jobbággyok is tartozzanak.”

§. XIV. Szabad lészen azonban az uraságnak efféle fahordásra és vágásra lévő jobbággyi szolgálatot más egyéb munkára fordítani ekképpen, hogy az ölfának hordása helyett egy napi munkát marhával, az ölfát vágó két gyalog paraszttól pedig favágás helyében, egy napi kézi munkát téli időben vehessen.

§. XV. A jobbággy a kilencedet, hol ezt a termésből kiadni köteles, nem különben az hegyvámot tartozik roboton kívül a termésnek határában kimutatandó helyre összehordani, viszont minden egyéb, következőképpen a dézsma és a Majorbeli termésnek összehordása is, úgy a

földesúrnak vagy tisztjének adandó forspontok és másféle fuvarozások, akár azok az uraság dolgát akár a publikumot illessék, nemkülönben a leveleknek hordása, és egy szóval mindenféle szolgálati a jobbágnak, melyekre egyébként ezen Urbáriomnak rendelése szerint nem köteles, a szokott heti szolgálatban beszámíltassanak.

§. XVI. Többire szabad nem lészen az uraságnak jobbágyát akár mely pénzes fuvarra is kényszeríttetni, hanem ha a földesúr roboton kívül a jobbágyával gabonáját vagy más termésit vásárookra, piacokra vagy máshová hordatni kívánná, tehát jobbágyával aziránt, ha akarja-e ezen fuvart és mennyi béréért magára felvállalni, minden erőltetés nélkül végezzen.

§. XVII. Az ártalmas vadállatoknak kiirtására (ahol ezek volnának) tartozni fognak a jobbágyok roboton kívül harmadnapi vadászattal, úgy mint azonáltal, hogy az uraságtól nekik puska, serét és golyóbis adassék, s efféle vadászatbéli kötelesség más munkára avagy szolgálatra ne fordíttassék, sem pedig a jobbágyok által pénzzel vagy más egyéb adózással fel ne váltassék.

§. XVIII. Ámbár a jobbágy akár az uraságnak szolgálatában, akár maga gazdaságbéli dolgainak folytatásában, akár pedig malomban maga gabonájának őrlésére való nézve vám úton menvén semmiféle vámmal földesurának nem tartozik, ha mindazonáltal más egyéb dologban azon vám úton menne: tehát avagy készpénzzel a vámot megfizetni, avagy pedig az utak megcsinálásában ingyenvaló munkájával képesen és mértékletesen foglalatoskodni köteles lészen, szabad akaratára hagyván, mindazáltal az parasztnak, ha ekképpen dolgozni vagy pedig a vámot készpénzzel fizetni kívánja.

Negyedik Punctum A jobbágnak adózásiról

§. I. Minden jobbágy és magános házzal bíró zsellér esztendőbéli adózásképpen minden különözés nélkül tartozik fizetni földesurának egy forintot, melynek felét Sz. György napra, másik felét Sz. Mihály napra fogja letenni, az lakosok pedig vagyis más házában lakó zsellérek ezen fizetéstől szabadok lesznek. „Amennyire pedig valamely jobbágy két vagy három egész sessiót belső házhelyekkel együtt bír, noha csak egyiken legyen építve, mindazonáltal egyéb belső házhelyeknek haszonvételére való nézve amennyi sessiót bír, annyi forintokat fizetni tartozék. Ha ellenben több külső sessiónak birtoka mellett a belső fundusa csak egy házhelyre légyen kiszabva, akkoron a földesurának csak egy forintot adni légyen köteles.”

§. II. Minden egész helyes gazda fog adni esztendőnként az uraságnak két csirkét, két kappant, tizenkét tojást, egy icce kifőzött vaját. Mely adózókra a fél, negyed és nyolcad helyes jobbágyok is reájuk esendő szám és proportió szerint kötelesek lesznek.

§. III. Ezen most jelentett adózásokon kívül minden 30. egész helyes gazdák egyszer egy esztendőben egy borjút vagy pedig ahelyett egy forintot 30 krajcárt az uraságnak adni fognak.

§. IV. Azon fölül a földesúrnak vagy asszonynak menyegzőire (ide nem értvén a fiainak vagy leányuknak kiházását) úgy nemkülönben az első misének mondására (kivéven itt is a Káptalanokat és Conventeket) a fönnt írt második cikkelyben specifikált victualival, azaz konyhákra valókkal tartozni fog minden egész, fél, fertályos avagy nyolcad helyes jobbágy reá esendő szám szerint.

§. V. Szabad akaratára hagyattatik mindazáltal a földesúrnak, ha az megírt alkalmatosságban föllebb kitett konyhára való állapotokat jobbágyától beszedni vagy pedig azoknak helyébe készpénzt, nevezett szerint pedig egész helyes jobbágyától 48 krajcárt és így a fél, fertályos és nyolcad helyestől amennyi ebből reá esnék felvenni kívánná.

§. VI. A régi szokás és az 1548. esztendőbeli articulusnak értelme szerint, ha a földesúr táborozván oly fogságban esnék, hogy magát készpénzen megváltani kénytelenítenék, azon esetre a jobbágyok földesuroknak megváltására valamely becsületes és mértékletes segítséget adni tartoznak: hogy pedig az országgyűlésbeli költség (amely csak azon földesurakat, papi főrendeket és mágnásokat, kik királyi levél által országgyűlésre hivattatnak illet) fölös ne legyen: hanem mértékletes, az Vármegyebéli tisztek minden vigyázással legyenek.

§. VII. Égett bor, vagy pálinka égető fazéktól, ha azzal valósággal fog a jobbágy élni, fizessen a földesúrnak esztendőnként, két forintot.

§. VIII. Az újonnan kiirtandó földektől azon adózásnak leszen helye, amelyben az irtó a földesúrral megegyezhetik, ellenben már ennek előtte, kiirtatott földektől az fog uraságnak járni, ami ezen időig azoktól adatott, oly móddal, hogy ezen adó semmiképpen feljebb ne emeltessék.

Ötödik punctum A kilencedről és hegy-vámról

§. I. Mindenféle földi termésből (kivéven a házhelyen termő kerti veteményeket) úgy az méhekből, bárányokból, gidákból, melyek azon esztendőben lettenek, tartoznak valóságos kilencedet földesuraknak adni, úgy mindazonáltal, hogy a földesurak a kilencedet fémpénzül, fém pedig másféleből ne vehessék. Amidőn pedig a bárányokból, gidákból és méhekből kilenced ki nem tellenék, minden egy báránytól fog fizetni a jobbágy 4 krajcárt, egy gidától 3 krajcárt, egy méhkastól pedig 6 krajcárt.

§. II. Ezeknek pedig megkilencedölése 1647. esztendőbeli articulusnak rendelése szerint Sz. Iván napjánál tovább ne haladjon, az lejáratott jószágnak kilencedölése pedig Sz. István napjáig (ha csak az idő nem akadályoztatná) végbe menjen: ahol pedig vagy rossz idő vagy pedig a gabonának későbbre lett érésére való nézve halasztott aratás miatt, a kilencedölés fönt irt időre végre nem mehetne, akkoron a Vármegye az időt, melyre a kilenced és tizedölés végbe menjen kirendelje, különben pedig ha a kilencedölés a följebb rendelt avagy pedig most említett történetekben Vármegye által rendelendő időre végbe nem vitetődnek, tehát szabad leszen a jobbágyoknak gabonájukat (ezekből járó kilencedet a mezőn hagyván) behordani.

§. III. Ha a jobbágy azokat a földeket, melyekből már egyszer a kilenced kivetetődött másodszor ismét ugyanazon esztendőben oly maggal bevetné, melynek hasznát és gyümölcsét még azon esztendőben veszi, az ilyen földektől, s azoknak második terméséből fém kilenced, fém tized többször ne adattassék. Hasonlóképpen azon szántóföldektől is, amelyek réteknek vagyis belső házhely fundusnak fogyatkozása és hiányossága miatt, ezeknek helyében a jobbágyoknak adattattak, kilenced nem fog járni.

§. IV. A kenderből és lenből vagy kilencedet kiadni vagy ahelyett uraságnak kenderéből vagy lenéből egy egész helyes jobbágy hat fontra való fonást tenni tartozzék, amint hogy erre a fél, fertályos, úgy a nyolcad helyes jobbágy is reá esendő számszerint köteleztetik.

§. V. Noha a tizedről való kérdés, hogy tudniillik, kinek és miből járjon? ezen Urbarialis rendelkezéshez tartozandó nem legyen, amennyire mindazonáltal a tized olyanokból, amelyek 1481. esztendőnek első articulusában nem neveztetnek, valahol talán vétetődött volna, ebbéli tizednek vétele teljességgel eltöröltetik és éppen csak azon félékből fog járni, melyek említett articulusban meg vannak nevezve.

§. VI. A borból járó kilenced, ahol ez szokásban vagy on afféléből és azon mértékkal, mellyel a termés megakoltatott, igazán és minden hozzáadás nélkül étetődjék és valamint a kilenced, úgy a hegy-vám is nem mással, hanem az ország törvényének értelme szerint posonyi mértékkal vagyis akóval (ki is 32 pintből álló) szedettség.

§. VII. És mivel 1715. esztendőbeli 97. articulus azt tartaná, hogy a hegy-vámot régi szokáson felülne öregbítették, de másképp is több törvények által rendeltetnék, hogy azon hegy-vám nem más, mint posonyi mértékkal vétetődjék, ezért ezen törvénynek értelme szerint rendeltetik, hogy valahol azon 1715. esztendőbeli articulusnak időitől fogvást vagy az hegy-vám más, mint sem posonyi mértékkal szedetett vagy pedig más új adózások behozattak volna, mind ezen törvénytelen és fölös adózások eltiltassanak, következésképpen a régi bevett szokás szerint veendő hegy-vám posonyi mértékre vétettség, akképpen szedettség, ahol pedig többször említett 97. articulusnak idője után új szőlők plántáltattak, és ezen ültetésnek időitől fogvást a hegy-vámnak száma vagy bizonyos végezés és írott contractus szerint, avagy valami más móddal elintéztetett volna, ottan a szőlőnek felvételével és plántálásával elvégzett hegy-vámnak száma posonyi mértékhez alkalmaztatva tovább is megadattassék, ha pedig az ilyen újonnan plántált szőlő-hegyekben is valamely új adózások behozattak volna, ezek hasonlóképpen mind törvénytelen és helytelen, hegy-vámnak öregbítése azonnal teljességgel eltiltassanak.

§. VIII. Hogy pedig a törvénynek ellenére a hegy-vám régi bevett szokáson fölül nagyobbra ennek utána ne emeltethessék, minden olyan helyen, ahol azt szedik, a jobbágyok szőlőinek száma lajstromba vetetődjék és amennyi hegy-vám a posonyi mérték szerint azoktól járand, feljegyeztetvén, ebbéli lajstrom Vármegye Pecsétje alatt mind a földesúrnak, mind a jobbágnak kiadattassék és a Vármegyének Archivumában is meglegyen.

§. IX. Ha pedig a szőlő-hegyeken éppen semmi sem teremne, azon esetre tartozni fog ugyan a jobbágy a hegy-vám adományával földesúrnak hasonló mértékben és számban, de mivel a hegy-vám nem pénzben, hanem mustban étettethetik, arra való nézve ilyen történetben a jobbágy efféle hegy-vámot csak a következő esztendőnek terméséből megadni köteleztetik.

Hatodik Punctum

Az földesúrnak jussairól és tulajdon jövedelméről

§. I. A maradék nélkül meghódolt jobbágnak javait a többi jobbágyok maguknak ne tulajdonítsák, hanem azokat a magvaszakadtnak halála után mindjárt az uraságnak bejelentsék, melyeket is, úgy nem különben az elszökött jobbágyoknak javait a földesúr Tripartialis Törvény harmadik részének 30. titulusa szerint kifizetvén előbb másoknak igazságos kereseteket és pénzbeli adósságokat, maga kezéhez veheti, úgy mind azáltal, hogy 1723. esztendőbeli 18. articulusnak rendelése fenntartassék és megmaradjon.

Mivel pedig ottan, ahol árvák maradnak, a földesúr a meghalt jobbágnak érdekében nem részesülhet, hasonlóképpen az olyan javak, melyek valakinek osztályban jutottak, ha szintén ennek is magnélküli halála történnék: a többi osztályos atyafiakat illetik, arra való nézve, hogy minden történhető sérelem eltávoztassék, a magvaszakadt jobbágyoknak maradott javairól az uraság tisztjei önnön maguk ezután semmi rendeltetést ne tegyenek, hanem mint ezek az úrszéken annak rendje és módja szerint elvégeztessenek, annak utána pedig a Vármegyének Törvény Székére hozattassanak.

§. II. Ha pedig az uraság jobbágyihoz való kegyetlenségéből a jobbágy házhelyeknek pusztulása történnék, azon történetre az elpusztult házhelyek, valamint más földek avagy fundusok, melyek a portáknak számában már bementek (ha az elszöktek vissza nem térnének)

vagy új jobbágyoknak vagy pedig azon helységben lakóknak (az uraságnak ezen mostani Urbárium Rendelése szerint való szolgálatokért és adózásokért) adattassanak.

§. III. Vladislaus ötödik Decretumának 18. articulusa, úgy szintén 1729. esztendőnek 22. articulusa szerint minden féle vadászat, madarászás és halászat mindennemű halászó vizekben egyedül az uraságot illeti, ezért mindezeknek a jobbágyoknak erősen megtiltatnak.

§. IV. Noha ugyan a jobbágyoknak a korcsmáltatás fönn irt módon bizonyos időre megengedtetik, ahol mindazáltal az uraságnak oly vendégfogadója volna, avagy jövőben olyast építtetne, melyben az utazók megszállhatnának, az ollyatin vendégfogadóba mindenféle italnak kiárultatása egész esztendőnek folyása alatt szabadon hagyattatik. Valamint hogy mindenféle égett bornak és sernek árultatása, s efféle italoknak elkészíttetése egyedül az uraságot illeti.

§. V. Ha a földesúr 1550. esztendőbeli 36. articulusnak értelme szerint a korcsmáltatást valamelyik jobbágyára bízni kívánná, az olyan jobbágy addig, amíg a bort árulja, a szokott heti szolgálattól szabad legyen, s azon fölül a korcsmáltatásnak bére fejében minden akótól 4. pénzt az uraság által néki fizetessék.

§. VI. Vásároknak jövedelmei (ha csak ezek a helységnek előbb királyi adomány által nem adattak) úgy nem különben a mészárszék és annak szabott módja s rendje szerint felállított vám, s ezeknek jövedelmei, mivel ezek a földesurát törvény és Királyi adományok szerint illetik, ugyanis az uraság részére szabadon fönn maradjanak.

Hetedik Punctom

Minden eltiltatott, s ennek utána eltávoztatandó
rendkívül való cselekedetekről és szokásokról

§. I. Minthogy a földesurat, mint árváknak pártfogóját és gyámolóját meghódolt jobbágyi maradékinak gondviselése azon kívül is illeti, arra való nézve a meghódolt jobbágyok után maradott értéke iránt leendő conscripcióért avagy az árvák között teendő osztályokért semminemű bért vagy taxát venni szabad nem lészen.

§. II. Az eladott, megcserélt vagy testamentum szerint kihagyatott jobbágy jószágának árából a tizedrészt a földesuraság el ne vehesse.

§. III. A dohánynak, méznek, viasznak, vajnak, lennek, kendernek és egyéb termésnek, amint tetszik, s akár kitől leendő vételében, s akár kinek leendő eladásában a jobbágyok az uraság által semmiképpen ne háborgattassanak, annál is inkább contrabandával vagy pénzben vagy pedig testekben magok szorgalmatossága által keresett jószágoknak eladása miatt ne büntessenek: fönt maradván mindazonáltal 1723. esztendőbeli 75. articulusnak magyarázata szerint az uraság számára a Praemptio, azaz egyebek előtt való vétel, úgy mindazonáltal, hogy azon pénzt, melyben szabadon megegyezni fognak, azonnal az uraság voltaképpen a jobbágynek készpénzül letegye és a jövőbéli adóban ne számlálja, azt hozzátévén, hogy ebbéli megvételnek elsősege nevezett törvénynek értelme szerint az uraságnak maga szükségére való állapotoknak megvásárlásában értetessék: ezen elülvétel alkalmatosságával pedig sem a vidékiek, kik vásárlásnak okáért a határba jönni akarnának, el ne tiltassanak, sem pediglen a jobbágyok az eladandó jószágnak máshová leendő viteléről akár cselekedettel, akár pedig parancsolattal ne gátoltassanak, s ugyanis ezen okra nézve a jobbágyok jószága semmiképpen ne tartóztatassék, hanem amint a paraszt a vidékivel megalkuszik, ha azon alku szerint az uraság a jószág árát tüstént le nem teszi, akképpen élhet az említett Praemptioval, úgy mint azáltal, hogy az eladandó jószág igaz mértékkel és mázsával vétetődjék, s ekképpen az eladás a jobbágynek szabad maradjon, s készakaratan kívül a földesurának leendő eladására ne erőltessék.

§. IV. Valamint, hogy minden magános egyebeknek kifizetésével, s kárával való kereskedés, avagy monopólium országnak törvényeivel által tilalmaztatik, úgy szintén a kereskedéshez tartozandó életnek és egyéb termésnek kibérlése a jobbágynak kirekesztésével vagy szorongatásával szabad ne legyen.

§. V. A jobbágy semmi móddal ne kényszeríttessék az uraság malmaira, hanem szabad legyen neki élelmet más malmokban is öröltetni.

§. VI. Korcsmának John Bein nevezetű árendája, amely némely helyekre helytelen szokásból behoztatott, ennek utána tiltva legyen: mivel arra a jobbágy semmi okból nem kényszeríttethetik.

§. VII. A trágyabéli adózás ennek utána elmaradjon oly móddal tudni illik, hogy a jobbágyok maguk trágyáját soha sem, az uraságét pedig, akár a szőlőhegyekben, akár máshová nem másképp, hanem a robotban hordani tartozzanak.

§. VIII. Némely földes uraságnál eddig bevett törvénytelen és szokatlan ludaknak mellesztése, úgy tollból való tized ezután az uraság részére teljességgel tiltva lesz. Hasonlóképpen

§. IX. A szőlőknek kötözésére való szalmának adásával fenn fognak ezután tartozni a jobbágyok

§. X. Az uraság szőlő őrzőinek, úgy munkái megvizsgálóinak eddig a szegénységtől adott fizetés jövődjére eltöltattatik.

§. XI. Az executiókra kiküldött uraság embereinek való tartozása és az executiobeli garason kívül (mely alább írt cikkelynek módja szerint megengedett) más minden nemű naponként készpénzbeli fizetés, úgy nem különben az uraság hajdúinak és vadászaik szegénységen tett húzási vonási teljességgel meg nem engedtetnek.

§. XII. Azon okra, hogy a jobbágyok el ne szökjenek, kezesség fejében vagy bizonyos megmaradás okáért valamely pénzt tőlek venni nem szabad lesz és ha talántán olyan pénznek letételére kényszeríttettek volna, teljességgel tiltva lesznek.

§. XIII. A Quartélybeli terheknek viselése Hufarengelb, úgy nem különben Mounbierungselb nevű béreknek adási, ahol eddig behoztattak volna, teljességgel tiltva lesznek.

§. XIV. Azon helyeken, ahol a községnek a mészárszék árandaképpen ki vagy adva, a kimustrált marháknak kivágására a jobbágyok az uraság által ne kényszeríttessenek, de másképpen is akárminemű hús sem darabonként, sem font számra a szegénységre ne osztassék akképpen, hogy ennek árát megadja, hanem vágattassék ki a hús és a jobbágyok által szabadon és terhek nélkül vétetődjék.

§. XV. A termésnek vagy konyhabeli, s akár mely eleségnek vételét vagy eladását a jobbágyokra kelletlenül ne verjék a földesurak, hasonlóképpen a megromlott bornak vagy égett bornak, s akárminemű italnak akár hordónként, akár icceszámra való eladására és korcsmáltatására semmi móddal ne kényszeríttessenek, aminthogy azon jobbágyok sem a korcsmáltatásra kiadott és megromlott borról, avagy más italtól felelni, sem pedig az üres hordókat roboton kívül vinni avagy visszahordani nem tartoznak.

§. XVI. A penna és a sarló pénz, különben farkas kéve, kóstoló, pénzcédula és prés pénznek adózási, úgyszintén a dézsmásoknak és kilencedőknek jobbágyok által leendő tartása és más egyéb rendtelenségei teljességgel tiltva vannak.

§. XVII. A bornak kilenced vagy tizedben vagy hegy-vám képen leendő beszedésének alkalmatosságával a jobbágyok tulajdon magok hordóinak adására ne kényszeríttessenek.

§. XVIII. Mindennemű akármi névvel kigondolható és följobb megírt Punctumokban nem foglalt adózások teljességgel eltöröltetnek és semmivé tétetnek.

§. XIX. A jobbágyházhoz tartozandó földeknek és réteknek elcserélése és változtatása másképpen szabadon nem leszen, hanem ha az uraság által elváltoztatandó földek, s rétek helyett más annyi számmal, mineműséggel és termékenységgel hasonló földek és rétek a jobbágyoknak fognak adattatni, különben elvett fundusok megint visszaadattassanak.

Nyolcadik Punctum

A jobbágyoknak eltiltatott állapotokról és azokiránt rendelt büntetésekről.

§. I. Birság pénzt akárminemű kigondolható szín alatt nem egyébként, hanem csak a Törvény által világosan kitett történetekben és csak azokon a jobbágyokon lehessen megvenni, akik az Úrszékén Vármegye bizonyosága, úgy mint Szolgabíró és esküdt jelenlétében arra törvényesen ítéltetni fognak: fönt maradván ezeknek is a Vármegye Törvényszéke eleiben teendő Apelláció.

§. II. A birságon kívül való büntetéseken pedig, midőn kár a mezőkön okoztatik, mivel a marhák és barmok behajtása iránt a Törvénynek rendelése megvagy, az voltaképpen megtartassék.

§. III. A más büntetéseken pedig, midőn helyes okból a jobbágyok büntetést megérdemlik, az olyatén gonosztevőket azon eseten kívül, mely a Törvény által el vagy végezve, nem pénzben, mellyel a szegény adózó nép nagyon romlik, sem pedig testben ne büntessék, hanem büntetésül egy, két és legföljebb három napi kézi munkabéli büntetést szántásnak, aratásnak és szüretnek idejében a jobbágyon az uraság meg ne vehesse, hanem a bűnös az esztendőnek más időiben végben vinni tartozik.

§. IV. Jóllehet pedig amint fönt jelentve vagy a jobbágyok sem pénzben, sem pedig testben ne büntessenek, mivel mindazonáltal megtörténhetik, hogy a paraszt, valamint a szabad nyelvével vagy tettével vétkezett vagy másként is az három napi munkabéli büntetéssel magát meg nem jobbitaná, úgy olyankor őtet az testben is büntetni szükséges legyen, azért mind ezeknek hasonló történetekben arra kölletik vigyázni, hogy amidőn a testbéli büntetés iránt a dolog magát előadja, akkoron a bűnös, ha erős és egységes személy leszen az bűnök mivoltához képest legföljebb 24 pálcaütéssel, az asszonyi állat pedig szinte annyi korbács csapással büntetessék.

Hogyha pedig a vétkes személy korosabb vagy egyéb iránt gyenge erejű volna, az olyan árestommal és ha szükséges és bűnnek mivolta úgy hozna magával, böjtöléssel is, száraz kenyér és víz mellett sanyargattassék, arra azon vigyázzván, hogy a vétkes jobbágy saját munkájának elmulasztásával harmad napnál tovább ne tartoztattassék, kivévén azt, ha nagyobb gonoszisági hosszabb tömlöcözést vagy büntetést megérdemelnék.

§. V. Ha jobbágy vétke miatt az uraság tömlöcére fog vettetni és vasra verettetni, az vasnak váltságáért (ahol ettől járó taxa szokásban volt) nem többet, hanem 15 krajcárt fizetni tartozzék.

§. VI. A jobbágyoknak ezután ura engedelme nélkül irtásokat tenni munkája bérének elvesztése, s a károknak visszatérítése alatt szabad nem leszen, ellenben a földes uraság (mint följobb jelentett) az irtásokat nem másképp, hanem az irtóknak munkája bérét a Vármegye igazságos elvégzése és limitációja szerint megadván, magához veheti és kezénél tarthatja.

§. VII. Mivel az erdőknek gondviselése és nevelése az uraságot illeti, semmi jobbágnak eleven fákat, sem kertöltni való vesszőket, sem pedig abroncsnak való szálakat vagy szőlőkarókat az uraság külön engedélye nélkül vágni és az ilyeneket más határban általvinni és eladni, következőképpen a fával kereskedni szabad nem hiszen.

§. VIII. Mi illeti pedig büntetését azon jobbágyoknak, akik az erdőt rontják és a fákat nyesik, azok a kárnak megtérítésén kívül harmadnapi gyalog munkának végben vételére büntetessenek. Ha pedig ezen büntetéssel is az erdőnek rontásától el nem állnának, akkoron a Vármegyei Magisztrátusnak hatalmával az ilyen jobbágyok tovább büntetessenek, az uraságnak aziránt segítség adattassék, hogy azok nagyobb vétkeknek mivoltához képest, másoknak példájára is keményen büntetődjenek.

§. IX. Huszonnégy pálca büntetés alatt tiltatik, hogy a jobbágyok maguk között fém pénzt, fém más egyéb termést össze ne szedjenek vagy amint szokták mondani mindenféle collecta tiltva hiszen.

§. X. A sörtvéleseknek az erdőben csalárdsággal való behajtása, ha azok a tilalmas erdőben találtnak, büntetésül a limitált makkbért duplán fizesse.

§. XI. Gubacsnak szedése és makknak leverése egyedül az uraságot illesse és a jobbágyoknak contrabanda és három napi kézi munka büntetés alatt tiltva hiszen, ellenben az uraságnak sem fog szabad lenni a jobbágyokat roboton kívül a gubacsoknak szedésére hajtani.

§. XII. Semmi parasztnak fegyvert hordozni és vadászó ebeket tartani, említett három napi kézi munkák büntetése alatt szabad nem hiszen.

§. XIII. A Törvény által kiszabott és följebb jelentett időn kívül való korcsmáltatása akár-minemű itálnak, contrabanda, és három napi kézi munka büntetés alatt annyiszor, amennyiszor megtiltatik, mindazonáltal azon helyekben, ahol szőlőhegyek vannak, a jobbágyok az uraság földjén termett magok borát, az uraság korcsmájának idője alatt is magok szükségére bevinni és meginnia szabad hiszen.

§. XIV. Ha a robotra hívatott paraszt röstségből vagy más vétkes okból meg nem jelenik, tizenkét pálcával büntetessék.

§. XV. Ha valaki az uraság mézárszékének rövidségével a vidéki helyekből, húst bevinni vagy maga pénzért húst vágni merészelne, az olyan contrabandán kívül annyiszor amennyiszor, harmad napi kézi munkával büntetessék.

§. XVI. A megholt jobbágyoknak özvegyei az Uladiszlaus 7. Decretumának 21. Articulusának rendelkezéséhez magokat alkalmaztassák, azaz ha máshoz férjhez mennek is, a földesuraknak engedelme nélkül a házból el ne mehessenek, különben a javai földesuraiknak szabad rendelkezése alá vettetődnek.

§. XVII. Földes uraságnak híre, s tudománya nélkül a község maga nevére pénzt kölcsön felvenni ne merjen.

§. XVIII. A jövevények az uraság híre nélkül be ne vétessenek, emellett minden házhelyhez tartozandó fundusoknak eladása, vétele, cseréje és testamentumbéli hagyományok a földesúrnak híre nélkül arra fordított pénznek elvesztése alatt megtiltatnak. Azon történetekben mindazonáltal, melyekben a jobbágyoknak Törvény szerint az eladás szabadságokban vagyon, azt ugyan az uraság hírével, s tudományával cselekedjék, mindazonáltal a jelentés után az uraság engedelme nélkül is eladhassák.

Kilencedik Punctom
Azokról, melyek a belső rendtartást illetik

§. I. A Bírói Hivatalra az uraság hármot nevezzen, kik közül a község egyet az uraság tisztjének jelenlétében szabadon választasson, az uraság mindazonáltal a választottat rossz viselésére nézve letehesse, s meg is büntethesse, a letett Bíró helyett pedig más rendeltessék megírt mód szerint. Ellenben a Nótáriust és Esküdteket a község maga földesura nélkül választ és el is bocsáthatja.

§. II. A Bírák pedig az Uraságnak ne talántán teendő szolgálatokért avagy akárminemű más okért portióbeli adózástól mentek ne legyenek.

§. III. Helyes és szükségesnek találtatik, hogy végre, hogy a portiónak a jobbágyok közt leendő kiosztása a Vármegyének feltett módja szerint igazságosan és minden családság nélkül véghez menjen, a Földesúr vigyázzon és a helység Bírájától (de jobbágyoknak minden terhe nélkül) erről számot vegyen.

§. IV. Ha pedig a földes Uraság most jelentett számadásnak vételét elmulatná, ezen Uraság fogatkozását Vármegye Magisztrátusa helyrehozni fogja.

§. V. A kiosztott portiónak mindazonáltal beszédése és a Vármegye Cassájában való beszolgáltatása, csak egyedül a helységnek Községénél és faluk Bírájánál maradjon, annak okáért, a Vármegye vigyázással legyen, hogy ebben az Uraságok, s azoknak Tisztjei magokat ne avassák.

§. VI. Amely adózásokra a jobbágyok ezen Urbáriumnak rende szerint a földes Uraknak kötelesek, azokat annak időiben az Uraságnak megadni tartoznak, úgy, hogy ha ezekben hátra maradók lennének, executio mellett is mindazoknak, melyek a földes Úrnak járandók, megadására kényszeríttessenek, következőképpen e végre rendelendő Executoroknak executiobeli Garas naponként az adós jobbágyok által oly móddal adattassék, hogy ebbéli executio garas, csak azoknak, akik a valóságos Restantiának executiojára, nem pedig, akik más egyéb Uraságbéli dolgokban a helységekre kiküldettetnek, az adós avagy Restantiárius jobbágyok által fizettessék.

§. VII. Hogy azok, akik valami módon sérelmet szenvednek, az igazságnak gyors szolgáltatása által segítséget vegyenek, arravaló nézve: ha a parasztok egy Uraságbéli jobbágyok és zsellérek között vannak, tehát panaszlok a földes Uraknál avagy azok tisztjeinél igazságot, s annak szolgáltatását keressék, ha pedig azoknak az Uraság tisztjei által valami sérelmek és károk történt volna, akkoron a földes Úrhoz folyamodjanak: ennél pedig miden történetre elégtételt nem vévén, a Vármegyénél magokat jelentsék. Azon esetre mindazonáltal, ha a jobbágyoknak panaszai önnön magát a földes Urat illetnék, s ehhez folyamodván panaszaikról említett földes Úr igazságot nem tenne, olyankor a jobbágyok egyenesen a Vármegyéhez folyamodjanak.

§. VIII. Azon földes Úr, úgy annak Tisztje is, akik a Jobbágyokat a Vármegyénél vagy más följebbvaló helyeknél tett jelentések és instantiájok miatt megbüntetik, szintén úgy, valamint a Jobbágyokkal kegyetlenül bánók, ítéltesse.

Kelt, Komádi, 1772. február 16.

Aláírta Josephus Szentiványi és Franciscus Szegesdi, megyei küldöttek.

Az úrbáriális szerződést jóváhagyták 1773-ban, ismeretlen jegyző és Joan Ferdinyi majd pedig 1774. január 26-án Joan Ferdinyi és Franciscus Szegesdi.

Eközben készült el a telkek, birtokok felmérése és az adózások meghatározása. A község adatai összesenben: 20 1/8 jobbágytelek, belső telek 44 3 posonyi mérőre való, külső telekből szántó 548 hold, 690 embervágó rét, marhás robot száma 1.393 egész 24/40, ehelyett kézi vagy gyalog robot 4.125 4/20, mindenféle termésből kilenced, esztendőbéli árenda 164, kifőzött vaj 24 93/160 icze, kappan 49 13/80, csirke ugyanannyi, tojás 294 39/40 db.

4. Jobbágyterhek az Urbárium után. 1778-ban járt le az utolsó, 10 évre megkötött szerződés, s most már az úrbéri rendelet értelmében kell új, örökös contractust készíteni, az egyes községekkel külön-külön. Az uradalom összes pénzjáradéka 16.489 rénes forint 38 1 krajcár lett, ebből Komádi 799 Ft 51 kr-t fizetett, míg pl. Zsadány 422, Szalonta 2688, Konyár 899, Derecske 3.450, Bajom 620 Ft-ot fizet.

A Komádi birtokmegoszlást jellemzi az uradalom más községére is jellemző állapot, a birtokelaprózódás folyamata. Egy jobbágyra 0,374 hold belsőség, 5,158 hold szántóföld, 5,755 hold rét jut. Ugyanezen adatok 1 zsellérre: 0, 148 - 1,077 - 1,027 hold.³⁹

Most érkezett el az idő arra, hogy a községek vezetői, bírái megegyezzenek abban, hogy mire és mennyi adót vetnek ki a jövőben, ezzel elérték azt, hogy a lakosság között arányosan lehet meghatározni és elosztani az adót. A jobbágyok sem költöznek el falujukból azért, mert az uradalom másik községében alacsonyabb adóban részesülhetnek. A derecskei uradalom valamennyi településén az alábbiak szerint érvényesült az adófelosztás:

1 ház után fizetendő	1 rénes forint adó
1 házatlan zsellér fizet	1 rft.
1 köblös szántó vagy kaszáló adója	25 krajcár
1 kapaalja szőlő adója	25 kr.
1 igás ökör vagy ló után fizetendő	20 kr.
1 tehén, illetve heverő kanca után	18 kr.
1 hároméves növendék állat után	16 kr.
1 egyéves növendék állat után	12 kr.
1 juh után	6 kr.
1 sertés után	4 kr.
1 veteményes kert után fizetendő	10 kr.
1 kosár méhéért fizetendő	10 kr.
1 száraz malom után	2 rft.

Az örökösnek mondott szerződés azonban 1783-tól megváltozott, s ettől kezdve a taksa a földbért (cenzust) jelenti csak, de így önmagában is emelkedett. Az összes fizetendő 17.825 rft., Komádi terhe 847 rft. 55 2/4 kr.

A census elválasztása az egyéb járadékoktól azt jelzi, hogy a földesúr minden lehető járadék-forma kiaknázására törekszik. Felszámítja a kilencedet, a regále bérletét és a munkajáradékot egyaránt, a királyi rendeletnek megfelelően. A majorsági gazdálkodás még nem indult be az uradalomban, így a robotra nem tart igényt a földesúr, s a kilencedet sem terményben, természetben kívánta, hanem annak megváltását. Ily módon a váltság összegekkel együtt a domínium éves pénzadója 48.838 Ft-ra, közel háromszorosára emelkedett, az alábbiak szerint: Komádi 3.033 rft. 48 kr., Zsadány 1.150, Szalonta 12.107, Konyár 2.237, Derecske 6.703, Bajom 1.302, Berettyóújfalu 4.994 Ft.

³⁹ Lásd 17. I. m., 22. old.

A nagyarányú adóemelés, a rendszeresnek mondható jogtalan követelések miatt pereskedések indultak a települések és a földesúr között, ezek kapcsán ismételtén fellángolt a hajdúszabadság kereséséért folytatott küzdelem is, amelyek azonban nem jártak eredménnyel.

1810. május 29-én kilenc település bírója fordul a törvényszékhez. A (kereset)levél az alábbi:

A földesurak túlzó követelései. Az Esterházy hercegség uradalmaihoz tartozó helységek lakosainak panasza az úrbéri szabályzatban foglaltak megszegése miatt.

Tekintetes Törvény Szék!

A Nagy Méltóságú Eszterházy Hercegség a múlt Április 13-ik és több következett Napjain Derecskén tartott Úri Széke Végzései között a többek közt a mi sérelmünkre az is végeztetett, hogy a Házak, Földek, és Rétek adása és vevése az Uraság Tisztségének híre és concensusa nélkül meg nem engedtetik, úgy hogy a Vevő a pénzét vesztí el, az Adónak eladó Jószága pedig becsű által adatik másnak, annak pedig a kinek az Uraság Tisztsége akarja.

Több Száz esztendejénél a mióta a Derecskei Domíniumba a Házak, Földek, Rétek adása vevése a Lakosoknak szabadságokba vagyon, s gyakoroltatott is, sőt példát is tudunk arra adni, hogy amikor egyik Lakos Földjét, vagy Házát másik oda való Lakosnak eladta, és aziránt a Helybeli Bírák előtt Per indult, a Bírák mindenkor az idő múlását vévén fel fundamentumul a keresetbeli Fundust ahhoz képest ítéltek, melyet az Alperesek nem állhatván a Méltóságos Úri Szék eleibe apellálván, a Bírák Sententiáját az Uraság Széke is approbálta.

Csak most vagyon az a szerencsétlenségünk, hogy a Tekintetes Úri Szék, nem gondolván semmit is ez előtteni Végzéseivel még a Házaknak, Földeknek eladását is úgy eltiltotta, hogy az a Tekintetes Úri Tisztségnek concensusa nélkül meg ne lehessen még pedig úgy, hogy a mit az Urbialis Regulatio sem rendelt, becsű által adattasson másnak.

Méltóztatik ezekből a Tekintetes Törvény Szék által látni, hogy a Tekintetes Úri Szék Végzése csak mostani, és minden meghallgattatásunk nélkül való, s a mi Ítéletünk szerint szükségtelen is, mert az egész Derecskei Domínium örökös Contractus mellett tractaltatván, hogy az Adás vevés a Méltóságos Uraságnak praeiudiciumára lehetne, gondolni sem lehet, mert a ki mit bír, attól Ő Herczegségének, hogy az eddig gyakorlott adásvevés miatt csak egy Krajtzár kárt is, a Contractuális Summának bérfizettetésébe vallott volna.

Nagy alázatossággal folyamodunk azért a Tekintetes Törvény Székhez, méltóztasson ezen mi keserves sérelmünket kegyes szívére venni, és a már Szalonta Városa Requisitiojához képest 23-o Maii meghatározott Ítéletét, a több Domíniumbeli Helységekre is extendáltatni. Mely alázatos kérésünkre adandó Végzését várván vagyunk

A Tekintetes Törvény Széknek alázatos szolgálai, többek között a Komádi, Sassi Bírák Közönségesen.⁴⁰

A 19. sz. elején, 1813-ban sikerült valamennyire is rendezni a helyzetet, amikor „baráti szerződést”, amicus contractust sikerült kötni, amelyben megpróbálták a legapróbb részletekig előszámolni minden szolgáltatást. A pontosságra azonban ekkor sem törekedtek, összezavarták a különböző adótételeket és kimutatásokat, hogy abban alig tudnak kiigazodni, még az azt kutatók is.

A birtokos tisztjei a lakosságot azzal nyugtatgatták, hogy a baráti szerződés értelmében igen keveset fizetnek, az úrbéri rendelet alapján az alábbiakat kellene fizetniük: összesen 53.918 rft-

---

⁴⁰ Hajdú-Bihar megyei történelmi olvasókönyv, 136. old.

ot, ezen belül pl. Komádi adóterhe 2.440 rft. 22 4/8 kr., Zsadány 1.260, Szalonta 14.502, Konyár 3.282, Derecske 8.272, Bajom 1.689 Ft. lenne, ha szigorúan számolnak.

A parasztságot az ilyen felvilágosítás nem hatotta és nem nyugtatta meg, s vizsgálatot kezdeményezett a megyénél. A megyei vizsgálat 1825-ben megállapította, hogy az Esterházy-uradalom 1813-tól évente 6.470 rft. 8 5/8 krajcárral többet fizettetett alattvalóival a ténylegesnél.

1824-ből fennmaradt egy kimutatás-sorozat, amely feltünteti, hogy mennyi volt egy-egy község földesúri adója, mennyit fizettek és mennyivel maradtak adósok az egyes communityk, települések, ebből néhány adat:

	Kivetés	Fizetett	Hátralék
Komádi	3.888 rft. 21 kr.	3.888 - 21	-
Zsadány	2.103 - 55 ¼	2.103 - 55 ¼	-
Szalonta	18.654 - 7 ¼	14.812 - 35	3.841 - 32 ¼
Derecske	10.949 - ¾	10.370 - 53	578 - 7 ¾
stb.			
Összesen	73.752 - 12 ¼	67.889 - 18 ½	5.862 - 53 ¾

Az uradalmi tisztek tehát erősen szépítették a kimutatások adatait, amit a lakosság nem fogadott el. De az ilyen a jogtalan túlkövetelés a 19. sz.-ban egyre rendszeresebbé vált, s olyan összeget tett ki, mint a 18. sz. első felében az egész birtok évi adója volt. A 19. sz. 20-as éveiben az alábbi jogtalan adót rótták ki minden esztendőben, néhány adat a példa kedvéért: összesen 5.161 rft., ebből Komádi 309 rft 47 5/8 kr., Zsadány 146, Szalonta 1.163, Konyár 354, Derecske 578, Újfalu 941, Bajom 202 rft. Nem vetettek ki jogtalan adót Bagos és Feketebátor községekre, de azt nem tudjuk, hogy mi ennek az oka. Talán a bírók jól lobbzytak?

E visszaéléseket a megyei vizsgálat derítette ki, s igazolásul az uradalmi tisztek kimutatták a vizsgálók számára, hogy az 1813-as szerződés alapján a communityknek mennyi adót kellene fizetniük: összesen 98.649 rft. 40 3/20 kr-t, Komádinak 4.280 - 40, Zsadánynak 2.249, Szalontának 24.325, Derecskének 15.279, Bajomnak 3.443 Ft-ot.

A földesúri adó mellett jelentős teher volt a munkajáradék, ez az alábbiak szerint alakult a domíniumban. 1712-ben megkötött első szerződésben Esterházy Pál herceg kimondotta, hogy jobbágyi ígát nem követel, s ez maradt így is a 18. sz. első felében, azzal, hogy csupán a marha felhajtási kötelezettség volt ismert a kijelölt dunántúli uradalomig. Az úrbérrendezést előkészítő munkálatokban - mint láttuk - kinyilvánították a települések, hogy robotot sohasem ismertek. Ahogy Komádiban mondták: „árendát fizetünk és nem robotázunk”.⁴¹

Az úrbérrendezést követően, 1775-ben igen magas robotot vetett ki a földesuraság a lakosságra, noha még az 1768-ban kötött szerződés még érvényben volt. A gyalogszeres munkajáradék az alábbi volt: összesen 88.250 gyalog-napszám, ebből Komádi 4.125, Zsadány 2.206 nappal részesedett. A földesúr azonban nem tartott igényt a természetbeni napszámra, hanem annak 9 krajcáros váltságára, amely ennek alapján az alábbiak szerint alakult: összesen 13.105 rft., ebből Komádi 618 rft. 45 kr., Zsadány 331 ft.

---

⁴¹ Lásd 33. I. m., 95. old.

Az uradalmat terhelte a hosszúfuvar kötelezettsége is, amelyet Eszterházára, Kismartonba, Lévára, Turára kellett teljesíteni, ha nem kellett természetben leróni, az alábbi váltságot kellett fizetni: összesen 215 rft., ebből Komádi 10, Zsadány 10, Szalonta 10, Konyár 15, Derecske 45, Bajom 15 rft. Ez a munkajáradék-forma nagyon súlyos terhet jelentett községeinkre, mert a hosszúút egy-egy községnek általában 60-70 forintjába került, nagyon igénybe vette a parasztság igáját és munkaerejét, ezért kívánták annak megváltását kieszközölni.

Az egyéb földesúri terhek között szerepel az ajándék adási kötelezettség, amellyel első ízben 1712-ben találkozunk, amikor Esterházy Pál szerződésében kikötötte, hogy alattvalói évente 50 pár fácánt adjanak. Ez nem volt könnyen teljesíthető, hiszen Reviczky udvarbíró 1714-ben mentességet is kért urától az elmaradott mennyiség miatt, mint indokolja még „a német jágerek sem tudnak löni”. Ennek oka a kevés vadmadár és „némely lakosok szófogatatlansága”.

A 18. sz. 40-es éveitől jelentős számú teknősbékát szolgáltatott az uradalom községei, pl. 1747-ben egy alkalommal 200 darabot és egy öntet szappant adtak földesuruknak. 1777-ben 1.700 (!) db-ot szolgáltatott, ebből Komádi 200, Zsadány 100, Szalonta 200, Konyár 80, Bajom 100 db-ot köteles adni. Emellett még halat és rákot is szolgáltatott a földesúr „udvarlására”.

A rák is bőven termett vizeinkben. Leghíresebb rákászok a komádiak voltak. Régi, leégett templomunk karzatára is két veres rák volt festve. Még falucsúfolónk is hajdani rákász voltunkkal volt kapcsolatos. Szokás volt, hogy évenként bizonyos alkalommal rákot vittek ajándékba a főszolgabíróknak. Egyszer véletlenül megfélemlítettek róla. A tréfakedvelő főszolgabíró nem hagyta ezt szó nélkül, hanem megkérdezte: hát a rákokkal mi van, bíró uram? A kérdés meglepte a bírót, s zavarában ezt felelte: elverte a jég! Azóta is emlegetik, de a komádiak nem szívesen hallgatják. Oly sok rák volt Komádiban, hogy szekérrel hordták a közeli debreceni és nagyváradai piacra.

Pákászféle emberekből kerültek ki a békászók is, jól jövedelmező foglalkozás volt ez, mivel az úri népek szerették a teknősbékát. Nagy moslékos dézsába tették és úgy hizlalták meg, majd vitték az úri házakhoz és a piacra.⁴²

Az úrbérrendezés után az élelmiszert is éppen úgy felszámolták, mint az egyéb járadékokat, s tudjuk azt, hogy 1778-ban a bevallott telkek alapján victuálé-megváltás címén az alábbi összegeket fizették a domínium települései: összesen 428 Ft. 16 ¼ krajcár, ebből Komádi 17 Ft. 6 Kr., Zsadány 15, Szalonta 49, Konyár 17, Derecske 125, Bajom 14 Ft.

A kilenced szolgáltatás természetben sohasem történt az uradalomban, hanem telkenként 1 sessiót 4 rénes forinttal számolva fizették meg. Összes teher, pl. 1813-ban 2.023 Ft., ebből Komádi 80 Ft. 30 Kr-t, Zsadány 73 Ft-ot, Szalonta 233 Ft-ot, Konyár 81 Ft-ot fizet. A 20-as években viszont már a letagadott telkek után is fizetni kellett, amely az eddiginek több mint négyszerese lett, összesen 8.980 Ft, melyből Komádi terhe 472, Zsadányé 233, Szalontáé 2.118, Konyáré 495 Ft.

Mindezekon túl a 19. sz.-ban jelentősebb szolgáltatást jelentenek a regálékért, illetve a regálé jellegű jogokért fizetett váltságdíjak. Így a vásártartás, a mészárszék, a faizás, a nádlás, a vadászat és a halászat külön bérleti díj lefizetése ellenében vált szabaddá, sőt néhány helyen a nádaly fogás is ezek közé tartozott! A vadászat és halászat jogát a falvak váltották meg, míg a nádlás és faizás megváltása telkenként történt, így 1813-ban összesen 648 Ft. volt a nádlás és a faizás megváltása, míg 1824-től 748 Ft. lett. Komádi terhe 61, illetve 39 Ft. volt.

---

⁴² Szűcs Sándor: A régi sárrét világa, Budapest, 1942.

Az egyéb földesúri szolgáltatások bizonyítják azt a korábbi megállapítást, hogy a jobbágyság nagyfokú leterhelése az úrbérrendezést követően következett be az uradalomban, s az első helyet továbbra is a pénzjáradék foglalta el. Második helyen a munkajáradék állt.

A földesúri adóterhek mellett az egyházi adót, a papi tizedet is fizetnie kellett a jobbágyságnak, amely a váradi püspököt, a 18. sz. elején gróf Csáky Imre kalocsai érseket és örökös főispánt illeti. Dézsmásai már a Rákóczi-szabadságharc bukásának évében megjelentek a községekben, de a herceg provizora, Jeszenszky Miklós megakadályozta őket a dézsma beszédében. Később a püspökség idegen árendátoroknak adta el a dézsma beszéd jogát, amely igen korszerű gondolat volt, hazánkban most kezd terjedni az adósságbehajtói szolgálat. A községek lakói megegyeztek az árendátorokkal, kibérelték a tizedet, s az alábbi összeget fizették meg 1753-ban tizedbérlet címén: összesen 1.874 Ft-ot, ebből a terhek többek között az alábbiak: Komádi 10, Zsadány 50, Szalonta 44, Konyár 100, Derecske 400, Újfalú 74, Bajom 100 Ft. Nem tudjuk pontosan az egyházi tized fizetésének gyakorlatát és mértékét, csupán annyit, hogy Komádi 2 krajcár kereszténypénzt fizet lakosonként, mások terményt adnak. 1769-70-ben Komádi kereszténypénzt fizet, Zsadány természetben adja, Konyár 100 Ft-ot fizet, Méhkerék fizetése ismeretlen.

Az állami adó is sújtja a jobbágyságot, amely több elemből tevődött össze, eltérve a portális adóztatás gyakorlatától, a jobbágyság összes vagyontárgyát tették az adófizetés alapjává, bonyolult módon, adóegységet számolva, azaz dicát, amelyet pénzegységre számoltak át. Így 1731-ben Komádi község dicája 387, fizetendő 1.006 Ft. és 12 Kr. Az uradalom többi községéről néhány adat: Zsadány 515, Szalonta 1.943, Konyár 892, Derecske 1.276 Ft-ot fizet.

A magánbirtok falvai a megye területére kivetett állami adózásban is. A Komádiban fizetett subsidium összege az alábbi volt: 1711 - 55 rft., 1725 - 150, 1732 - 167, 1742 - 206, 1751 - 182, 1763/64 - 171.

Még van egy adatsorunk az állami adóra, községenként, 1770-ből. Megállapítható az, hogy nem növekedett olyan rohamosan, mint a földesúri, de meghaladta a földesúrnak fizetendő taksa összegét. 1770-ben az uradalom 16 községe 16.150 rft. taksát, 14 helysége 17.919 Rft. 24 Kr. állami adót fizetett. Ebből ad cassam bellicam solvuntként Komádi 1.231 Ft. 6 Kr-t, Zsadány 449, Szalonta 2.008, Konyár 1.705, Derecske 2.454, Bajom 896 Rft-ot fizet. Ad cassam domesticam solvuntként Komádi 205 Rft. 11 Kr-t, Zsadány 74, Szalonta 334, Konyár 284, Derecske 409, Bajom 149 Rft-ot.

5. Földművelés és állattenyésztés az uradalomban.

A derecskei uradalom két községében a földbirtoklási rendszer legkezdetlegesebb formáját találjuk Méhkeréken és Nagyszalontán, míg a többi községben az első országos összeírás idejére - 1715 - az újraosztásos földközösség rendszere alakul ki. Ennek egyszerűbb válfajával két településen találkozunk, a többi településen, mint Komádiban is, a differenciált osztás az uralkodó, amelyben a helység határát a lakosság „tehetsége” alapján osztották egészen az úrbérrendezésig. A 18. sz. utolsó harmadában ezt a rendszert felváltja az állandó birtoklás rendszere. A nagy általánosságban a fejlődés menete meg is felel e törvényszerű tendenciának.

A lakosság gyarapodása és differenciálódása következtében a közösségeknek a földosztást korlátozó szerepe nem csupán abban nyilvánult meg, hogy a jövedvényeket és a szegény zselléreket kirekesztette a földhasználatból, de egyre inkább érvényesült az állandó birtoklás igénye. E jelenség a földközösség bomlásának elő jege, az úrbérrendezés előestéjén bukkan

fel. A szilárd telekrendszer, telekszervezet kialakulatlan, ezzel is magyarázható a nagyfokú letagadás, ami az úrbérrendezéskor történt.

A domínium községeinek összes bevallott telkeinek száma 506 1/8-ad, letagadott telkek száma 1.732 1/8-ad, összes telek 2238 2/8-ad. Komádi vonatkozásában ezen adatok 20 1/8, 76 4/8, 96 5/8, Zsadány esetében 18 2/8, 38, 56 2/8.

Ezen telekbevallás alapján meghatározható, hogy Komádiban 643,84 hold szántó, 221,44 hold rét állt rendelkezésre az úrbéri rendelet alapján. De a letagadott telkek, területek miatt nem pontos ez az adat. A kutatók felleltek egy birtokkimutatás sorozatot, amelynek létrejötte nem ismert, de nagy alapossággal készült, még az utakat, haszna vehetetlen határrészeket is rögzíti. E szerint az úrbéres föld az uradalom községeiben összesen 167.152 hold, 1.040 n-öl. Komádi 26.882 hold, 904 n-öl. Megállapítható tehát, hogy egy évszázad alatt a művelés alá vont terület megsokszorozódik, a falvak határa rendkívül nagymértékben kibővült.

A 18. sz. első felében a birtokolt határokat 2 fordulóban művelték, szántó és ugar, de egyfordulós művelés is előfordult. Az úrbérrendezés idejére már 6 falunak 3 fordulós a határa, őszi-tavaszi-ugar, de Félegyháza és Komádi még mindig az egy fordulónál tart., a községek többségében a két calcatura van szokásban. 1828-ra eltűnik az egy fordulós művelés.

A mezőgazdálkodás színvonala vontatottan emelkedik, elég jelentékeny szántót nem trágyáznak a 18. sz. első felében, mert e nélkül is jól terem a föld, illetve nem birtokolják állandóan ugyanazon földterületet, így nem pazarolnak rá nagyobb erőt. Ahol a föld kiélt és sovány, alig ad termést. A 18. sz-ban Bajom és Szalonta jut el a fejlődés arra a fokára, hogy felismerte a trágyázás fontosságát.

A talaj előkészítés sem kielégítő, az őszi vetés alá háromszor kell szántani, de sok azon jobbágyok száma, akik kétszeri szántás után vetnek. A szántási munkát rendszerint 4-6 ökörral végzik, s egy nap alatt 1 köblös földet - 1.200 n-öl - tudnak felszántani. Az őszi termést aratják, kévébe kötik és keresztbe rakják, a terméseredményt is kereszttekben számolják. Egy keresztbe általában 17-18 kévét tesznek. A tavaszi vetést viszont sohasem kötik kévébe és nem keresztelik, hanem rendre vágják és száradás után boglyába gyűjtik.

A mezőgazdasági növények közül a legelterjedtebb az uradalom parasztságaiban a kétszeres, a búza és tavasz árpa együttese, kedvelt a tavaszi búza, a tiszta rozs is három faluban, a legáltalánosabb a 18. sz. elejétől a törökbúza, de termelnek még árpát, zabot, kölest, lencsét, borsót és kendert, lent. 1731-ben a községek fele foglalkozik dohánytermesztéssel, jelentősebbé vált Komádi termelése, egyidőben pedig Szalonta és Zsadány dohányja is. Egy hold földbe általában 3 - 1 ½ köből szemet vetnek őszből, s egy köblös földről rendszerint 5-6 keresztet takarítanak be. Tavasziból 16 köből jön egy köblös föld után.

Szinte minden községben termelnek szőlőt a 18. sz. elejétől, elsősorban a belső telkeken vagy kisparcellákban közvetlen a falu széléhez kapcsolódnak. Kiterjedésük nem nagy, a művelést rendszerint a család maga végzi.

Az árutermelés kezdetén a megtermelt és eladható terményt a közeli piacokra szállították, így elsősorban Váradra, s ennek kezdte 1720-ra tehető. Ekkor a derecskeiek szénát vásárolnak, a komádiak 1 köből búzát 2-4 máriásért értékesítenek 1728. körül. A sz. második felére e termékekhez betársulnak bizonyos kerti növények, mint a derecskei hagyma, a szalontai dinnye, a komádiak rákkal és náddal látják el a piacot

Az állattenyésztés minden időben nagy jelentőségű az egész Alföld parasztságának életében. Óriási, legeltetésre alkalmas területeken hatalmas nyájakat és csordákat tartanak. Elsősorban saját élelmezésükre, igavonásra és értékesítésre tartják a nagyobb állatokat, míg a kisebbeket csak élelmezésre. Az állatállomány száma a derecskei uradalomban:

1712-ben	10.236 db.
1723-ban	17.975
1728-ban	12.729
1731-ben	14.981
1743-ban	15.566
1753-ban	13.073
1763-ban	16.576
1728-ban	9.944 db.

A század eleji fő igavonó állat az ökör. Kaba az első település, ahol 1712-ben fölénybe kerül a gyorsabb és erősebb ló, majd követi példáját Bajom, Derecske és Komádi is. Az egyéb haszonállatok számának alakulása is szép gondolatokat ébreszthet, s mutatja az akkori falvak gondját, problémáját és tevéjét. Az állatállomány alakulása Komádiban és összehasonlításként Bajomban:

	Komádi				Bajom			
	ökör	ló	juh	sertés	ökör	ló	juh	sertés
1712:	288	181	32	-	207	196	1.390	-
1723:	417	877	87	302	181	245	968	-
1728:	191	235	91	339	70	184	725	22
1731:	271	97	-	365	137	231	751	130
1743:	132	199	-	309	46	282	528	153
1753:	54	124	9	319	14	254	168	178
1763:	110	146	-	531	8	200	229	142
1828:	60	135	72	16	22	233	187	21

6. Ipar, kereskedelem, a kommuna gazdálkodása az uradalomban.

Sajnos rendkívül fejletlennek minősíthető az egész uradalom tekintetében, így Komádi viszonylatában is, mivel a lakosság a földműveléssel és állattartással foglalkozik, s kevés anyagi lehetősége és szakismerete van arra, hogy a megtermelt termékek ipari feldolgozásához fogjon vagy egyéb ipari tevékenységet folytasson. Vannak azonban itt is mesterséget űző emberek, de elég csekély számban. 1728-ban Szalontán 1 molnár és 1 varga élt. Komádiban egy váltószabó. Volt azonban az uradalomban összesen 24 iparos, mint molnár, takács, kovács, vasmíves, szabó, csizmadia, kerékgyártó.

Egy évszázad azonban nagy idő, s ez fejlődést hozott: feltűnik a falvakban is a főfoglalkozású iparos. 1827-ben az uradalomban összesen 24, 1828-ban legénnyel 5, legény nélkül 43 iparos dolgozott: Komádiban 1 fő, Szalontán 18, Konyáron 1, Derecskén 11, Bajomban 2 fő. Ez az összeírás azonban pontatlan a történészek szerint, annak ellenére, hogy rövid idő alatt megkétszereződött az iparosok száma.

Az élet velejáróiként természetesen feltűnnek az uradalom községeiben már a 18. sz. elején. 1713-ban 8 faluban tudunk kereskedésről, mindig volt bolt Komádiban, Bajomban és Nagyszalontán. A kereskedéssel görögök foglalkoztak, s görögök éltek ezen helységben, az 1828-as összeírás tanúsága szerint több másodosztályú kereskedőt ismerhettünk.

A gazdálkodási lehetőség a kocsmá, a mészárszék és a malom üzemeltetésével került a faluközösség birtokába, tehát nem egyéni birtok lett, hanem a közjóvédelem termelésének igen jelentős forrása, a falu kasszájába folytak be a bevételek. 1714-ben Komádi csak kocsmái regále-jövedelemmel - 20 Ft. - rendelkezik, míg 1763-ban kocsmából 130, mészárszékéből 8,

malomból 17 Ft-tal. A községek igyekeztek visszaszerezni az úrbérrendezést követően a regálékát, mint külön bérleményüket, de törekvésük csak részben járt sikerrel.

A közösségi gazdálkodás körébe vont földterület mindenkor a közösség tagjai megélhetését szolgálta, ennek mennyisége 1770-ben Komádiban szántóföld nélküli, szénatermést jelent, méghozzá 40 szekérnyit.

A 19. sz. elejére, 1808. körül azonban sokat változott a helyzet, mérnöki felmérés bizonyítja, hogy jelentősebb földterületek kerültek a községek kezelésébe: Komádi vonatkozásában belsőséggel és kaszálóval rendelkezik, de szántóval, erdővel, szőlővel még nem, de 1828-ban már kisebb, 1 hold 69 öl szántóval és 90 hold állandó nyomással.

A közösségi gazdálkodásban figyelemmel kell lenni az uradalom, az Uraság kiszolgálására is, amelyet évente szintén teljesítenek. Ezt mutatja be egy kimutatás, amely 1831-re vonatkozik: „Komádi városa által a Mltsgos Uraság részére 1831. Esztendőre tett napi szám szolgáltatónak előmutatása.” Ebben kimutatják, hogy mennyi napszámot, milyen munkára fordítottak és mennyi kéve nádat adtak Esterházyék részére. Többek között:

- Kondások örlött egy gazda egy nap, ez 1-1 szekér és gyalog napszámot jelent
- Sertéseknek ólat csinált 4 személy 1 nap, 400 kéve nádat vágta
- A kondásoknak örlött a csőkmei vízimalomban két ember 3 nap
- A földmérő urat 4 ember 2 nap hordozta a határkiigazítás kapcsán
- Herélőket vitte Szalontára 1 szekér
- Gyékényt szedett 2 nap 7 ember az Uraság részére
- Fancsikán kaszálni volt 4 nap átlagban 15 ember
- A csapszéknél dolgozott 1 ember 1 nap, majd vályogot hordtak szekérrel
- Fancsikai szénahordás 13 majd 11 szekérrel
- Számadót Zsadányba vitte 1 ember hajón
- János számadó makknézni ment Szalontára szekérrel
- Csapszéket meszelte 4 asszony 1 nap
- Összes éves szolgálat 58, 5 napszám szekérrel, 146 gyalog napszám. Hátralékban maradtak 39 szekérnapszámmal, többet teljesítettek 32 gyalognapszámmal és az előző évben 714 kéve náddal.

7. Az úrbárium megszűnése, az uradalom szétesése.

Egy kis kitérő, néprajzi és statisztikai bemutatás után folytatom a domínium életének bemutatását.

1848. március 11-én Irinyi József, a modern polgári magyar nemzet életkereteit tartalmazó 12 pontot fogalmaz meg, amely a forradalom március 15-i győzelme után, mint megvalósítandó programként szerepel a Kormány és az országgyűlés előtt álló feladatok között. Ennek 7. pontja az úrbéri viszonyok megszüntetésére vonatkozik.

Ez a kívánság április 11-én, mint törvény jelenik meg és kibocsátják. A szabadságharc ismert eseményei miatt a jobbágyszabadítást és az úrbéri viszonyok megszüntetését kimondó törvény részleteinek végrehajtására nem kerülhetett sor. Ettől függetlenül, illetve ennek hatására azonban komoly változásokat hozott a forradalom és szabadságharc a jobbágyság életében, gazdaságában és gazdálkodásában egyaránt.

Az áprilisi törvény fő célkitűzése a jobbágyság állapotának, státusának megváltoztatása: ahhoz, hogy a jobbágyság személyi és dologi jogai teljessé váljanak, szabad ember, másokkal egyenlő állampolgár és szabad tulajdonos legyen, ezeket helyre kell állítani. 1853. március 2-án kiadott császári nyílt parancs kimondta az úrbéri kapcsolatok megszűnését, az úrbéri földek a parasztok tulajdonába való átszállását.

Mária Terézia rendeletével állami ellenőrzés alá helyezte a földesúr-jobbágyság, a munkaadó-tulajdonos és bérlő viszonyát. Pontos határ- és birtokfelmérések rögzítették a gazdálkodás kereteit, a szolgáltatásokat, s a rendelet megállította a terjeszkedő földesúri önkényt, megadta a parasztnak a korlátozott mértékű bormérés, az erdőhasználat jogát, elősegítve a 17. sz.-ban elakadt parasztpolgárosodást

Az úrbérrendezés az államhatalom szándékával ellentétes hatást váltott ki, jogi lehetőséget biztosított a birtokos számára, hogy jobbágysági terhelését a maximális szintig fokozza, saját gazdaságát a jobbágyság munkájára, robotterheire alapozza. A derecskei domínium minden jövedelemforrás kiaknázására törekszik, különösen nagy súlyt helyez a regálék, ezek között a kocsmák hasznára.

A jobbágyság felszabadításával, az úrbéri terhek megszüntetésével kapcsolatban új helyzet állott elő az Esterházy domínium, de a községek életében is. A Tiszántúli birtok távol esett a jó piacoktól, amely az áru értékesítésében nehézséget jelentett, s komoly gátló tényezőt jelentett a majorsági gazdálkodásra való áttérésre. Nem maradt más lehetőségük, csak a törvényes út: az 1857-es családi osztozkodáskor a birtok felszámolását határozták el, ezzel elkerülték a jobbágyságokkal való ismételt összeütközés és viszállyal állandó fenntartásának lehetőségét is.

Értékesítések kezdődtek: első lépésként a haszonvételek, a kocsmák, a mészárszék és a halászlé jog eladására került sor. A vásárlók a legtöbb esetben a községek voltak, de megjelentek a váradi kereskedők is. Ezek eladásából 300 ezer Ft. keletkezett a család részére.

Másodikként a földesúri földek értékesítésére került sor, 1868-ban. Kb. 20-22 ezer holdat adtak el, átlagosan 60-80 Ft. ellenében. A földmennyiségnek mintegy a fele 3-4 nagy bihari földesúr tulajdonába került, ami Komádi határát is érintette: Móricz Pál ügyvéd, Juricskay Pál, Lovassy Ferenc, Tisza Kálmán. De voltak a nagyobb vásárlók között váradi és környékbeli kereskedők, birtokosok is. Ezért a birtokrészért összesen 1 millió Ft-ot kapott az Esterházy-család.

Ezt az eseményt másként világítja meg, pl. Borovszky Samu történetíró. A lakosság az Esterházy család birtoklási jogát soha sem ismerte el. Hosszas perlekedés után 1863-ban kiegyeztek az Esterházyakkal. 10 ezer holdat átengedtek az uradalomnak, 50 ezer Ft-ért pedig megváltották a földesúri jogokat, s a fennmaradt 19 ezer hold a községé lett.⁴³

Ezt az eseményt az alábbiak szerint tartalmazza az 1863. augusztus 21-én kelt és a váradi Polgári Törvényszék által 1863. október 20-a után jóváhagyott Úrbéri perbeli egyezség (nem szövszerű, hibajavítás után):

„Mely egyrésztől herceg Esterházy Pál ő főméltósága, mint földesuraság teljhatalmú biztosa Mészáros Pál úr, és másrésztől Komádi község volt úrbéres lakossága között, a legelő elkülönítése, és a víz alól kiszabadult tereknek visszacsatolása iránt indított perben örök és megmásíthatatlanul kötött.

---

⁴³ Lásd 8. I. m., 45. old.

Mind ő főméltóságú Herceg úr ő magassága mind a volt az úrbéres lakosok tekintetbe véve a kölcsönös pereskedések bírói megoldásának bizonytalanságát úgy az azzal járó költséges kérdéseket, mivégből örömmel ragadják meg az alkalmat, és számbavéve a víz alól kiszabadult térek, legelő, nádlások mennyiségét, azokból a főméltóságú herceg, a legelőt egészen a volt úrbéres lakosoknak által engedi. A víz alól kiszabadult tér mennyiségéből pedig, 1200 négyszögölével számított, 13.500 (tizenháromezeröttszáz) holdat magának megtart, - a többi a volt úrbéres lakosoknak átengedi, - azonban ezért és az átengedett legelőért fizetnek a volt úrbéres lakosok húsz év alatt egyenlő részletekben félvétenként, május 1-én és november 1-én 500 forintjával, s a hátralévő összegnek 5 %-os kamatjával sommás szóbeli per terhe alatt 20.000 (húszezer) értékű forintot, mely összeget mindenkor a község főbírája beszédni, s az uradalmi pénztárba Derecskére szállítani köteles.

Az uradalom részére fenntartott 13.500 hold birtok kihasítása kezdődik a szöcsködi úgynevezett „Nagyér” beszegetésétől, amely az alispáni bíróság által Á. ponttal jeleltetett és a „Nagy András”, úgy „Úszató” nyugati végének, a „Kóti” pusztához való csatolásával egyenes vonalba vezetetik a Körös folyó keresztül vágásával, a „Kis- és Nagytóti” pusztáknak határszéléig.

A községi jegyző részére 15, a lelkész úr 20, az iskola tanítók 15, az eklézsia 10, temetőnek 2, lovardának 5, az új iskola építésére 5, összesen 76 hold ajándékozván, a község lakossága köszönettel elfogadta.

Miután a Kóti puszta, hol a községnek vízimalma van, a földesuraságnak esett, a lakosság malmának minden szerelvényét elviheti.

Jelen úrbéri egyezség aláírásával azonnal érvényt nyer ugyan, de a lakosság jövő 1864. Március 19 napjáig a földesuraság részére, mint földbirtokok használatában megmarad, s a földesuraság a tetteges birtokot, csakis a most írt határidőben veendő által, akkor is úgy, hogy a többség által a Kóti pusztára kötött haszonbéri szerződést a bérlővel megtartandja, nehogy emiatt a község ellen bérlő keresettel lépjen fel, - önként értetvén, miként a birtokok által vétel idejétől, valamint az adó és közterhek, úgy a víz szabályozási munkálatok költségeit aránylagosan viselendik.

Mely egyezség hangosan és értelmesen felolvastatván azt egyező felek megértvén, élő szóval elfogadták, aláírásukkal megerősítették. „,

A birtokból befolyt összeg jó üzletnek bizonyult végül is: 100 ezerért megkapott uradalomért több mint másfél-milliót kapott a család.

A birtok eladásával megszűnt az Esterházyak tulajdona a Tiszántúlon. A parasztság azonban nem lélegezhet fel, mivel ismét új birtokok kerültek a községekbe, akik saját vagyonuk gyarapodása érdekében új igényeikkel és mohóságukkal nyilván a parasztok kihasználására törekedtek, mintegy további 100 évig.⁴⁴

8. Árvízszabályozás, mocsarak lecsapolása.

Ezelőtt 300 évvel vidékünk vízrajzi állapota is merőben eltérő volt a jelenleginél.

Minden leírás összefüggő vizekről, mocsarakról és nádasokról számolt be, szárazföldi résszel kevéssé találkozunk, talán csak a belső falurészt lehetett ennek nevezni. A 18. sz. derekán így írnak a Sebes-Körösről: Bihar vármegyéből Nagyváradról lesiető folyó, Békés és Bihar

---

⁴⁴ Lásd 33. I. m., 169. old.

vármegyék határszélein egy nagy kiterjedésű mocsárban széjjel ömlik s ez utóbbiból több ágakon kicsordogálván Szeghalomnál vizeit ismét egyesíti, s végre Körös-Ladán alatt elfolyva, ezen helyen másfél mérföldnyire a Kettős-Körössel egyesül.⁴⁵

Területünk 26 ezer km²-es vízgyűjtőjéből 16,4 km²-t érintett közvetlenül a szabályozás, amely megváltoztatta a folyók vízjárását és egyúttal az itt élő lakosság gazdálkodását, életmódját. A Sebes-Körös beleveszett a Kis-Sárrét mocsarába, medre nem volt ismeretes. A legfontosabb mocsarak területét az alábbiak szerint vették számba: Komádi Sárrét (Kis-Sárrét, Sebes-Körös-Sárrétje) 345 km², a Berettyó Sárrétje (Nagy-Sárrét) 671 km². A Nagy-Sárrét vagy Berettyó Sárrétje Szerep, Udvari, Nagybjom, Bakonszeg alatt kezdődött, magába foglalta a Zsáka, Darvas, Füzesgyarmat, Szeghalom közti területet, Püspökladány térségében a tiszai ártérrel érintkezett.

A Kis-Sárrét két mocsarat foglalt magában, az egyiket Komádi, Csökmő, a másikat Füzesgyarmat és Furta környékén. Szűcs S. írása szerint: Csökmő, Komádi, Vésztő, Okány környékén is mocsár terül el: a Körös Kissárrétje.⁴⁶

A sík vidéken morotvák, hátak, halmok voltak, ezért nem alakult ki teljesen összefüggő mocsár. E területen ezért kezdték meg viszonylag korán és eredményesen a szabályozást, hiszen már egy-egy csatorna kimélyítésével kisebb területek is szárazzá váltak.

A mocsarak keletkezésének fontos oka volt többek mellett, hogy a területet az árvizek rendszeresen látogatták, így az 1700-as években többek között 46-ban, 50-ben, 74-ben, 77-ben, 82-ben, 84-ben, 88-ban voltak árvizes esztendő, míg a 19. sz.-ban 1816-ban, 30-ban okoztak nagyobb gondokat.

A vizekre vonatkozó rajzok, térképek a legkorábban az 1760-as évekből maradtak ránk. Ezek szerint a vidék legérdekesebb folyójaként tartják számon a Sebes-Köröst, amely a Kis-sárrétet létrehozta és mellékfolyói a Köles-ér, a Korhány is a mocsarat táplálták. Hajdan a Sebes-Körös két ágban folyt, az egyik ág a Tekerő-ér, Csiket-ér helyén a Sárréten keresztül, a másik Vésztő, Zsadány, Ugra irányában. A Sárrét felett ágazott ki a Sebes-Körösből a Begyér és a Kutas, ez utóbbi a Berettyó árvizét növelte és fontos szerepet játszott a későbbi belvízszabályozásban. A főbb mocsarakon és vízfolyásokon kívül a régi vízi világot jelentette a számtalan zug, lapos, kengyel, ér és vízállás, Komádi esetében ezek: Csáfor nádas, Boros-tó, Iszap, Rekettyés, Sebes-ér tanya, Nagy-ér hát, Egyekelő-ér, Kis-ér zug tanya, Szabadfalvi kút, Szöcsködi kút, Csonka kút.⁴⁷

A török kiűzése után a Körösök és a Berettyó vidékén elsőként Bihar vármegye kezdte meg működését 1688-ban, majd Békés és Arad megye. Az árterekbe a 16. sz. közepén mintegy 150 falu tartozott, a visszakerült és az új földesurak elsőként a falvak újratelepítését tekintették, amely a mostoha körülmények miatt elhúzódtak. 1715-ben 88 községben 2.136 jobbágycsalád, 1720-ban már 3.962 család élt. A 18. sz. végére, a 19. sz. elejére a Körös völgyben jelentős fejlődés kezdődött meg. A népesség száma növekedett és eltartásához egyre nőtt a művelés alá vont, főként szántóként hasznosított földterület. 1828-ban a 18-60 év közötti nem nemes lakosság száma vidékünkön elérte a 106 ezret, míg a század közepére már a 370 ezer főt. A község lakosságának alakulását más helyen ismertetem, s így összehasonlítási lehetőség is van.

---

⁴⁵ Palugyai Imre: Békés-Csanád, Csongrád és Honth vármegyék leírása, Pest, 1855., 32-34. old.

⁴⁶ Lásd 42. I. m., 5. old.

⁴⁷ Dóka Klára: A Körös és Berettyó vízrendszer szabályozása a 18-19. században, Gyula, 1997., 29. old.

Az ártér alsó szakaszában, a Sárrét környékén, köztük Komádi környékén is csak a legmagasabban fekvő kis területeket lehetett szántani, a rétek nagy részét is csak a szárazabb években lehetett kaszálni vagy legeltetni, azonban rengeteg sok nád termett e vidéken, amelynek éppen ezen oknál fogva nem volt értéke. Vályi 1799-ben így ír Komádiról: határa 2 nyomásbéli, marhákat, sertéseket és jó féle lovakat tartanak, halászatja, rákászása, nádja bőven van, a Sebes-Keres, és Siket ér folyón, mely egészen ide vette magát, holott teszi azon nagy Sárrét nevű rétséget, a mely Békés vármegyéig ki terjed, és egynéhány négyszeges mér földet tesz.⁴⁸

A gazdasági élet fejlődésében döntő szerepe volt a 18-19. sz.-ban végbemenő iparosodásnak, a Napóleoni háborúknak és a kettő következményének, a gabonakereskedelem fellendülésének.⁴⁹ A gabona-konjunktúra idején vetődik fel először a Sárrétek lecsapolásának terve és a lecsapolt területek hasznosítása gabonatermeléssel. A reformkor nem volt képes ezt megoldani, későbbi időre vált a megoldás. A kiegyezés előtti években ismét napirendre kerül a Sárrétek lecsapolása. Mire a kiegyezésre hivatalosan is sor kerül, már javában folyik az ármentesítés, szabályozás és lecsapolás.

Mindezek teszik szükségessé a vízszabályozási munkák megkezdését, amely a megélhetés alapjait volt hivatott biztosítani. A munkákat egyes mezővárosok és községek, sőt földesurak is végeztetik. Elsősorban Sarkad és Doboz között, Gyula környékén és a Kis-Sárrét nyugati részén, Szeghalom környékén. Gondot okoz kezdetben az egységes szabályozás hiánya, a munkák összehangolása.

A szabályozáshoz az első lökést a malmok adják, Szeghalom és Vésztő környékén 1756-ban épült malmok miatt értékes bihari területek kerültek víz alá, amelynek lebontását rendelték el 1769-ben. 1772-ben küldöttség ül össze a szükséges kérdések megbeszélésére: tervezik a feliszapolódott Halád és Csiket-ér kitisztítását, újabb malmok lebontását, a Kis-Sárrét csatornázásával megfelelő területet hódítsanak vissza a művelés számára. Más javaslatként az hangzott el, hogy csatornázás helyett a Körös régi medrét mélyítsék ki. Az 1775-ben elkészült terv a Csiket-ér és a Halád (Zsadyántól) mélyítését határozta el, s 1782-ig 7.466 m. ásás történt, amely következtében már érzékelhetően földterületek szabadultak fel a mocsárból.

1799-ben Sax Zakariás felülvizsgálata alapján készülnek tervek a Kis-sárrétről: összefoglalta a három évtized terveit és megállapítja, hogy sem a Tekerő, sem a Halád nem képes elvinni a Sebes-Körös teljes árvizét. Ezért csatornák kiépítésére és összekapcsolására tett javaslatot nem Íráztól, hanem Komádi felett.

1802-ben Vay Miklóst nevezték ki királyi biztosnak, aki Rákóczi hívének, Vay Ádámnak unokája volt, hadmérnöki végzettséggel rendelkezett, s kérték a Körös mellett a Berettyó szabályozás elkészítésére is. Nagy érdeme, hogy először fogalmazza meg összefüggően a körösi vízrendszer szabályozására vonatkozó elképzeléseket.

1808. szeptemberében Bihar megye kapott utasítást a helytartótanáctól a Körös-szabályozás folytatására, s az alábbi munkák elvállalásáról nyilatkoztak többek között: kitisztítják a Sebes-Körös még meglévő malmait, és rendbe hozzák a Kis-Körös medrét. Kérték, hogy a kis-sárréti munkálatokat Békés megye folytassa, s kezdjék meg az ásást a Tekerő irányában olyan szelvénnel, hogy a komádi mocsarat is lecsapolja.

---

⁴⁸ Lásd 47. I. m., 37. old.

⁴⁹ Czúni László: A falu és a falusi családok struktúrájában végbement változás, Komádi, 1974., 3. old.

1813-ban mindkét csatorna bővítéséről határoznak, amit Komádi, Homorog lakosai is támogatnak. Fontos a Tekerő mélyítése, kiásása, a Halád tisztítása, pedig kiderült az is, hogy ezzel a komádi mocsarak nem fognak kiszáradni.

1829. augusztusában Nagyváradnál elkezdődött a Sebes-Körös felülvizsgálata. Látták, hogy a megyei munkákon kívül az egyes községek és birtokos egymás ellen is építkeznek: Harsánynál malomgát volt, melynek következtében a víz elöntötte a körösszegapáti, a homorogi és a szalárdi határokat. Komádi és Homorog védelmére az Ördögárkon töltéseket emeltek, azonban ezeket a körösszegi földesúr átvágta.

Augusztus 9-én Komádinál megállapították, hogy a község határának csak 1/6-od része száraz terület. A szántóföldek a magasabb hátakon voltak, tavasszal, ha szántani mentek, a szerszámokat hajón szállították. A szabályozás megkezdése előtt kevesebb volt a víz, Iráztól gyalog lehetett menni Komádiba. A Körös nem a Csiket-éren folyt, hanem a többi ágakon, amikor viszont a Csiket-eret kimélyítették, a vésztői, szeghalmi határookban megnőtt a víz mennyisége. A küldöttség Komádiból hajón utazott el Szeghalomig és a következőket tapasztalta:

- A Komádi rét alsó és felső részén a régi Körös-ágak alig látszottak, csak áradáskor volt bennük víz.
- A Sebes-Körös útja a következő volt: Csiket-ér Tóti pusztáig - az 1821-ben ásott csatorna - Tyék rétje - Öszvényő (Huszár térképén Usztató) - Diósalja - Tekerő - Szeghalmi-csatorna.
- Az észak-déli irányú csatornák közül funkcionáltak a következők:
- Tóth-kanális: Komádi - Ugra irányban,
- Tőle keletre egy másik csatorna Tyék rétje felé
- Az okányi ág nál a Szaposi-csatorna, a Határér, mely felvette a Korhányt és az Inándipatakot,
- A Határér két mellékcsatornája Sarkad és Mezőgyán felé

A küldöttség véleménye szerint a Határ-eret és annak két mellékágát Békésben tovább kell ásni.⁵⁰

1833-as esztendő szintén eredményes volt a szabályozás szempontjából, bár kétségtelen, hogy az érdekelt megyék között tovább éleződtek az ellentétek. A Bihar megyei közgyűlés megállapította a Sebes-Körössel kapcsolatban, hogy 1829 óta területükön lényegében semmi sem történt, csak az árvízveszély nőtt tovább. A lecsapoló csatornát a mocsár közepén, Úsztatónál és Tyék rétjénél ásták ki, azonban a partokat Szakál és Tóti határában átvágták, hogy a megrekedt víznek legyen lefolyása. Az eredmény az lett, hogy a víz a Kutasba és a Holt-Körösbe folyt. Mivel nem lehetett felszántani a területet, Komádi lakosai is átvágták a kiásott csatorna töltéseit és a vizet rétjeikre vezették. Az intenzív művelés helyett legalább halászni és rákászni tudtak.

1852. szeptemberében Püspökladányban tartotta alakuló ülését a Berettyó-Sárréti Társulat, amely a szabályozási munkák további vitele érdekében alakult. 1853-ban felkérték Bodoky Károly mérnököt a részletes tervek elkészítésére, ettől kezdve találkozunk a körösi folyószakaszok új, ma is használatos elnevezéseivel. A tervekben a Sebes-Köröst Bodoky is három szakaszra osztotta. A Nagyvárad-Szakál közti részen, melynek hossza 38 km., csak a malmok, hidak szabályozását, a meglévő átvágások és töltések korrigálását javasolta. A középső

---

⁵⁰ lásd 47. I. m., 91. old.

szakasról az volt a véleménye, hogy az eredeti Körös-ág Ugra-Okány-Véztő irányba haladt, kitört belőle a Csiket-ér, mely a legrövidebb utat keresve a Tekerőn, az Ördögárokban és különböző fokokon folyt le, kialakítva a mocsarat. Ezúttal is a Kis-Sárrét közepén haladó csatornát javasolta 40,77 km. hosszúságban, egyenes vonalon, 11,37 m. fenékszélességgel. A töltéseket egymástól 94,8 m. távolságban tervezte. A Sebes-Körös mellett a jobb parton összesen 61 km., a bal parton közel 57 km. töltést javasolt, az átvágások száma 15 volt, a rövidülés 76 km.

Az 1855-61 közti időszakban a Körös-vidéken összesen 226 km. töltés épült, ebből a Sebes-Körösön közel 64 km. A munkákat a társulatok, a községek és a vármegyék pénzén, valamint közmunka felhasználásával végezték el. Az eredmények azért voltak jelentősek, mert a Kis-Sárrét lecsapolása kivételével gyakorlatilag minden, ma is időtálló munka megindult és a szabályozás történetében lezárult egy fontos szakasz.

1862-ben a szabályozási munka teljesen elakadt, ennek fő oka, hogy az ország időjárásában aszályos esztendők következtek és az egyre inkább kiszáradó Alföldön élő lakosság nem volt hajlandó tovább áldozni ilyen célokra. 1871-től a Nagyszalontai Ármentesítő Társulat foglalkozik a Sebes-Körös munkáival, amelyre később kölcsönt is vesznek fel. 1878-ra Irázig megépítették a töltéseket, majd 1879-ben egy fontos korszak le is zárul. Tulajdonképpen befejeződtek azok a munkák, amelyeket a reformkorban megkezdték, majd Bodoky mérnök terve alapján nagy erővel és igen eredményesen folytattak tovább. A munka összesítését és leírását az alábbiak szerint készítették el:

- szabályozott folyószakasz: Nagyváradtól a torkolatig
- átvágások száma: 22
- rövidülés: 157, 6 km-ből 88, 3 km.
- kifejlődött átvágás: 17
- Tekerő-éri csatorna: 35 km.

1879. december első napjaiban jégdugulás miatt volt újabb árvíz a Körösökön, a Sebes-Körös Komádi térségében okozott károkat. Az 1881-es, márciusi áradás minden korábbit meghaladott, területünkön, Komádinál 10 helyen szakadt át a gát. Az árvíz fő okát abban látták, hogy a két Sárrét lecsapolása után megnövekedett a víz a Sebes-Körösben. A Körösön tehát bővíteni kellett a Berettyó és a Sárréti-csatorna torkolatánál lévő átmetszéseket, a töltéseket meg kellett erősíteni annyira, hogy a megnövekedett vízmennyiséget elvigye.

Az 1888-as árvíz alkalmával a Sebes-Körös okozott károkat. Az árvíz okait megvizsgálva a Közmunka- és Közlekedési Minisztérium szakértői megállapították, hogy a hidak szűkek, a Sebes-Körös mellett pedig nem elég széles a hullámtér. Tehát még mindig volt munka a mentesítés érdekében, amelyeket tovább folytattak.

A Körös-szabályozás és annak gazdasági hatása a kisebb problémák mellett azonban jelentős. Elsődleges célja az árvizek minél gyorsabb levezetése volt. Ezt egészítette ki a belvíz-rendszerek kialakítása, amellyel a mocsarak lecsapolása is megtörtént, növekedett a művelés alá vonható területek száma, így a lakossági megélhetés is javult. Biharban az is megfigyelhető, hogy kezdetben nem a szántók növekedtek, hanem a rétek és legelők aránya, mennyisége. Ezt a későbbiekben a legeltetéssel, állatok feltörésével alakították át szántóvá. A 19. sz. végére a Sebes-Körös vidékének lakosság száma 46 ezerre nőtt, az 1851-es adatokhoz viszonyítva ez 27 %-os növekedést jelentett.

A Sárrét lecsapolása és ármentesítése azonban a birtokviszonyok egészségtelen alakulását is magával hozta. A pásztorok, a réti emberek a rét helyét elfoglaló uradalmak napszámosai lettek. A parasztság helyzete a többféle teher miatt egyre rosszabbodott. A jobbágytelkek nagyon elaprózódtak. Egy családnak nagyon kevés terület jutott.⁵¹

A bekövetkezett változásokat gyönyörűen írja le a Sárrét nagy ismerője: „A múlt század derekán azonban megváltozott ez a táj és ez az élet. A Tiszát megregulázták. 1866-ban az öreg Berettyónak Bakonszegtől Szeghalomig szép egyenes medret ásattak az inzsellérek és vizét a Sebes-Körösbe vezették. Kedvét szegték a Körösnek is. Így aztán a véreveszett rétek elpusztultak. Más azóta még az időjárása is! A sárréti ekeszarvat, kapa-, kaszanyelet fogtak markukba. A vizek vesztett birodalmában az eke lett úrrá. A rétet és a kövér mezőket eltemették a fekete barázdák. A megmaradt szűk legelőkről eltűntek az ezüstszőrű, bogárszarvú marhák, a hosszújapjú juhok, meg az ordas réti disznók”.⁵²

---

⁵¹ Lásd 47. I. m., 4. old.

⁵² Szűcs Sándor: Pusztai szabadok, Budapest, 1957., 7. old.

IV. Régi foglalatosságok és népelet

Nagyon érdekes helyzet alakult ki e téma kapcsán, ugyanis Csongrádi János önéletrajz írásában⁵³ nagy a hasonlóság, egyezőség az általam igen tisztelt, nagy tudású, biharnagybajomi Szűcs Sándor történész és néprajztudós írásaival, megjelent műveivel. Az önéletrajzíró hivatkozik forrásként szüleire, nagyszüleire, munkája és élete kapcsán szerzett nagy ismerettségére, mégis megjegyzem, hogy írásomban átveszek Szűcs Sándortól, a tőle megjelent művet idézem és használom fel.⁵⁴ De megjegyzem, hogy Osváth írásaiból is merítek, hiszen sokat használták eddig is híres munkáját forrásként, akár megjelölve, akár anélkül is.⁵⁵ Ennek oka az, hogy az 1980-as évek második felében és ma élő idős emberek elbeszélése a visszaemlékezést illetően azonos Szűcs és Osváth leírásával, egyezik a községi helyzettel, azaz a Sárret és a községi helyzet azonos, így az adaptálható. Sőt, az ő forrásaik nagyobb részének gyökerei, az egyház jegyzőkönyvei. A két történetíró által leírtakat viszont kiegészítem azokkal, amit a helyiek is elmondtak, valamint Dr. Molnár Balázs bihari és községi néprajzi gyűjtéseivel is.

1. Dr. Molnár Balázs életéről és munkásságáról

1915. február 20-án, a Bihar megyei Komádiban született. Szülei mindkét ágon szegény, tiszántúli zsellérek voltak.

Atyja, Molnár Balázs 1887. február 6-án, szintén Komádiban született. Cseléd volt 9 éves korától, majd béres, kubikus, napszámos, alkalmi munkás. Földművesként később gazdálkodott a 3 hold 1923-ban juttatott, majd a két és fél hold vásárolt földön. Vagyona egy családi ház volt. Az első világháborúban 3 és fél évet harcolt közkatonaként. Pártnak, tömegszervezetnek tagja nem volt.

Anyja, Aranyi Teréz 1893. szeptember 26-án született, vagyontalan volt. A szomorú cselédsorsból folyó nehézségek következtében korán elhunyt, gyermekei félárván nőttek fel.

Testvérek négyen voltak, de hárman maradtak: Erzsébet nővérével és Sándor öccsével. A szegény emberre nehezedő nehéz munka mellett édesapja végzett minden háztartási munkát - rendszerint éjjel - hosszú éveken keresztül.

Balázs bácsi három éves korában, rosszul kezelt csípőficam következtében - a falubeli orvos gondatlansága és a parasztszülők maradisága miatt - egész életére kiható módon nyomorék lett. Bénasága (M. B. kifejezése - a szerk.) miatt többszöri műtéten esett át, utoljára 1935-ben operáltatta magát: a műtét napján a szülői ház villámcsapás következtében porig égett. A fővárosi kórházi ápolási költséget atyja újonnan épült családi házára táblázták. A nehéz anyagi körülmények miatt csak 1943 végére tudta tartozását kiegyenlíteni, ezzel felszabadítani a megterhelt családi házat.

Elemi iskoláit Komádiban végezte, de iskolába csak akkor tudott menni, amikor már öccse is iskolás lett: annak vállára támaszkodva tudott csak járni. Társai közül kitűnt éles eszével és szorgalmával. Mivel nagyon szegények voltak nem gondolhatott továbbtanulásra.

---

⁵³ Dr. Molnár Balázs: Csongrádi János önéletrajza, kézirat, EA 24539.

⁵⁴ Lásd 42. I. m.

⁵⁵ lásd 2. I. m.

Ennek ellenére a szeghalmi Péter András Gimnáziumba került a református egyház segítségével. Szerette középiskoláját, szorgalmasan és kitűnően tanult. Áldotta az alapító Péter András nevét, aki elsősorban a szegény sorsú parasztfiatalok számára építette a középiskolát, ezzel adva lehetőséget a szegénygyermeknek szunnyadó tehetségének.

Az érettségi után történt az utolsó műtétje, ezért csak 1936-ban - különösebb cél nélkül - iratkozhatott be a debreceni Tisza István Tudományegyetem bölcsészeti fakultására, történelem-földrajz szakára. A debreceni patriarchális szellemből fakadó igazságtalanságok, az egyre szűkösbbé váló anyagi források, egy év után, mintegy elűzték a civisvárosból.

Budapesten, a Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatója lesz, ahol történelem és földrajz mellett néprajzot is hallgat, köszönhetően a világhírű Györffy István professzornak, aki maga köré gyűjtötte a parasztszármazású fiatalokat, Balázs az egyik legkedvesebb tanítványa lesz. Tanulmányai költségeit testi fogyatékosága és betegeskedése ellenére, nehéz fizikai munkavégzéssel biztosította.

Anyagi körülményei és Györffy professzor tragikus halála miatt a magyar nép életével foglalkozó tudományágakkal ösztönösen, autodidakta módon kezd foglalkozni. Célkitűzése a dolgozó magyar nép életének története, a kor tipikusan akadémikus szellemétől független, határozott volt. A magyar nép életének dialektikus szemlélete a kötelező egyetemi stúdiumok mellett autodidakta módon az ősforrások (levéltári, muzeológiai, könyvtári) műhelyitkainak elsajátítására ösztönözte. Györffy professzor ösztönzésére kezd hozzá a hajdú kérdés néprajzi problémáinak felderítéséhez, amelyből nagyszerű disszertáció készült, bírálói Domanovszky Sándor és Szekfű Gyula volt.

1940 novemberében megkezdett, nem dotált közszolgálati pályája súlyos gondot okoz számára. Megürült állásokat pályáz meg, de háromszor is sikertelenül, majd 1941-ben, mint kollégiumi nevelő, díjtalan gyakornok, díjtalan tanársegéd a minimális létfenntartási keretek mellett demokratikus szellemben - állandó küzdelemben a kor gondolkodásával - végezte nevelői, kutatói, tudományos munkáit.

Az elkövetkező öt évben 7-22 óráig állandóan hivatali munkát végez minimális létfenntartása biztosítására. Éjszakai külön munkák árán tudta kifizetni 1935-ös műtétje költségeit, ez nagyon nyomasztotta és sikerült megoldania.

1941. május 28-án szerzett történelem-földrajz szakon gimnáziumi tanári oklevelet, majd kelet-európai történelem - néprajz - emberföldrajz tárgykörből doktori oklevelet, 1948-ban.

1940. szeptemberétől 1942. augusztus végéig díjtalan gyakornok a Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézetében. 1941. február 1-től 1942. május végéig próbaszolgálatos múzeumi gyakornok, ahol megszerezte képesítését is. 1941. május 1-től 1945. szeptember 11-ig tanulmányi felügyelő a budapesti volt Horthy Miklós Kollégiumban. 1942. júniusától önkéntes gyakornok az Országos Levéltárban, 1943. január végéig.

1942. októberétől öt éven keresztül díjas gyakornok, fizetéstelen tanársegéd a József Nádor Műszaki és Gazdasági Tudományegyetem Közgazdasági Kar Földrajzi Intézetében, Teleki tanszékén, majd Rónai professzornál.

1945 szeptemberében kollégiumi könyvtáros, 1946. Áprilisától szolgálatátételre beosztott gimnáziumi rendes tanár.

Demokratikus magatartásáért, az illegális kommunista párt sajtótermékének és gondolatainak terjesztéséért hivatalában üldözték, csak a Vörös Hadsereg mentette meg az esetleges elhurcolástól.

A háborús körülmények miatt elpusztult a Bihar történeti néprajzához gyűjtött hatalmas mennyiségű magyar-román levéltári és helyszíni anyag. Ugyanezt a kérdéskört 1947-ben kezdte ismételten kutatni és gyűjteni, s ismételten balszerencsés lett: az 1949/50-es diákmozgalmak véletlen áldozatául esett az összegyűjtött anyaga. 1950-ben fog hozzá harmadszorra a gyűjtéshez.

A felszabadulás után megbízták a Közgazdaságtudományi Egyetem helyreállításával. A szemét és a törmelék elhordása mellett ő látta el az egyetemen felmerülő minden szellemi munkát igénylő egyéb tennivalókat is. Az egyetem megnyitása után ellátta tanársegédi állását, a Horthy Kollégium könyvtárát rendezte. Az Intézet feloszlása után egy éves komoly gyógykezelésre szorult.

Kandidátusi fokozatról álmodozott és tett is érte, ezért végezte hatalmas munkáját.

1950. május 1-től az Országos Néprajzi Múzeumban tudományos ösztöndíjas, majd muzeológus, s a megelőző 10 évben, státus hiányában tudományos munkát csak alkalmyszerűen végezhetett.

Mint munkahelyei felsorolásából kiderül, több esetben, egyszerre több állást tölt be, és több esetben fizetés nélküli állásokat kell végeznie a szakmai gyakorlat vagy szakmai képesítés megszerzése érdekében.

Érdeklődési köre a népelet gazdasági és társadalmi viszonyainak, termelőeszközeinek vizsgálatára terjedt ki elsősorban, ezek mellett azonban a népelet egyéb jelenségeivel is foglalkozott. Érdekelte a tárggyűjtés, tárgytörténet, munkafolyamatok megőrkítése és rekonstruálása. Gyakori súlyos betegségei ellenére különösen a Tiszántúlon és az északi-középhegység területén, a Sajó-völgyben a népelet összes jelenségére adatokat és tárgyakat gyűjtött.

Sokféle szakképzettséget szerzett, sokoldalú, jó felkészültségű kutató, aki lépést tartott főleg a hazai kutatási eredményekkel. Munkáját is a sokirányú érdeklődésből fakadó aprólékosság jellemzi. Kiváló adat- és tárggyűjtő, elsőrendű fotográfus.

Feldolgozó munkája lassú kibontakozásának és tervei bukácsoló megvalósításának okai sokrétűek: alkata, adottsága, hányatott és sokszor más jellegű munkaterülete, elpusztult anyagai, betegsége és műtétjei, egyéni és családi gondja és baja.

Muzeológiai munkáját nagy szakértelemmel és szorgalommal végzi, de visszahúzódik, ha nehézségbe ütközik vagy vélt, illetve valós sérelem éri. Érzékeny természetén nem csodálkozhatunk, megviselte élete. Emberi magatartását a segítő készség jellemzi, kutató társainak és a hozzá forduló érdeklődőnek egyaránt áldozatos segítséget nyújt. Különösen gazdag levéltári ismerete és a rokontudományokban való jártassága.

Elért eredményei nem kapcsolódtak kimondottan egyetlen tudományághoz sem, azok a határtudomány jellegét viselik magukon. Vállalta azokat a vádakát, hogy a földrajz területén néprajzos, a néprajz területén történész és viszont.

Gyűjtéseivel és azok feldolgozásával nem arányosak közlései, kevés írásai közül azonban több nem is jelenhetett meg, annak akadályt állított a szakmai rezsím, de miért, ezt nem tudni.

Párttag nem volt, aktív mozgalmi munkát nem tudott végezni, de haladó szellemű politikai szemlélettel bír. Közepesen tudott és olvasott angolul és németül.

Nem önként vonult nyugállományba, küldték. Pedig még tudott volna dolgozni, szüksége lett volna a múzeumi fizetésre, mivel gyermekei ekkor még tanultak.

Felesége, Vörösmarty Ilona, a Kartográfiai Vállalatnál dolgozott, kiváló képességű kartográfus. Gyermekei István, aki külkereskedő, és Balázs, aki zeneművész.

2. Régi öregek elmondásából és a leírásokból kitűnik, hogy a vízszabályozást megelőzően a **földművelés** csak mellékfoglalkozás volt az állattartás mellett. Szántani, vetni csak az igen kevés, ármentes területeken, az ún. szigeteken, hátakon lehetett, de ezt is csak hajóval lehetett megközelíteni. Az ekét is így vitték be, a lovakat pedig gázoltatták vagy úsztatták. Nagyon jó esztendőnek kellett lenni ahhoz, hogy a kenyérgabonát biztosítani tudják családjuknak. A vagyon nem a föld, hanem az állatállomány volt, így annak őrzőit, a pásztorokat nagyon megbecsülték, tekintélyes, szabad emberek voltak már a középkorban is, külön társadalmi csoportot alkottak és tudásuk apáról-fiúra szállt. A gyerek alig engedte el az anyja szoknyáját és már kiment bojtárnak a szellőjárta pusztára, rétre, legelőre. A szegény ember nem napszámmal, kapálással, részes aratással kereste ekkor még a kenyerét, hanem ő is a rétből élt, mikor minek volt az ideje: madarászott, vadászott, halászott, rákászott, nádalyozott, méhészkedett, a rét gyógynövényeit szedte. Ősszel gyékényt vágott, télen pedig nádat.

A földművelésre a nyomás szerinti gazdálkodás a jellemző. Egyik évben az egyik darab föld volt bevetve, másik évben a másik. Később, a három nyomásra való áttérést követően, ugart is hagytak, hacsak muszájból nem kellett termelni minden darab földön, pl. a nagy adóteher, vagy az előző évi gyengébb termés miatt. Az ugar a föld pihentetését jelentette, de legelőt is adott a jószágnak, mivel a fő megélhetés az állattartás.

A trágyázást a sz. elején kezdték el, a megszántott földbe ősszel búzát, tavasszal árpát, zabot vetettek, majd ebbe ősszel ismét búzát, majd tavaszi búza, árpa, őszi búza következett és ezután ugar lett. Fekete ugart hagytak, de volt, aki csak bevezette bükkönnyel. A fekete ugart nyárban kétszer megszántották, majd vetés előtt harmadszorra is.

A vetés kezdetben kézzel történt, majd csak a 19. sz. végén, a 20. sz. elején jelent meg a vetőgép, de ha az időjárás nem tette lehetővé a gépi vetést, maradt a kézi: nyakba akasztott zsákból marékkal szórták ki a vetőmagot.

Az Iszapon termelték a kukoricát, a burgonyát, ez nedvesebb, mélyebb terület volt. Mindenki vetett annyi búzát, hogy a kenyérnek valót biztosíthassa. De megtermelték a konyhára valót is, babot, borsót, hagymát, répát, káposztát, tököt, stb. Ezek mellett a jószágnak is termeltek, s ipari növényt is, mint a len, kender, cukorrépa, lucerna, tök.

A növényápolást kézzel végezték, napszámba jártak kapálni, de sokan összefogtak, és bandában elvégezték egymás munkáit.

Az aratást - takarást - kaszával végezték, sarlóval már a 20. sz.-ban kevesen dolgoztak, szaporátlan volt, ez Várad és belényes felé volt jellemző. Nálunk Istók Nagy Józsefet ismerték, mint sarlóval aratót. A gabonát levágták, kévébe kötötték, és keresztekbe rakták. Részibe ritkán arattak, inkább summáskodtak: 5-6 q búza, 1 q árpa, meg szalonna volt a fizetség. Lóval nyomtattak, de volt olyan gazda, aki 4 tehenet kötött egybe és azzal nyomtatott a szérún. A sz. elején megjelent a cséplőgép, amely a munkát jelentősen megkönnyítette. A kukoricát, tengerit kézzel törték és kézzel morzsolták le a hosszú őszi, téli estéken.

A gépesítés kezdete a 20. sz. elejére - 1905, 1906 - esik, amikor megjelennek az első cséplőgépek Kun Lázár, Krucsó Bálint, Cs. Nagy Gyula, Fekete János, Lázár Gyula tulajdonában. 1906-ban K. Szűcs Jánosék vásároltak egyet és vele jött a gyárból Bucsi József gépész, majd pedig Nagy F. Lajos vásárlásával érkezett Zörgő József gépész a faluba. 1909-ben Zörgő (és Bucsi) már 3-4 géppel, műhellyel rendelkezik. Megjelennek a traktorok is, tehát

a mezőgazdaság gépesítése beindul, de még a lóval való munkát nem szorítja ki. Az árakról: 1918-ban egy traktor 18, egy cséplőgép 22 ezer Ft.

Azt azonban meg kell jegyezni, hogy már korábban is jöttek cséplőgépek a faluba bér munkát végezni: 1880-ban Tarjánból (Várad mellől) érkezett, francia birtokos gazdálkodott ott és nekik már volt gépi erejük.

A megtermelt gabonát kezdetben gabonás veremben tárolták, amely a község magasabban fekvő részén (ma Gabonás dűlő) és a házaknál föld alatt volt elhelyezve. Kemence alakú, öblös, belül kitapasztott és kiégetett, a tetején négyszögletes deszkaajtó volt. Később a háznál kamrákban, majd melléképületben, görékben tárolják.

3. Községünk is a sárréti falvakhoz tartozik, minden általános jellemző itt is jelentkezik, mint a többi falvak esetében. Sok jószág volt Komádiban, híres volt a sertések közül a szalontai, a gönci mangalica, a marhák közül a magyar szürke. A lakosság **állattartó**, így a reggeli hajtáskor és az esti eresztéskor pásztorított jószágok lepték el az utcákat, pásztorok kongatása, túlkölése visszhangzik. Községünk mivel tipikusan egyutcás település, így mindkét faluvégén külön-külön mentek ki az állatok a legelőre. Az ökörszarvból készült tülök és a szíjjal fonott rövid nyelű ostor kongása verte fel a lakosságot kora reggel az álomból, az ágyból. A délutáni alkonyati időben pedig végtelen sivítással jött a csürhe, majd a csorda. A nagy kiterjedésű községi és egyéni legelőkön állandó jelleggel is voltak kint maradó jószágok, általában ásott kutak melletti állások létesítésével, a pásztoroknak nádból, gallyakból összeállított kunyhóval, ahol a pihenés, alvás és étkezés történt. Volt ökörzsorda, tinógulya, csikóménes, ménes, juh-hodály.

4. Réti pásztorkodás. A Sárrét rideg vagy szilaj pásztorkodása volt a pásztorélet legendás korszaka. Az állattenyésztés alapját adó szilaj gulyát réti gulyának, a húzáért és gyapjáért tartott juhnyáját réti nyájnak, a kondát réti kondának, őrzőit pedig réti pásztoroknak hívták, mert jószágoknak, pásztornak egyaránt a rét volt az otthona. A réten jöttek a világra, ott nőttek fel, ott is pusztultak el, ha nem kerültek vásárra, vágóhídra. A pásztorok inkább csak a ragadozó állatoktól, tolvajoktól őrizték és védték őket, illetve attól, hogy el ne bitangoljanak egymástól. Akkor álltak elébük, ha a rét veszedelmes helyei, a süppedő lápok, a hínáros vizek felé vették útjukat. A legtöbb marhát német kupecsek vásárolták meg, s innen a gulyáról hajtották el, a terelés fortélyát nagyszerűen ismerő, jól megfizetett marcona hajtók, hajcsárok segítségével. A sertésörényű veres réti disznót is onnan vágták le, a kondáról.

Milyenek ismerték a komádiak a szalontai disznót?⁵⁶

Hajdan, amikor még Komádit is víztenger, sár, zsombék, nád öveztek, egészen más volt az élet ezen a vidéken. Más táj, más emberi és állati világgal. Úgy a víztengernek, mint a körülfekvő gazdag rétnak megvolt a maga állatvilága. Alig egy pár évtized választ el bennünket attól az időtől, amikor még ismeretlenek voltak a ma már annyira elterjedt, idegenből importált különböző sertésfajok s ma már példaképpen sem tudunk egy darabot sem mutatni őseink által annyira kedvelt szalontai disznóból, de még emlékezetből is nehezen tudjuk leírni.

A 98 éves kanászszámadó - az öreg Germán - és 62 esztendő fia, aki szintén negyvennégy esztendeig volt kanászszámadó, a következőket mondja el erről a fajtaról:

---

⁵⁶ Dr. Molnár Balázs: Milyenek ismerték a komádiak a szalontai disznót, Ethnographia, 1939., 1-2. szám

A szalontai sertés nagy, erős testű, egyenes, jó alkatú, izmos sertés volt. Szőre göndör, veres, szálkás szőrszálak is voltak ritkán szétszórva az egész testen, térdén alul pedig apró, fehéres, keselyszerű. Körmei világos, kékes-lilás, keselyszínűek.

Nyaka rövid, vastag, erős, izmos. Orrcimpák és a szem, szemöldök feketés, de nem bogárfekete. Fülei táblás, egyenes, hegyes. Valódi húsertés volt. Nagyon hasonlított a vaddisznóhoz.

A szalontai sertés válfajai: a szalontai-görbedi és a hazai-kondor fajták. A szalontai-görbedi nagy magas, kb. 120 cm., hosszú testű, durva testalkatú volt. Háta kissé görbe, eleje, szügye alacsonyabb. Szőre göndör, szennyes-szőke (de nem ordas!). Szálkás szőrök ennél is találhatók, de nem úgy ritkán széjjelszórva, mint az előbbinél, hanem egy csomóban - mintegy jó félmaroknyi - a farán. Körmei sötét feketések, de nem bogárfekete színűek.

A hazai-kondort úgy kapták, hogy a balázsházit keresztezték a görbedi-félével. Nagyon hasonlított a szalontai-görbedi féléhez, de annál sokkal finomabb s tetszetősebb külsejű volt. Szőre finom, göndör, olyanféle, mint a magyar juhé.

Az igazi szalontai fajta disznónak ismertető jelét az „első szalontai fajta” disznónál lejegyzett adatokban vélem megtalálni.

A pásztor bérezése korábban kenyérben, búzában járt, pl. egy disznótól fél kenyér és fél véka búza, majd pedig később némi fizetség is járt. Ruházatuk vászonból készült nadrág és felső, valamint szűr, a lábbeli bocskor volt.

A legelő kijelölése, elhelyezkedése sok esetben vita forrása volt. Gond volt ez az Esterházy uradalomban is, majd később is. Eleinte, a 17-18. sz.-ban a szántóföldi művelés csak kis területen folyt, legelő volt bőven a vizes, mocsaras részek mellett. Amikor a földművelés fejlődése kezdetét veszi, a folyók, mocsarak lecsapolását követően és az árutermelés beindulásával, megcsappan a legelőterület nagysága, a lehető területek szántóföldekké lettek. Több helyen, a falutól távol alakul ki legeltetésre alkalmas terület, majd ez változik és a falut környező területek lettek kijelölve, elsősorban a tagosítás befejezése idején. Az 1990-es években a privatizáció, a kárpótlás jelenthetett kisebb gondot.

5. A legősibb tevékenység a halászat, pákászat különféle módjai. A pákászattal foglalkozó kóbor ember volt. A vizekben valósággal nyüzsgött a hal. A folyók halállománya a Sárrét mocsaraiban ívott, s a halivadékok itt nevelkedtek fel. Területünk halászatát nem a hálóval való halászat jellemezte. Főként vesszel, tapogatóval, teszi-veszivel halásztak. Ez a vész az ér medrébe vert V alakú nádfalazat volt, amely egy kör alakú bekerített helyre, a vészfejbe, terelte a halakat, ahonnan csak ki kellett szedni kosárral, merettyűvel. A téli halászat eszköze is ez volt, a vészfej nem fagyott be, mert a ficáncoló halak kiverték. A tapogatót sekélyes tavakban használták, vesszőből volt fonva és feneketlen kosárhoz hasonlított, kb. 80 cm. volt az átmérője és magassága. Belegázoltak a vízbe és megborították vele a halat.

A sárrétiak kedvenc eledele a **csík** (hal) volt, főként gyalult káposztával fogyasztották. A csikászok az ingólápokon tevékenykedtek., néhol igen nagy kiterjedésű lápok lebegtek. Ezek alatt volt a csíkok igazi tanyája, lelőhelye. A csikászok lápmetszővel léket vágtak, a friss levegőre előjöttek a csíkok, és ebbe eresztették a vesszőből font csikkast. A zsákmányt gyékényből kötött puttonyban és kobaktök héjából készített csíktökből vitték piacra. Sőt, sok esetben érte jöttek, még Eger környékéről is vásároltak.

Teknősbékát is fogtak vésszel. Ez a szárazföldön lomha, tehetetlen állat a vízben azonban igen virgonc módjára viselkedett, halászata hosszantartó folyamat volt. Lekötött gyékényputtonyban vitték piacra, árusítani. Ahol kevesebb teknős volt, ott teknősbékatavakat létesítettek, hogy a szolgáltatást teljesíteni tudják, mint pl. Furtán és Bajomban.

Keresett cikk volt a **rák** is, némely helyen, csodálatos módon szaporodott, mint pl. Komádi körül, írja művében a néprajzkutató-történész. A rákot kézzel dobták ki a vízből, leginkább azonban varsával fogták, amelyet vesszőből vontak. Tehát a Komádi rákászok híresek voltak, leginkább Debrecenbe, a Kisúj utcán állva szekereikkel árulgatták a rákot. A bajomi nótárius feljegyezte róluk, hogy bizonyos kereskedői fortélyal is éltek, mert „azzal ámítanak, hogy amely rákot ők fognak a határukon, jobb volna más rákoknál, emiatt többre mennek a rákárulók közt.” Nemhiába tehát, ha a régi templom karzatára koszorúba foglalt négy szép veres rákot faragtattak. Azt mondja a hagyomány, hogy ezzel a négy égtájat jelképezték, más változat csak két rákot említ, egyet-egyet a nemesek és a hajdúk széksora felett, márpedig azt csak az ügyes és fortélyos rákászok érdemelték volna.

6. Elődeink háztartásában is fontos szerepet játszott a méz. Ritka volt az a ház, ahol a fehér cukrot használták. Igen minden háznál volt egy kis csupor méz, a gazdaházaknál nagy vászonfazékkal állt a kamrában és mindent ezzel édesítettek. Egyik foglalkozási ág volt a **méhészkedés**. Tavasszal a méheket kasban hajóval kivitték a rét valamely kiszemelt szárazulatára, erős nádkerítéssel körbe fogták, és csak télire vitték be. Egy-két öregember köztük töltötte el a szükséges időt, amikor az eresztés, a rajbefogás megkívánta. A közszükségletet azonban a réti méhészlátta el. A falvak piacain a méhészl vagy a felesége iccével mérte a finom mézet, sokan emlékeznek még a pénteki piacon vásárolt finom lépes mézre. Voltak olyan egyének, akik fő megélhetését a pákászat és a méhészl jelentette. Egy erre megfelelő helyen kunyhót készített és annak környékén elhelyezte körbe a méhkasokat. Nem sok elfoglaltságot jelentett a méhekkel való bánásmód, így nyugodtan mehetett halászni, madarászni. Megfelelő hely esetében még dinnyét is tudott ott termelni, vakond túrásba ültette a magot, mert ebben szépen fejlődött és bő termést is hozott. Komádi község egyik kert területe a Méhkert nevet viselte, amely közvetlenül a régi temető mellett található. Ez a hely volt az, ahol a legtöbb méhkast elhelyezték, alacsony fekvésű, vizes, kevésbé termőterület volt. Télire is itt helyezték el a méheket, számukra nádból ólakat, pajtákat építettek féleresztes tetővel, a kasokat nádkévékkel fogták körbe, s bármilyen hideg is lehetett a méhek nem pusztultak el. Igaz az is, hogy nagy családok voltak a kasokban.

Elmondások szerint voltak olyan öregek, akik megismerték a falu határában a méheiket, de a méhek is megismerték gazdáikat, ha inge ujjába esett nem szúrta meg gazdáját.

7. Gazdag volt madárvilága is, erről pedig Ralamb Kolos svéd királyi követ írt, aki 1658-ban utazott keresztül vidékünkön: olyan feles számban él a daru, vadlúd, túzok, vadkacsa és más kisebb szárnyas, hogy szinte elfedik a földet, és olyan tömegben repülnek, akár egy felhő.” Igen drága dolog volt a kócsagtoll, ritkaságként lehetett látni a falusi ember süvegje mellett. A szegénynép természetesen kihasználta e gazdag világ lehetőségeit, és ha szárnyasra éhezett meg, kiment a rétre kacsázni, libázni és estére már jó vacsorája volt. Nem kellett baromfit tartaniuk. A madarászok a zsákmánnyal házaltak és piacra, vásárra vitték, ezek eladásából pénzeltek vagy cseréltek.

A **madarász** nem puskával ejtette el a vadakat, mert ez nem alkalmas módszer és tiltott is volt. Bot, hajítófa, nyíl, hurkok madzagból, cérnából, szőrből és állati bőrből, különféle csapdák és borító kosarak voltak az eszközei. Nagyon ügyesen tudtak bánni a parittyával is.

Nem olvastam eddig régi leírásokban a Komádiban elbeszélte és megismert „hajtott rucáról”. Ez a kétszeres között szokott lenni, ez olyan nádterület, ahol az idei nádfiók felveri, felveti az előző évi nádat, ebben az esetben a nád kövér, s a teteje összeborul, mint a kövér búzának. Vagyis olyan rucáról, kacsáról van szó, amely elveri a szárnyát és amíg az ki nem nő, a nád sűrűjébe húzódik. Ezt persze a pákász, a madarász tudja, s a nádat körül rakta hurokkal, s mindennap sikerült egyet-kettőt elfogni. Ha azonban több rucára van szüksége, vagy azt állapította meg, hogy a szárnya nem sokára kinő, akkor kezdődik a hajtás. A hajtás előtt még több hurkot raktak ki, és husángokkal és fűtykösökkel felfegyverkezve bementek a vízbe és elkezdtek a vizet erősen csapkodni, közben lármáztak, zajongtak. Erre a ruca menekülni kezdett és a hurokba szaladt, vagy a körbe álló hajtók leütik, megfogják. Az így elejtett, megfogott rucát nevezték hajtott rucának.

Az ingólápok tetején, a vízen úszó fészkekben, bozótokban rengeteg tojás volt, még a piacon is lehetett értékesíteni. Különösen keresett volt és kedvezően lehetett értékesíteni a vadruca, vadliba, szárcsa, búbic, fűrtojásokat. Gyakori volt az is, hogy nem fogyasztották el mindet, hanem a vadruca és vadliba-tojásokat kotló alá rakták, s a vadmadarak kikelésük után együtt jártak a házi kacsákkal, libákkal.

A Sárrét legtöbbet emlegetett és legjobban szeretett madara a daru volt. A Berettyó és a Körösök árterületén lévő mocsarakban jó világa volt a szép, nagy madárnak. Ahol nagy tömegekben fordultak elő, ott határrészt, települést is neveztek el róla, amelyek még ma is használatosak: Darvas, Darusziget, Daruhát, stb. Amikor a Sárrét lecsapolása megtörtént, örökre elköltözött tőlünk a daru. A mai fiatalok már nem ismerjük a darut.

Nagyon nehéz volt a darvaszat és sok tapasztalat kellett hozzá, emellett még veszélyes is volt. A kivetett hurokkal megfogott darut hazavitte és megszelídítette, ügyeskedésre szoktatta. Amilyen vad volt a természetben, oly mértékben ragaszkodó az emberhez, ha megszokja az embert. Együtt járt a baromfiakkal, örködött közöttük, ha jó kedve kerekedett táncolt és játszadozott, magát illegetve körbe-körbe járt, kavicsot, gallyat fogott csőrébe, feldobta és elkapta. Az 1910-es, '20-as években nagy divat volt a fiatalság körében a darutoll viselése, e nélkül az utcára kilépni is szégyen volt. Kedves ajándék is volt a darutoll, mert a kócsagtollhoz szegény ember nem juthatott hozzá.

A **darvas** ritkán vitte vásárra, inkább úri házakhoz juttatta el. A drágán szerzett darutollat őrizték, megbecsülték, és még végrendelkeztek is felőle! Krétaporral mosták, gőzölték, fésülték, így megtartotta gyönyörű hamvas színét, lengő hajlékonyságát. A sárréti házaknál a tükör mellé dugva vagy a komódon üvegbe állítva féltve őrizték. Valamikor még az adóba is elfogadták, a törökök ezzel jutalmazták a bátor vitézeket.⁵⁷

8. Rétnak a nádasal, mindenféle vízinövényekkel benőtt mocsarat, árterületet nevezték az itt lakók. A **nádvágás**, nádolás a szegény ember dolga volt, még ma is azzal a technikával vágják, mint akkor. Kacorról és tolóval (tolókaszával) vágják, az előbbi ősi szerszám, később kaszahegyből készítik, és méternyi, vagy hosszabb nyélre erősítik. Amikor a víz befagyott, a jég hátán lehetett menni a nagy nádasok közé. Hogy fel ne fázzanak nagy fabocskort készítettek és kötöttek a csizma, vagy a bocskor talpára. Balkarjával átölelte a nádat és a kacorról elrántotta

---

⁵⁷ L. 42. I. m., 84. old.

a tövét a jég felett. Amit délig vágott, azt délután kévékbe kötözte, ez szorgalmas munkával napi 100 kéve körüli lehetett. Tolóval szaporábban ment a munka, igaz hogy ketten dolgoztak vele: az egyik tolta a jégen és vágta a nádat, a másik pedig kévékbe kötözte. Naponta 250-270 kévét pakkba tettek naponta. Aratás végeztével szánon hazaszállították, tisztogatták, válogatták, és kisebb csomókba kötözték, azután kúpokba rakták az udvaron.

Mire is használták a nádat? Legfontosabb a házak fedésére való felhasználás, azaz a nádtető. Ma már nem látunk ilyen házakat, az idősebbek emlékeznek kinézetére, előnyére, de régen felváltotta a cserép és palafedél. De tapasztott nádból készült a házfala, kemencéje pendely-kéménye, kerítést, kútbélést, kést. villát, csigacsínalót, sajtrácsot, szövőszék bordáját, bölcső és koporsó fenekét is készítettek belőle. Tűzrevalóként is használták, sokat eladtak, értékesítettek: 1827-ből való írás szerint egy szekérre 50 kévét raknak, ezért 50-60 garast kaphatnak, 1875-ben 10-15 Ft-ért adtak 100 kévét. A legtöbb nádat Komádi, Bajom és Szerep környékén vágták, azokat szekérrel szállították vagy úsztatták a vizeken.

A rét másik terméke a nádnál is többhasznú **gyékény**. Hajóból vágják vagy belegázoltak a vízbe. Augusztus közepén fogtak hozzá, igen nehéz munkának mondták, szárítgatása, kötözése szakértelmet, nagy tapasztalatot kívánt, mint minden falusi, paraszti foglalkozás. Feldolgozását pedig népművészetté fejlesztette a sárréti falvak népe. Különösen Komádiban, Csökmőn és Bajomban már a régi időkben is foglalkoztak feldolgozásával, gyékényszövással, kosárfonással. Ma sem volna haszontalan tevékenység!

9. Rétségeinkben, szigeteinken az állatvilág is szép számmal képviselteti magát, a kisebb férgek számtalan fajától, a nagyobbakig megtalálható a vidra, hód, menyét, borz, róka, nyérc, vaddisznó és a farkas is. Legtöbb hagyomány a **farkasokról** szól. Ezek a ragadozók nádi és réti farkasként ismertek, a sárréti öregek főregnek, veres vadnak, ordasnak említik, különösen pedig találékonyságát hangoztatják. Vizes helyeken zsombékról-zsombékra ugrálva is át tudott kelni még üldöztetés közben is.

Csoportosan kóborolnak, 8-10, meg több is együtt, kijöttek a rétből és nádasból, felmerészkedtek az utakhoz, tanyákhoz, sőt a falvak alá is. Az útra indulók vasvillát, fokost, kovás puskát, csengőt használtak távoltartásukra, de így is megtámadták az embert, a lovat egyaránt. Temérdek kárt tettek, így a falvak lakói összefogva irtották a farkast, amit farkas kergetésnek, farkas hajtasnak hívtak.

A farkas vadászok vermet ástak útjukba, amelynek aljára fából hasított 3-4 nyársat vertek le. A vermet náddal, giz-gazzal takarták, csaleteken dőghúst használtak, ennek szagára ment oda a farkas. A verem teteje beszakadt, a farkast a karók felnyársalták, de ha melljük esett, akkor sem tudott szabadulni a mély gödörből.

10. A rétségeken, a partokon, szikeseken hatalmas erejű gyógyfüveknek megszámlálhatatlan fajtája tenyészt. A betegségek gyógyítását **javasasszonyok** végezték, mert sem orvos, sem felcser nem volt a világtól elzárt falvainkban, sőt a mezővárosokban is ritkán volt található. Mindent gyógyítottak vagy szerettek volna gyógyítani: a fülzúgástól, a hidegleléstől, a pokolvartól, a kelevényig, heptikáig mindenre volt orvosság, csak a halál ellen nem volt.

Fali tékájában maga készítette porok, butéliákban párlatok és erjesztett növényi nedvek, tégelyekben kenőcsök állottak, a padláson meg a gyógyfüvek kötegekben száradtak, amelyek állítólag súlyos nyavalyáknak voltak biztos elhárítói. Ezekből adott a betegeknek, ha szükségét látta, s elmondta, hogy milyen növényi vagy állati eredetű szert hogyan és meddig kell használni.

A szerek előállítás, előkerítése nem okozott gondot, mert a rétek, a szikések és a parti részek hatalmas erejű gyógynövényeknek megszámlálhatatlan fajtáját termette. A rétvárók, a pákások mindegyiknek ismerői voltak, gyűjtögették levelét, virágát, termését és gyökerét egyaránt. Megszáritották és piacokon, vásárokon csomókba kötözve árusították. A Komádi piacon is ott található volt a pákász vagy annak felesége a füvekkel telt gyékényszattyóval, sőt híresek voltak a váradi és a szalontai, tenkei piacokon, vásárokon is.

A növények közül említésre méltó a szikfű, bodzavirág, torma, pemetefű, zsálya, feketenadálytő, vadkapor, fodormenta, árvacsalán, fekete üröm, boszorkánytővis. Ugye milyen ismerősök ezek a növények ma is? Éjfélkor a temető árkából szakított kakukkfű a babonások szerint a boszorkányok elűzésére is alkalmas volt. Az orrvérzést vérfüvel állították el, sebre vöröshagyma írt vagy borban áztatott farkasalma levét tették, a vágásra útifüvet kötöttek, gyomordaganatra szappanos lapulevelet tettek, vesebajokról a petrezselyem főzetét itták, tört csukafoggal a fogfájást kezelték, köszvényes emberek gólyahúst ettek, stb.

Még Koós nagyapámtól hallottam ilyeneket (- a szerk.), mert az ő anyja és nagyanyja is híres javasasszony volt, de kétkedve hittem a tisztességes, általam nagyon szeretett ember szavának, s az elmondott eseteknek, mert azok hihetetlennek tűntek. Pedig többen is ugyanúgy mondtak el sok esetet, még három faluval odébb is.

Nagyon hasznos állat volt a **nadály**. A rét barna vizében annyi volt, hogy még külföldre is a Komádiak szállították. A pákások nagy kobakban és üvegekben hozták a piacra, a nadályszedő zsidók pedig szekérrel jöttek érte, és dézsaszámra vásárolták össze, s vitték további értékesítésre. Vidékünkön nem is volt talán olyan ház, ahol az ablakba tett üvegben néhány nadály ne lubickolt volna. A sárréti emberek hússal, borral éltek a régi jó világban, s bizony gyakorta meg kellett ragasztani a nadályt. A 20. sz. elején már néhány idősebb borbély és orvos is alkalmazta az ún. köpölyözést a fölösleges és nem kellően jó vér eltávolítására.

A férfiak közül is kerültek ki javasok, ezeket már inkább orvosoknak hívták, némelyik embereket is gyógyított, de inkább a jószágok gyógyítása volt a jellemző. Közülük kerültek ki az ún. **veszettorvosok**, akik az állatok körében gyakran előforduló és sok kárt okozó veszettséget gyógyították, sok esetben községi alkalmazásban és javadalmazásában is részesültek. Régi feljegyzések szerint a 19. sz.-ban híres volt a bakonszegi Boldog Ferenc, a földesi Lakatos János, a 20. sz.-ban a szeghalmi Ambrus Sándor.⁵⁸, a Komádi Fekete János. Voltak családok, ahol apáról-fiúra szállt e tudomány, sőt a férfiak között még olyan is akadt, aki a szülészetben is jártassággal bírt, őt **kanbábának** hívták. Valamennyien ősi eljárással gyógyítottak, s később a javasasszonyok „látóasszonyokká” váltak. Csongrádi János is írja, hogy gyermekkorában, a század elején, sok baja volt a mandulájával, amely elgennyesedett, erős köhögés is gyötörte. Emlékezete szerint bizonyos Kóti Kata nevű gyógykezelő asszony kezelte, aki piciny zseb-késével megnyitotta a mandulát, majd kitisztította és besózta. A fájdalom megszűnt, néhány napig a táplálék csak tea lehetett. Az asszony javadalmazása néhány kiló liszt és szalonna volt.

Volt azonban más tudósasszony is, pl. Csongrádi Károlyné Krucsó Julis néni. Elmondás szerint sok ember köszönheti neki az életét, nagyon sok beteget meggyógyított, míg Szőke Gyula dr. ide nem érkezett, azóta viszont nem gyógyít. Egyszer Nagy Gergé nagyon beteg volt, elhívták hozzá az orvost, de nem csinált vele semmit, majd ismét nagyon beteg lett és éjjel hívták el hozzá Julis nénit. Ő adott neki gyógyszert, hogy azzal kenjék naponta háromszor. Meg is gyógyult szépen. De nagy baj lett ám belőle! Hívatta Szőke dr. korán reggel az öregasszonyt és

---

⁵⁸ dr. Molnár Balázs: Jászkunsági betyárokról és Ambrus Sándor veszettállatorvosról, Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv, 1973., 182. old.

csúnyán leteremtette, mert ő megszenvedett a tudományért és ő az orvos Komádiban. Azzal fenyegette meg, hogy bezáratja, ezért nem mert tovább gyógyítással foglalkozni. Elmondotta az orvosságának összetételét: sárga viasz, faolaj, fehér viasz, napraforgó olaj, tört flastrom, szappan, egy kis zsír. Ezt kell keményre összekeverni.

11. Betyárokról. A betyárok a gyönyörű történeti mondák legendás alakjai, akik a szegények védelmezői és igazságszolgáltatói, a nép elnyomása ellen küzdenek. A népi, nemzeti folklór jellegzetes alakjai maradnak.

Penckó Papp Jankó helybeli születésű és lakos, a 19. sz. harmadik negyedének leghíresebb Kissárréti betyára volt, a híres útonálló több esetben is idejött, a Határcocsmába, érdekes megoldást választva az elrejtőzködésre: másik lovas barátjával, a zsákai Veres Jánossal, a lovat felvitték a grádicson a padlásra - egy nyerítés sem volt közben - ők meg a nádasba elmene-kültek, majd onnan ballagtak további portyázásukra. Nagyon ügyesek voltak: a határban hatan őrizték a lovat, hárman felváltva, mégis elkötték. Az istállóban elvégezték az állatokkal kapcsolatos dolgokat a háziak, eloltották a mécset és már el is lopták a csikót vagy a borjút.⁵⁹

Járt ő azonban a Községi Vendéglő elődjénél, Nagy Jákob kocsmájában is, ahol szintén segítettek neki, ha jöttek a perzekutorok. A jel a kilincs háromszori lecsattintása, erre Jankó kiment a konyhába, onnan fel a padlásra és a létrát felvitte magával. Ha tiszta lett a környék, torokköszörüléssel kellett jelt adni neki.

Nagyon ügyesen dolgoztak: egyik helyi lakos két lovat vett a váradi vásárban. Kint legeltetett a Hercegföldön, elszunnyadt, s amikor felébredt, csak a kötőfék maradt a lovak helyén. Híres volt Piszra nevű lova, amely úgy átúsztá a nagyobb vizeket, a Köröst, hogy a rajta lévő nyereg nem lett vizes. Ha Jankó kikötötte egy fűzfá bokorhoz, egész nap csendben, egy hang nélkül el volt. A nádasban, a vízben úgy ment a ló, hogy ott sem adott hangot, meg sem lehetett hallani, hogy merre közlekedik.

Mesélik még róla, hogy nagy világi ember volt, jóba volt a perzekutor hadnaggal is, a helyiekkel és a környékbeliekkel egyaránt. Egyszer Gyulán volt a fogdában, ahonnan hazahozta két perzekutor és egy perzekutor-hadnagy. A hadnagy Barbóczék (a volt postamester elődei) volt elszállásolva, míg a másikat a község házában és ott az asztalhoz volt láncolva Papp Jankó. Éjjel rávette a fogvatartókat, hogy menjenek el a házához, ott aztán volt nagy sütés-főzés, jól belakmároztak. Amikor visszaindultak, jól megmotozták Jankót, hogy nem vett-e magához valamit, nincs-e nála valami tiltott dolog. De nem találtak semmit. Elindultak, a kapuból Jankó visszaszólt a feleségének, hogy hozd ki a rossz szűrömet, ezt a jót nem viszem magammal. Ki is hozta a felesége a kis fekete szűrőt és magára vette, hagyták motozás nélkül. Megérkeztek a község házára és Jankót ismét az asztalhoz láncolták. Elaludtak, Jankó is és nem volt ideje cselekedetét véghez vinni, nem tudott kiszabadulni. Egy nagy durranás hangzott, Jankót a perzekutorok lelőtték, dulakodás vagy menekülés közben. Reggel hétre meg is halt.

Másik elmondás szerint a perzekutorok elfogták és Újfaluba szállították szekéren. Feleségének megengedték, hogy az útra egy cipőt adjon Penckónak. Az asszony a cipő fenekét kivájta, abba helyezett el egy pisztolyt. Még Újfalugig sem értek el, amikor Jankó a szekéren agyon lőtte magát. Komádiban temették el.

---

⁵⁹ Dr. Molnár Balázs: Jelentés Bihar vármegye területén végzett gyűjtő útjáról, 1940., EA 000168.

Papp Jankó halála után felesége, Nagy Lídia ismét férjhez ment, majd férje halála után ismételten házasságot köt. Ebből a házasságból született Penckó (Gyuricza, Papp) Jóska, aki szintén betyáros ember volt. Több, érdekes esetet beszéltek róla, pl. ha valakinek ellopták a lovát, őt bízták meg annak visszaszerzésével, persze jó pénzért ezt mindig meg is tette. Az első helyi vásár alkalmával hunyt el: a vásáron a Feldman sátrában mulatozott, ittas volt, azt mondta, hogy „perc az élet” és az asztalra akart csapni, de a szemközt ülő ember tányérjába csapott, aki Kolozsvári Mihály volt. Mihály bácsi felemelkedett és bicskájával szíven szúrta. Ezzel múlt ki az utolsó Komádi betyár, 1891-ben (?).

Az utolsó bihari betyárnak Dobos Gábort mondják, aki nagyváradi lakos volt, az 1870-es években hagyott fel a „rossz ember járásával”, majd disznókereskedő lett. Híres volt a szentmártoni Vitális betyár is, de róla sem sikerült többet megtudnom.

A környéken jelentősebb, nevezetesebb betyárok Sarkadon voltak, akik messze vidékre is eljártak, s több esetben a Komádi vendéglőkben vagy Zsadányban vagy az Orosi erdőben, a híres Vendégfogadónál pihentek meg. Ilyenek voltak Csuta László, Horváth Jóska, akik „lúháton” jártak, egyszerre 5-6 lovat is összeszedtek. De híres betyár volt a zsadányi Fábíán Pista is, akiről nóta is maradt vissza.

12. A falusi élet velejárója volt a **szappanfőzés**.⁶⁰ Eddig még nem találkoztam ennek a tevékenységnek a leírásával, pedig általános, ismert munka volt. Még gyermekkoromban emlékszem én is, hogy Édesanyám szappant főzött. B. Nagy Antalné, akkor 62 éves (1872-es), Ács Julianna, akkor 84 éves (1856-os) mondta el többek között a néprajztudósnak ezt a tevékenységet.

A munka 6-8 l. ártézi víz kb. 70 fokra való felmelegítésével kezdődik. Ebben feloldunk fél kiló zsíros szódát (lúgkövet) folytonos keverés közben, azért, hogy az edény fenekét egy helyen ki ne marja a lúgkő. Feloldás után hozzáadjuk a zsiradékot, s amikor felforr, egyenletes kevergetés közben egy, másfél óráig főzzük. Főzés közben a szappan lassanként kiválik, a felszínre kerül. Igen gyakran megtörténik, hogy a felszínre került szappan puffadozni kezd, ez azt jelenti, hogy nincs alatta lúg, ekkor az edény oldalához is odaég. Ilyenkor fel kell oldani 10-15 dkg. Lúgkövet kb. másfél l. vízben és ezt az oldatot a főzőedénybe öntöm. Főzés közben a szappan megmutatja, hogy jól elválík-e a lúgtól vagy sem. Jól elválík, ha a felszínre került szappan darabokra szakadva, meggombásodik, s közben érszerűen keresztül-kasul szeli a lúg. Ha jó a szappan, akkor a keverőfára nem ragad. De ha nyúlós, ez azt jelenti, hogy gyenge a lúg, tehát lúgkő kell hozzá. Ennek megállapítása Édesanyám szerint, aki maga is főzött szappant, baromfítollal történhet megnyugtatóan: ha a pihéket a lúg „leviszi”, akkor jó, és ebből jó szappan is főzhető.

A gyakorlatlan főző nem tudja látszatra megállapítani, ha nem jól válik, hogy jó-e a szappan. Ilyenkor egy nagyobb kanálfővel, vagy merítő tányérba kivesz egy jó evőkanálnyi szappant és ehhez lúgkőoldatot önt. Megkeveri és ha ezután gombásodik, megvált a lúgjától, akkor jó.

Az első lúgról a szappant leszedni rendszerint lapos bádogtányérral szokták. Az első lúg piszkos, semmire sem használható, ezért ki kell önteni, jó mélyre elásni, hogy a jószág ne férjen hozzá.

Ez volt az első lúgról való kifőzés, most következik a második lúgról való főzés.

---

⁶⁰ Molnár Balázs: Jelentés Bihar vármegye területén végzett gyűjtő útjáról, kézirat, Budapest, 1940., EA 000168

Az edényeket tisztára kell mosni, ezáltal biztosabban, könnyebben fő a szappan és tisztább lesz. Újból ártézi víz szükséges, mintegy 6 l. és ehhez fél kg. lúgkő kell, s az így nyert oldatba belemerjük az először kifőtt szappant, azért kell merni és nem önteni, mert az esetleg alatta lévő lúg ne kerüljön a második lúgba, ezáltal is tisztább lesz a szappan.

Kétszeri, háromszori kavarás után kezd forni, ekkor már a szappannak a felszínre kerülve szépen el kell válni és meggombásodni. Ha esetleg nem válna el, úgy kell cselekedni, mint az első esetben. A második lúgon, felforrástól számítva 3-ed óráig főzni elég, azután le kell szedni.

A harmadik lúgnál ugyanaz a teendő, mint a második esetében. Ha zsíros és nem elég fehér a szappan, akkor még egy negyedik lúgra is feltöltöm. Minden lúg 1 l. vízzel kevesebb legyen, mint az előző. Hogy jól ki van főzve a szappan az úgy állapítható meg, hogy jobb kéz mutató ujjal belenyúlok a fővő szappanba. Az ujjal kivett szappan megszikkad és ezt a megszikkadt szappant a bal tenyérbe simítom és ha a tenyérbe simított szappan széle szétrepedezve felgömbül, szép rózsás a széle, akkor jó a szappan. Ha csak rámozolódik, akkor zsíros a szappan, s ez esetben tovább kell főzni, esetleg egy kis feloldott lúgkővet kell hozzáadni. A második lúgot még ki kell önteni, de a harmadik és negyedik lúg már nagyon jó tisztításra, különösen faedényekhez, sokkal jobb, mint a lúgkő.

Fehérlúgot is szoktak és lehet készíteni. A harmadik-negyedik lúghoz egy kis szappant kell tenni, ez kifagy és akkor úgy, mint a rendes szappan használható. Ez rendszeren külső használatra vagy tarka ruhák mosására készül. Külső használat alatt a házon kívüli használatot értik, pl. bentkosztos cseléd számára gazdag családoknál ilyet főznek vagy vesznek. De saját szükségletre is használják takarékosabb emberek.

Még érdekesebb a krumplis szappan készítése. 1 kg. zsiradékhoz teszünk 2 l. olajat, amely napraforgó- vagy tökmagolaj, ehhez öntünk 4 l. vizet, amelybe ½ kg-nyi lúgkővet teszünk, s ezt főzzük egy, másfél óráig, azután kimerem.

Második lúgra téve 10-11 dl. Vízben feloldunk fél kg. lúgkővet. Erre feltesszük az első lúgról leszedett szappant, amelyhez hozzáadunk 5 kg. megtisztított nyers krumplit. Ezt főzzük egy órahosszáig. Ez nem válik meg a lúgtól, hanem sülésszerűen fő, azaz hozzá is sül az üsthöz, de hadd főjék, mennél tovább fő, annál erősebb és annál jobb utána, annál jobban habzik. Ezután lemerem valami szappan formába, bennhagyom 5-6 óráig, azután kidarabolom, mint a közönséges szappant. Inkább tarka ruhák mosásához használják.

Szappan-kiöntés vagy formába öntés. A forma lehet bármilyen alakú, de rendszerint négyzetes vagy téglalap alakú. A forma lehet rossz bádoglábas, de inkább azonban boltból vett élesztős vagy cukros ládat használnak. Rendes háznál az ember (a férj!) összeüt egy kis ládat.

A szappan feldarabolása a megszikkadás után történik. A forma szerint alakult tábla nagyságától függően 4-16 darabra vágják, úgy, hogy a darabok 50-60 dekásak legyenek. A szín, a fehér vagy a jó szappan sokkal nagyobb, mint a lúgosabb vagy krumplis szappan. Feldarabolni késsel, befőttesüveg lekötőző spárgával vagy dróttal szokták, mégpedig úgy, hogy a két végét kukorica-csutkára tekerik fel, ez a fogó, és fűrészelésszerűen vágják el a darabokat.

Szappant főznek disznó hulladékból, birka faggyúból, napraforgó és tökmagolajból, tehát minden zsíros hulladékból, amely már másra nem használható. A szappannak való tárolása történhet egy maghasadt tejesköcsögben, vasfazékban, rossz zsíros bödönben, csorbult korsóban, repedt vászonzfazékban, stb. Ezeknek az edényeknek a tárolása különböző helyeken történt: a konyhában, a tékaalján, az olajos kucikban (a konyhaajtó háta mögött, a padlásfeljáró alá épített hely), a kamrai polc alján, az ászok legbelső sarkán, a padláson, stb.

A szappannál a szaporulat átlagosan másfélszeres, vagyis 8 kg. zsiradékból kb. 12 kg. szappan lesz, amikor 1-2 napi szikkasztás után a formából kivesszük.

13. Táplálkozásunk. A nehéz fizikai munka megkívánta a tápláló ételek szükségességét, s megvetették azokat, akik fukarkodtak vagy erőn felül fogyasztottak ételt. Nem voltak az élelem bővében, azt nem vihették túlzásba. A század fordulón az étkezés a mezőgazdasági munkákhoz igazodott, napjában háromszor történt: 7-8 órakor volt a „früstök”, a reggeli, majd 12 órakor a déleléd, és este a munka végeztével a vacsora. Téli időszakban sok helyen csak kétszer ettek: 8-9 és 16-17 óra tájékán. Az étel alapanyaga a vadon termő és a termesztett növény és gyümölcs, a zsákmányolt vad és a felnevelt állatállomány. Az étel előállítása és előkészítése mindenkor a háziasszony feladata.

A megfőzött ételt a tűzhelyről tálba szedik és az asztalra helyezik, először a házigazda mer ételt, utána a felesége, majd a felnőtt családtagok, s ha van ilyen akkor a szolgák és szolgálók. Mindnyájan egy asztalnál ülnek, a gyerekek esetleg gyalogszékre, s ebben az esetben anyjuk szed nekik ételt. Az asztalon csak kanál van, zsebkést minden férfiember hordott magánál, késre csak a főhatalmasoknak van szükségük. Villát csak módos háznál használtak. Az elfogyasztott mennyiségről is megítélik egymást: aki keveset eszik, az nem bírhatja a munkát, aki sokat fogyaszt, azt is megszólják.

Milyen ételek kerültek az asztalra? Erre pontos válasz nehezen adható, érvényes a szólás, ahány ház annyi szokás. Nincs erős vallási szokás, csak a református községre jellemző dolgok általánosíthatók és a paraszti, vidéki ételek. Az biztos, hogy vasárnap és ünnepnapon tartalmasabb ételek voltak.

Az ünnepeknek, ünnepségeknek, lakodalmaknak voltak és vannak szokásai és azok általános érvényűek. A sertéshús, a hal, a töltött káposzta, a sült hurka és kolbász, a héjában sült krumpli.

Karácsonykor, már disznóvágás után tartalmasabb ételek voltak: elsősorban a töltött káposzta, a hal, a sült pulyka vagy kacska, a kalács, a rétes, a hájas tészta, a pogácsa minden háztartásban előfordult.

Szilveszterkor a szilvacibere, a kocsonya volt szokásban, de a malacsült is előfordult, a sütemények ugyanazok.

Húsvétkor a főtt sonka, tojás, torma és a báránysült, néhány helyen a kecskegida sütvé, rántva is előfordult.

A lakodalmak étrendje viszont általánosnak tekinthető: a tyúkhúsleves vagy csigaleves (a levesbetétről hívjuk így), a birkapörkölt, éjfélkor a sült csirke. Természetesen ettől vannak eltérések, illetve változatosabbnak tekinthető fogások, módosabbak esetében: fűcánleves, sertéspörkölt és sertéssült, borjúpörkölt és borjúsült, töltött káposzta, töltött hús, stb.

A bihari nép táplálkozásában a tésztafélék és a növényi eredetű ételek képezik a vezető szerepet, ebből is kiemelt helyen a **kenyér** áll. Ezt még a kalács sem pótolja.

A háziasszony fokmérője a **kenyérsütés** és a mosás, ezek talán a legnehezebb munkák is. Jó kemencében, jó lisztből, kimunkált tésztából sütötték a szépen felnőtt, szépen felhasadt, barna héjú, fehér, lukacsos, foszlós bélű kenyeret. Általában négy-öt nagy kenyeret és egy cipót sütöttek a faluban, sok szokás és hiedelem járult a sütési napokhoz, a kenyér felvágásához.

Komádiban szokásos kenyérsütés vázlatos leírása. A lisztet, a kenyérsütést megelőző napon a kemence mellé teszik a padkára. Délután langyos vízben megáztatják a morzsókát és langyos helyre teszik: egy kenyérhez egy összemarékcal tesznek, cipónak fél marékcal. 3-4 óra alatt megkel, ha kicsi edényben van, vagy meleg helyen, akkor ki is futhat. Estefelé bekészítik a dagasztó lábat és teknőt, és a többi eszközt is. Megszitalják a lisztet, megkovásznak, a lisztet a teknő egyik végébe átteszik, a teknő másik felében kovásznak: azaz egy kis lisztbe fészket készítenek, beleöntik a megáztatott morzsókát, azután a kovászkánállal összekeverik, kanállal „hólyagosra verik”. Régebben egy óráig kovásztak, két óráig dagasztottak, a leírás szerinti időben negyedóra kovászás és egy óra dagasztás történik. A tésztát abrosszal leterítik, párnákat tesznek rá, ezzel tartják melegen.

A kovász megkeléséhez 5-6 óra szükséges, ezt követően az abroszt leszedik és elkezdnek dagasztani. Kenyerenként 3 l. langyos vízbe tesznek kenyerenként fél marék sót, a sós vizet ráöntik a kovászra és fokozatosan felkeverik liszttel, amikor az egész lisztet felszedte, a teknő fenekéről a felkaparják a tésztát és dagasztanak. Először tekergetik, törik a tésztát, amikor már nem lehet tekergetni, összehajtják és „markolásszák”, ezt addig csinálják, amíg a tészta nem hólyagosodik, nem „füttyöl”. Ha megdagasztottak, leterítik ismét abrosszal és párnákkal. Ez egy másfél óráig tart. Ha hamar kiszakítanak, akkor morzsolódik a kenyér.

A szakítás előtt kezdik el a kemence befűtését, szakításra legalább két tűz égjen el, attól függően, hogy milyen fűtő a kemence. Sok kemence előtétet nem tesznek fel, mert összekapja a kenyeret, nem sül meg rendesen, annak a kemencének rossz a fenéke. A kemencét szalmával, ízik-kóróval fűtik, de Komádiban náddal, sással is fűtötték. Akkor van jól befűtve, ha a szívanót a kemence alján húzogatva, az szikrázik.

A kemence fűtésre és sütésre szolgáló berendezés, amely általában a lakószobában van elhelyezve, így azt fűti is. Lehetséges konyhában vagy külön épületben is elhelyezni. Komádiban is különböző formája alakult ki, egynek a méreteit ismertetem: alapja 2, 65 m. átmérőjű, magassága 2, 35 m., felső átmérője 0, 75 m., a kemence torka az aljától 1, 60 m-re van.

A kenyértésztából szemre kiszakítják a kenyeret, 4-6 db-ot és egy kiscipót, amelyet gyékény szakajtó kosárba helyeznek, pihentetik.

A **krumpli** valódi népeledel. Egyaránt járuléka tésztás és húsos ételeinknek, tésztába gyúrva is, pl. gombóc, nudli, pogácsa, kenyér, gyakori. Sülve, és mint leves ismert, de magában is jelentkezik, mint főtt és tört krumpli, móríng, paprikás krumpli, tehetősebb gazdáknál karikára vágott kolbász is kerül bele. Olcsósága révén tett szert nagy népszerűsége. Télen csemege volt a héjában sült krumpli, amely a kemencében készült.

Ugyancsak szokásos volt téli időszakban a **sütőtök** kemencében vagy kályhán történő megsütése, amely igen finom csemege volt. Sokszor még szabadban is elkészítették.

A **gyümölcsök** közül a legnépszerűbb a szilva, mert olcsó, utána a görögdinnye következik, amelynek nevezetes termőhelye volt a Sárrét. Szegény emberek kenyérrel fogyasztva, önálló ételként alkalmazták. A meggynek is hazája volt vidékünk. Eleinte azonban a határban szedték a vadkörte, a vackort, szedret, somot, vadalmát. A gyümölcsöket nyersen, főzve egyaránt elfogyasztották, aszalták, majd eltették télire is, sőt lekvárt főztek belőle.

A **káposztát** hordóba rakják, gyalultat és fejest felváltva, vegyesen, rétegesen. A káposztafejek kivágják a torzsáját és helyére sót, pár szem borsot tesznek. A hordóba, dézsába annyi vizet töltenek, amennyi a káposztát feléri, azután deszkákat tesznek rá és nagy kővel lenyomtatják. Az utóbbi időben már csavaros leszorítóval dolgoznak, s erre szolgál a káposztás kád. A közelben a legismertebb káposztások, termelők és savanyítók a körösnagyharsányiak.

Ők nem így savanyítottak. A káposztás ételek közül első helyre a töltött káposzta kerül, de kedvelt a toros, a székely és a kolozsvári káposzta.

A **húsnak** a múlt század közepe táján (a vízszabályozás előtt) is nagy jelentősége volt az ételmezésben. A kevés termőtalaj, vízborított területek, aszályok váltakozása és azok nagymértéke kényszerítette a lakosságot a hús fogyasztására, mert növényi eledel nem vagy igen kevés volt, az pedig gyakran megfizethetetlen. A gazdag madárvilág és a halbőség biztosította a húsételek alapanyagát. Nagymértékű volt az állattenyésztés is, különösen a sertés és a juh.

Tavasszal jött a báránylvágás ideje, ősszel a birkáé. Más alkalommal csak akkor, ha valamelyik állat kényszervágás alá került.

A szarvasmarha kupeczek révén városra került és ott vágták le. A gazdacsaládok közül többen összefogtak, és közösen vágtak le marhát, de a marhahúst inkább, mint székhúst (boltban vásároltat) fogyasztották.

A mezőgazdasági művelés alá kerülő földterületek növekedése után az állattenyésztés és ezzel a húsfogyasztás kissé visszaesett. Előtérbe került a háznál nevelt baromfi fogyasztása, mint a tyúk, liba, kacsa, pulyka. A sertéshízalás is megmaradt ugyan, de ezt már inkább a zsíráért, mint a kacsát és a libát is, tartották. Tavasszal még a sózott és füstölt hús járja, de a nyári időben a csirke, tyúk, ősszel a hizalt liba és ruca került sorra, a lassan elfogyó zsír miatt is. Karácsony táján jött el a disznóvágás ideje.

A **disznótor** mindig családi ünnepnek számított. Az iskolás gyerekek is otthon maradtak, ha a tanítók elengedték őket. Beszélték öregjeink, hogy volt olyan disznótor, inkább a gazdagabb családoknál, hogy nem egy, hanem több napig tartott. Részt vett rajta a rokonság, jó szomszédság egyaránt. A férfiak az ölés, perzselés, bontás, hús- és szalonnasózás munkáját végzik, a kolbász és a hurkatöltés már asszonyokkal közös, míg asszonyi munka a béltisztítás, abálás, pergelés, a kolbász és a hurka fűszerezése és begyúrása. A fiúgyermek a hízó mosásakor, bontásakor hordják a vizet.

Komádiban is hasonlóképpen történt egy disznóvágás vagy disznótor, azaz valóságos ünnepszámba ment. Mi ennek az oka? Az általános Sárreiti leírás nem tartalmazza azt, hogy a szegények az egész éves ellátásukat látták egy sertés levágásában, amely némiképpen igaz is, hiszen nem mindennapos volt a húsos étel főzése.

Az emlékező volt az, aki tartotta a vérnek a tálat, s egy alkalommal nagyon megundorodott a szúrástól, mert az nem sikerült: nem a nagy véreret, hanem a szívet próbálta szűrni az édesapja, így a jószág nem elvérzett, hanem sokat szenvedett. A szakképzett hentesek nem is igényelték a táltartást, hanem egy gyors szúrást követően, ők „vették meg a vért”. A perzselés szalmával történt, majd kézi hajtású, sajátként előállított perzselőgéppel, amely égő aprófa tűzének kifűvésével történt. Napjainkban pedig gázperzselővel végezzük ezt a nehéz munkát. A hentes a kérésnek megfelelően, általában azonban orjára bontotta a hízót, amely ekkor általános tekinthető volt. Akik többet vágtak, azonban már ezen is módosíthattak, mert a húsrészek füstölésére helyezett hangsúly a bontást is befolyásolta, igaz nem túlságosan lényegesen.

A kolbász megtöltése előtt a hús felaprózása nehéz fizikai munkával történt: késsel darabolták fel, így is töltötték, akkor még más megoldás nem volt. A 60-as években már húsdarálót állítottunk szolgálatba, amely könnyített helyzetünkön, majd a 70-es években azonban bekövetkezett ennek is a villamosítása: villanydaráló és ilyen töltéssel készült a kolbász és a hurka. Kevés háznál használtak rizskását, általánosan a tengeri és a köleskása volt szokásban, vidékünkön a köleskása volt az elterjedt. Ezért is termeltek abban az időben, fő- vagy másodvetésként, legalább annyi kis területen, amely a házi szükségletet biztosította. Furtán volt köleshántoló, így a megtermelt magot odaszállították.

A besózást fateknőben végezték, naponta forgatták a húsokat és a szalonnát, majd 14 nap elteltével kivették és ízlés szerinti darabokat megfüstölték. Általános az volt, hogy a sonkát, az oldalast, a tarját, a nagyobb csontokat, a körmöt, a csülköt, a szalonna egy részét füstölték. Ma a hagyományos sózás és füstölés a fentiek szerint alakul, de mára a hűtőszekrénybe, fagyasz-tóba történő vágás a divatos: a húsok többségét, darabolás és konyhakésszé történt elkészítés után hidegre tesszük. Persze a sonkát, az oldalast, a szalonnát sózzuk és füstöljük, a kolbászt, szalámit az elkészítést követően füstöljük.

Napjainkban nem mondható általánosnak a nagy disznótorozás, csak a nagyobb családoknál jönnek össze és ezt az alkalmat, amikor lehetőség van rá, használják ki a hozzátartozók találkozására.

A birkahúst paprikásan készítik el, vagy kásával főzik meg, ez a régi juh-húsoskása, de Komádiban inkább főtt krumplival fogyasztják. A húst falatokra vágják, és amikor megfőtt, kiszedik a lábasból és levében köleskását főznek pötyögősre, sűrűre, s ezt jól megzsírozva, borsozva, miután tálba öntötték, ráteszik a zsírban megpirított, megfőtt húst. Később tarhonyával, majd krumplival fogyasztják, sőt előkerül a szabadtéri sütés-főzés miatt a bogrács, mint hajdanán a pásztoroknál, és a természetben elkészített eledelt a természetben fogyasztják el. Napjaink hétvégéjének kedves rendezvénye ez, szinte mindenki ismeri az igazi birkapörkölt elkészítésének mottóját, nagyon sokan gyakorolják is ezt, több-kevesebb sikerrel.

A marhahúsból általában levest készítenek. Kitűnő a marhahúsleves és a gulyásleves, főként zöldségfélével és zöldpaprikával, paradicsommal ízesítve. Nem volt olyan általános, mint a többi hús, mert nem vágtak oly gyakorta, mint más jószágot. A század közepén, végén azonban általánosan elterjedt, mivel igen finoman és könnyen elkészíthető eledel a mindennapi munkába járók számára is: a marhapörkölt, a hagymás, rostélyos marhasült, a főtt marhaszelet.

A **tejnek** is nagyobb jelentősége volt a népi táplálkozásban a nagyarányú állattenyésztés korában, mint a század elején vagy napjainkban. Gazda helyeken fejéskor dézsaszámra állott a tej, amelyet fejőrocskákba fejtek. Kisebb háztartásokban, 1-2 tehén tartásánál a gazdaasszonyok, a szolgálok végezték a fejést. A tejjel minden esetben a fehérceledek bántak. Sajnos a 20. század végére a tehéntartás és a tehéntej termelése nem tartozik a gazdaságosan folytatható tevékenységek közé, ezért annak volumene jelentősen csökkent, elégedetlenségek, sztrájkok történtek.

A juhok fejése a fejős juhász teendője volt, ezek napjában háromszor fejtek: korahajnalban, délben és este. Nyáron azonban csak kétszer. Sok helyen kecskét is tartottak, amelynek finom teje van, húsa ízletes. Kis tehénnek is nevezték.

A **mézzről** korábban már esett szó, de az élelmezés kapcsán is megemlíthető, hogy hozzáférhető eledel volt, sok helyen azzal is édesítették az ételt, de inkább süteményben használták, vagy kenyérre kenve fogyasztották.

14. Hagyományos ünnepek és rendezvények:

A település lakóinak életében három ünnepély szokott előfordulni, mondják az öregek: keresztelő, lakodalom és a disznótor, de a névnapot is megülik, ki-ki tehetsége szerint, esetleg az utóbbi kettő együttes megtartásával. Megítélésem szerint ennél több ünnepet ülnek meg, így többek között a **húsvétot** is, egyik legrégebbi szép ünnepünket.

De ennek nincsenek olyan végig azonos szabályai, mint pl. a keresztelőnek, s más tájakon jelentősen eltér az itt szokásosnál. De a főbb események és cselekmények azonosak.

Húsvét vasárnap otthon vannak a családtagok, esetleg a szokásnak megfelelően délután a ház előtt, az utcán kint üldögélnek, beszélgetnek, ha az előkészületekkel végeztek. Ez a nap az előkészület napja, ekkorra már túl vannak a jelentős munkákon. Szombaton és vasárnap elkészítik az ennivalókat, amelyek a család és a vendégek ellátására szolgálnak. Melyek ezek? Az ötvenes évek elejéről való feljegyzés szerint szokás volt töltött káposzta, főtt sonka készítése, süteményként kalács, pogácsa sütése.

A húsvéti sonka elkészítése vidékenként változó, de a legfinomabban nálunk készül el, pedig nincs is megszentelve: a disznóvágás során a háziasszony az, aki figyel erre, de a fiatal gazda is gondol erre. A hátsó sonkák egyikét vagy mindkettőt, esetleg többszöri vágás esetén egyet-egyet kimondottan húsvéti sonkának vesznek meg. Ez nem nagyon különbözik a sonka egyéb célra történő kivételétől, csupán abban, hogy nagyobb, szélesebbet szelnek ki, szalonnástól. Jól megsózzák, esetleg pácolják és forgatják a sóban, majd felfüstölik, a szokásoknak megfelelően, esetleg 1-2 nappal tovább. Ezután marad a kamrában érintetlenül, s húsvét péntekjén vesszük elő, beáztatásra. A beáztatás és a lé leöntése után, szombaton vagy vasárnap elkezdjük főzni, általában fűszerezés nélkül. A főzővízbe viszont (megmosott) tojásokat rakunk, amelynek különösen finom íze, zamata keletkezik. Kb. 4-5 óra főzés után lehűtjük a sonkát, csontját eltávolítjuk, és egy vászonkendőbe szorítjuk össze a húst, így hagyjuk kihűlni. Ennek oka is van: az összeszorított sonkát így szebben, nagyobb szeletre tudjuk felvágni, a hús mellett gusztusos bőrös szalonnaréteget is tudunk felkínálni a szelettel.

Érdekes szokás volt, hogy a sonka levét nem öntötték ki, hanem ráöntötték arra a fejcső káposztára, amelyből készítették a töltött káposztát.

Érdekes, hogy írásos feljegyzés szerint a locsolkodás csak 1930 után terjedt el a községben. Húsvéthétfőn reggel 7-8 óra tájban kezdik el a fiúk a locsolkodást. Többnyire párosával vagy többen igyekeznek ellátogatni, locsolni az ismerős lányokhoz. Általában egyikük mond köszöntő, locsolóverset, amelyet az iskolában tanulnak, de szokták mondani sorban, egymás után is. Kölnivel locsolják meg a kislányokat és a felnőtteket, süteményt, piros tojást adnak nekik ezért. A tojás egyszínűre festett, általában piros. Bort ritkán kapnak.

A legények mise után mentek locsolkodni, a házasemberek inkább délután. A fiatalok inkább kölnivel locsolnak, az idősebbek megmerik a vedret, vagy a bográcsot. A lány összeteszi a két kezét, és a tenyerébe öntik a vizet, de ha jó kedvük van, hirtelen felkapja a legény a vízzel telt bográcsot vagy vedret és az arcába önti a vizet a lánynak. Az asszonyokat is hasonlóan locsolják. Régebben a kút környékén történt a locsolás, ez ekkor bevett szokás volt. Ma már a normál szokás is feledésbe megy, pedig az ősrégit kellene ápolni és gyakorolni.

A délutánt az idősebbek, a rokonok, a barátok egymásnál töltik, az utolsó locsolkodást így időzítik. Így jön össze egy-egy mulató társaság, akik esznek, és pár kortyot isznak is. Ilyenkor a községben kocsma nem volt nyitva.

Minden háznál már reggel terített asztal található, amelyen a húsvéti tojások és hagyományos süteményen kívül más is található: bor és a szokásos húsvéti sonka, amely a kedves és hosszan időző vendégek számára készül elsősorban. A sonkát felszeletelik, mellé kenyeret és reszelt ecetes tormát adnak.

Ma vesztett népszerűségéből a húsvét, inkább csak a közeli hozzátartozók locsolására helyezünk hangsúlyt.

A **keresztelési** szertartás úgy a jómódúaknál, mint a szegényeknél, de még a cigányoknál is, kivált, ha az első szülöttről van szó, megtartásra került.

A keresztelés lényegében az egyházba, egyúttal az újszülött családba fogadásának szertartása. A régi időkben fontos mozzanata ez az életnek, nehogy az újszülött keresztetlenségben haljon el, mert ehhez hátrányos megkülönböztetés fűződött egyes településeken.

Az újszülött megérkezését követően egy hét múlva megkeresztelik. Előtte hívogat a keresztelőbe a bábaasszony, elsősorban a leendő keresztanyát és keresztapát, valamint a komákat. Természetesen ez a szülőkkel előre egyeztetett módon történik. Mindenki visz egy liter bort és egy tál süteményt. Délelőtt ünnepélyesen öltöztetik fel a gyermeket, pólyába helyezik. A keresztanya elviszi a paphoz a gyermeket a keresztelőre, a szűk baráti társasággal, s amikor vissza jönnek, ebéd várja őket és megkezdődik a keresztelési házi ünnepség. Az ebédet valamely felmenő szülő, testvérnővér vagy barátnő főzi. Nem volt általánosan bevett szokás a menüre, inkább a családi szokásnak és az időszaknak megfelelően főztek.

Amikor a vendég bemegy az anyához, azt mondja: „elment ereje helyett adjon az Isten többet”. Ajándékdadás is történik, ki mennyit akar és tud adni: papírokba begöngyölik a pénzt, amit az anyának adnak át, aki azt a párnája alá teszi. Ezt követően kezdődik meg a vigadalom, volt olyan eset is, hogy 50 házat hívtak meg. A meghívottak felveszik poharukat és köszöntik egymást, hogy az Isten holtig tartsa meg a komaságot. Elfogadják egymást komának. Estefelé véget ér az összejövétel, hazaballagnak a meghívott vendégek.

Ma a polgári névadás nem kötelező, de létező intézmény. Népszerűbbek a templomi keresztelések, amelyeket szintén családi ünnepség követ, de az ajándékozás már nem annyira mértéktartó, mint korábban volt. A keresztszülők általában a testvérekből kerülnek ki, de elfogadott a barátság alapján választott „komaság” is.

Délelőtt a társaság elviszi és elkíséri a gyermeket a keresztelőre, majd ezt ebéd követi általában a családi háznál, de nem ritka a vendéglői vendégfogadás sem.

Lakodalom. Ifjaink nősülése némelyszer a szülők akaratából, de egyre többször a fiatalok kölcsönös egyetértése alapján történik.

A fiatalok házassági ígérettel teszik hivatalossá kapcsolatukat, amelyek eljegyzés formájában történik. Ez jegyváltást, kézfogót jelent, amely a házassági ígéret jegyajándékokkal és kézfogással történő megerősítését jelenti. Általában a leány szülői házában történik, a rokonság jelenlétében. Ennek a szertartásnak erkölcsi és szokásjogi ereje volt. A leány a fiú rokonságának fehér kendőt, a vőlegénynek szép piros kendőt ajándékozott. Szokásban volt jegykendő készítése és ajándékozása is. A jegykendő négyzet alakú kendő, melyet a leány ünnepélyes alkalomkor magánál hordott, általában mellénye zsebében. A lakodalomkor ezzel kötötték hátra, menyecskésen az új asszony fejét. A vőlegény gyűrűt adott a menyasszonynak, ezt kiegészíthette, jegybicskával, jegypénzzel, amely nálunk csak régen volt szokásban.

Az eljegyzést kihirdették a templomban, közhírré tették az eseményt a település lakossága számára.

A lakodalmat, az esküvőt a csigacsinálás előzte meg a lányos háznál. A csiga húslevesbe készül, vékonyra kinyújtott tésztaból, apró négyzet vagy rombusz alakú darabot fű- vagy fémsodróval, bordás csigacsinálón feltekerik, így szép alakzatot nyer. Fehér abroszokon kiterítve 4-5 napig szárítják, vászonzacskókban, szellős helyen tárolják.

A lakodalomba való meghívást vőfélyek végzik ünnepélyes keretek között, szép versek előadásával, díszes vőfélybottal, amelyre kendőket kötnek fel. A hívogatás esküvő előtt 2-3 héttel történik, hétvégeken. Egy régi hívogató vers áll rendelkezésemre:

Igaz szívből szólok e ház urához,
Szavamat intézem minden tagjához.
Nagyon szépen kérem, hallják meg mit mondok,
Midőn beszédemmel hozzájuk fordulok.
A Kovács családot most nagy öröm érte,
Az Isten áldását rájuk bőven mérte.
Szeretett lányukat bocsátják szárnyára,
Mivel hogy rátalált élete párjára.
Ennek öröme léssen lakodalom,
Melyre most e tisztelt házat is meghívom.
S kérem én nevükben az örömszülőknél,
Hogy ezen víg napon ott megjelenjenek.
Szombaton reggelre, de mind ott legyenek,
És a mulatságban vígan részt vegyenek.
Remélem kérésüket nem fogják megvetni,
S a most megadott időben meg fognak jelenni.

Az esküvő az egyházi házasságkötés szertartása, a lakodalom pedig egy cselekmény vagy eseménysorozat, amelyben a házasságkötés megtörténik, családi és baráti ünnepség és mulatság. Van néhány esemény leírásom, amelyek közül hármat közlök. A leírások elbeszélésen alapulnak, elsősorban azokról, akik közvetlen résztvevőjük volt a lakodalomnak.

1895-ben történt a polgári, állami házasságkötés bevezetése. Első házasságkötés T. Nagy Gyula és M. Kóti Adél egybekelése volt. A vőlegény bő ingujjban, bőgatyában volt, az ingnek kemény nyaka, gallérja és mandzsettája volt. Nyakkendője kék selyem, sötét-piros mintával, lelógott a nadrágig, a lajbija nem volt begombolva, amikor mentek ki a faluvégre a fiatal-asszonnyal. A menyasszony hajdonfejt, kisbundában volt, amely lábszárközépig ért. A vőfély felpántlikázott - ahány legényt hívtak meg, annyi pántlika volt rajta - bottal ment az élen, nagy kasmír kendő volt a vállára akasztva, hátul összekötve. A kasmír kendőt a menyasszony kérte valahonnan. A menet eleje a Kiss Gyula féle iskolánál, a vége a Szarvas kocsmánál volt.

T. Nagy Gyula alsó udvarán főztek, az udvaron sátor volt felállítva, ott ettek és ittak, vacsoráztak a hívatlanok is, mert volt ott cigány, zsidó, magyar, öreg és fiatal, de a felső udvarra nem mehettek fel. Az alsó kapunál hordó bor és csapos volt.

A meghívott vendégek csak felül jártak, ők a „házba” voltak hivatalosak. Meg nem erősített adatok szerint a vacsora tésztaleves, töltött káposzta és köleskása hússal, ezt váltotta fel később a tyúkhús. A lakodalomban megjelent a főispán, alispán, főszolgabíró, akiknek Jánosi Sándor sütötte a halat. Napközben csak kalácsot és bort fogyasztottak.

A második leírás szerint a leány és a legény megismerkedését követően az érzések megtudakolása és megerősítése érdekében közvetítő asszonyokat, Komádi elnevezéssel „gyalogsátánt” vettek igénybe, aki megtudta és közölte az érdekeltekkel az érzések állását: elfogadják egymást vagy sem. Ezt követte az, hogy a legény elment a lányos házhoz, majd pedig két öregember, násznagy ment el és megkapták a jegyet, a jegyajándékot. Három szélbe hajtott kendőt, körülötte piros-fehér-kék szalagok, az oldal közepén kitömött bimbók. A jegykendők közül kettő nyakbavaló, fejrevaló három is lehetett. A násznagyok pár órát a lányos háznál időztek, ott megvendégelték őket, majd amikor megkapták a jegykendőt, ők átadták a jegypénzt. Ennek

mértékéről nincs tudomásunk. Ezt követően a legényes házhoz, a legény édesanyjához vitték el a jegyet.

A következő vasárnap kezdődött és történt a jegyesek kihirdetése, az utolsó, harmadik hirdetés előtti szombaton a legény egy tányér vagy tál rétest (mindenféle töltelékkel) és egy kulacs bort vitt a lányhoz, ahol azt elfogadták, a tányérról leszedték és megrakták ún. mátkapogácsával, a bort elfogyasztották, a kulacsot ismét megtöltötték.

A harmadik vagy utolsó vasárnapot követően hívogattak: a legényes háztól kettő, a lányostól egy vőfély indult, a menyasszonyos háznál vásároltak és kötöttek pántlikát és kendőt a botra. Hétfőn elindították a „kis vőfit” tojást szedni. Amikor bement a házakhoz, illendően köszönt és kérdezte: megtojt-e a kakas? A tojást sarkosra kötött és kézben tartott fejkendőbe szedte, és ha tele lett visszatért, majd ismét útjára indult.

Már azon a napon elkezdtek a csigacsinálást, általában a lányos háznál gyülekeztek a rokonok és az ismerősök, szomszédok és készítették a levesbevalót.

Az esküvő szerdán 10 vagy 11 órakor volt, ekkorra igyekezett mindenki, hogy ott lehessen, azon részt vegyen, mert annál szebb volt a lakodalom, minél többen voltak. Ha a menyasszonynak volt testvérnéje, vagy unokanénje, egy kétliteres butykosban, kulacsban nagyon felcukrozott bort szalvétába csavarva tartott az egyik hóna alatt, míg a másik alatt egy fonott kalácsot vitt. Régebben egy darab kenyeret, egy sonkát, egy kalácsot vittek.

Az öltözködés a saját háznál történt, a vőlegény maga öltözött, a menyasszonynak segédkeztek: a koszorúslányok, a nővére, az unokanénje. Ekkor a kis vőfit elküldték a lányos házhoz, hogy készüljenek, mert hamarosan indul a vőlegényi menet. Ő visszatért a vőlegényes házhoz, a legényekkel tartott.

Külön indultak az esketés helyszínére. A menet besorolása: elől az öreg vőfi, majd a násznagy urak (keresztapa, vagy az apa legjobb barátja), egy vagy két koszorúslány, a menyasszony (másik helyen a vőlegény), ismét koszorúslányok, vendéglányok, asszonyok (elől fiatalabbak), legények, majd a cigányzenekar zárta a sort. Ha a menyasszonyt idegenből hozták, megkerülték a templomot is, hogy szerencsések legyenek a fiatalok.

A pap elé az öreg vőfi vezette ki a fiatalokat, először vőlegényt. Az esküvőt követően visszaültek helyükre, majd ismét elindult a menet: először a vőlegényé, majd a menyasszonyé, s visszamentek elindulásuk helyére, azaz a két házhoz.

Ezek után, délután mentek a menyasszonyhoz, a menyasszonyért. Az öreg vőfi vezetésével a lakodalmas menet a menyasszonyos háznál megállt, az öreg vőfi bement a házba és a házigazdától, majd a násznagyoktól bebocsátást kért és kapott. Kiment és bevezette a násznépet, a menyasszony és a vőlegény egymás mellé ült, őket paprikással vendégelték meg. A násznagyok a mulatozók közé ültek le.

Kb. 5 óra körül a vőlegény násznagya megkérte a lány násznagyától a menyasszonyt, majd a legény nagy vőfije a kint lévöket behívta, mert a násznagy urak látni akarják az új párt. A vőlegény és a menyasszony együttesen, kíséretükkel bementek a násznagyok elé, baloldalon a menyasszony állt, jobb kezét a vőlegény jobb kezébe tette és a legelső násznagy megáldotta őket, kezével mindkettőjük kezét átfogta és pár szót szolt hozzájuk, s mondókáját ezzel zárta: amit az Úrnak házában egymásnak híven és igazán esküdtetek, azt a jó Isten tartsa meg köztetek szívemből kívánom. Ezután a másik násznagy, majd az idősebb férfiak és a többiek köszöntötték a párt.

Ezután a menyasszony a Szülei felé fordult és elbúcsúzott apjától, anyjától, testvéreitől, keresztanyjától. A vőlegény megköszönte a szülőknek, hogy felnevelték számára a lányt és kezet fogott velük.

Kínálgatások után az öreg vőfély megkezdte a menet ismételt összeállítását. A vőlegényes ház legényeinek kalapjának bal oldalára fehér kakastoll került, míg korábban a daru- vagy kócsagtoll, amelyet a vadászok készítettek és árusították 5-10 Ft-ért. Hoztak a környékről is, sőt Mezőtúrról is, Bagi Sándor darabját 6 Ft-ért árulta. A gémtoll olcsóbb volt, majd ezt felváltotta a piros rózsza és a rozmarin ág. Elindultak, elől a násznagy, koszorúslányok, a menyasszony és a vőlegény, mint az esküvőnél. Külön mentek, legalábbis az út, az utca két oldalán.

Amikor odaértek a vőlegényes ház elébe, a konyhaajtóban várta őket a vőlegény szülei. A menyasszony beköszönt és kérte, hogy adjanak helyt neki, fogadják be. Leültek a vendégekkel együtt a házba, ők a gerenda alá, körülöttük a koszorúslányok és legények, megkínálták őket kaláccsal, majd jött a vacsora.

Az öreg vőfi hozta az első tál ételt és a násznagyok elé vitte, majd a többieket is kiszolgálták. Felállt, mondott egy köszöntőt, rigmust, ezzel kezdetét vette a vacsora, amely kb. 10 óráig tartott. Egy-két nóta és tánc után a menyasszonyt „kontyolni” vitték. A kontyolás a menyasszony asszonnyá válását jelentette a népszokás szerint, melynek szabályai voltak. Komádiban az alábbiak szerint történt: menyasszonyt az alsó házba vagy a szomszédba kísérték, a vőlegény lánytestvére vagy unokanénje. A felsőruhát levetette és felvette a kontyolóruhát, amely fekete vagy barna színű. Beült egy székbe, a kontyolóasszony a hajából a pántlikákat kivette, szépen megfésülte, felcsavarta a haját (felkontyolta). A vőfi sűrűn érdeklődött, hogy fel van-e már kontyolva, mert akkor indulnak érte a cigánnyal. A vőlegény és a többiek is bementek érte, karonfogva a vőlegény hozta ki, megálltak a násznagyok előtt, megáldották őket és megkezdődött a menyasszonytánc, a cigányprimás mondott pár szót.

Az öreg vőfély a menyasszonnyal, a vőlegény az első koszorúslánnyal, majd a vőlegény a menyasszonnyal, az első koszorúslegény az első koszorúslánnyal, később a kis vőfi a menyasszonnyal, majd a koszorúslegények a menyasszonnyal táncol. Ha a násznagy táncolni akar, akkor a vőlegény után következik. A szülők ezután kerülnek sorra.

Amikor megkezdődött a tánc, a násznagy vagy az öreg vőfi feltesz egy vagy két tányért (kettőt, ha a bandával így állapotodnak meg, s ekkor a keresetük a menyasszonytánc-pénz 1/3-ad része volt) és ebbe gyűjtenek ajándékra valót a menyasszonynak.

Ezt ismételten kínálgatások és mulatozás kísérte, nincs írás arról, hogy a menyasszony elrablása vagy ellopása a szokások közé tartozott volna. Más ismert és kevésbé ismert népjátékok történtek, s hajnalig tartott a mulatozás.

A tsz szervezés kezdetén az egyik csoport lakodalmanak leírására is megtörtént, az alábbiak szerint. A lakodalomra 60 családot hívtak meg, a menyasszony részéről 25, a vőlegény részéről 35 család jelent meg. Vőfély (vőfi) hívogatott, felpántlikázott vőfélybottal, amelyre a pántlikát és a kendőt a menyasszony vette. Az esküvő után 9 órakor volt a vacsora, amelyen csigalevest, birkapörköltet, tortát és süteményeket fogyasztottak. A vacsora után vette kezdetét a tussolás, amikor a cigányok mindenkinek elhúzták kedvenc nótáját, ez éjjelig tartott, többen táncra is perdültek.

Éjjél körül a vőfély egy óvatlan pillanatban kiosont a menyasszonnyal a szobából, hogy kontyolásra felkészüljenek, amit annak keresztanyja végzett, ő vásárolta a sötétbarna kontyolóruhát is. A menyasszony testvérnénje segítkezett. Eközben a legénykomák bekiáltották, hogy ellopták a menyasszonyt, akinek keresésére indultak. A menyasszony, ha végzett a kontyolás-

sal, valami bútor mellé búj, miközben a lámpákat eloltották és így indultak keresésére, amely mindig sikerrel járt. A vőlegény, amikor megtalálta, megölelte, megcsókolta, amit a komák nagy kurjantással megéljeneztek, s ezt követte a násznagy által vezetett köszöntés és áldás, majd a búcsúzások és beköszöntők, s a tánc.

Ez a nagyon szép és szerény lakodalom, leírás az adott kor társadalmi és gazdasági helyzetének és szokásának megfelelően történt. Egy a rendelkezésre álló általánosabb leírás szerint még az alábbiak történnek egy ilyen esemény kapcsán.

A lakodalomra általában hétfvégén, szombaton kerül sor. Ha az ünnepi vacsorára háznál kerül sor, akkor azon a héten, előtte való napokon történik a sütemények készítése és sütése, pénteken a baromfiak, a sertés, birka, borjú levágása és előkészítése, a sátrak felállítása, amely helyet ad az étkezésre és a főzésre, külön-külön. Még péntek délután elkészítik, pácolják a sütésre váró húsokat, megfőzik és megsütik a szombat délben és este feltálalandókat, így a töltött káposztát, töltött húst, sült oldalast, stb. Pénteken délután vagy szombaton korán reggel kerül sor a zöldségek tisztítására, az üstházak és üstök felállítására és a főzés beindítására. Általános a húsleves, amelyet egészben hagyott vagy feldarabolt tyúkból, fécánból (szokás és ezt követő cél szerint), erősen zöldségesen és fűszeresen készítenek: sárgarépa, petrezselyem, zeller, karalábé, káposzta, karfiol, vöröshagyma, fokhagyma, paprika, paradicsom, stb., illetve a nem mindig elmondott fűszerekkel főznek lassú tűzön, az energiaforrás ma átváltozott gázra, a korábbi fa helyett. Az elkészítés több tényező függvénye, de hosszú időt igényel, majd pedig a húsok, zöldségek kiszedése, a leves leszűrése, a levesbetét elkészítése történik. Ebből a húsból készíthetnek éjféli vagy hajnali sült, fokhagymás húst, amely igen finom és jól szokott esni.

A birka-, borjú- és sertéspörkölt is üstben vagy bográcsban készül, szabadban. Ennek a húsonak darabolása a helyi szokásoknak felel meg, általában szilánkmentesen, gyufásdoboznyi nagyságban vágják össze, fűrés vagy bárd segítségével. A fűszerezését mindig nagy titok övezi, szokássá vált községen kívüli, híressé vált személy felfogadása a pörkölt elkészítésére. Szerény megjegyzésem, hogy a helyieken sem fog ki egy jó pörkölt elkészítése, a távolról jött sem tud semmi különöset, amit mi nem tudnánk: egy üstben vagy bográcsban egy jószág húsa kerüljön, elkészítése ki-ki szokása vagy a gazda kívánsága szerint történhet. Általános és mindenki által használt fűszerezés az alábbi: hús kg-ként 25 dkg. vöröshagyma, talán ez a lényeg, lecsó, fokhagyma, édespaprika, feketebors, köménymag, csípős paprika, vörösbors, a többi ízlés szerint. A pörkölt megfőzése hosszú időt igényel, folyamatosan figyelemmel kell kísérni, nehogy leégjen, „odakozmáljon”.

A darált és töltött, rántott húsook elkészítése és sütése általában a házban vagy a kemencében történik, ha ilyennel még rendelkezünk. Ezek elkészítése délre megtörténik, mert ekkor tálatják, estére marad a birkapörkölt. Kivétel az a sült hús, amelyet éjféltre vagy hajnalra adnak fel, ezek között lehet friss disznótoros hurka-kolbász is. Ennek elkészítése az utolsó pillanatokban történik, mivel könnyen romlandók.

A munkákban a fiatalok testvérei, barátai, ismerősei segítenek, de 1-2 szakember is segít a munkában, a szomszédokon kívül. Általában a tapasztalt, gyakorlattal rendelkező emberek vesznek részt ebben a munkában, akik más rendezvényeknél már tapasztalatot szereztek, illetve lakodalmakban szoktak főzni

Az esküvő, a lakodalom előtti 1-2 nappal történik meg az ajándékok elvitele is, ahhoz a házhoz, ahonnan a meghívás érkezett.

Ma a meghívottak a meghívás szerinti házhoz mennek el, vagy együttes helyet jelöl meggyülekezés, találkozás helyéül a fiatal pár.

Ha külön találkoznak, a házigazdák vendégelik meg a megérkezetteket, akiket étellel és itallal kínálnak. A vőlegényes ház vonul a lányos házhoz, hangos zeneszóval, ott vendégül látják a násznépet, és onnan már együtt vonulnak a házasságkötésre, majd pedig a lakodalom vagy vacsora helyszínére, amely bármelyik családnál, helyszínen lehetséges.

Indulás előtt a vőfély az alábbiakat mondja el (megjegyzem, hogy több vőfi verset is megismertem, az általam leírtaknál vannak szebbek is, de ez volt igazoltan a legrégebbi):

Tisztelt Gyülekezet! Az Isten szent nevében,
Induljunk el innen csendes békességben.
Vőlegény urunknak keressük fel párját,
Leendő hitvesét, annak menyasszonyát.
Szerezzünk ma nekik tartós boldogságot,
Tűzzünk a mellére egy szép gyöngyvirágot.
Tehát induljunk el Isten szent nevében,
Menjünk esküvőre mindnyájan szép rendben.

A vacsora este 8 óra körül van, ezt követi a nótázás, mulatozás és tánc, majd éjfélkor veszi kezdetét a menyasszonytánc, ezt étkezés követi, majd ismét mulatozás. Hajnalban szintén asztalra tesznek hideg sülteket.

A vacsora és a mulatozás vezetője a vőfély, aki ízes versekkel kommentálja a történeteket, köszönti az ifjúpárt, felvezeti a vacsorát, stb.

A vacsora megkezdése előtt a vőfély az alábbi szavakkal köszönti a megjelenteket, akik már helyet foglaltak, általában külön oldalra ültek a menyasszony és a vőlegény vendégei, a főhelyre az ifjú pár, a násznagyok és a szülők, testvérek kerültek:

Szerencsés jó estét kívánok az
Ide egybegyűlt tisztas vendégeknek.
Éppen most érkeztem Óperenciáról,
Barátságban voltam némettől, angoltól.
Sok minden jót hoztam a török császártól,
Utánam érkeznek megterhelt tevéin.
Mindjárt következnek sorban paprikás étkeim,
Az első tál étel bagoly nyerítés,
Ezt fogja követni kemence nyögés.
A csirke ordítás, kisborjú köhögés,
Negyedik tál lészen üres kocsi zörgés.
Odakinn egy vadkan van megláncolva,
Két beteg bolha nyársra húzva.
S tán megjövök Péter-Pál napjára.

A tálalás, az ételek behozatala általában a fiatalok feladata, akik a család jó barátai, ismerősei. Minden új fogást a vőfély megverseli és a fiatal párnak adja elsőként:

Itt van az első tál jó leves mondom,
És hogy el ne felejtsem folyton imádkoztam.
A szakáccsal jól megfűszereztettem,
Borral és sáfránnyal, de meg is szárítottam.
Örvendek, ha tálát viszek ki üresen,
Úgy senki sem marad biztosan éhesen.
Járjanak hát hozzá uraim jó frissen,
Jó étvággyal töltsék, kívánom szívesen.

Új fogás behozatala, a birkapörkölt kínálása. Fő fogása a lakodalmi vacsorának, többségében a levest ez a menü követi. Van azonban olyan ház, ahol sertés- vagy marhapörköltet adnak:

Gyenge báránynak hoztam most a húsát,
Ki ily korán lelé keserű halálát.
Még alig élhetett 28 évet
És már ily korán ért véget.
Azt mondják, még foga sem jött szegénykének,
Tíz éve, hogy búcsút mondott fél szemének.
De a másikkal is mind hiába nézett,
Ha csak mástól kölcsön nem kért pápaszemet.
A lába is gyenge vala már vég nélkül,
Mindig attól félt, hogy alóla majd kidől.
Bizony ki is dőlt most végre valahára,
Ahogy meglegyinté a mészáros bárdja.
De hát akkor, hogy volt mégis vége,
Került fáradt teste ily nagy tisztességre.
Te meg cigány fogd meg hegedűd vonóját,
Húzd el a kis bárány gyászos indulóját.

A sült csirke vagy tyúk behozatalát - amelyet a húslevesből vesznek ki, majd fűszerezik, és gyengén átsütik -, így mondja el a vőfély:

Ismét megérkeztem uraim sokára,
De merem mondani nem jártam hiába.
Mert nagyon jó étket hoztam valójában,
Mely leges legelső nagy érték a sorjában.
De én először is nagy próbát tettem,
Egy óriás hozammal két nap verekedtem.
Kicsibe múlt, hogy fogam ott nem felejtettem,
De odase neki, csakhogy legyőztem.
Nosza heverjében a bőrét levettem,
A fejét nyakastól egyszeriben leszedtem.
Ezt a jó eledelt abból készítettem.
Megvallom, uramék ezt én is szeretem.
De mivel, hogy nincs több ilyen ízes étel,
Erre a magyarnak vizet inni vétek.
Egyenek hát uraim, igyanak rá jó bort,
Így ülünk az elhunyt kiscsirkének tort.

Az ételek behozatal és fogyasztása közben italt is kínál a vőfély. Korábban kimondottan a bor volt a főital az asztalon a röviditalok mellett. Mára a sör is népszerűvé vált, de ismét megjelenik a minőségi, Tokaj, Eger környékéről, vagy a Dunántúlról hozott borok:

Bort iszik a magyar nem pedig vizet,
Kocsmában sörért csak a német fizet.
A bor az igazi, mert ebben van a virtus,
Más minden rossz lőréért verjen meg a Krisztus.
Magyarnak bor való, csak a bor mégis,
Ebben a kancsóban azt hoztam most én is.

Majd a pecsenyét, amelyet a sertés legjobb részeiből válogatják össze, tálalja ezekkel a szavakkal:

Remek sült húst hoztam, kint hagytam a levét,
Igya meg mindenki majd rá a szőlő levét.
Ételben nincs párja a jó pecsenyének,
Egyformán szeretik fiatalok és vének.
A régi öregek miért értek hosszú kort,
Mert szerették a sült húst és a tort.
Induljunk ezért is az ő példájukon,
Lássunk hozzá, ugyan míg a tálakon,
Együnk-igyunk, mulatozzunk, nem érjük ma végét,
Húzza meg kend móré rekedt hegedűjét.

A vacsora végeztével, a tányérok és tálak kivitele után hozták be a süteményeket, és a meghívottak által hozott tortát, majd kezdetét vehette a tánc.

Végére értünk már a vacsorának,
Betelt már a gyomra sógornak, komának.
Nincs már éhség, amely a gyomor fenekén nyirog,
Aztán meg nincs is több lik a nadrágszíjon.
Szóval minden ember jól van már lakva,
Folyt jó bor is már elég már a garatra.
Csakhogy meg vagyon az régtől fogva írva,
Nincs olyan terhes szekér, amely meg ne bírja.
Azért hát behoztam a kedves süteményt,
Kinek mi tetszik, vigye, szedje szét.
Gyomorfrissítőnek igen ajánlatos,
Vegyenek hát azért mindnyájan belőle.

Különböző lakodalmi táncokat ismerünk, ezek egy-egy eseményhez is kapcsolhatók: az előkészületi munkákban részt vevők, esküvőre vonuláskor, vacsora előtt a felszolgálók, vacsora után a gazdaasszonyok, esetleg a hívatlanok tánca, majd éjféltajt a menyasszonytánc, hajnalban a hajnaltűztánc. Ez nem vált szokássá településünkön, pedig nagyon szép: a lakodalom másnapjának reggelén nagy máglyát gyújtottak a lakodalmas ház udvarán. A fiatalok átugrálják, majd a vőfélyek segítségével, kézen fogva a menyasszony is futva átugorja a hamvadó paraszakat.

A menyasszonytánc kezdete előtt, amely régi hagyomány és a menyasszonytánc-pénz gyűjtéséből áll, így szólt a vőfi:

Ím itt áll előttünk a menyasszony,
Hogy menyecske fejjel először mulasson,
Minden vendégének egy nótát juttasson.
A sok ajándékból új cipőt vehessen,
Az asztalon van egy tányér
Én előbb táncolok, ha más ráér,
Menjen el addig koronáért,
Te pedig cigány, húzd rá az új házaspárért!

A lakodalmas és a **cigányzenészekről** csak kevés írásos forrás áll rendelkezésünkre. Ezek szerint már a 19. sz. közepén elismert cigányprímások és zenekarok voltak községünkben. Kari cigány és Dobos Sándor 1830-40. között volt ismert zenész.

Varga Sándor - középtermetű, barna, stuccolt bajusszal - cigányprímásnak már zenekara volt, tagjai: Mohácsi Ádám segédprímás, Dudoma József kontrás, Dudoma Lajos bőgős volt.

1888-ban alakult Szűcs Mihály híres zenekara, amelynek tagjai az alábbiak voltak: Varga Lajos segédprímás, Szűcs Lajos flótás, Láda Lajos klarinétos, Boros Péter kontrás, Puskás Balázs szintén kontrás, Farkas Ferenc brácsás, Ilyés Sándor cimbalmos, majd halála (1912-13.) után Mohácsi Ádám cimbalmozott. E teljes nagy zenekar e személyekből állt össze, néhányszor a személyek változtak, kiváltak, visszatértek. 1920-ban szűnt meg a Szűcs zenekar, még ma is van, aki ismerte őket, hallott róluk.

Verebi Ferenc primást Szűcs Mihály tanította zenélni, majd ő is zenekart alakított. Házi Sándor segédprímás, Bálint Lajos primás, Nagy Antal kontrás, Gidai Lajos nagybőgős és Kóti Antal, aki magától tanult meg zenélni, volt a banda tagja. 1922. körül alakultak.

Miczura József primás csapatának összetétele: Miczura Ferenc brácsás, Miczura Jóska bőgős, Hevesi Gyula cimbalmos.

Horváth Ernő primás bandája: Horváth Kálmán s. primás, Horváth Lajos kontrás, Rácz Vilmos brácsás, Rácz Géza (?) nagybőgős, Rácz Sándor (?) cimbalmos.

Az elmúlt évtizedek során népszerű és neves zenészeket ismerhettünk meg Jónás Lajos, Miczura Jenő, Tóth Sándor, Nagy Antal, Fekete László és zenekara személyében.

Szintén érdekes népszokás volt a házasságtörők kigúnyolása, amelynek a neve a környékünkön igen változó: Körösnagyharsányban csatrangolás, Biharugrán zángózás, Komádiban kolompolás volt a neve (közvélemény-büntetés), de Komádiban nem öltött olyan méreteket, nem vált annyira szokássá, mint a másik két településen.

Lényege a következő egy körösnagyharsányi gyűjtés alapján: ha fiatal házaspárok - de idősebbek is - hosszabb-rövidebb együttélés után, a gyakran előforduló családi perpatvar, civódás után elhagyták egymást (elmegy a háztól a fiatalasszony!), rendszerint rövidebb időre, amikor is vagy a fiatalasszony gondolja meg a dolgot, vagy az ura tartja tanácsosnak érte menni!⁶¹

Igen ám, de ez a céció nem mehet csakúgy simán, minden kicsúfolás nélkül. A falu fiataljai, de idősebbje is, készülődnek a megtorlásra. Már mikor otthagyta valakit a felesége, sugdolóznak a nótárius zángózók, hogy X. Y. elköltözött, tudva azt, hogy nem végérvényes, szemmel tartják a családi mozgolódásokat, amelyek a megbékélésre irányulnak, már előre tudják, hogy X. Y. fiatalasszony hétfőn este költözik haza.

Már hétfőn délután hordják a rossz fazekakat, rossz tepsit, csengőt, kolompot, karikás ostort, stb. általában a hangcsináló eszközöket, utána következik ezután az igazi lagzi, a pellengérre állítás.

Hogyan történik ez? Mielőtt ismertetném, néhány szót akarok szólni a formulákról.

Említem, hogy mi szükséges hozzá: pillanatnyi családi háborúság, jó kedvű alakoskodók (egy csoport, társaság, mely különböző elemekből áll, akik bizonyos szerepkört vállalnak, rendszerint tisztséget osztanak ki egymás között, tehát elvben megvan az esküvő alkalmával szereplő minden funkcionárius, gyakorlatilag azonban csak a papi szerepet vállalók és a tömeg játszik szerepet). Lényegében a két csoport áll egymással szemben, amely két nagy tagozat tagjaiban igen különböző. Előbbinél, pl.: a család (apa, anya, após, anyós, testvérek, rokonság, komák, barátnők, stb.).

---

⁶¹ Dr. Molnár Balázs: Jelentés Bihar vármegye területén végzett gyűjtő útjáról, 1940., EA 000168.

Mármost, mielőbb további megjegyzést fűznék hozzá, vázolom a szokás végbemenetelét.

Ha X. Y. fiatalasszony akárcsak egy napi távollét után is visszamegy férjéhez, a családi házhoz, akkor el lehet rá készülni, hogy ezt nem ússza meg simán, mivel a kémlátóknak, rendszerint papi szerepet vívók, erről már előre tájékozódnak, amelyet szájról-szájra adva készülnek a zángózáshoz a már említett módon. Összegyűlve, a pap vezetésével, megjelennek a kigúnyolandó ház körül. Régebben bementek az udvarra (ha nem is mindenütt, mert tudták hol lehet, vagy csak a kapun kívül, az utca felőli ablaknál, később a ház irányában, távolabb verődtek csoportokba). Kezdődött a szertartás, erős zajcsinálás, közbeszakítva a pap mondokájáról, aki a legdurvább módon kipellengérezte a házasságtörő fiatalokat (a gúny éle állandóan a fiatalasszony felé irányulva). A szertartás általában naplemente körül kezdődik, eltart egy-két, sőt több óráig is. Ez aztán három napon keresztül megismétlődik.

Lényegében ennyi a szertartás lefolyása. Mármost említettem, hogy a gúnyúzó csoportjában szerepel a pap és a tömeg, kutatásaim alapján erről győződtem meg, hogy az öltözködésben is bizonyos formulák honosulnak (pl. rosszabb ruhát öltenek, természetesen ez többirányú megfigyelésre ad okot! - gazdasági belátás, hatáskeltés, sikerbiztosítás).

Említem, hogy egyes helyeken és történeti távlat szerint: egyes helyeken az udvarra mennek, a ház előtt vagy a kapun belül a ház végénél, majd a kapun kívül, végül távolabb gyülekeznek. Mindezekre művelődéstörténeti magyarázatok vetnek fényt. Ugyanis történeti távlat szerint az tapasztalható, hogy e szokás is, mint általában minden népszokásunk, hagyományaink veszítenek jelentőségükből, feledés homályába merülve lassanként az emléküik is elvész. Régen mások voltak a gazdasági körülmények, társadalmi szokások, más táj, más emberi élet honolt. Amikor egy-egy ilyen lakoma (tréfásan) készült, erre nem egy helyen, mint vendéglátógazdák készültek. Ha nem is a fiatal párok, különösen nem a fiatalasszony, néha azonban - az alaposabb gondolkodásúak - azok is: kalács sült, hordót csapoltak, paprikás főtt és mintegy vendégül látták a zángózókat (főként Harsányban). De az is megtörtént, hogy mindez nem történt szívből, mert a fiatal pár komái, jóakarói, akik magukra nézve is szégyenletesnek tartották az egészet, botokkal felszerelve készenlétben állottak az ólakban, kamrákban, s az udvar rejtekhelyeikben megbújva.

No, aztán a paprikás után következett a fekete-leves, agyba-főbe verték a zángózókat, némelyik még a fogát is otthagyták.

Az is gyakori volt, hogy nagyban füstölt a kémény, a zángózók mit sem sejtve, forrt a nagy üst víz és bizony nyakon locsolta a fiatalasszony a zángózókat, mérgében még attól sem tartott, hogy egy kis zsíros szódával meg ne fűszerezze. Bizony ez utóbbinak ma is emlékét őrzi Harsányban egy ártatlan fiatalember (aki az elmúlt években halt meg - a szerk.), aki annak idején mit sem sejtve hazafelé tartott, amikor a szeme köré zúdult a lúgkő oldat, az egyik kapuban. Mindkét szeme világát elvesztette! Azóta óvatossági és közrendészeti szempontból is tilos a zángózás, legalábbis közrendészeti tényezők felügyeletet gyakorolnak, ha nem is aktívan, de legalábbis negatíve.

Említem, hogy e gúnyoló művelet háromszor egymás után történik: kézfogó, csigacsináló és lakodalom címén. Mármost, hogy pontosan egymás után következő napokon, vagy kedden-pénteken és vasárnap este - ugyanis mindkettő szokásban volt -, de hogy melyik a „törvény-erejű” - talán inkább az utóbbi - mindeddig nem sikerült eldönteni.

Hogy mennyire organizáltan történik az egész ceremónia, arra nézve csupán egy esetet említek Harsányból. Egyik fiatalasszony csépléskor otthagyták az urát, más falusi volt. Megtudták a zángózók, hogy Mariska a rá következő hét hétfőjén hazajön, nosza nem kellett egyéb, összebeszéltek az egész falu, még a falun kívül lévők is.

Kedden este következett a nagy eset, a kézfogó. Úgy estefelé járt az idő, amikor már gyülekezni kezdtek a zángózók. Megkezdődik a ceremónia: visítás-kiabálás, fűtyölés-zajongás, csergetés-kongatás, stb., majd a pap beszél, rossz szavakkal illeti a házasságtörőket. Lassan rátér a tárgyra (eddig általános bevezetés), amikor jön a vonat (erre röviden fűtyöl a határban kintjáró cséplőgép), kiáltja a pap X állomás, majd beszállás Körösnagyharsány felé. A tömeg zajongása közben a pap rút szavakkal illeti, ostromozza a házasságtörőket, majd éktelen láрма közepette, a határban lévő gép újból fűtyöl, de hosszan és többször, utána aztán tényleg kezdődik a ceremónia.

Az esemény-töredéket, csupán az események lezajlásának könnyebb elképzelésére hoztam fel. Látjuk, mennyire együtt él a nép, még munka közben is ráér tréfás kedvének kifejezését adni és az egész, úgy folyik le, mintha a legmodernebb hírszolgálati eszközöket vennék figyelembe. Hogy részletesebben nem számolhatok be tárgyilagosabb adatok közlésével, az azzal magyarázható, hogy mindeddig nem volt módomban részletesebben tanulmányoznom e kérdéskört. Ahhoz pedig, hogy a kérdés minden oldalát megvilágosító történet-típust állíthassunk fel, az események, a kronológiailag megismétlődő cselekmények apró adataira van szükségünk, amely csak aprólékos, időnként megismétlődő adatgyűjtéssel érhető el, de csak addig, míg mód adódik rá.

Íme, hogy miről van szó, azt tárgyi néprajzos (külső etikai vonásokat, tulajdonságokat szemlélő) éppen úgy látja, mint ahogyan a szellemi néprajzos (társadalmi, társasági élet lelki rugóit kutató) érzi.

Megíratlan szabályok, melyek nem statuálnak, de uralkodnak, az ellene vétőket nem a törvény ereje, hanem a község, közösség összetartó ereje bünteti.

A nép társadalmi tagozódásról alkotott erejének legfényesebb bizonyítékát látni abban, amelyet az Ugrai származású (Fejlesztés Endrének), az akkori Komádi másod lelkésznek mondott el:

Ugrán történt, hogy a jegyzőt ott hagyta a felesége, persze visszament az is, mint a többiek. Igen ám, de a jegyzőt nem csúfolhatja ki a nép. A közösségi erő, a törvény az él, uralkodik és ítél, a bűn büntetést vár, a bűnös bűnhődik. Ki szolgáltat hát igazságot?

Maga a bűnös, - vezekel.

Az eset után néhány nappal a jegyző az irodájában dolgozik, amikor észrevétlenül, a felesége háta mögé húzódik és a füléhez tartott kolomppal, lármát kolompol, e szavak kíséretében: már minálunk ez a szokás!

Ilyen eset történt meg Komádiban, többek között 1882/83-ban L. Julis és V. László, 1949-ben H. Lajos és B. Zsuzsanna esetében is, akiket több nap, egymás után megkolompoltak, a fentiekben leírtak szerint.

Ezt a népszokást a csendőrség, majd a rendőrség szüntette be, ma csirái sem találhatók meg. Nem bűn és nem jár társadalmi büntetéssel sem az elválás, sem az élettársi közösség, sem az összeállás.

Temető, temetkezés. A település életrajzához hozzátartozik minden település temetőjének a története is. A néprajz a temető szokás és hiedelemvilágát, arculatát, népművészetét kutatta, a régészet leletei, tárgyi dokumentumai egyes korok és társadalmak szokásaira derített fényt. A temető olyan földterület, amelybe valamely település egész közössége, vagy a település egy bizonyos csoportja halottait temeti. Kezdetben a település lakóterületén kívül volt, majd a templom mellett volt a helye, mindig magas, kiemelkedő helyen.

Temetőinkben található fejfa- és sírkeresztformák, szimbólumok, színek sokat elárulnak a sírhant alatt nyugvó életéről, életében betöltött szerepéről. A fejfák felállításakor a halott ember jelképezése volt a cél, az eltemetettre utaltak, tiszte a halott földi létezésének megőrzése, ha erre a faragómester munkája képes volt. Gyakran a fejfa anyaga is meghatározta az illető társadalmi helyzetét: a jó magyar gazda mindig tartott portáján néhány tölgyfátörzset, s halála esetén a fejfafaragó döntötte el, melyik legalkalmasabb. Nálunk az akác, korábban a mocsári tölgy és az eperfa a leggyakrabban használatos.

A vagyon, a rang határozta meg a fejfa nagyságát, alakját, díszítését is. A gazdagabb házbeli halottnak szebb és cifrább a fejfája, mint a szegénynek, öregebbnek: kigyalulják, cifrázzák, kivágásokkal díszítik, sőt festik is. Korábban barna, zöld, ma inkább fekete, vésett vagy karcolt díszítés, csillag, szomorúfűz, virág található rajta. Egyszerű felirattal látták el, de a 18. sz-ban kezd szokássá válni a versfeliratos fejfa, amely az elhunyt érdemeit, tulajdonságait, cselekményeit rögzíti, sok esetben külön gyalult deszkákat is elhelyeznek erre a célra. Több településen volt külön fejfáíró is. A fejfák nagysága korábban fél-másfél méter volt, ma inkább 2-3 m. körüli, földbe 1/3-ad, fele része kerül. A fejfa, „fűtül való fa”, gombfa, kopjafa a református és unitárius temetők kizárólagos sírjele, de kőből való sírjelek is találhatók. A r. katolikusok sírkeresztet használnak. Felénk az oszlopos fejfa típusai találhatók, a halott neme szerint megkülönböztető jel lehet: a férfi fejfája csúcsos-süveges, a női gömbölyű-kontyos.

A koporsó korábban fakéreg, faháncs volt, egyszerű alakzattal, majd a hagyományosnak mondható hatszögletű hasáb alakú váltotta fel. Anyaga tölgy, dió, fenyő, színe életkorjelző is lehet: az idős személyeké sötétebb, a fiataloké világosabb, a gyermeké fehér vagy rózsaszínű. Korábban festetlen volt. A század elején Komádiban az alábbiak voltak szokásban: kisgyermek koporsója, égszínkék, eladólány, fiatalember, fiatalházas fehér koporsó, öregeknek fekete.

A temetőben szigorú társadalmi rend uralkodik, amely településen két temető volt, az egyikbe a módosabb gazdák, a falu tekintélyes családai, az intelligencia temetkezett, a másikba pedig a lakosság szegény rétege. Még a temetőn belül is voltak elkülönülések: a vagyonosabbak egy sírhant alá vagy köré, főrangúak kriptába temetkeztek.

Vidéken a halottat háznál ravatalozták fel, rendszerint a felsőházban vagy tisztaszobában, ha olyan egyáltalán volt. Esténként halott látogatóba, halottnézőbe mentek virrasztani. Sötétedéskor, de még az esteli harangszó előtt mentek el a halotthoz. A nők, az idősebb asszonyok abban a helyiségbe mentek, ahol a halottat felravatalozták, s ott leültek, az idősebbek és a növendégek részére ülőhelyet próbáltak biztosítani.

A padkán (a bejárati ajtó melletti sarokban), a kucikban, esetleg az asztal mellett foglalt helyet az az asszony, aki énekeskönyvből, vagy füzetből kezdte el az éneket. Sötétedéstől, télen este 10 óráig, nyáron 11 óráig, ritkán éjfélig énekelgettek. Ha az éneklésben elfáradtak, pihenésképpen, valaki ájtatos hangnemben a halott életét idézte fel, abból részleteket mondott el.

A férfiak a konyhában, pitarban, az alsóházban, a ház előtt vagy az udvaron gyülekeztek, ott foglaltak helyet, beszélgettek, dohányoztak. Aki jó énekes volt és szeretett vagy akart énekelni, az a ház ajtajához húzódott és az asszonyokkal énekelt.

A II. világháború után a lelkész ment vigasztalni, virrasztani, amely rövid bibliai magyarázatból, imádkozásból és 1-2 énekből állt. A lelkész minden bejelentett halotthoz elment, ezzel csökkent a virrasztás korábbi hagyománya, jelentősége, majd kezd elmaradni, csak tiszteletből történő, részvétlátogatás történik.

A virrasztás az ősi időkben a halottól való félelem és tisztelet miatt történt, amely 1-2 napig is eltartott, azaz a temetés napjáig.

A temetés a halotti szertartásnak az a része, amely a koporsó lezárásával veszi kezdetét és a sír behantolásával, a sírhelyek elhelyezésével ér véget. Háznál, zárt koporsóban az udvarra vitték a halottat, itt egyházi szertartás és a halott búcsúztatása történt meg, majd kivitték a temetőbe. Erre korábban halottaskocsi szolgált, amely zárt, fekete lovas kocsi, hintó volt, ma pedig már gépkocsival történik a szállítás. Temetéskor a háztól a templomig, majd a templomtól a sírig tartott a gyászoló menet útja. A szekerek sorrendje: elsőnek a rektor és a pap szekere ment, majd a halottvivő kocsi, amelyet a hozzátartozók követek 3-4 szekéren, majd a többi gyászoló. Volt úgy, hogy 20-25 szekér ment a temetőbe.

Ha eladólány halt meg, felöltöztették menyasszonynak, azt lányok, legények fehér ruhában kísérték ki. A lányokat meghívták, nem mehetett mindenki. Ha kisgyermek halt meg, azt lányok vitték ki a temetőbe, akik a rokonságból kerültek ki.

Ma a gyülekezés és a szertartások a temetőben vannak, amely lehet egyházi vagy társadalmi. A sírásás a temetés napján történik, amelyet hívatásos sírásók, vagy a család jó barátai, ismerősei végeznek.

Szigorúan betartották, de ma is betartják a koporsó körülállásának rendjét, amelyben régen elsősorban az öröklésrend tükröződött. A ravatalozó épületnél történik a szertartás, itt hangzanak el a búcsúztatók., majd a halottat utolsó útjára kísérik ki, azaz a sírhoz. A sírnál, a sír fejénél a gyászoló özvegy vagy anya áll, a férfiak a sír jobb oldalán, a nők a baloldalon rokonsági fok szerint. Rövid búcsúztatás itt is történik. Elföldelést a sírásók végzik, szokásos a sírba rögöt vagy virágot dobni, korábban a koszorút is bedobták. A rokonság megvárja a sír felhantolását és a fejfa (lábfa) elhelyezését, a két fa közé drótot húznak, és ide akasztják fel a koszorúkat. Az egyházi és települési szokásoknak megfelelő harangszóval történik a temetkezés. Díszes temetésük a jómódúaknak volt, különleges esetek közé tartozik egy-egy pap vagy cigányprímás eltemetése. A híres prímás, Péva Pista temetésekor a volt zenekara és a községben hangszeren játszó az alábbi nótát húzták tiszteletére:

„Ha meghalok széles úton vigyetek
Babám kapuja előtt letegyetek
Nyissátok fel a koporsóm tetejét,
Had hullajtsa rám a babám könnyeit.”

De hasonlóan emlékezetesen búcsúztatták zenész társai Péva Miskát és az utóbbi évtized egyik legjobb prímását, Tóth Sándort is.

A halotti tor az elhunyt tiszteletére történő szertartás volt, amely a temetés napján, a temetést követően történt a halottas háznál, nyáron, az udvaron. Ez a szokás 150-200 évvel ezelőtt kötelező erejű volt, 1925-30 körül kezd kimenni a szokásból, mert többen nem fogadták el a meghívást, elmaradtak.

A régi, 17-18. sz-i temetkezésekről kevés feljegyzésünk van. Biharország nagy utazója és írója, K. Nagy Sándor idézett munkájában megemlíti a csónakból való temetkezést, amikor 30-40 hajóval kísérték utolsó útjára halottaikat, mert a temetőt csak így tudták megközelíteni. Az ún. lápi temetkezésről nem írt, pedig az egyedülállónak mondható, így azt ismertetem, régi öregek elmondása és lejegyzetelése után.⁶²

A lápi lakók temetkezése igen egyszerű és ősi jellegű volt. Aki meghalt, arról lehúztak minden ruhát, majd az ebben közreműködők áldomást ittak. Kerestek egy kiemelkedő nagy fát és annak a tövébe, Isten nevében elásták. Nem készítettek sírjelet, a sírhantot simára eldolgozták.

---

⁶² Barátosi L. Lajos: Lápi temetkezés, DMNA 1138.

Ennél korábban, amikor még sík víz volt minden, másként volt a temetés. Egy gyékény tutajra tették a halottat, és hosszú botokkal belökdösték a tutajt a nyílt, mély vízbe, ott aztán elmerítették. Volt olyan temetés is, akit fabödönbe vagy fakéregbe helyeztek el, sziksóval bekenték, majd így merítették el. Aki beteg volt, annak hozzátartozói napokon keresztül járta a szikest, összekotort 4-5 kg. sziksót, azt összekeverte ugyanannyi timsóval, mésszel és hamuval, s ha meghalt a beteg, ezt a keveréket belegyúrták sárga agyagba és ráházolták a halottra. Kiszemeltek egy vastag nyírfát, annak kergét 2 m. hosszan levágták, lenyúzták. A bekent halottat körülrakták náddal, kotúval és felgyújtották. Egy óráig tüzeltek körülötte, néhányszor megforgatták, amikor az agyag megpirult, lehűtötték és belecsomagolták a kéregbe, annak két végét erősen bekötötték, s tutajon bevitték a legmélyebb víz fölé, és ott beledobták. Nem zavarta halászatukat sem, mert nádszélbe dobták halottukat, ahol nem lehetett hálózni a nádtorzsok miatt. Halottaikat nem jelentették be hatósághoz, azokat sohasem kereste senki.

Komádiban jelenleg két temető van: a Major- (Új) és az Öreg vagy Faluvégesi temető.

A Major- (Új) temető nevét onnan nyerte, hogy a „város”-nak (Komádi mezőváros, hajdútelepülés volt) a gazdasági központja volt, a jelenlegi Új-, Major-temető melletti részen. Szájhagyomány szerint 1885-ben nyitották, és Tóth Dánielt temették elsőnek oda (a helybeli ref. egyház halotti anyakönyvi bejegyzése szerint). Ide temetkeztek a módosabb gazdák, a község teljes jogú polgárai.

A jelenlegi Faluvégesi temető Öregtemető néven ma is temetkezési helyül szolgál. Valamikor a XIX. sz. elején nyithatták. Keletkezése idejéről nincsen adatunk. Elsősorban a faluvégesi lakosság temetkezett ebbe a temetőbe.

Korábban, amikor még két település (Kis- és Nagykomádi) élte a maga életét, szintén két temető volt. Az egyik a mai központi 1. számú általános iskola udvara helyén. Ez a temető valamikor a XVIII. század végén szűnhetett meg. Elsősorban a kiskomádiak temetkezőhelye volt. A másik temető a mai Pernyészvég nyugati szélén fekvő dombon, az egykori nemesek kedvelt temetkezőhelye volt. Korhadó fejfáit idős adatközlőim még emlegették. A dombra, porladó csontdarabjaira még én is jól emlékszem. Természeti tényezők pusztításain túl erőszakos kezek tették a földdel egyenlővé a dombot. Az első világháború előtt bíraskodó Nagy P. István községfejlesztési terve keretében közmunkával, szekeres gazdákkal hordatta szét a dombot. A Nagy-, Fő utcát töltögette velük. A gazdák duzzogva tettek eleget a rendelkezésnek, mivel azt tartották, hogy „minek háborgatják őseik nyugalma, - nyugodjanak békességben”. A megjegyzésekből nyugtalanságot keltő nyílt perpatvar támadt. Akkor abba is hagyták a temetődomb széthordását - csak 1938-ban számolták fel véglegesen.

A település családneveinek azonossága gyakran megkülönböztetést igényelt. Ennek érdekében megkülönböztető jelzőkkel, gúnynevekkel különböztették meg az azonos neveket viselőket, amely nem volt sértő, talán ma sem az. Dr. Molnár Balázs feljegyezte ezeket, amelyeket mi kiegészítünk napjaink megkülönböztetéseivel.

Balogh családi nevet megkülönböztetik - huszár, kutyás, csikós, terezsza előnevekkel, Bere - csukjás, veres, Bíró - Puci, Bujdosót - kukus, keserű, szürkelovas, lencsés, kardos, hívó, Csongrádi - libász, pinándi, sinór, dobsa, Farkas - rondó, Fekete - kurja, kontor, srét, leányasszony, Házi - dögész, Kolozsvári - gönci, göni, szöröshátú, szőke, Kovács - guba, bagós, tüzelős, rezi, Kóti - ember, kalapos, malmos, Krucsó - libuc, kákán, süket, huszár, Mészáros - rondi, Nagy (K. Nagy)- temérdek, tarkakezü, szitás, szeredás, pipás, pálinkás, szurkos, kormos, fabocskor, görbelábú, óstik, lekvár, varjú, zsíros, csurnyik, malik, bajusszas, Papp (Pap) - penckó, disznós, Pál - tökfő, Pálfi - bögyöri, kurátor, lidi, deák, dorcsik, titi,

sonkolyos, uristen, pösze, gulyás, Polgár - gönci, pipás, gerenda, Puskás - fikfok, kásás, lesi, Seprenyi - pihés, Szabó - cufann, kacsakezű, trippon, szubi (ujabban poggyász), lilium, féltökű, Széll (Szél) - pulicka, rézcsat, pikó, veres, Szilágyi - burgondi, Szücs - pongrác, gúnár, cina, kutrica, verbung, pecsenyész, túri, Takács - hebri, Tarsoly - zsandár, leszékur, tepsis, snájder, gedeon, suszter, Tóth - szukály, fugyi, cukli, cigány, tímár, Varga - vésztoi (dögös), tokjó, legelőirtó.

Szent Iván-napi tűzgrás: a nyári napforduló napján, június 24-én gyújtott tűznek és annak átugrásának mágikus jelentőséget tulajdonítottak. A tüzet gallyakból, szalmából rakták, illatos növényeket és virágokat dobnak rá, sőt egyes helyeken gyümölcsöt is sütöttek benne és azt szétosztották, elfogyasztották.

Szüreti felvonulás és mulatság. A munkához kapcsolódó vigasságok közé tartozik, elsősorban a szőlőműveléssel foglalkozó területeken, de elterjedt más településeken is. Rendszerint ünnepélyes, lovas kocsikkal és zenélő-éneklő fiatalokkal, lovasokkal történő felvonulást bál, táncmulatság követi.

Elsőként 1925-ben tartottak községünkben szüreti bált, majd pedig a rendszerváltást követően próbálták e szép hagyományt ismét feleleveníteni, sikerrel. A fiatalok és idősebbek is nagy lelkesedéssel vesznek részt a rendezvényen, szép műsort mutatnak be.

Betlehemezés, kántálás, csillagolás. Az élő szereplőkkel történő betlehemes játék tömör vázlata az, hogy József és Mária szállást keres, de a gazdagok nem adnak nekik, így az istállóba kényszerülnek, majd az angyalok a pásztorokat, az újszülött Jézushoz küldik és ajándékot adnak át neki. A játék főszereplője a süket pásztor, akinek tréfás mondásai jókedvre deríti a közönséget, majd adománykéréssel zárul, de közben zenélnek, énekelnek, táncolnak.

A községben a 18. sz. végén a szakmát tanuló inasok hozták be a környező városokból - Várad, Szalonta, Debrecen - ezt a szokást és kb. 1930-ig nyoma van a betlehemezésnek. Pl. Kondor Viktor asztalosinas játszotta és betanította a betlehemes előadást és sokáig az ő vezetésével mentek karácsony estéjén házról-házra.

A kántálás pedig ünnepek előestéjén - nálunk karácsony estéjén - csoportos éneklést, köszöntést és jókívánságadást jelentett. Fiatalok, különösen a szegények jártak kántálni, csoportosan. Az 1860-as években kezdődhetett és 1928-30 körül szűnt meg.

Nagyon érdekes lehetett az ősztendő estéjén végzett „csillagolás”. A fiatalok szép fehér ruhába öltöztek fel, ruhájukon és kezükben csillagot tartottak, s a házba bekopogtak az alábbi szavak kíséretében: „jó estét, szabad-e csillaggal bejönni?” Természetesen beengedték őket, akik sok jót, szerencsét és egészséget kívántak a ház népének. Megkínálták őket, megköszönték a jókívánságokat és indultak tovább a csillagolók. Pápa János csizmadia mestert keresték fel négyen, köztük egy jó énekes, Révai Sándor.

15. A bocskor.⁶³ Legkezdetlegesebb lábbelink a „bocskor”, amely rendszeren egyetlen darab bőrből készül. Elsősorban a talpat, a talp szélét és a lábujjakat védi. Ha a talpa kilyukad, „ták”-ot, foltot tesznek belé. A fekete-körösvölgyi bocskor egyenesen tákkal ellátva készül, amelyet a talp és a sarok alá varrnak fel. A bocskor orrát, két szélét hasított szíjjal húzzák össze,

---

⁶³ dr. Molnár Balázs: Bocskor, kézirat, NMNA 13584.

kötözik a lábfőhöz. A bocskor a gyalogos ember ősi lábbelije, amely Kelet-Európában azért tudott máig fennmaradni, mert minden lábbeli közt a legkönnyebb és bárki olcsón és könnyűszerrel el tudja magának készíteni. Még kikészített bőr sem okvetlenül szükséges hozzá, kanászaink olykor disznóbőrből fűzik.

Amikor Györffy István megfogalmazta fentebbi sorait, már lényegében rendelkezésre állott a Néprajzi Múzeum mai bocskorainak nagyobb része. Olyan bocskor, amely Györffy István fogalmazását módosítaná halála óta sem került a Múzeum gyűjteményébe.

A magyarországi múzeumok nagyobb része őriz bocskort, és a hozzátartozó feljegyzések felvilágosítanak a bocskorra vonatkozó fontosabb adatokról: miből készült, ki készítette, ki- és mikor viselte? Feldolgozások arról is megemlékeznek, hogy a régi világban a vargák, csizmadiák munkájának melléktermékei lehettek.

A rendelkezésre álló emlékek, feljegyzések kevésnek és főként nem megnyugtatónak bizonyultak a bocskor életrajza helyes ismeretéhez.

Munkatársaim körében az 1950-60. év közötti időszakban többször felmerült a bocskor-, a bocskorviselőt minél többoldalú helyes adatbegyűjtése igénye és az utókor számára való megörökítése.

Ilyen előzmények után gyermekkori emlékeim és későbbi tapasztalataim alapján szülőfalum - Komádi (Bihar megye) - olyan adatközlőjét kerestem fel, akinek elődeiről is tudtam, hogy készítettek és viseltek is bocskort. Adatközlőm is rendszeresen fűzött egy-egy pár bocskort a maga, komái és azok számára, akik hozzá fordultak.

Mivel megfelelő avas csizmaszárhoz nem juthattam hozzá, 1960 szeptemberében egy pár birgerli csizmával állítottam be régi ismerősömhöz, aki a csizmára tekintve a bizalmatlanság bizonyos mérvű árnyalatával fogadott.

- Nem jó, Lajos bácsi? Érdeklődtem közömbösen. Lajos bácsi jobb kezével - természetes mozdulattal - bal szemöldöke felé billentette sapkáját s ujjával pizkálgatta őszülő hajszálait: emelt hangon - de nagy nyugalommal mondotta - „jó-jó, de nem kár érte?” - hát, csak ilyet szerezhettem.

Rövid beszélgetés közben kereste a bicskáját, de a bicskájával nyomban a kaszakövet is hozta. A kaszakő végét a kancsóból egy kis vízzel lelöttyintette, megfente bicskáját, sámlit húzott maga alá, a pár birgerlit maga mellé tette és kezdte a bocskor készítést.

Hogyan készül el a bocskor? Próbáljuk nyomon követni: a bocskor készítő, adatközlő a csizmaszár szegését megbontja, a szarát a fejről levágja s a levágott csizmaszarát két térdére teregeti, meghúzgálja, simogatja és érdeklődésemre: megfelel? - derűsen közli, hogy jó bocskor lesz belőle.

A tornácon lévő asztalra fekteti a lebontott csizmaszár bőrét, fedőt kér Vilma nénitől, feleségétől, aki az ételhordó (kandli) fedőjét emeli le. Lajos bácsi megpróbálja a fedőt. Bicskája hegyével körül cirkalmazza, de alkalmatlannak - nagynak - találja. Azon nyomban másik fedőt emel le Vilma néni és odanyújtja - ez már igen! Egyből alkalmasnak találja Lajos bácsi.

A fedő széle mentén félkörívben kivágja, kiszabja a bocskor fejét. Vilma néni közreműködésével a kiszabott fejrészről egyenesen végigvágja a bőrt. Kialakul a bocskor széle, oldala. A maradék bőr vastagabb részéből 8-10 mm. széles szíjat, bocskorszíjat hasít.

Kopogtatásra, kutyaugatásra, bekiáltó szóra Vilma néni az utcakapuhoz siet és levéllel tér vissza. Lajos bácsi természetes belső izgalommal a tornácajtón belül várja. „Lajos, levelet hozott a posta” - mondja és átnyújtja a levelet a tornác ajtón belül álló Lajos bácsinak. Lajos

bácsi félhangosan, inkább magában aggodalommal olvassa - hü, hm - felsóhajt. Visszaül félbehagyott munkájához: kézbe veszi pipáját, pipaszurkálójával lekaparja pipája falára tapadt illatos pernyét, a bagót, amelyet pipájából markába ver, ujjával összemorzsolja és az összemorzsolts bagót bal felől beteszi, hogy bódítsa, csillapítsa felizgatott idegszárait.

Pár perc múlva - feledni próbálja a történeteket - folytatja munkáját, a kiszabott bocskorbőrt maga elé húzott hokedlira fekteti és a bőr szélétől - bőr szélére merőlegesen - 5-6 mm-re, kb. 2 cm. távolságra 8-10 mm. hosszúságú lyukat vág hidegvágójával. Veszi a hasított bocskorszíjat, meghúzgálja. Megvizsgálja, hogy nem ereszt-e nincs-e benne repedt, avas rész, ami alkalmatlanná tenné szerepére, a bocskor formája állandó biztosítására.

Megfelelőnek találja, kétrét hajtva a bocskor hosszában méri: elég lesz. Igen, kézbe veszi enyhén tompa végű, kerek szűrővasát, amelynek segítségével tágítja a metszett lyukat és tágító szűrőja nyomában, ha szükséges, annak segítségével, színével kifelé fűzi a bocskor szíjat. A félkörívre szabott bocskor fejet körülfüzi, a bocskorszíz mindkét végét meghúzza: kialakul a bocskor kerek orra. A fémszűrő segítségével a bocskor oldala szélébe hasított lyukba bujtatja a bocskor szíjat. Amikor a szíjat az utolsó lyukba is behúzza, amely a saroktól 5-7 cm. távolságra van, a szíz végét könnyen meghúzz, a bocskor oldal széle enyhe hullámot vet. Az utolsó lyuk mögött a szíjat - a bocskor orra felől nézve - 70-80 fokos szögben félig bemetszi, „akadót, sarkantyút” formál, hogy a szíz ne csússzék, tartsa a bocskor formáját. 7-8 mm. kivételével a szíz végét lemetszi. Valamikor nem metszették le, hanem a szíz végétől kb. 1 cm. távolságra a szíz közepét bemetszették, amelyhez azonos módon bemetszett hosszabb szíjat toldottak hurkosan.

A bocskor egyenes hátsó végénél három helyen, középen és a két sarkon a bőr szélétől 8-10 mm. távolságra 10-15 mm-es átmérőjű lyukat vág bicskájával. A lyukakba kender spárgát húz, és annak segítségével összehúzza s kialakul a spárgával összehúzott, félig zárt bocskor saru. A három ágból sodrott spárgával lábfejhez erősíti a bocskort.

Az utóbbi évtizedekben csak a bocskor végén, a két sarkon lévő lyukba, a fülbe húzták a kender spárgát, és úgy kötötték a lábfejre. Korábban mind a három lyukat használták s úgy zárt sarok alakult ki.

Pár óra alatt elkészült a fűzött bocskor. Nem nehéz munka, mégis elfárad az ember - mondja készítője. Most már jól esik a pipa füstje. Veszi pipáját, dohányzacskóját, megtömi pipáját és rágyújt. A pipa füstje, a dohány íze, a fáradság feledtetője.

Valóban, amint pár perc múlva kifűjta magát Lajos bácsi, megeredt a nyelve: „tudod fiam, amikor tengeri szedni mentünk, osztán ránk jött a ..., behúzódtunk a tengeri második-harmadik sorába, lekucorodtunk, és amikor megkönnyebbültünk, laboda levéllel kitöröltük, felhúztuk, megkötöttük a gatyát... fordultunk jobbra, fordultunk balra, hát sehol semmi. Ejnye, hát ...! S akkor jöttünk rá, hogy a tatján van. Két-három laboda levéllel letöröltük és mentünk tovább.”

Nem hallgatott Vilma néni se: „bizony jó volt e (a bocskorra tekintett), úgy ment az ember a tarlón, mintha semmi sem lett volna a lábán, oszt a tarló nem szúrta. Nem lépett a bocskorban az ember a tarlón - folytatta Vilma néni - hanem olyan csúszó mozdulatokkal tette az egyiket (tudniillik a lábát) az ember a másik után... sih, suh... szólt a tarló az ember lába alatt.”

Lyánykoromban jókor felkeltünk, mentünk a kúthoz mosdani - húztam a bocskorom, sóhajtottam, álmos voltam. „Halljátok lyányok, hogy sóhajt a bocskorom, nem aludta ki magát”.

Fent maradt, hogy „sóhajt, mint Fodor Vilma bocskora”. Csak mondta, mondta Vilma néni... egyszer csak emelt hangon rászól Lajos bácsi: hallgass má’! Maga csak ne szóljon, tudja, hogy

„Én tartottam, kend fúrta,
Mindig jól ment a munka”

vágta rá rímbe Vilma néni. Szóközben még az is kibuggyant belőle:

„Itt a pipám, meg a zacskó,
Megtalálja a tömlőctartó”.

Nem idézem tovább a régi öregek bölcs mondásait, amelyek nagy igazságot takargattak.

Elkészült a bocskor. Másnap - még azon gyűjtőutam alkalmával - Váncsodra utaztam, ahol a pipázó magyarok régi szokásai még meglévő anyagából rögzítettem néhány emléket. Beszélgetés közben hátizsákomból előkerült a Komádiban gyűjtött „sinkó és tukó” és a pár bocskor. A jelenlévő öregek, adatközlők egyike felemlgette, amíg édesanyja élt, ő is olyat viselt (sinkóra-tukóra és bocskorra mutatott) nyáron. Bocskora is volt, jól érezte magát benne, egyik szó a másikat addig követte, amíg tukóba nem búj, a sinkót is magára húzta, még a bocskort is felkötötte. Szívesen benne maradt volna, de levetette. A tárgyakat a Néprajzi Múzeumba hoztam, hogy parasztságunk kultúrája pusztuló emlékeiből valamit az utókor számára őrizzen... (Szinte szószerinti a leírás.)

16. Tűzgyújtás taplóval.⁶⁴ A tűzkeltés, a tűzgerjesztés emberi beavatkozás ősi, primitív módja, amelynek több formája ismeretes. Ezek közül egy fejlettebb formát ismertetek, amely a Sárreuten ismert és alkalmazott volt. Azért fejlettebb, mert ez már bizonyos eszközök, készségek alkalmazását igényli. A Néprajzi Lexikon ennek keretében, s ezen egy helyen említi fel dr. Molnár Balázs írását, gyűjtését.⁶⁵ Ezért bátorkodtam „a mellőzött néprajzkutató” jelzővel illetni, mivel több tárgykörben az idézett műveknél korábbi gyűjtései és írásai léteznek, amit mások ügyesen felhasználtak saját nevük alatt...

A tűzgyújtás különböző vidékeken különbözőképpen történt: két fadarab vertikális, horizontális és centrális irányú összedörzsölésével, acéllal vagy kovával, pattintással vagy csiholással. Nem is oly rég, a pásztorok, erdőt-mezőt járó embereken túl, a háztartásban is acéllal, kovával csiholtak tüzet, tehát nem hiányozhatott ez a tűzszerszámkésztség a pásztorok tarisznyájából, az egyszerű emberek zsebéből, az urak zacskójából. Bunyitay tudós főpap-történészről is leírták azt, hogy ha terepszemlén volt, nem hiányzott tarisznyájából az acél-kova-tapló tűzszerszám, amivel pipára gyújthatott.

A tűzgyújtás, a tűzgerjesztés tiszte ősi soron a férfiakat illette, az erre vonatkozó adatokat is ők mondták el. Gyűjtő-anyagként a taplót, meg a gyékénynek vagy ürömmnek bolyhos virágát, a páklyát használták. A magyar taplót még a múlt században is nagy mennyiségben szállították külföldre. A nyers taplót ki kellett készíteni, hogy csiholás közben könnyen, gyorsan szikrát fogva könnyen izzásba jöjjön. Égető anyagként a Sárreuten régebben csak a buzogányfejet, később a fákon nőtt gombát használták. A taplókészítés nem nehéz, csak anyag kell hozzá. A buzogány novemberben érik, akkor kell megszedsni, de a száraz, kerek gomba a diófáról bármikor leszedhető. Lúgot készítettek, kb. egy liternyi tengeri csutka pernyéjét másfél liter vízbe öntötték és azt három óráig főzték, megkavargatva. A kocsányáról lefejtett buzogányt arasznyi széles edénybe tették, a forró pernye-levet ruhán keresztül rászűrték, jó erősen összekavarták, és forralták, majd lefedve hűlni hagyták. Másnap, kb. 24 óra múltán, kis gumókba csavarták és száradni hagyták, s ekkor már használható is.

⁶⁴ Molnár Balázs: Tűzgerjesztés taplóval, Néprajzi Értesítő, 1943. 34. Évf., 118-121. old.

⁶⁵ Magyar Néprajzi Lexikon, főszerkesztő Ortutay Gyula, Budapest, 1982., V. kötet, 394. old.

A kovára nehéz volt szert tenni. Aszerint, hogy milyen volt, többfélét ismertek és használtak: sziki-, ugar-, malomkő-kovát. A sziki legelőn talált és az ugar-kova volt a legalkalmasabb, mert ezek olyan kemények, mint a szikla. A malomkő-kova parázs, omlék, világosabb szikrát hajt.

A komádi öreg Szabó Lajos régi pákászivadék, kerülő és kosárkötő, tűzgyújtó készségét - nyelven bőrtokban lévő kovakő, tapló - mindig a zsebében hordta és a néprajzgyűjtő kérésére elővette, pipára gyújtott, azaz tüzet gerjesztett. Széken ülve kiveri pipáját, jobb zsebéből előhúzott a dohánytartó kostök zacskóból frissen tölti meg. Bal zsebéből elővette készségét. A két kovát kivette tokjából (az egyik malomkő-kova), az egyiket, ezt, gyengén ökölbe szorított balkeze mutatóujjára fektette. Rá 2-3 csipetnyi taplót (máskor kevesebbet, akkor a biztonság, a bemutatás kedvéért többet) szorít hüvelykujjával. A másik kovát jobb kézbevéve vertikális irányú mozdulattal kettőt-hármat csihol, és már sercegni, füstölögni kezd a tapló, amelyből egy csipetnyit horizontális irányban csóválja, míg nem az erősen izzani, füstölögni kezd, majd a pipájába, dohányára helyezi, szívogatja és a pipa dohányja meggyulladt, az Öreg elkezdhet pipázni.

A gyűjtő bejárta a Kissárrét zegit-zugát, sok öreg zsadányi, harsányi, geszti, furtai, komádi, stb. öreg pásztorral, pákással találkozott és felemlgették neki a régmúlt időket, a tűzgyújtásról is sokat beszéltek, de hogy hogyan gyújtanak vele pipára, az öreg Szabó Lajoson kívül nem akadt más, aki megmutatta volna.

A későbbi időben az egyik kovát acéllal cserélték fel, ezzel csiholtak, a dohánytartó kostök zacskót is sok esetben már harisnyával cserélték fel. Lassan kezd feledésbe menni a tűzgerjesztés e technikája: a technika fejlődésével a gyufa, az öngyújtó elfeledteti a kova-acél-tapló tűzszerszámokat.

17. A gyékényhámról.⁶⁶ Komádi egyike azon településeknek, ahol az állattartás volt az uralkodó gazdálkodási forma, s ezt csak későn váltotta fel a földművelés. Ennek oka természetföldrajzi volt: a hatalmas láp- és rétvilág, ahol csak és leginkább állattartással foglalkozott a lakosság. Mindenféle takarmányt rendre vágtak, forgatva szárították és a jól kiszáradt takarmányt, szénát gyűjtötték, csirkézték, rudasba rakták, boglyába hordták vagy vontatták.

A vontatás egyik eszköze volt a gyékényhám, amit az adatközlők 1889-ben maguk is láttak, készítettek (G. Polgár János, Simándi Béla, Seprenyi Balázs). Alapanyaga adva volt, csak le kellett vágni, gondosan megszáritani és őrizni a következő évi munkákig. A gondosabb gazda télen 2-3 hámot megfont, megsodort és a réti kaszálás idején kivitte a tanyájára. Voltak olyan gazdák is - a Mester, a Seprenyi család - akik a tanyán fonták meg a gyékényhámot. Az elkészült hámot a lóra tették és kisefára akasztották. A kisefa karikájába másfél-kétféle méteres vontatóláncot akasztottak, amelynek a végére nagy vaskarikát tettek. Egy rudashordó rudat a kisboglya, a rudas alá dugtak, a rudast kötéllal a rúdhoz erősítették és a rudashordó rúd végére akasztották a kisefa karikájába húzott hosszabbító lánc karikáját és úgy vontatták. Kérdésként felvetődhet, hogy a gyékény nem szakadt el? Csak ritkán történhetett, mert mindez a gyékény anyagától, a hámkészítéstől, a gazdától és a lótól függött. Ügyeltek arra, hogy jó anyagból, jó szerszámot készítsenek: a rendesen elkészített hám egy idényt kibírt, a következő évre pedig újat készítettek. Alapanyagként legjobban a liliomsás felelt meg, ezt tapasztalták ki a komádi gazdák. Ha mégis elszakadt a hám, volt másik, volt tartalék.

---

⁶⁶ Dr. Molnár Balázs: A gyékényhám Komádiban, Ethnographia, 1966., 77. évf., 1. szám, 118-125. old.

Az elkészülés munkamenete vázlatosan az alábbi. A gyékény a szénakazal mellett leszívul, meggyengül, hogy dolgozni lehessen vele. A hámkészítő paraszti gazdák a hónuk alá vették a néhány kéve gyékényt és a konyhába vitték. Az egyik személy két fél marék gyékényt markába vett és két ágra fonni kezdte, míg a másik a gyékény végét tartotta. A harmadik személy is segített a tartásban, illetve gyékénypótlást adott a fonónak. E vastagabb, erősebb fonás lesz a hám húzója. Időközben egy gyenge fél marék gyékényből pedig megfonták, sodorták a nyakpántot és a hátpántot. Amikor elkészül próbálják, nyújtják, idomítják és hozzáfonják a nyak- és hátpántot. A húzóhám két végét egyenlő hosszúságúra és elvékonyítva istrángnak fonták meg, majd a hámfa végére csavarták, figyelve arra, hogy egyenlően húz-e a két szár. A fonás közben kinyúló csonkokat metszőollóval vágják le, majd pedig szemrevételezik az elkészült munkát, amely a Néprajzi Múzeumba került be, ott megtekinthető.

18. A községi építkezésekről. A lápi építkezés a föld alá. Egyedülálló dokumentum alapján⁶⁷, nehezen fellélt, eddig sehol sem ismertetett építkezési módot jegyzek le.

A lápi kultúra első építkezése a nádra támaszkodott. Egy-egy nagyobb szigeten, amely 3-4 km-es körzetben ősnádasokkal, vízzel és ingovánnyal volt körülvéve, ahová csak az őslakó nomádok: halászok, vadászok, rákászok, csikászok és pákászok ismerték a bejáró utat, zsombékról (vagy ahogyan azt ők nevezték zsombókról) zsombékra lépegetve lehetett bejutni. Ezek az Ősnádasok hasonlóak voltak az afrikai bambusz erdőkhez, anyagukkal és magas növésükkel, amennyiben vastagságuk átmérője töben elérte a 2-3 cm-t, hossza pedig a 4-6 m-t. Szívóosságuk igen erős volt, 2-3 m. magasságig pusztá kézzel meghajtani nemigen lehetett. Éppen ezért: gunyhó (kunyhó), putri - vagy ahogy azt annak idején kedveskedő szójárással ők mondták - „lakhandli” építésére elsőrendűen bevált.

Építkeztek belőle 2-2,5 m. mélységig föld alá - ahol nem volt talajvízszivárgás -, 3 m-ig is, domboldalakra és dombtetőkre. Ezeknek a lakhandliknak a belvilága kétféle volt: vagy kerek alapú, vagy négyszögű.

Elkészítése úgy történt, hogy a domb tetejét 2 m-ig simára lehordták, utána kimérték reá egy 2x3 m-es téglalapot.

Ezt a területet lemélyítették 2 m-re. A földet egyenletesen kihányták a 4 oldalra. Amikor ez megvolt, kitermelték hozzá a nádat, kb. 80-100 kévét, utána megásták az alapot a nád részére., a 2x3 m-es területen belül, köralakban, 30 cm. szélességben és mélységben, ide beleállították a megválasztott vastagságú és hosszú nádat, azt körül földelték és fabunkóval megdöngölték.

Ennek elkészülte után, a földtől 60 cm. távontként, sárga fűzfavesszővel 3 soron, erősen befönték. Amikor ez így elkészült, kívül-belül jól betapasztották mohával jól összegyúrt sárral. Megszáradás után megtömték úgy a nádfonatot, mint a körülötte lévő hézagot száraz avarral, nádtörmelékkel, majd a felső részét leöntötték halolajjal vagy faggyúval, utána begyújtották. Kihűlés után a pernyét, hamut kiszedve, vékonyan agyagba keverve, kívül-belül rákenték a kiégett falra. Megszáradás után a most már kész és beköltözhető „lakhandli” üres külső térfelületét, az előzőleg kihányt földdel betömték, ledöngölték.

Az így elkészített lakásra most már egy vízmentes elzárót csináltak, amelynek elkészülte után az beköltözhetővé vált. A záróretesz állt egy gomba alakú kalapból (agyagból), amit eltávozás esetén, nem annyira a rablók elleni védekezés miatt, mint inkább az esők és a vadak elleni védekezés végett csináltak.

---

⁶⁷ Barátosi L. Lajos: Komádi lápi-építkezése a XIII-ik századig, DMNA 1138.

Lápi építkezés föld felett.

Patics-fal első formulája.

A lóp lakói is kezdtek idővel igényesek lenni és a föld alól a szabad levegőre jönni. Építkezésük még mindig primitív, de már némi igényességet mutat. Lakásuk külseje egy szénaboglyára vagy a szalmakazalra emlékeztet.

A boglya-lakás még elég primitív. Alakja és alapja még a régi, elsődleges építkezés „lakhandli”-jára emlékeztet, a föld mélyébe épített „méhkas” lakás, azzal a különbséggel, hogy rendes, boltíves kijárója volt.

Teteje gömbölyű és elől-hátul, egy-egy 25-30 cm. átmérőjű, kerek, világító ablakkal volt ellátva. Ez kiscsaládos vagy gyermektelen pár lakása volt, fűzfavesszővel befert nádból készült, kívül-belül vastagon sárral betapasztva. Nagyobb család vagy két kisebb, közös lakást épített, amit középen nádpatics választott el egymástól. Kijárata a két végén volt, de a közepén is volt egy átjáró ajtó. A kazal-lakás mind a két végén volt 2-2 kerek, világító ablak. A lakás alja nádpallóval volt lerakva 30-40 cm. vastagon, ami fűzfa kampókkal volt lefogva.

Ezt a padlószerűséget leszórták szalma és széna törekkkel, amit ők „murvá”-nak neveztek. A szoba közepén agyagból „padkát”, vagy ahogy ők mondták „tűzpadot” csináltak. Télen ezen főztek és ezzel melegítettek. Nyáron a szabadban tüzeltek, szolgafára akasztott bográcsban.

A tűzpad biztosítva volt kétrendbelien is tűzveszély ellen: az égő hely 15 cm. mélyen volt, alul, a lábnál a pad 10 cm. mély és 20 cm. széles árokkal volt körülvéve. Az esetleges kieső parázs is ide gurult le és itt elhamvadt.

Legeltetésük területén több kisebb-nagyobb pihenő „gunyhó”-t építettek, aszerint, hogy egyedül vagy társasan legeltettek. Távozáskor, ha messzebb mentek, ezeket felégették, abból a gondolatból kiindulva: mindenki építsen magának!

A Patics-fal második formula.

Mielőtt az építkezés magasabb fejlődését bemutatnám, be kell mutatnom a nomádok „kaliba” vagy „kalyiba” építkezését.

A kaliba úgy épült, hogy száraz, vízjárás nélküli területen, olyan helyen, ahol 1-2 fa volt annak árnyékában vagy annak közelében, kimérték 3x2 m-t és azt 1 m. mélyre kiásták. A földet a hosszabb oldal felére kihányták.

Amikor ezzel végeztek, kerestek három db. 3 m-es ágas fát és azt a kiásott gödör közepén leásták, egyenlő távolságra. Erre fektettek egy 5 m. hosszú egyenes fát úgy, hogy az a gödör szélétől, mind a két oldalon 1-1 m-re kiállt. Majd a jó előre megszedett 150-200 kéve 4-5 m-es nádat reá rakták.

Ezt megelőzően, a gödör mind a két felén, 5-5 db. tároló, tartó gerendát helyeztek el, a felső gerendától a gödör széléig. Erre jöttek keresztbe a gyűrűs-fűz és mogyoró vesszők, 30-40 cm-re egymástól, majd teljes hosszban reá a nádkévék. Egy sor bugával felfelé, egy sor meg lefelé, mind a két oldalon, utána jól megkötözve folyondárral, iszalaggal, komló vagy vadszeder indával. Ahol tudtak drótot szerezni, dróttal.

Ezeket a lakásokat „félígöldház”-nak nevezték. Épültek ilyen lakások félgömbölyű tetővel is, ezeknek a hátulja csapott volt, másfél méter a végen kivágva a falából, itt tartották a mezei munka szerszámaikat és ide húzódtak a nyári hirtelen zivatarok elől.

Ezeket a vízközi, nagyobb szárazulatokra épített „szárdék”-okat, kunyhókat, lakhandlikat, majd a földből, nádból épített, immár állandó jellegű lakásokat, a nomád életet és az élet minden terhét átélte, a csavargást szívből-lélekből megunt, s az időjárások minden terhét, csapását átélte és csendes otthonra vágyó emberek alkották meg, néha-néha sok csalódás, betegség és lelkifájdalom után.

Az első ház, ha ezt annak lehet mondani, egyszerű nádfalból, egyoldalú tetővel épült, úgynevezett patics-falból, egy-két osztással.

Az egyosztású is, a kétosztású is féltetővel épült elől-hátul 3-3 ágasfára támaszkodva. Ez úgy készült, hogy a sima felületű földön 3x4 m-es alapot ástak ki 60 cm. mélyre és 40 cm. szélesre. Ebbe állították bele a nádkévéket, szorosan egymás mellé, ezután a földet fabunkóval, két oldalt jól leverték a nád mellé, miáltal az szorosan megállott.

A patics falhoz a nádkévéket 2 m. magasságban elvágták és úgy rakták a földbe, hogy egy vastagabb és egy vékonyabb végét fordították össze, miáltal az egyenletes vastag falat adott.

Amikor a tapasztás megszáradt, kivágták az ajtó- és ablakréseket. Világítás céljára vékonyra kifeszített és fakeretre felszegezett „disznóhólyagot” használtak nyáron, télen ezt beborították egy deszkalappal. Belső mennyezetük nem volt, azt csak egy évszázaddal később csinálták. A füst szabadon járt ki, egy tetőoromba ágyazott 50x50 cm-es nyíláson, deszkakéményen. A lakás kétosztású volt: szoba és konyha vagy kamra. Mérete 4x3 m. szoba, 2x3 m. konyha.

A lakás berendezése:

Szoba: fekvőhelyek nádból, búbos kemence, durván faragott asztal, zsombék ülőkékkel (6 db.), ruhás láda, tálas láda.

Konyha vagy kamra: fűtő lyuk a búboson, 4 fiókos terménytartó láda, padka-főző tűzhely, szerszámos láda, ablakok, ajtók. Ablakok mérete 30x50 cm., ajtó 150x60 cm.

A konyha ajtaja a szobából nyílt, de volt olyan is, amelynek ajtaja a pitar- (pitvar-)ól nyílt, ennek kamra vagy kamara volt a neve. A kamara volt az élelem tartója, a gazdának és a jószágnak egyaránt, ezért azt „szuszék”-nak, meg „hombár”-nak is mondták. De ott volt a szerszámtartó „Bodon” is. A család egy tagja mindig a szerszámos ládán aludt, mert a lép lakójának ebben volt minden vagyona. Ha a szerszámot ellopták, ilyen akkor is megtörtént, megbénult minden munkája a volt tulajdonosnak.

Márpedig a lápon ez mindennapi eset volt. Legtöbbször a pákászok loptak, a macskán még ma is rajta maradt, hogy „pákász” és „pákosztos”. A múltban a tolvajlást, lopkodást a Bíróságon is pákász és pákosztosságnak mondták.

A legtöbb háznak nem volt mennyezete. A mennyezet berakására az idő viszontagsága és a néha hosszan tartó tél tanította meg a lép lakóit. De valószínűbbnek látszik az, hogy kóbor cigányok vagy a láplakókhoz ragadt barkácsolók tanították erre.

Az első mennyezetet „cigánymennyezetnek” mondták, a rúdra csavart sáros szalmáról, ami úgy készült, hogy egy 5 cm. vastag, 1 m. hosszú rúdra zsúpszalmát tekertek, amit előzőleg híg agyaggal bekentek, a göngyöleg végén 5-5 cm-t elhagyva.

Ezután a falra reá rakták a derékszögűre bevéselt „stukatúr”-tartó gerendákat. Amikor ez megvolt, szorosan egymás mellé felrakták a göngyöleget.

Amikor egy helyiség így be van rakva, reá hordják a vastagra meggyúrt agyagot és azt egyenletesen elkenik 3-4 ujjnyi vastagon, úgy a padláson, mint a szoba felőli mennyezetén. Ha ez megszárad, egy 3x4 m-es területen 50-60 q. gabonát lehet tárolni. Ez mindenkor a tartó

gerendák erősségétől függ. A lakásnak mindenkor csak az első része stukatúros, a második szabad.

Nádból formált és agyaggal bevont tölcser van a tetőbe beépítve, a tűzpad fölé, ezen megy ki a füst. A kéményszerű fonat a tetőn kívül áll, 30-40 cm-re. Négy erős faszeggel van a tetőhöz erősítve.

Patics-fal harmadik formula.

A föld feletti építkezés magasabb népi és szakmai kultúráját mutatja a nádkötéses fal, amelynek több használati formáját ismerjük (félpatics). De úgy is mondták, hogy paticskötéses vert fal. Ezek az alábbiak:

A/ amikor 50 cm. döngölt falra körül fektetnek 10 cm. vastag nádréteget és arra vernek újra 50 cm. agyagfalat. Ez így megy a kívánt magasságig

B/ egy sor lapos kévét beásnak a fundamentumba, 40 cm. szélességbe és feldöngölik mellette a falat 50 cm-re. Ekkor a nádkévét megtörik a fal túlsó széléig és újra döngölnék rá 50 cm. agyagot, ezután a kévét visszahajtják és ismét vernek rá 50 cm. agyagot Ez így megy a kívánt magasságig, s ezt a kötést egy m-ként alkalmazzák

C/ valamennyi vert falú háznál a sarokkötést is náddal csinálták

Az A-B-C-vel jelzett félpatics építésű házaknál már nem alkalmazzák a lakás közepébe beépített 3 db. ágas-végű tetőtartó oszlopot. Rendes gerendás tető épült, falba vésett kéménnyel.

A 13. sz-beli építkezés már mérföldes csizmával rohan egy kényelmesebb lakóház, egy kényelmesebb és boldogabb lakberendezés felé.

A fatetős, gerendás házakon, ún. „kakas-ülős” szerkezet volt. Ezek külseje vagy náddal vagy szalmával fedett volt. A fagerendás mennyezetre vesszőből font és mind a két részt fűtő tűzpadka füstjét kivivő, betapasztott kémény volt.

Barátosi leírta azt, amit az akkori Komádiak elmondtak neki. Akkor azok a személyek nagyon idősök voltak, köztük 98 éves is akadt, aki az édesapjától, nagyapjától hallotta ezen építési módokat és egyéb népeletet jellemzőket is, amelyeket sok esetben közlök, de nem tudok hitelesebb forrásra hivatkozni. Egy nagyéletű személy sokakkal állt kapcsolatban, sok ismeretre tett szert, így maradt fenn ez az általam egyedülállónak vélt feljegyzés, amit kötelességemnek tartottam leírni. De ezentúl is sok ilyen leírás van a birtokomban, amit nem tudtam mások által leellenőrizni, így közlésétől is el kellett tekintenem, a hitelesség miatt.

Az általam áttekintett forrásokban hasonlóra nem bukkantam, ezért is sajnálom a helyi Múzeum összegyűjtött anyagainak elherdálását és esetleges eltitkolását, mert hasonlóan értékes anyagok valószínűleg a semmibe vesznek és vesztek. Pedig erre szükségünk lenne, széles körben kellene ezeke az ismereteket terjeszteni, megismertetni.

Az ezt követő építkezési mód a **nádepítkezés**. Lényege a földön ásóval meghúzták az építendő ház természetes nagyságú alaprajzát. A négy sarokra és a válaszfal két végéhez egy-egy sarokágast ástak le, amelyek olyan magasak voltak, mint amilyen magasra a falat tervezték. A két rövidebb oldal közepére szintén ástak le egy-egy, de az előbbieknél jóval nagyobb ágast. Ezeknek szelemenágas volt a nevük, a rájuk fektetett hosszú faderék volt a szelemen. Az ajtók helyére két-két vékonyabb fát, félfát állítottak. Az elválasztófal közepére ásott ágas (melyet

toldott szelemen esetén egy harmadik szelemen ágassal helyettesítettek) a pendelykéményt és a pitar padlását tartotta. Ez volt a nádház váza.

A kijelölt fal mentén az egyik ágastól a másikig megfelelő szélességű árkot (alapot) ástak, jó vastagon nádat ültettek bele, háromszorosan megkorcolva. A két hosszabbik oldalt a sarokágassok magasságában egyenesre vágták, a két rövidebbet pedig a szelemenágassoknak megfelelően felül háromszög formára toldozták. Ez volt a nádfal, amit előbb sásos, szalmás sárral kellett betapasztani, s amikor megszikkadt, lángpévával gyúrt sárral besimítani. A sarokágassokra nádból kötözött 15-20 cm. átmérőjű és megfelelő hosszúságú pamacsot helyeztek, néhány helyen a fal tetejére is jól odaerősítve. Ez tartotta a vékony fából barkácsolt, girbe-gurba, hitvány szarufákat. Volt rá eset, hogy a szarufákat a szelemen fölött egymáshoz kötött pamacsok helyettesítették. Ez a régebbi megoldás.

A szarufákra keresztben, vékonyabb pamacsokat kötöttek gyékény sodringgal vagy fűzfa guzsallyal. Ezek tartották a nádtetőt, amit a ház gerincén, a szelemen fölött, a nádszegés szegett be. Falra fekvő részét kívül eresznek, belül cserényaljának nevezték. A tetőt is betapasztva belülről, a fallal együtt bemeszelték. Készen volt a nádfalú, nádtetejű, padlástan, bogárhátú ház. A pitar felét padlásolták csak le, s az ajtó mögötti lyukon jártak fel rá. Kamarának használták ezt a kis padlást (pallást) és innen javígtatták a megrongálódott kéményt is.

A sövény- vagy **patics**falú ház: a sarokágassok közeit fűzfavesszővel vonták be, s erre verték a tapaszt. Csak nagyobb épületeket készítettek belőle, egyszerű házakhoz inkább a nádat használták. Vidékünkön nem vagy csak nagyon ritkán alkalmazták az öregek elmondása szerint. Könnyen építhetők voltak, jóformán semmibe sem kerültek, nagyobb értékkel nem bírtak, kevés pénzen is meg lehetett vásárolni.

A nádházak tűzveszélyessége és korszerűtlen volta miatt korán kezdték építeni a **sárfalat**, amit fecskerakású falnak is nevezték. Az ágassok elhelyezése ugyanaz, de közeiket nem náddal kötik be, hanem ehelyett sárfalat raktak, a sárba nádcsőrmőt, sást, gyékényt, esetleg ha bőségében vannak szalmát, töreket tapostattak körbe járatott lovakkal. A fal meghúzott vonalára raktak egy sort villával ebből a sárból, erre nádat terítettek, s rá újra sarat raktak, ez így ment a kellő magasságig. Ha ez a fal megszikkadt, ásóval simára faragták. E sárházak között már alig akadt bogárhátú, általában le voltak padlásolva. A sarokágassokra pamacs helyett szemöldökfát tettek, s ez tartotta a szarufákat és a mestergerendára rakott folyógerendák végeit. A mestergerenda vége pedig a szelemen ágass belső oldalához leásott faoszlopon nyugodott, amit gerendaaljának neveztek. A padlás és a házvége (tűzfal, a Kunságban vártelek) tapasztott nádból készült. Ez utóbbin 3-5 kerek vagy szív alakú lyuk szolgálta a padlás megvilágítását.

Később divatba jött a **vert falú** ház. Ez már körülményesebb az előbbieknél. Kijelölik a fal irányát és szélességét, a fal mindkét oldalán, kb. méternyire egymástól, gerendafákat ásnak le függőlegesen állítva, páronként szemben egymással, felső végeiket erősen összekötve. Közéjük tesznek két szál deszkát, végeiket rövidebb deszkával lezárják, s ezt a formát anyagos földdel hordják tele, amit tömőfával addig vernek, míg össze nem áll. A mintával körüljárják az épülő ház falát, s amikor már elkészült a deszkamagasságnyi, kezdik a második sort. A leásott gerendák közt feljebb húzzák a deszkát, a kivert agyag magasságáig és alá fapecket tesznek, hogy le ne csússzék. Így folytatják mindaddig a munkát, amíg el nem érik a kívánt falmagasságot. A nád ebből a falból sem hiányzik: az agyagba helyezik hosszú szárait, az épület sarkainál meghajlítják, így fogják össze a falakat. Ezt Sárréti-kapocs néven emlegették. Nem voltak ritkák a 150-200 éves vertfalú házak, betonkémény falaikkal ennél több időt is ki tudtak volna szolgálni.

A vert fal technikája vezethette rá az embert a vályog (vályug) vetésére. A vályogvetők kiássák a szükséges mennyiségű földet, töreket szórnak rá, vizet mernek rá, s ezt a sarat lábbal tapossák, kapával vágják, s amikor már eléggé ki van munkálva, lábbal a deszkából készült vályogvetőkbe tapossák. A nyers vályog a földre fektetve szárad, falrakásnál a vályogokat híg sárral, ún. keferccel ragasztják össze. A falat előbb pévás-sárral vakolják be, majd azután simítják.

A vert és vályogfalakban már nincsenek ágasok, ezek nélkül is elbírják a nád- és sárpadlást, melyet a ház hosszában végignyúló mestergerenda és az erre keresztbe fektetett folyógerendák tartanak. A falra állítják, a 2-3 m. vastag gerendafába, az ún. Papucsba vésett szelemenágast is. Van rá eset, hogy a szelemenágast ollóságas tartja, sőt a szelemen el is maradhat, s ez esetben a szarufák a falra körül elhelyezett gerendákba, a koszorúfába vannak vésve, a gerincen pedig csak egy lécet nyújtanak végig. Az eddigi adatok arra mutatnak, hogy ezt a megoldást már az 1800-as évek elején is használták.

Az 1860-as években kezdett terjedni a deszka házvég, eleinte csak az utca felőli részen. Kedvelt volt ennek Nap-díszítése. Kör vagy félkör alakúra fűrészelték, a Napsugarak kialakítása, tulipán, inda, cikk-cakk díszítések szintén deszkából lettek kifűrészelve.

Elmondások szerint az 1860-as években is csak a Fő utcán voltak még házak, esetleg a volt Werbőczy utcában, de több hely, építkezésre nem volt, mert víz fogta körbe a falut.

Településünk építkezése.⁶⁸ Településeink és bennük népünk építkezésének, életmódjának, életformájának stb. részletes vizsgálatára a viszonylag nagyszámú kutatás és azok igen hasznos, jó eredménye ellenére ma is változatlanul szükség van.

Szükség van azért, mert kutatóink egy része nem is gondolt sok fontos tényező vizsgálatára vagy egyidejű vizsgálatára. Pl. a településrészek elnevezésének, kialakulásának, történeti fejlődésének, változásának a kutatására és azok későbbi jelentőségére. Mások, meg ha gondoltak is az ilyenekre, sok esetben csak a település külső képére jellemzőnek ítélt jelenségeket fogták egybe, nem keresték a vizsgálat tárgyául választott településen belül ezeknek a jellemző jelenségeknek az okait, telekről telekre, házról házra, családról családra stb. haladó részletességgel.

Pedig az ilyen irányú vizsgálat egyrészt hitelesíti a jellemzőként választott jelenséget, másrészt általánosítja is, hogy kikre, hányra, mikortól meddig, miért stb. jellemző az a településen belül.

Az alábbi vázlatomban egyrészt nagy vonásokban ismertetni szeretném terület- és téma-választásomat, ott és azon belül évek óta folytatott kutatási módszerem körvonalait, másrészt - a közlésre nyíló mód és hely szabta lehetőségek miatt is - valóban csak felvázolom módszeremet, illusztrálandó a Bihar megyei Komádi község belső magja településképének két jellemző jelenségcsoportját: a település- és építkezéskép vázlatát.

Komádi (határa 28.419 kh., lakosa 10.557 fő, lakóháza 2.440 az 1944-es Helységnévtár alapján) a Kárpát-medence, a Tiszántúl, Bihar megye azon települése, amelynek tengerszint feletti magassága 90-92 m. között váltakozik. Belterületét és határát egyaránt keresztül-kasul szeldelik az egykori vízfolyások, erek elhalt medrei.

---

⁶⁸ Dr. Molnár Balázs: Komádi építkezése, Ethnográfia, 1971. évi 3. szám, 375-391. old.

Ma és a múltban nagyságánál, gazdasági vonzerejénél fogva vidékének nagyobb és jelentősebb helységei közé sorolták. Határa a mindenkori Bihar megye települései között a legnagyobb volt. A mai Hajdú-Bihar megye termelészövetkezeti községei között, határa kiterjedésében a második. Belterülete utcás, fésűsfogas telekbeépítésű. A település szerkezete, mint minden településé, élettörténete folyamán alakult, változott, fejlődött. Jogilag élt mezőváros, község (falu), nagyközség igazgatás formájában.

A település szerkezetének alakulását a szokásos vizsgálódástól eltérően napjainktól kísérem addig, ameddig az írásos feljegyzések, publikált források és a szájhagyomány lehetővé teszi. Törekvésem az, hogy a település történetét, földrajzi szemléletű vizsgálata keretében a mindenkori településképet minden családját meghallgatva az élet alakulására megszólaltassam. A források és a szájhagyomány ezt megnyugtatóan a XVII. század harmadik negyedéig, mintegy 9-10 generáción keresztül teszik lehetővé. Ilyen irányú vizsgálódásomhoz az adatokat a történeti Bihar minden településére gyűjtöttem, s végső célom a közigazgatási egység településképe változásában a nép életrajzát nyújtani. Alkalmas területnek ígérkezett összetett kérdés megvizsgálására (mind Bihar, mind néhány települése külön-külön), mivel a természeti és történeti adottságok s népe a területet választó és kapcsoló tényezővé avatta.

Amikor Komádi településképe felvázolását megkísérlem, cselekszem azért, hogy a településképi szerkezeti változásait megértessem, a változásban élő településképi berajzolhassam telekrendszerét. A mindenkori településképi minden telkén bemutathassam építményeit és azok felszereltségét. Az ingatlanérdekeltségek leltárán élő családok zajló eseményein keresztül megvilágosodik előttünk e település népe életrajza, amely némi kiegészítéssel bepillantást enged e vidék jellemző tulajdonságaiba.

Ez alkalommal Komádi zárt településképi (belterületét) olyan részletességgel vázoló fel, hogy a vázlat segítségével érthetően rekonstruálható legyen a település építkezése. Csak a település és építkezés vázlata teszi lehetővé a családok megszólaltatását és a helyi jellegzetességek bemutatását.

A település mai képe a felszabadulást (1945) követő negyedszázadban alakult ki: a települést félkörívben övező legelő rovására. 1946-ban a települést védő körgátig telkeket osztottak ki, amelyek napjainkig mintegy 90 %-ban beépültek, fésűsfogas, nyeregtetős, téglalap alaprajzú beépítéssel. Épület megjelenési és elrendezési formában csak néhány telken alkalmaztak más beépítést. Az eredeti építkezés, később, különösen a mezőgazdaság szocializálása óta, módosult.

A parcellázó földmérnök „Balázs-telep” felirattal hagyományozta az utókorra a legújabb belterületi településrészt. Miért? Az 1945-ös helybeli földosztó bizottság egyik tagja, Martyin Balázs volt.

Az első világháború után földjuttatási akció keretében osztott telkeken (OFB), Újtelep néven vált ismertté két településrész neve.

A település északnyugati részében, ahol szórványosan már a XIX. század második felében is voltak épületek, beépült fokozatosan az egész településrész. E településrészt a „kórház” melletti néven ismerte és nevezte a nép. (Azért, mert a településrész északkeleti sarkában, az 1890-es években közegészségügyi, járványépületet építettek, amely a nép nevében „kórház” néven vált általánossá. „Hol lakik?” - érdeklődésre „Az új településen, a kórháznál” - volt a válasz.) A terület korábbi megnevezése „temetőlapos” néven volt ismeretes és emlegeti a nép egy része még ma is.

A település délkeleti sarkánál kialakult új település: Újtelep néven vált általánossá. 1940 előtt lakói közül többen emlegették, hogy „kakasfalva”, mivel földnélküli, illetve OFB földhöz juttatott agrárproletárok ülték meg, akik mezőgazdasági munkák idején „kakaskukoréklás”-kor (pirkadatkor) ásóval, kapával, villával a vállukon indultak munkába. Az elnevezés nem vált általánossá.

1908-ban a belső legelő és Hercegföld határán megvásárolt földterületét Bleyer Mihály helybeli kereskedő kifarcellázta. Nincstelének vásárolták meg részletre és építkeztek a telkeken, akik közül többen alkalmazási viszonyba kerültek életük végéig a parcellázóval. Mihály-telep néven került a térképre, s vált településrész elnevezéssé.

A századfordulóig létesült településkép, évtizedeken és generációkon keresztül, a településma-got környező belső legelő rovására fokozatosan és folyamatosan alakult ki. Ez a fejlődésmenet általános jelenség volt az alföldi településeink életében. Mégis településkutatásunk nagyon ritkán és csak érintőleg foglalkozott ezzel a fontos témakörrel.

A századfordulóra kialakult egységes, szinte minden telket betöltő településkép formálásához két és fél évszázadra volt szükség. A századfordulóig létrejött településkép fő ütőere a kelet-nyugati irányú főutcája, ahogyan korábban nevezték, gátja volt. 1890-1900 között kövezték ki, korábban agyagtöltés volt, s illett rá Mária Terézia korában földmérnök szájából elhangzó szólásmondás: sárt sárra halmoznak, s azt nevezik töltésnek, gátnak.

A magyar agrárkapitalizmus hatása csak az 1890-es évek után jelentkezett legtöbb falunk életében: új igazgatási központ, közút, artézi kutak stb. létesítésével és a tehetősebb lakosok építkezésével.

Az említett töltéseknek, gátaknak a jelentősége nagyon nagy volt, különösen a vízjárta, vizes-rétes vidékek, települések életében. Ezek a gátak lendítették fel a pénzgazdálkodással járó árukereskedelmet Komádi és vidéke életében is. A gátak, mint fő közlekedési utak kialakulása Komádi vidékén is mintegy másfél évszázados múltra tekint. A tehetősek, különösen az igaerővel rendelkezők a gát (főútvonal) mellé törekedtek. Ezen törekvésnek a jobbágy-felszabadítás, illetve az azt követő telekrendelet gazdasági következménye adott lökést, ami a XIX. század második felén a társadalmi rétegződés új, jellegzetes formáját indította el (gazdák útjává, utcájává vált).

Területileg a települést a szokás két (illetve korábban három) részre osztotta: 1. Pernyésvég a település nyugati fele, 2. Faluvég a település keleti fele. Felezővonaluk, a furtaí gát mellett észak-déli irányba húzódó út. A két részre osztást a XIX. század második felében kialakult kántori (rektori) állás szervezése és az azzal járó szokásrend, temetési szolgálat vezette be.

A korábban három részre tagozódott településrészek: 1. Pernyésvég, 2. Derék és 3. Faluvég.

Pernyésvég. A református templomtól nyugatra és részben keletre eső településrész neve, amely a település története folyamán többször leégett.

Derék. A Pernyésvégtől keletre a Soós sikátorig terjedt és attól keletre terül el a:

Faluvég, amely a Soós sikátortól a település széléig tartott.

Különböző források alapján a területrészek térben és időben pontosan elhatárolhatók egymástól, mégis bizonyos fedések adódnak, ennek a forrása a népi emlékezet bizonytalansága. A két településrész (Pernyésvég, Faluvég) emléke napjainkig él. A három részre tagozódás a századfordulóig, illetve 1904-1906-ig tartott, az első világháborúval végleg kihalt.

Ennek a mai napig, illetve a közelmúltig élő településrész-elnevezésnek a gyökere a település történeti múltjába nyúlik vissza.

A települést a történeti források a vidék vízmenti, egyutcás települése tipikus példajaként említik.

Már a XVIII. században - amikor a források bizonyos hírt adnak a településről - tulajdonképpen két utcája volt. Az említett töltés (= későbbi Fő utca) és az attól délre, vele párhuzamosan futó Víz utca. Ez utóbbi utca szintén fontos közlekedési útja volt és léte befolyásolta a településrész elnevezését is.

A források többször idézik, hogy a komádiak hajóval közlekednek (a település belterületén is), még halottaikat is hajóval viszik a temetőbe. Hogy miért és hogyan? Arra elsősorban a település és építkezés története ad választ.

Mielőtt azonban a településképet XVIII. század előtti állapotát felvázolnám, választ kell adnom arra, hogy a mai és korábbi utcaelnevezések mikor és hogyan születtek.

Az első világháborúig a hatóságok numerusok (= növekvő számsorrend) szerint tartották nyilván a legkisebb településrészen - a telken - lakó családokat. Bár a településrészek személy és köznyelvi elnevezése is élt népünk nyelvadományozása és gyakorlata folytán. Az első világháború utáni gazdasági stabilizációval vált általános szokássá az egyes települések utcaelnevezése. A politikai, gazdasági és kulturális élet elhalt és élő egyéniségeinek személyneve alapján nevezték el az egyes utcákat. Ezen utcanevet a felszabadulás után módosultak, lényegesen változtak.

Nagyon sok utcanév természeti adottság után született. Pl. Komádiban Sugár út, Napsugár út, olyan településrész neve volt, amely fekvésénél fogva napkeltétől napnyugtáig megvilágított volt.

A legkisebb településrész a telek és azon belül a legkisebb gazdasági-társadalmi egység a család és lakóházak kapcsolata életrajzának vizsgálatára írott forrásaink a XVII. század végétől nyújtanak lehetőséget.

A történészek gyakran hivatkoznak a törökkori pusztulásra, amely legtöbb érintett település életében valóban megvolt. Vizsgált településünk természeti adottsága miatt (rétes, mocsaras terület) korántsem pusztult úgy, mint sok más település. De ha a törökkori időszak a település lakossága folytonosságát nem is, de életútja formáját erősen befolyásolta. Feljegyzett időszaki források jelzik a lakosság pusztulását, elmenekülését, ami nem jelenti a családi tűzhely, a lakóház, az élet pusztulását, mivel rendszerint néhány éven belül visszatértek lakóházaikba és a megrongálódott vagy elpusztult lakóházat kijavították vagy újra építették. Szájhagyományból és írott forrásokból tudjuk, hogy több család a Torontál megyei Ittebe nevű helységében telepedett le. Mind ez ideig azonban kibogozhatatlan volt az elvándorló családok neve, száma és elvándorlásuk oka. Az ismert és a település népe története folyamán napjainkig előfordult, hogy egyes családok új településhelyre vándoroltak, ahol korábbi közösségi hagyományaikat generációkon keresztül fenntartották, elszármazásuk emléke hagyományainkban napjainkig él. Nemcsak az említett helységbe, hanem az ország más településébe is vándoroltak el családok Komádiból, mint ahogyan oda is vándoroltak mások, akik korábbi településhelyeik hagyományaiból átültettek annyit, amennyit tudtak.

Ezek a kisebb-nagyobb vissza-, illetve kivándorlások a XVII. század második felétől, a XVIII. század második feléig történtek. Hatásuk a település életében, ha nem is jelentéktelen, de észrevétlen volt.

A XVI. század második felétől a XVIII. század második feléig alakult ki a település egységes képe. A XVI. században halványult el a korábbi Kiskomádi, Nagykomádi elnevezés és az azt fedő településrész.

Kiskomádi a mai Varsánykerttől nyugatra eső településrészen feküdt. Lakosai jobbágyok és zsellérek voltak. Lakosságszáma évszázadokon keresztül meghaladta a szomszédos Nagykomádi lakosságáét.

Nagykomádi a mai református templomtól nyugatra fekvő településrész volt: a nemesek fészeke.

A két település közötti felezőpont körüli magaslatot (tengerszint feletti magasságkülönbsége kb. 2-3 m. között változott) nevezték Kóti dombnak. Ezen a dombon volt a Komádi Kóti család ősi pákásztanyája, amelynek emléke még a második világháború idejében is élt.

Nagykomádi nemes családjai településhelyüktől keletre, északkeletre terjeszkedtek, és úgy nőtt, fejlődött egy településsé a két településrész.

Nagykomádi nyugati csücskében és attól északkeletre található porongokon (= szárazulatokon) voltak az állattartó kertek, aklok, amelyek csökevényeikben a XIX. század második feléig éltek. Ezeknek az ólaknak, kerteknek az emlékét a még néhány évtizeddel ezelőtt élő adatközlők határozottan idézték. 1938-40-ig elhalt adatközlőim ezen ólakban folyó jószággondozásról, esti, éjszakai társas alkalmakról beszéltek.

A településkép jelenlegi formájában még a szakavatott településkutatóknak sem árulkodik, hogy egykor két-beltelkes, ólas-kertes település volt Komádi.

Nagykomádi nemesi telkei között mindenkor volt jobbágyporta is. A jobbágyok száma ezen a településrészen egy időben fokozatosan csökkent, de sohasem szűnt meg.

A nemesek kisnemesi közösségsszervezete a XIX. század közepéig élt, bár jelentősége már a XVIII. században is erősen csökkent a korábbi időszakhoz képest. Birtokuk elaprózódása és fokozatos elvesztése révén nagyon sok korábban nemes család a XIX. században a zsellérek kategóriájába süllyedt és annak jellegzetes életmódját élte. (Nemes Nemzetes Nagy Imre, aki nemes ember volt és mégis alkalmi munkából élt. Az 1910-es években Csökmőről Komádiba települt Reiner Albert tollas és bőrs zsidó kereskedő bejáró munkása volt haláláig.) Történeti adatok birtokában egyes családok életmódja az utolsó évtizedekig nyomon kísérhető.

Írott forrásokban szórványosan, terepgyűjtéseim alkalmával gyakrabban találkoztam „hatház”, „hatrongyos”, „hantház” településrész elnevezéssel, amely településrész és elnevezés rendszerint olyan településeknél fordult elő, ahol a település egy részét nemesi réteg alkotta, lakta. Hatház, hatrongyos településrész néhány lakóházból állott, s rendszerint a nemesi településrész árnyékában húzódott meg. Zsellér lakói a nemesi porták kiszolgálói voltak. A nők rendszerint a ház körüli, a férfiak kerti munkát végeztek. Ilyen településrész élt a nagykomádiak azon területén, ahol később az aklok, kertek alakultak ki. Az emlékezet a temetőlapos dombosabb partjaira helyezi ezt, bár a forrásokból az sejthető, hogy Nagykomádi nyugati sarkában volt.

Néprajzi szempontból igen fontos volna ennek és az ilyen, teljesen elhanyagolt településrész múltjának a felderítése és az egykor ott lakó nép életmódjának tisztázása.

A településkép vázlatához - különösen akkor, ha a helybeli építkezés különböző szempontjaira gondolunk - meg kell emlékezni a mindenkori település közvetlen szomszédságában fekvő mélyedések, árkok, árokrendszerek, gödrök, úgynevezett sárgödrök múltjáról is. A mai település területén, illetve közvetlen határában négy helyen található árkolt mélyedés, gödör, ahonnan az agyagot az építkezéshez kitermelték: ezeket a gödröket egész éven át vagy csak időszakosan víz borítja. A Vermeskert melletti gödör évtizedeken át kenderáztató volt.

A furtai út, magyarhomorogi út melletti és a Soós-sikátorvégi gödör hosszú időn keresztül cigányok telephelyéül szolgált. A felszabadulás után a cigányság életkörülményeit tisztázni kívánó rendeletek, társadalmi segítség, a furtai út melletti cigánytelepet végleg felszámolta. A Soós-sikátor végi cigánytelep még a múlt század végén megszűnt. Az egykori cigánytelep helyén az utóbbi esztendőben épült egyetlen ház egy szegény emberé és nem cigányház. A magyarhomorogi út melletti agyaggödör végében, az Újtelep szomszédságában létesült cigánytelep évtizedekkel ezelőtt keletkezett és mai is él.

Az a kutató, érdeklődő, aki ma Komádi belterületi térképvázlatára tekint, tapasztalhatja, hogy az utóbbi évtizedekben területileg mennyire kiterjedt. A vázlat eddigi magyarázása közben már érthetővé válhatott az egyes településrészek és azok egy településbe olvadásának a története. Kiegészítésül még a következőket: az utak, utcák évszázadokkal korábban kialakultak a mindenkorai települések életében, de korántsem voltak olyan határozott vezetések, rendezettek, mint a maiak. Sokkal kanyargósabbak, részletekre daraboltak, összefüggéstelenebbek voltak. A történeti múlton túl a település földrajzi adottsága indokolja a korábbi és későbbi településkép kialakulását. A telkek a XVII. század előtt nem voltak olyan lezártak, elkerítettek, mint később, különösen a XVIII. században. Formailag, ha a település telekszelvényeit vennénk fontolóra, a református templomtól nyugatra, a főútvonaltól balra (délre) elterülő telkek a többi telekhez viszonyítva sokkal keskenyebbek. (A nemesi réteg eredeti települése.) Amikor az egyes telkek beépítését és a népélet hozzá fűződő jelenségeit kísérik figyelemmel, tapasztalhatjuk, hogy a jelenlegi fűsűsfogas utcai beépítést halmaz jellegű beépítés előzte meg. Még néhány generációval ezelőtt is tapasztalható volt a lakóházak, általában az épületek különböző tájolása.

Az állattartás korszakában általános gyakorlat volt a gazdasági épületek út mentére, utcához közelebb építése és lakóháznak a gazdasági épületek mögötti elhelyezése. Topográfiailag a telek adottságain belül a magasabb, dombosabb részt keresték. Ha nem volt vagy a tengerszint feletti magasság a tapasztalat szerint kevésnek bizonyult, aki megtehette, mesterségesen hordott dombot, fundamentumot és arra építkezett.

A természetes térszíni adottságok mellett a mesterséges beavatkozás sokszor fokozta a térszíni különbségeket, amelyek a település mai képében is nyomon követhetők. Bemutatásuk részletes rétegvonalas felvétel hiánya miatt nehézségekbe ütközik - csak magyarázható.

Bővebb csapadék idején egyes településrészeket a „víz veti fel”. Két szomszédos utca összefutó telekvégein egykori vízfolyások, erek nyomai, az egykori vízi világ életére utalnak: zöldellő nádfiókjaikkal, víz tetején úszó békalencsével, hínárral és kuruttyoló békákkal.

Miután a település vázlatos történetét megismertük, emlékezzünk meg a település nevééről is. Személynévből keletkezett helynév, mivel tudjuk, hogy Komádi nevű család volt a birtokosa. A család leányágon csak a XIX. században halt ki. A település nevééről a vidék historikusa, népének és szokásainak bemutatója, O'sváth Pál, a következő eredethagyományt jegyezte fel:

„Midőn Komádi pusztá helyét megülni kezdték, egy - a vidék birtokosai és idegenekből állott - vadásztársaság tévedt ide, s egy az idegenek közül, a néhány új épületre mutatva - egyik közel lakótól ezt kérdezte: kié ez a falu? Mire az azt válaszolta, Komádé, ti. a kérdező a falu birtokosának komája volt. E beszélgetést egy távolabb állott társ úgy értette, mintha a kérdésre, hogy hívják ezt a falut? Adatott volna felelet. Ebből nevetség lett, s a dolog a tulajdonost meglátogatott társaság által több ízben előhozván, az új telepen a Komádé név rajta veszett, s később Komádivá változott.”

Nem feledkezhettem meg az építési anyagot szolgáltató agyag-, sárgödörökről, téглаégető agyaggödörökről sem. A téглаégető agyaggödörök jelentősége csekély volt a nép építkezésében, mivel téglából a XX. század elejéig csaknem kizárólag középületet, főként egyházi épületet emeltek. Csak nemesi, főként köznemesi kúriák épültek téglából, de Komádiban ilyen épület nincs, még az emlékezet sem tud róla.

Az épületek fala paticsból, földből, vályogból, a tető nádból, ritkán zsúpból, szalmából, zsin-delyből, cserépből és bádogból készült.

A településvázlathoz hasonlóan bemutatom az építkezés néhány sajátosságát. A történeti fejlődés szemmel tartása mellett utalok a társadalmi rétegződés szerepére és néhány technikai szempontra.

Mint már írtam, a XVIII. század végétől napjainkig a telek fésűsfogas beépítése a jellemző. Téglalap alaprajzú falon nyeregtetős megoldást alkalmaztak. Az épületek utcafrontjánál ritkán maradt el az előkert, illetve annak helye.

A XIX. század második feléig gyakori, szinte általánosnak tartható a mindkét végén csonka-kontyos tetőszerkezet készítése. A csonkakonty elmaradása a tető udvar felőli végén volt gyakori. A tűzfal lezárása dorong-, vessző-, lécs-, napraforgókóró-fallal és tapasztással történt. Egyéb megoldások csak a XIX. század második felében jelentkeztek. Az utcai tűzfalon sár-koszorúba foglalt datálással az 1836. évtől találkoztam, ami nem jelenti azt, hogy az épületek nem lehettek korábbiak. Mindenesetre 1830-1860 között nagy építkezési láz uralkodott, amelyet gazdasági tényezők inspiráltak. Az abban az időben készült épületek szerkezetükben alig különböztek a korábbiaktól, pusztán méreteikben módosultak. Mellékelt fényképfelvételeimmel a XIX. század közepétől vezethetem napjainkig az érdeklődőt.

A XIX. század közepére alakult ki a nádfedelű, nyeregtetős utcai csonkakontyos tornácos gazdaház-típus. A századforduló után módosult ez az épülettípus a szabadkémény eltünteté-sével és a tornácfal építésével.

Az 1870-es évek után készültek a nádfedelű, nyeregtetős, deszkatűzfalú, tornácos gazdaházak s velük szemben az utca hossz tengelyében a gazdasági épületek (ólak, istállók, górék stb.). A gazdasági épületek később terménytárolókká, lakóházakká alakultak.

Az 1860-70-es aszályos években Gyoma, Öcsöd, Túrkeve környékéről több család költözött Komádiba. Ezek a családok elhagyott helyükön eladták néhány hold földjüket és Komádiban (szórványosan a környéken is) ugyanezért a pénzért több földet vettek, s néhány évi gazdálkodás után építkeztek. Az említett helyekről, elsősorban Gyoma környékéről hozták a sároszlopos, „körültornácos” lakóházformákat. A körülornácos házaknak csak az utcai és udvari homlokzata előtt volt tornáca.

1890 körül jelentek meg az L alakú, görbe házak, gazdaház-típusok. Az 1896 után beköszön-tött általános változás és az 1906-os jó gabonatermés, valamint szakképzett, a fejlődés iránt fogékony építőmesterek megjelenése, fokozatosan ugyan, de nagy változást jelentettek a komádi építkezésben is.

Az 1893-ban Gyomáról Komádiba települt „Szabó-fiúk” (ahogyan közölték adatközlőim: Szabó László képesített kőműves és ácsmester, testvére Gergely építészvállalkozó), akik Budapesten szakmai továbbképzőn is részt vettek és már szakrajz alapján terveztek, építettek, „átépítették Komádit”.

Adatközlőim egybehangzóan jelezték, hogy melyik volt az első ház, amelyet „átépítettek, modernizáltak”. Már működésük kezdetén megjelentek azonban a konkurens vállalkozók is (pl. mezőberényi építők). Az első világháború kitöréséig - befejezéséig - épült gazdaházak

jellegzetes típusa is kialakult. Ez a gazdaház típus uralkodott a második világháború befejezéséig, a felszabadulásig.

A föld nélküli szegény emberek szoba-konyhából álló, nádfedelű, csonkakontyos vagy anélküli és tornác nélküli lakóházat építettek. A konyhaajtó fölé gádortetőt nyújtottak, s később, aki tehette, eresztét tornáccal megtoldotta. Ennek egyik változata: a nyújtott eresztű, féltornácos lakóháztípus alakult ki már igen korán és élt napjainkig.

Minden település életében több tényező - elsősorban gazdaságiak - (a XIX. század közepétől napjainkig) befolyásolták az épületek megjelenési formáját. De nagyobb tatarozások, tetőcserék stb. is lényegesen megváltoztatták az épületek térbeni megjelenését.

A XIX. század második felében épült nádfedelű, nyeregtetős lakóházakat néhány évvel ezelőtt tatarozták. Tatarozás előtt az épületen mindössze annyi változás történt, hogy „lebótolták”, szabadkéményét lebontották, és téglakéményt raktak helyette.

A tatarozásra váró épület nagyon sok építési technikáról árulkodik: utcai tűzfal építésanyagáról és a veréb-, vízvetődeszka alátámasztásáról, az egykor nyitott tornácvég ajtóval való lezárásáról, a vályogfalról.

Egy fényképen látható házon a nádtetőt cserépre vették, az eresztét toldották, a tornácvéget fűrészelt fenyődeszkával lezárták. Az utca kétszárnyas kis ablakát háromszárnyú, új ablakkal cserélték fel. Az ablak harmadik szárnyal megtoldva (méretében lényegében csak a toldással változott!), megmaradt eredeti helyén (a sarkos megoldású bútorzat miatt!), nem került az oromfal geometriai középpontjába.

Tanulságul láthatjuk mindkét épületnél: a változás lépésről-lépésre haladt, a forma megmaradt, csak a szerkezet módosult valamit. Ezekkel a példákkal a felszabadulás előtti változás egyik, jellegzetes formájára hívtam fel a figyelmet.

Továbbra is kívül maradunk a telken, az épületeken és több példán azt a fejlődést, illetve a fejlődés azon fő motívumait kísérik figyelemmel, ami az utolsó 25 esztendőben történt.

Egy másik fényképen látható utcarészlet első épülete a múlt század 70-80-as éveiben készült. Gyoma környéki hatásra kerek, sároszlopos féltornácú lakóház (egykori szabadkéményét 1920 előtt lebótolták), helyette a felszabadulás után kialakult építkezési lázban sátor-tetős (kis nyeregtetős szemöldökkel) új ház épült.

Idéztem már a XIX. század első felére általánossá vált háztípust, amelyik helyett az utóbbi esztendőben általánossá lett „kocka alakú, sátor-tetős” új ház készült.

A XIX. század második felében jellegzetessé vált gazdaház-típust új háztípus váltotta fel, amelyet már korábban ismerünk.

Egy másik fényképen a telekbeépítés jellegzetes példáit szemlélhetjük. Az utcarészlet első épülete a XIX. sz. második felében épült kisház emléket őriz. Helyette épült új ház már megtörte a felszabadulás után kialakult kocka és téglaházak sematikus formáját. Esztétikai hatása az egyszerű emberek szemében is a megnyugvás érzését váltja ki.

A felszabadulás után megváltozott az anyagi felhalmozódás formája. Az új felhalmozódási forma, valamint az anyagi ösztönző erők, elsősorban az építkezés külső megjelenésében és a lakásberendezés nyújtotta kényelmesebb életmódban, jelentkeznek. Erről, valamint a különböző anyagokról, alkalmazásukról, az építők és építtetők viszonyáról s egyéb építkezéssel kapcsolatos jellegzetességekről, többek között a nép életmódbeli változásáról részletesen más alkalommal számolok be.

V. A 19-20. sz. történéseiből

Hogyan látták és milyen volt településünk és környezete a 19. sz-ban?⁶⁹

Az útirajzok írója bejárta az egész magyar földet, sőt a külföldi országokat is, s erről nagyszerű, a fentebb idézet munkát készítette el.

Komádit Csökmő felől közelítette meg, s a dülő utakon eljutott a Sebes-Körös szabályozott medréhez, s ezen át a Kóti-pusztára. Ez a hely ismert volt abban az időszakban, elsősorban a bihari helyi érdekű vasutak egyikének, a Nagyvárad-Komádi vasútnak a végállomásaként. A komádiaknak okuk volna neheztelni a Kis-sárrétnek erre a leggazdagabb és legtermékenyebb pusztájára, mert hűtlen lett hozzájuk, Tisza István kezéből a vésztőiek kezébe került: a komádiak tulajdonából herceg Esterházy birtokába, majd ettől Tisza kezébe került. Néhány évvel ezelőtt még nádas rét borította majdnem az egészet, évenként kétszázezernél több nád került ki belőle. A lecsapolás után mintegy ezer hold nádas van még, a többi felhátasodott, árpa és búzavetések találhatók. Valóságos ösföld. Keresztül haladtak a Kóti-fok nevű éren, amely korábban vízimalmot hajtott, majd elérték a Kóti-domb vagy Templomhalom nevezetű helyet, ahol a megelőző évszázadban Kolt község települt meg, valamilyen római kori erőd helyén. Még a 19. sz. végén is csomó aranyat, ezüstöt és római pénzt forgatott ki az eke azon a helyen.

Gazdag búzatablák után kihalt nádas, a valóságos kotu következik, amelynek helyén 8-10 éve még feneketlen láp, veszedelmes rét volt, amelybe a beletévedt marhának csak a szarvhegye látszott ki. Elértek egy kutat, amelyet megcsodáltak: három öl szélességű négyszögű árok, amelynek a vizét kézzel is el lehet érni, kettős karámfával van körül kerítve, gémes kútágas emelkedik felette, a kútostor végén kötéllel ráerősített kis dézsa helyettesíti a vedret, a kút felett tölgyfa-deszka van keresztül téve, hogy legyen mire állni a gulyásnak, midőn vizet merít a vályúba.

A gulyáson kabát helyett vastag vászon „sinkó” van, amely ing és kabát egyben, amelynek alsó vége be van kötve a „kukó” korcába, amely sárréti elnevezéssel „cziczunadrág”, amely nem egyéb, mint egy vastag majdnem testhez álló vászon nadrág, amely helyettesíti a „gatyát” is. Alsó szárai be vannak kötve a bocskor szárába.

Elhagyják Kótót és az Irászi pusztán át igyekeznek keletre, Komádiba, azon a fekete úton, amely olyan kemény és fényes, mint az acél. A mező munkásokkal van tele, akik várják az ebédet és a szekerek árnyékába húzódtak. Jönnek is az asszonyok a falu felől, hozzák az egymásra rakott csíkos „szilkéket”, körmönfont „kasornyában”, azt kibontják, leveszik a csíkos cserépfedőt a felső szilkéről, amelyben „almás ítel tyúkhússal” van, alatta pedig a száraztészta. A Gazda előkeresi a szőrtarisznyából az egészséges barna kenyeret és a kést, majd mindenkinek vág egy darabot.

A kasornyáról tudnunk kell, hogy nem általánosan ismert és használt vidékünkön. Ez a kisméretű, ritkaszerű, teherhordó hálós edények kézben való szállítására szolgál. Elsősorban étel és víz szállítására használják. Zsinegből, vastag fonalból, gyékényből, nádból, faháncsból készítik. A Körösöktől délre kevésbé ismert, ott kosarakat használnak étel szállítására. A Tiszántúl keleti részén és a régi Partium területén használják e nevet még ma is.

Sietőssé vált az utazók dolga, mert a kocsis az állatok viselkedéséből zivatarra gondol, ezért kompra szállnak, hogy mihamarabb Komádiba érjenek. A faluba beérve hol a hosszú hajú,

---

⁶⁹ K. Nagy Sándor: Bihar-ország, 3. kötet, Nagyvárad, 1888., 67-76. old.

nyírott bajuszú, bornyú szájú pálhátlan és gallértalan ingű öreg emberek, vagy tornyos főkötőjű lencsés keszkenőjű öreg asszonyok, vagy lityakos főkötőjű menyecskék megmutatják a barátságos házat, amelyben megpihenhetnek. Azt nem tudjuk meg, hogy melyik házban fogadták a „világutazót”. Itt és ekkor megtudnak mindent Komádiról és népéről, akik már csak földműveléssel foglalkoznak, régen pedig a pákászat-madarászat-nádvágás volt a megélhetés, illetve az ezekkel való kereskedés.

Korábban mintegy 15 ezer hold nádas borította az egész határt, úgy, hogy a faluból is csak két helyen lehetett szárazföldön kimenni, még a halottakat is csónakon hordták ki a temetőbe, s valóban nagyszerű volt látni 40-50 csónakot egy temetésen, amely csónakraj először a templom mellett kötött ki, ahová többnyire szintén csónakkal jártak. Valóságos kis Velence volt! Megtekintették a templomot is, amely arról nevezetes, hogy felszentelése alkalmával itt vett először Úrvacsorát Tisza Kálmán testvéreivel, Lajossal és Lászlóval, Szoboszlai Pap István debreceni püspök és Balogh Péter szalontai esperes (később debreceni püspök) jelenlétében.

A jó módú falut Homorog felé hagyják el, a szőlőskertből kiérve balról néhány jegenyefa jelöli „Boldogasszony telkét”, s „Kenézt”, hol a monda szerint Kinizsi Pál született.

Az időszokról, többek között Csongrádi János önéletrajzából is veszek ki eseményeket, nem szószерinti idézetekkel. Azt írja, hogy a község lakosságának a nagy része, közte a vezetésre hivatottak is, erősen konzervatív, minden újítástól tartózkodó egyének voltak. Valami végzetes és érthetetlen tunyaság, nemtörődömség, érdektelenség mutatkozik rajtuk a 19-20. sz-ban.

1. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc.

A mindenki által ismert, dicső '48-as események a nemzeti függetlenség, a szabadság kivívásáért történtek, a magyarok szabadulni igyekeztek a Habsburg császárságtól. Debrecenben, a megyeházán, március 20-án fogadták el a 12 pontot, másnap Nagyvárad ünnepelte győztes forradalmát. Tisza Lajos Bihar vármegye főispáni helytartója helyébe Beöthy Ödönt, a volt ellenzék vezérét nevezte ki Szemere Bertalan belügyminiszter, alispán Miskolczy Károly, főjegyző Csengery Imre lett.

Ezek után jöttek a szomorú napok a nemzeti kormányra, a császári udvar és kamara számtalan helyen intézett támadást a nemzet, a magyarság ellen, többek között a rácok, Jellasics és a románok útján. Megkezdődött a megyében a honvédség és a nemzetőrség megszervezése, az önkéntesek toborzása, amely sok-sok helyen eredménnyel járt. A románok lakta vidéken és egy-egy magyar faluban a nemzetőrök összeírásától idegenkedett a lakosság, féltek a háború kialakulásától, mint pl. Komádi is a második nemzetőrségi zászlóalj összeállításában.⁷⁰

'48-as honvédek a településről, a dokumentumok szerint mintegy 50 fő volt, de rajtuk kívül több száz önkéntes vett részt a harcokban, főként a közeli területek csatáiban, de voltak a távoli Bánátban és Segesvár környékén is. Nagyváradra és Nagyszalontára vonultak be, és innen irányították őket a különböző hadszínterekre.

---

⁷⁰ Hegyesi Márton: Bihar Vármegye 1848-1849-ben, Debrecen, 2000., a HBM Levéltár közleményei 24.

Tudomásunk szerint Bem apónak nem volt komádi katonája, ellenben zsadányi volt, több is. Petőfi sem járt községünkben, a híreszteléseknek nem akadtunk nyomára, ugyanis második útja, 1849. július közepén Mezőberényből Okány, Zsadány (itt kapott szállást), Ugrán át vezetett, még Gesztre, Szalontára sem látogatott el Arany Jánoshoz.⁷¹

A megyét több mint 5 ezer népfelkelő védte a honvédség mellett az orosz és a császári csapatok támadásaival szemben, de a debreceni csatát elvesztette a magyarság. A nagy erőfölényben lévő támadók 1849. második felére magukhoz ragadták a kezdeményezést, bekövetkezik a világosi fegyverletétel és a forradalom bukása, majd a súlyos megtorlás, leszámolás. A magyarság emlékezetében mindig fennmarad a márciusi ifjak forradalma, több mint 150 éve minden október 6-án emlékezünk a mártírhaltalt halt hősökre, az aradi vértanúkra.

A harcokat túlélő honvédek menedéket kerestek és találtak környékünkön is, elsősorban a nádasokban, mocsarakban húzódtak meg, de voltak olyanok is, akik a településen éltek, mint nálunk Sárosi Gyula. A lakosság ruházattal és élelemmel segítette őket.

Aki elfogtak, azt a császári és királyi haditörvényszék elé hurcolták, ahol a legtöbb esetben halálbüntetés vagy súlyos börtön várt rájuk. Ilyen törvényszék működött 1850-től Nagyváradon is, amelynek tagja volt Török György komádi jegyző is.⁷²

A községnek 1849-ben kb. 200-250 hadifogoly elszállásolásáról és ellátásáról kellett gondoskodni, amit a kormány rendelt el.

2. Az I. világháború és az azt követő események. Az I. világháborút követő események természetesen érintették a községet is: a magyarok lefegyverezve érkeztek haza, de fennhéjázó magatartást tanúsítottak, mivel a jegyrendszer nem biztosította a megfelelő ellátását, áruhiány volt. A községben egy szakasznyi katonából nemzetőrség lett felállítva, többnyire altisztekből, parancsnokuk Halász János t. hadnagy, így próbálták a rendet biztosítani.

Az őszirozás forradalom, 1918-ban, érintette a községet is, de csak lassan szállingóztak a hírek Pestről, Váradról, illetve Debrecenből.

Következő év februárjában már idehaza is hallatszott tompa ágyúszó, tehát a harc egyre közeledett. A községháza előtt egy szakasznyi vöröskatona jelentkezett, akikkel a tömeg rokonszenvezett és kapcsolatot keresett, ezek élén a Mihálytelepi proletárok: Tóth Gergely, Kolozsvári Dániel, Házi József, Eszenyi Mihály állt. Kiöntötték panaszait a községi vezetőkre, akik miatt a háborúban sokat szenvedtek, kiemelten pedig Simon Jusztint, a II. jegyzőt bírálták, aki a gazdagabbakat felmentette a katonaság alól. A postamester, Barbócz Antal ellen is szót emeltek, aki nem vette fel csomagjaikat továbbítás végett. Panaszkodtak Csák József református lelkész ellen is, aki a harangokat engedte elvitetni a honvédség számára ágyúöntésre, s egyébként sem volt a szegények őszinte barátja és támogatója. E személyeket bezárták a vörösök, majd őket kikísérték a vasútállomásra, honnan elutaztak az ott lévő páncélozott vonattal, amivel ideérkeztek. A lakosság azonban a lefogott három községi előljárót kiengedte.

A Mihálytelepiekkel volt más incidens is: a csendőrség helyi őrsében sertést vágta a szolgálatot teljesítő személyek. A Mihálytelepi „vagányok” megrohmozták az épületet, a felhasított sertést darabokban elvitték az őrs ágyberendezésével együtt. Tóth Gergely, mint vezér, oldalán

---

⁷¹ L. 25. I. m., 92. old.

⁷² L. 70. I. m., 198. old.

régi nagy forgópisztollyal, több társával együtt kiráncigálta az udvarra az ott lévő csendőröket, pofozta őket „én vagyok a mai napon Komádiban az Isten” szöveg kíséretében. Ezután a faluban több helyen is folytatódott a fosztogatás.

Ennek a lehetetlen, kaotikus állapotnak vetett véget a román hadsereg, amikor a vörösöket üldözve elérte a mi területeinket is és kegyetlenül elbánt velük, talán viszonyozva azt a kegyetlenséget, amelyet ők is elszenvedtek a támadó vörösöktől. A közeledő román betörés miatt elmaradt az április első napjaira eső húsvéti bál. Végül a román csapatok csak május utolsó vagy június első napjaiban érkeztek meg. Nem örültek nekik, de nem is voltak gorombák, csak azokkal szemben, akik parancsaikat nem teljesítették. Kijárási tilalom volt 20 órától 06-ig, aki ezt megszegte válogatás nélkül 25 botütést kapott. Később már barátságosabban viselkedtek, engedélyeztek táncmulatságot is, azokon részt is vettek. Egyik éjjel köszönés nélkül elhagyták a falut, a Tiszáig, Szolnokig törtek előre május 2-ig, itt képzelték el a román határt. Majd pedig napok múlva ellenállás nélkül bevonultak Budapestre is. Ez igen nagy szűgyen még napjainkban is. Községünkben is beléptek ekkor a vörös hadseregbe.

Ezt követően az antant előírásai érvényesültek és ennek kapcsán lett felállítva egy tartalék csendőrzászlóalj 4 századdal, Derecske, Berettyóújfalu, Komádi és Sarkad állomáshellyel, rendfenntartási célokkal. A kiképzés itt helyben történt, sokan csatlakoztak ehhez a zászlóaljhoz, ez 1920. április elején valósult meg, elhelyezésük a gazdasági iskola nagytertermében történt.

A szégyenletes Trianon szét tépte országunkat, Bihar-vármegyét, az egységes egész magyarságot szétterítette a Kárpát-medence különböző országaiban. Már nagyon sokat tudunk erről az eseményről, de az idők múlásával mindig akad egy érdekes olvasmány, amely láthatóbbá teszi azokat az eseményeket.⁷³

A község **villamosítása** 1922-ben vette kezdetét az Egyesült Gőzhenger Malmok Rt. Vállalkozásában. 1923. november utolsó napjaiban kigyulladtak a lámpák és új színt kapott a falu. Az áramszolgáltatás ugyan korlátozott volt: nappal akkor kapott áramot a falu, ha vámórlés volt, este 11 óráig, vasárnap pedig az évszaknak megfelelően alkonyattól éjfélig. A legtöbb helyen csak sötétedéskor adtak áramot, így falunkban is. Nem volt azonban „teljesen sötétben” a falu ezt megelőzően sem, mert olajméccsel a falu szélső házai iránymutató világítást adtak az úton lévőknek. Ez a tájékozódás szempontjából nagyon szükséges volt, a közbiztonságot nem tudta erősíteni. 1910 környékén gázlámpa világított a faluban, amelyeket magas oszlopokra tettek fel, s a község külön gázlámpa-gyújtogatót is alkalmazott. Tényleg igen nagy, különös fehér fényt árasztott.

Árvíz. 1925 december 23-án éjjel fél egy és egy óra között az Olajtanyai kanyarulatban, mintegy 100 m-es szélességben kiszakadt a Sebes-Körös gátja, amely elsöpörte a tanya part melletti lakó és gazdasági épületeit, elérte a vasútvonalat és azt összevissza hajtogatta, rohanva-zúgva haladt a vésztői úton a tanyákat összedöntve és a környéket elborítva. Ameddig a szem ellátott magas vízzel borított terület volt látható, csak a magas fák teteje látszott ki, valamint a tanyai épületek gerince a rohanó áradatból. A szakadás melletti parton Fried Ignác gazdasága volt, amely teljesen megsemmisült, egy nagyobb fa maradt épségben, amelynek tetején tyúk és kakasok üldögéltek. A gátszakadást az időjárás okozta: novemberben erős fagyok voltak, majd azt követően erős olvadás és esőzés következett be. A román oldalról nem kaptunk értesítést a várható nagy vízről, a vastag jég már erősen zajlott, elhordta a gát oldaláról a növényzetet, majd a csupaszon maradt föld nem tudott ellenállni a nagy fizikai

---

⁷³ Rónai András: Térképezett történelem, Budapest, 1989., 333-350. old.

erőnek, az átszivárgások erősödtek, a védelem szigetelése nem volt megfelelő, s a kanyarulatot áttörte a jeges víz, amely hatalmas lyukat, mélyedést vájt ki a gátból és a melletti földterületből.

Az egyházi választások borzolták a kedélyeket 1926-ban, miután Csák lelkész úr elhunyt, az egyházi vezetők Perecz István körösnagyharsányi lelkész megválasztását szorgalmazták, valamint azt, hogy az állást esperesi állássá szervezzék át. Több lelkész is bemutatkozott állásügyben, pl. Zsádyból Bay tiszteletes, de a helyi Pályi Dénest is sokan támogatták, ezek többsége alkalmasabbnak is tűnt Percznel, de végül mégis őt választották meg. A beiktatás csak csendőri járőrök beavatkozásával volt biztosított, mert több száz fő gyűlt össze, akik elhagyni kívánták a református egyházat és azok az evangélikus egyház megalakításán fáradoztak. Később bebizonyosodott, hogy Perecz nem tudta összefogni a híveket, az elhidegülés az egyház iránt megtörtént.

3. A Komádi vásár. Az első országos vásárt 1891. március 20-án tartották meg - más írás szerint 1892-ben -, amely meglehetősen népes volt a református egyház anyakönyve szerint. Mint szokás, az első alkalommal megtartott vásáron megtörtént a pózنامászás is. Földbe állítottak egy 8 öles fenyőpóznát, amelynek tetejére több, kevésbé értékes tárgy volt felaggatva, így csizma, szűr, kendő, stb. Sokan próbálkoztak a felmászással, de nem jártak sikerrel, az ajándékokat nem érték el, addig nem tudtak felmászni, míg nem egy Baltazár Gyula nevezetű ács legény majdnem egyórai út (ezt az időt túlzásnak tartom, nehéz lenne kibírni) után a pózna tetejébe jutott, és leszedte onnan az ajándékokat. Ezt követően szétesztették a nép között egy szekér zsemlet, majd csapra ütöttek két borral tele hordót, amelyet szabadon fogyaszthattak, akik hozzáfértek.

Már kezdetben is négy alkalmat határoztak el, így a március, április, augusztus, október 20-át magába foglaló hét pénteki napján állatvásár, majd szombaton kirakodóvásár volt megtartva. Később a márciusi vásárt eltörölték és helyette a 4. vásár júniusban lett megtartva. A szombati napon már lényegében nem is történt semmi a vásártéren, vidékről már nem is jöttek, s az előjáróság bevezette, hogy a kétnapos vásár helyett csak egynaposat tartanak, csak pénteken és összevont állat- és kirakodóvásárt. Ez nagyon jól bevált, évről évre növekedett a vásárban megjelenők száma, különösen híres volt az állatvásár.

Nem befolyásolta vásárunkat a megyeszékhely Nagyvárad vásárai sem, pedig az is híres és látogatott volt. Községünkben is igen sokan felkeresték, mivel nagy termény- és állatvásár helyszíne volt a Transzszilvániai-kapu, Erdély kapuja: este 10 óra tájban befogták a kocsit, arra felpakoltak és lassú hajtással is hajnalban már Váradon voltak. Nagy keresleti piac-vásár volt, itt jobb áron tudták értékesíteni a termelők és tenyésztők a portékáikat.

Váradra gyalogosan vagy szekérrel mentek a Homorog, Szakálnál a Körösön át, Harsány, Vizesgyán, Gyíres, Tarján, Szentendrás útvonalon. Hajnalban indultak és dél körül, egyre Váradon voltak. Eladták a portékát, amely általában kövér liba, búza volt, de vittek egyéb terméket is, pl. sok-sok csizmát, amely ott akkor kapós volt. Már akkor is üzleteltek: itthon megvették a búzát 7 ft-ért, ott el tudták adni 7,30-ért. A szekéren 10-12 zsákkal vittek ki. Mehettek vonattal is: Komádiból 60, Szakálból 30 krajcár volt a jegy ára. Arról nincs tudomásom, hogy mit vásároltak. Megaludtak valami istállóban a lovakkal, vagy valamely ismerősnél és másnap délben indultak haza, estére értek ide.

A piac kezdetben, a sz. húszas éveiben még a községháza előtt volt, majd a vásárral együtt kiköltöztek a mai Köztársaság u. akkor még üres, legelő területére.

1938-ban épült fel a régi vásártéren a Horthy Miklós népiskola és népiskolai nevelőintézet, a tanyai lakosság tanköteles gyermekei beiskolázására, tanítói lakásokkal, ebédlővel és hálótermekkel, az országban ez lett az első ilyen intézmény.

A szűk vásártér ezek után alkalmatlanná vált céljai megvalósítására, sőt az 1939-1940. évi nagy esőzések miatt a Furtai úton lévő sok lakás megrepedezett és omlásnak indult, ezért a vásártéren kellett kiparcellázni építési telkeket.

A község vásártér céljára a Malom és a védgát közötti legelő részen 32 hold területet vásárolt meg, itt nyert elhelyezést a vásártér, a mázsaház, marhalevel-kezelő helyiség, egy altiszti lakás. Az 1939-es vásárok már itt voltak megtartva, s szükség is volt erre a változtatásra, mivel a régi hely már nagyon zsúfolt volt, az árusítás nehézkessé vált.

4. Közigazgatás. A honfoglalást követően az országot vármegyékre osztották, ahol vár- vagy főispán kormányozott, de időnként megjelent a király vagy helyettese a nádor is. A nagy területi egységeket 1245 körül szolgabírói kerületekre, járásokra osztották fel. 1720-ban négy járásra osztották fel a megyét: váradi, belényesi, érmelléki, sárréti. A belényesi járásból 1775-ben alakult meg a szalontai járás. Kezdetben a sárréti, majd a szalontai járáshoz tartoztunk. 1849-ben új közigazgatási beosztást hoznak létre, a megyét Alsó- és Felső-Bihar megyére osztották, és hét járást hoztak létre.

A helyieken túl a megyei vezetés sem nyújtott kellő támogatást a településnek. A járási székhelyek kijelölése sem mentes bizonyos politikai megfontolásoktól, lobbizásoktól. A járások határainak kijelölése 1852-ben történt, amelynek során az addigi 5 járás - váradi, sárréti, érmelléki, szalontai és belényesi - helyett 17 keletkezett. Komádi a mező(bihar)keresztesi járáshoz tartozott, amely a község egészséges fejlődésének gátja volt, mivel kistelepülés, rossz infrastrukturális összeköttetésekkel rendelkezett, s nem volt természetes központja ennek a térségnek. Persze a fejlesztés odatelepült. Elhibázott döntés volt ez, hiszen Komádi már akkor is természetes központja volt többek között Körösszakál, Magyarhomorog, Körösnagyharsány, Biharugra, Zsadány, Újiráz községeknek, amelyek 10-15 km-nyi távolságban vannak, míg a járási székhely ennél jóval távolabbi.

1861-ben a megye öt járásra lett felosztva (érdekesen) úgy, hogy mindegyik érintette Váradot: váradi, belényesi, érmelléki, szalontai, sárréti. Ezt a vár-, illetve megyéspán igazgatta, a tatárjárás után létrejött nemesi vármegye élén a főispán állott, aki az alispán, valamint 5 szolgabíró segítségével igazgatta a megyét. A szolgabíró első latin nyelvű említése 1273-ból, első magyar említése 1404-ből van adatolva, de nyilván már korábban kialakult e tisztség. Alispán már a királyi vármegye idején is volt: curialis comes, 1113-ban említik először. Érdekes és érdemes lenne ezen személyek joghatóságának vizsgálata is.

1872-ben újjászervezték a járásokat, azok helyett húsz szolgabírói szakaszra osztották. 1884-ben újra járások alakultak, s ez maradt fenn a forradalom kitöréséig, 1918. októberig. A csúfos Trianon utáni változás után az okányi járáshoz, annak megszűnte után, 1923-ban a sarkadihoz tartoztunk, s Komádiban állították fel a szolgabírói kirendeltséget, amit 1929-ben szüntettek meg. A csonka megye járásainak átrendezésével a cséffa-nagyszalontai járás székhelye Okányból Sarkadra került, míg a sarkadi Szolgabírói Kirendeltség pedig átköltözött három évre Komádiba, amelynek vezetője Hollósy István tb. Főszolgabíró lett (előtte m. kir. főhadnagy), 1929-ig. A főszolgabíró életvitele jónak éppen nem mondható, egyesek szerint hatalmi tébolyban szenvedett, s ez nem vezetett jóra, ezt tükrözte az is, hogy 1946-ban Pesten, az utcán totószelvényt árusított.

Később, 1950-ben a berettyóújfalui járáshoz, majd a biharkereszteséhez tartoztunk, ennek megszűnte után ismét az újfaluhoz. A járások elhamarkodott megszüntetése 1984-ben következett be, ezzel a legalsóbb fokú területi közigazgatási egység megszűnt.

A század elején hősi szobor tervezetét fogadta el a képviselő-testület, amelynek avatását májusra tervezték, s felszentelésre József főherceget kérték fel, aki ezt el is fogadta. Ez azzal járt, hogy amit lehetett a falu rendbehozott: utakat, szolgálati lakásokat. Az emlékmű az I. világháború áldozatainak állít emléket, minden évben megkoszorúzták 1944-ig. Ma a községközpontban 3 emlékmű található.

Autó beszerzéséről is döntöttek, amely 1929-ben történt: amerikai típusú Buick kocsit vásároltak 13 ezer pengőért, a sofőr Puskás Gyula belső altiszt volt, aki az első úton egy útszéli fának hajtott. Ezután került alkalmazásra Cseri Elek okányi lakos, majd garázs építése is történt.

A területi visszacsatolások és a háborús előkészületek 1938-ban elkezdődtek és emiatt egy szombathelyi gyalogezredet a községben, helyezték el, az Ipartestületben lett kijelölve a tisztélkezés, ezért oda az iparosokat nem is engedték be.

Azóta sem történt változás e téren, Komádi a '90-es években sem szerezte meg a neki megfelelő térségi szerepkört, ez óriási stratégiai hiba, ezt már nem vagy csak igen nagy nehézségek árán lehet korrigálni, ez nehezíti a várossá válási folyamatot is, nincs kitörési lehetősége községünknek. A járások szerepét helyettesíti, de át nem vette a körzetközponti város, a kistérségi központ, tehát a regionalizmus útjára léptünk.

A községi igazgatási szervezetben változások történtek, Solymosi helyére egy jó képzettségű fiatalember, Nagy József állt, jött a romániai magyar Csapó és Benitz, illetve Kiss Imre alkalmazására és beiskolázására került sor. Községi bíró Csapó József, pénztáros Pribék István lett. A változások folyamatosak voltak, B. listázások kezdődtek, a rezsimnek megfelelő vezető emberek jöttek-mentek a hivatalban. A közlekedés is nehéz volt, csak lovas kocsival volt járható az út Újfaluba és Keresztesre egyaránt. Egy Dóduj Dániel nevű tanyai lakos felajánlott egy masszívabb hintót az előljárásnak, amely használhatatlan volt, mert korábban az oroszok árkon-bokron közlekedtek vele, s az árokban hagyták. Korábban Vécsei Pál földbirtokos hintaja volt, megvásárolták és felvették a kapcsolatot a korábbi kovácmesterükkel, Tóth Józseffel is, aki rendbe hozta a hintót, a lovakat is patkolta.

Az igazgatási és adóügyi munka jól haladt, már pénzzel is rendelkezett a község: lehetett hintót, lovakat, írógépet, stb. vásárolni. A megyei értekezleten a pénzügyi igazgató kiemelte Komádi nagyszerű munkáját, ami Csongrádi érdeme volt.

1948-as adatsorokkal jellemezhető a település. A lakosság száma 11.800 fő, a házak száma 2.197 db., a belterület 480 hold. A lakosság foglalkozás szerinti megoszlása: földműves 84,1 % - önálló iparos 2,4 % - önálló kereskedő 0,9 % - mezőgazdasági munkás 9 % - ipari munkás 0,2 % - értelmiségi 0,9 % - közalkalmazott 0,5 % - egyéb 2 %. Ebből kitűnik egyrészt a mezőgazdasági foglalkoztatás túlsúlya, amely óriási arány, de valósnak feltételezhető. Az ipari foglalkoztatás elenyésző, a közszolgálati-értelmiségi pedig alacsony.

A lakosság anyanyelv szerinti megoszlása: magyar 99,44 % - német 0,18 %, tót 0,17 % - egyéb 0,11 % - román 0,10 %.

A lakosság felekezet szerinti felmérése is megtörtént, erről is pontos adattal rendelkezem: református vallásúnak vallja magát a lakosság 76,75 %-a, r. katolikus 16,47 %, ág. h. evangélikus 7,74 %, görög keleti felekezetű 5,23 %, görög katolikus 0,35 %, izraelita 0,11 %,

egyéb 3,05 %. Érdekes és szép adatsor, amely híven tükrözi az elmúlt évszázadok egyházi viszonyait, a lakosság felekezeti választását.

A tanyai lakosság száma jelentős: Ihráz tanyán 216 lélek, Dobaiban 173 fő, szórtan pedig 765 tanya van, amelynek lélekszáma nem állandó, pontos adat erre nincs.

A háborút követően történt földosztás során több mint 1.110 fő jutott földhöz, amelynek mennyisége 6.699 hold, mértéke pedig 1-15 hold. Legtöbben 3-4-5-6-2 holdat kaptak, 261-203-196-119-115 fő számban. Ezen felül a község, a Takarékszövetkezet és az OFA részesült földjuttatásban.

A községnek gyógyfürdője van, 4 km-re a központtól. Cigányteleppel is rendelkezünk, de nincs sok adat a cigány lakosság számáról: adataink néhány összeírásra vonatkoznak: 1929-ben 215 személy, 1932-ben 292, 1937-ben 106 cigány személyről tudunk.

Tűzoltósággal is rendelkezünk ebben az időben, szükség is volt rájuk mindenkor: 46 fő önkéntes és 2 fő állandó fizetési személlyel. Felszerelésük 2 db. kismotorfecskendő, 1 kocsitűzoltó, mind üzemképes állapotban.

A településen rendőrlaktanya, azaz rendőrőrs működött, Ihráz pusztán pedig rendőr pihenő állt rendelkezésre községi fenntartásban.

Az előjáróság létszáma központilag meghatározott norma alapján: vezetőjegyző, önálló adóügyi jegyző, 2 segédjegyző, 6 fő irodakezelő tisztviselő. Ezzel szemben 1948-ban volt 1 vezetőjegyző, 1 adóügyi jegyző, üresedésben 2 segédjegyzői állás, 1 irodakezelő, 5 kezelő tisztviselő. Rendelkeztünk továbbá községi kisbíróval, 3 kézbesítővel, 1 házmesterrel, 2 tűzoltóval, 2 községi kocsissal, egészségőrrel és 4 fő úttörrel. Emlékmű 1, hősitemető 1, nyilvános W. C. 1 db. van.

Községi orvos 2 fő, magánorvos 1, szülésznő 7, magánszülésznő 5, védőnő 2, fogorvos 1, fogtechnikus 1, 1 körállatorvos, 1 magánáallatorvos, gyógyszertár, járványkórház, járási szociális otthon (szeretetház), egészségház működik, folyamatban a Tüdőbeteggondozó létesítése, amely 1949. január 1-től kezdi meg működését. Villanytelep és közvilágítás van, 87 db. lámpatesttel.

Öt ártézi kutunk van, jó minőségű ivóvízzel, két nyári napközi otthon működik 150-160 gyermekkel. Hullaházzal, jégveremmel, vágóhíddal, mázsaházzal, dögtérrel rendelkezünk, de egy új létesítése folyamatban van.

7 iskolánk 40 tanerővel tevékenykedik, iskolakötelesek száma 1948-ban 1.750 fő. Egy-egy községi, katolikus, evangélikus és négy református iskolánk van. Óvoda kettő, tanonciskola, gazdaképző iskola, állami népiskola és nevelőintézet, kölcsönkönyvtár működik.

A mozi 255 férőhelyes, telefonállomás nem sok van: 3 közhivatali és 24 magán vonal.

Sport és testedzés a Komádi Munkás Sport Egyesület keretében történhet, zavartalanul működik.

Az utcák száma 23, hosszuk mintegy 41 km. Járda 11 km.

Néhány ár: tej 1 Ft., vaj 18, tojás 50-70 fillér, sertéshús 12 Ft., marhahús 10, juhhús 6, szalonna 18 Ft.

A mezőgazdasági termelés, talajművelés fekete földön 14 ezer kh-on, szikesen 11.856 kh-on történik. Vízkár nincs, vadvíz kb. 2 ezer holdon. Művelési ágakból: szántó 19.817, szőlő 98, erdő 4 hold.

A mezőgazdaság termelési eredménye 1946/47-ben: búza 22.724 q., rozs 1.154, árpa 6.979, zab 3.020, kukorica 87.600, burgonya 12.000 q., bab-borsó-lencse 560, rizs 130, cukorrépa 23.000, napraforgó 3.760, széna 217.000 q. 14 traktor és 24 cséplőgép van magántulajdonban.

Terméseredmények 1948-ban: búza 45.342 q., rozs 4.283, árpa 15.393, zab 7.749, kukorica 110.000, burgonya 14.000.

Folyamatban van a kisvasút megépítése, amelyhez 10 ezer Ft-os hitelt vettek fel, elkezdődött a Sebes-Körös híd építése 1 millió 300 ezres költségvetéssel, új vásártér kialakítása 81 ezer, parkosítás, hídmérleg biztosítása, tűzoltó felszerelések pótlása, orvosi és jegyző lakás építése többek között.

A háborús hősi halottak száma 143 fő, rokkant 92, hadiözvegy 94, hadiárva 10, hadiségélyezett 170 fő.

A képviselő-testület 40 főből áll: MDP 16, NPP 8, FKGP 8, Szakszervezet 8 főt ad. Hivatalból további 12 tagja van. Hiányos létszámmal működik, mivel a Kisgazdapárt újjáalakulása során egyes személyeket nem volt hajlandó visszahívni, a Községi Nemzeti Bizottság a jelölteket viszont nem volt hajlandó elfogadni antidemokratikus magatartásuk miatt. A jelölteket kizárták, az FKGP helyettük nem delegált másokat.

A Nemzeti Bizottsági tagok száma 14 fő, megoszlásuk: MDP 6, FKGP 3, NPP 3, Szakszervezet 2.

Néhány statisztikai adat, minden magyarázat nélkül, a nem összeillő adatokat távolabb helyezem egymástól:

	1946.	1947.	1948.
Születések száma	202	276	256
Házasságkötés	110	109	61
Halálozások	141	124	92
Válások	5	12	14
Marhalevél iktatás	3.026	4.110	5.233
Marhalevél átírás	3.457	4.992	6.034
Marhalevél irányítás	32	134	216
Adóügyi végrehajtás	684	1.500	2.520

Az állatállomány számának és megoszlásának alakulása: ló 854 db., szarvasmarha 1.664, bivaly 35, szamár 5, öszvér -, sertés 2.213, juh 1.311, kecske 95. Tenyészállatoknál 11 bika és 24 kan.

Méhészettel 24 fő foglalkozik, kaptárok száma 154 db, méhcsaládok száma 166, méztermés 1946-ban 34 q.

A rendelkezésre álló írások - egyháziak, majd levéltáriak - szerint az alábbi személyek voltak (fő)jegyzők a településen: 1736-37 Győri Ferenc, 1751 Szekrényesi József, 1763-64 Boros Sándor, 1765-66 Pető István, 1777 Gyürki István, 1784 Kovács János, 1786 Balog István, 1790 Vetési József, 1808 Fakó Ferenc, 1810 Vetési János, 1813 László István, 1815 Boros Mihály, 1819 Lőrinczi János, 1826 Mészáros Sándor, 1828 Nagy Ferenc, 1849 Török György, 1854 Szacsvey Jenő, 1856 Boer Antal, 1857 Makra Mihály, 1861. Török György, 1893 Madari István, 1903 Ötvös Gyula, 1918 Kajcsa László, 1926 Papp Béni.

Bírók voltak: 1735 Krucsó Gergely, 1736-37 Csébi Mihály, 1738 Sós István, 1751 Nagy Péter, 1752 Fekete István, 1753-54 Polgár András, 1763-66, 1780, 1785-89 Megyeri Ferenc, 1775-79 Nyitrai Mihály, 1781-82 Ökrös András, 1783-84 N. Varga Péter, 1790 Csongrádi István, 1791 Nagy Mihály, 1792 Bere István, 1794-95 Fekete Mihály, 1797-99, 1800-01, 1803-13 Megyeri István, 1802 Fekete Pál, 1809 Czeglédi János, 1814-19 Megyeri János, 1820-23 Réti István, 1824-25 Bere András, 1827-29 Tóth János, 1830 B. Csongrádi István, 1831-33, 1836 Fekete András, 1834 Seprenyi Mihály, 1835 Bere Pál, 1841-43 Bokor István, 1845 Fekete István, 1846, 1851-52 Pap János, 1847-50, 1861-62 Pap József, 1853, 1863-65 T. Nagy József, 1854-55 Soós András, 1856 Tóth József, 1857-60 Nagy Károly, 1866 Bujdosó Sándor, 1867-68 Farkas Pál, 1869-71 Bujdosó Bálint, 1872 Pálfi Mihály, 1894 Polgár József, 1903 Nagy P. István, 1918 Ilisz Lajos, 1921 G. Váczai Bálint.

A községi népképviselői és államigazgatási feladatok ellátására a lakosság által közvetlenül választott tanácsok, a tanácsok által választott végrehajtó bizottság szolgált 1950-1990. között, majd a demokratikus átalakulást követően a képviselő-testület és szervei a helyi hatalom megtestesítői.

A tanácsrendszer választása formális volt, mivel általános az egyes jelölés (csak az utolsó 10 évben volt kettős jelölés) és a jelölőszervek általi kiválasztás már formálissá tették a tényleges választást, a szavazást. Minden a pártnál és a népfrontnál dőlt el, figyelemmel a testületek statisztikailag megkívánt összetételére.

1990. szeptember 30-án került sor - hosszú időt követően - demokratikus helyhatósági választásokra, amelyek már kezdenek az „igazi” választásokra hasonlítani, noha vannak ezen a választási rendszeren is javítani valók.⁷⁴ Nekem kiemelt szakterületem a választási kérdésekkel való foglalkozás, ezért ezeket az eseményeket mélyebb összefüggéseik alapján is tudnám értékelni, elemezni.

Másfél hónappal a választás után (mert jogorvoslati kérdések merültek fel, jogsértésre gyanakodtak - talán - a polgármester választása kapcsán, hiszen csak kis különbséggel nem tudott nyerni Erdei Gyula) tartotta alakuló ülését a Képviselő-testület, amelynek összetétele az alábbi: Balogh Dániel, Bayer Márton, Beke Béla, Bokor Bálint, Czúni László, dr. Csaba Miklós, dr. Karácsony József, dr. Mihálka Sándor, Sárközi János, Szabó György polgármester, dr. Szabó Sándor alpolgármester, Szűcs József, Tóth Attila, Venyige László. Őt bizottságot hoztak létre, amelyek tevékenysége az ügyrendhez, pénzügyhöz, egészségügyhöz, oktatásügyhöz, a gazdasági kérdések rendezéséhez kapcsolódik.

Nagy lendülettel fogtak hozzá feladataik teljesítéséhez, azonnal megszüntették a GAMESZ-t (megítélésem szerint igen elhamarkodottan, egyéni érdekek miatt, amelynek akkor vezetője voltam), új utcanevek kidolgozását kezdték el, helyi tornacsarnok, helyi rádió létrehozásáról, gázberuházásról, szennyvízcsatorna építésről, 100 fh-es diákotthon megépítése, stb. döntöttek. Tervek voltak, de ezekből kevés valósult meg, így ezekből maradt feladat a második önkormányzati ciklusra is.

Döntöttek a nagyközség jelképeiről, amely a régi címer és pecsét lett. Mint korábban már megjegyeztem ez a heraldikai leírás és grafikus megjelentetés nem azonos az általunk ismert, 17. sz-i jelképekkel, ez valószínű a 19-20. sz-i címer visszaállítása, amely 1910-ben készült, s ez szerepel a régi bélyegzőkön is. Leírása: a címer alakja a csücsköstalpú álló pajzs, vörös pajzsmezőben baloldalon, középtájon benyúló ezüstpáncélos kard, rajta átszúrt törökfej. A

---

⁷⁴ Dr. Makai Sándor: Az önkormányzati választási törvények módosításához, Magyar Közigazgatás, 2000. évi 1. sz., 54-58. old.

kézfej és a törökfej barna. A sisak leírása: pántos sisak ötágú koronával, a sisak ezüst, a korona arany abroncsa három ékkővel díszített, a sisak nyakán ezüstitlánc, arany függővel. A kör alakú pecsét a címer kicsinyített mása, felirattal.

Nehéz időszak volt, szokatlan, megváltozott gazdasági-társadalmi-politikai körülmények között.

A második választás 1994. december 11-én történt, megválasztásra kerültek: Beke Borbála, Bokor Gyula, dr. Csaba Miklós, Diószegi Ferenc, Fekete János, Győrfiné Krucsó Erzsébet, dr. Karácsony József, Kincses József, Mike Sándorné, (Erzsike halála után) Csongrádi Istvánné, Sárközi János, Szabó György polgármester, dr. Szabó Sándor alpolgármester, dr. Takács András, Varga Lajos.

Mint látható nem sok változás történt. A munkáról szóló beszámolót - a következő választási kampány közepette, október közepén - az Önkormányzati Tükör nevezetű helyi lap adta közre. Tárgyszerűen, több szempont szerinti megközelítéssel - némely sorát vitatva, de nem könnyedén dobálva a bírálatot - ismerteti a végzett munkát. Igazi kampány kiadás volt.

1998-ban hat változás történt: Beke B., Bokor Gy., Győrfiné, Kincses J., dr. Szabó, Varga L. nem indultak, illetve nem kerültek be. Helyettük képviselők lettek: Kásáné, Vassné, Héder B., Tóth A., Balogh D., Szabó S.

A választási kampány során rendezvények voltak, a helyi lap is megjelent.

A millenniumi emlékszáló átadási ünnepséget 2000. szeptember tartotta a Képviselő-testület, ahol szerény ünnepség keretében (máshol ez a Falunap kétnapos volt) az ISM közigazgatási államtitkára, Bodor András úr adta át a zászlót, akinek Komádi gyökerei is vannak, Szülei itt éltek korábban. Sajnálom, hogy könyvem támogatói között nem tudhatom, de egy másik Államtitkár, aki egy igen remek ember és politikus, önzetlen segítséget nyújtott, akinek ezúton is köszönetemet fejezem ki.

5. A Csendőrség és a Rendőrség.

A rendvédelmi szervek, bármely elnevezéssel, de az állam létrejötte óta léteznek. Hazánkban a zsandárság megszervezését és felállítását II. József császár 1849-ben határozta el. A csendőrség, más néven a zsandárság, rendfenntartó katonai intézmény volt, szemben a rendőrséggel, amely a politikai hatóságok közé tartozott. A zsandárok kötelessége a csendre és az erkölcsre felügyelni mindenütt, ellenőrzésük és besúgóik köre széles volt. Az osztrák zsandárszervezetet 1867. évi kiegyezést követően megszüntették. Hazánkban adva volt a megyék pandúr-szervezete, élükön a csendbiztos, de nem tudtak lépést tartani az átalakult és megnövekedett bűnözéssel.

Ezért hozzák létre a régi zsandárság mintájára az egész országra kiterjedő karhatalmi szervezetet, a csendőrséget. A magyar életben szokatlan volt a kakastollforgós fekete kalapot hordó, katonaruhát viselő csendőr. Legkisebb szervezeti egységét a az őrs képezte, amely 5-25 főből állt, rendszerint több településre kiterjedő hatáskörrel.

A község a Debreceni VI. csendőrkerület, 4. szárnyának volt a székhelye. Parancsnok Balázs Géza százados. 4 szakaszból állt, 1. Szakasznak parancsnoka Takó Sándor alhdgy. Komádiban 2 gyalog és 9 lovas csendőr tevékenykedett, őrsparancsnok Husi Lajos tiszthelyettes.⁷⁵

---

⁷⁵ A magyar királyi csendőrség zsebkönyve, 1929., szerk.: Pinczés Zoltán szds., 163. old.

A szakaszhoz tartozott Biharkeresztes, Berekböszörmény, Nagykereki és Biharugra (a hozzájuk tartozó, mellettük lévő kisebb településekkel) 9-9 gyalogos csendőrrel.

A 2. szakasz központja Sarkad, a 3. szakaszé Okány. Ez lényegében a korabeli, történelmi járás déli részét foglalta magába.

Az 1920-as években alakult meg a helyi csendőrség, amelynek elhelyezésére a mai Rendőrőrs helyisége szolgált, nem a mai helyzettel azonos módon.

A szocialista érában a körzeti megbízott rendszer működött, 4-5 rendőrrel. Valóban rendet próbáltak tartani községünkben és a társközségben, tekintéllyel rendelkeztek. A rendszerváltást követően jött létre a Rendőrőrs, 1997-ben, amelynek parancsnoka egy rendkívül népszerű és agilis fiatalember, Kovács Zoltán főhadnagy. Érzéseim szerint kevés támogatásban részesül, pedig alkalmas feladatai ellátására, sőt tanulmányai révén magas szakmai és általános ismeretre tesz szert. Munkájukat nehezíti a kevés anyagi eszköz, a létszám hiány, a több településre kiható feladat, és az általános belügyi helyzet.

6. Utcanevek. Ebben az időben a községnek csak egy utcája volt makadám kövekkel burkolva, az csak a Homorog felőli résztől a református templomig. Furta felé még volt egy elhanyagolt állapotú, kb. 2 km-nyi hosszúságú a Zsombokos dűlőig, gidres-gödrös rész, amely a '30-as évekig nem került megjavításra. G. Váczi Lajos kisgazdapárti képviselőisége idején került kiépítésre a furtai út, majd az irázi utat a Hercegföldig építették ki, az állomás felé vezető mintegy 4 km-nyi utat is teljesen felújították, s kiépítették kiskockakövel és szélesítették a belső utat is a Vasvári utcától a templomig. Ebben az időszakban épült meg a községháza melletti Levente, majd Vásártér, Molotov utca és tér felé a vágóhidig vezető makadám út is. A század elején, 1907-ben készült az első járda, gyalogjáró, a Fő utcán kb. 80 cm, míg a kevésbé forgalmas utcákban 50 cm. szélességben.

Komádi község utcáinak elnevezése régi nagyjaink nevének felidézésével, Papp Béni főjegyző idejében történt, 1926 után. Ezt megelőzően utcaneveket nem használtunk, csak sorszámozást, amely a Fő utcán kezdődött és 1-1214-ig tartott. Egyes esetekben az utcát elnevezték, az abban lakó ismertebb vagyonos gazdaemberről, iparosról, kereskedőről, vagy az utca jellemzőjéről, amely a polgárok jobb tájékoztatását segítette elő. A háborút követően, ismét változnak az utcanevek, azt nem tudjuk kinek a kezdeményezésére, majd pedig az 1989-es demokratikus átalakulást követően, az első szabad önkormányzati választások hoznak változást az utcanevekben. A mai utcanevek és a megelőzők (néhány adatot írok róluk, ha a falu- vagy az utcabeliek meg akarnak emlékezni névadójukról, hasznát vehetik):

- Alkotmány utca: az 1949. évi alkotmányunkról kapta nevét, korábban Kinizsi Pál utca
- Arany János (1817-1882): a költőről nevezték el, korábban nem hivatalosan Gazdakör utca volt a neve
- Attila (?-453): korábban is ez a neve, a hunok fejedelméről kapta nevét
- Árpád (? 850-907): korábban is ez volt a neve, a honfoglaló fejedelemtől kapta nevét, a köztudatban a környező vízállás miatt Víz utcaként ismert
- Baross Gábor (1848-1892): politikus, miniszterről nevezték el 1945 előtt, majd Keskeny utca lett a neve
- Bartók Béla (1881-1945): zeneszerzőről, néprajzkutatóról nevezik el az utcát, 1945 előtt igen szép neve volt, Hajdú utca

- Báthori István (1533-1586): erdélyi fejedelem, lengyel királyról. 1945 előtti a név, majd Engels utca lett
- Bem József (1794-1850): lengyel származású katonatiszt, a szabadságharc tábornoka
- Bethlen Gábor (1580-1629): erdélyi fejedelem, magyar király, 1945 előtti az elnevezés, majd Makarenko utca
- Bocskai István (1557-1606): 1945 előtti az elnevezés, majd Fürst Sándorról nevezik el. Erdélyi fejedelem, váradi főkapitány, kiváltságokat adott a hajdúknak, településünknek is
- Budai Nagy Antal (?-1437): erdélyi parasztszázvezér volt, korábban Bezerédy János utca
- Csokonai Vitéz Mihály (1773-1805): a költőről nevezték el régen, majd Ifjú Gárda utca
- Darányi János, Ignác, Kálmán (?): szerintem Kálmán lesz
- Deák Ferenc (1803-1876): politikus, igazságügy miniszter, jogtudós. Korábban Rózsa Ferenc utca.
- Dobó István (? 1500-1572): főnemes, egri várkapitány. Korábban Vásártér utca.
- Dózsa György (? 1470-1514): parasztszázvezér. Korábbi utcaelnevezés Tisza István
- Erzsébet (1837-1898): feltehető, hogy Erzsébet osztrák császárné és magyar királynőről nevezik el. Korábban Bajcsy-Zsilinszky Endre, a '70-es években megosztják és Házi Károly utca az egyik része.
- Esze Tamás (1666-1708): jobbágy, brigadéros, ezredes. Korábbi elnevezése Nagyatádi Szabó János.
- Fő utca: ezt megelőzően Rákosi Mátyás, korábban Horthy Miklós utca
- Furtai: korábban Győzelem utca volt, nevét a közeli településről kapta, amellyel összeköt bennünket
- Gábor Áron (1814-1849): honvéd őrnagy, lőszer- és ágyúgyáros. Korábban Bercsényi Miklós utca
- Gát: a falut védő körgát melletti utca elnevezése
- Gorkij, Makszim (1868-1936): az orosz, realista íróról
- Hajnal: korábban, 1945 előtt Honvéd utca. A névadás valószínűleg a napszakhoz kapcsolódik.
- Hősök tere: amely korábban piactér volt, de ezt a nevet nem kapta meg. A hősök emlékművei találhatók a parkjában
- Hunyadi János (1407-1456): Szörényi bán, erdélyi vajda, temesi ispán, nándorfehérvári főkapitány. Eredetileg is ez a név volt.
- Ibolya: a virágnevtől ered, korábban Felszabadulás utca
- Jókai Mór (1825-1904): író, az Írószövetség elnöke, a forradalmi ifjúság egyik vezére volt. Változatlan maradt az utcanév
- József Attila (1905-1937): lírai költőnk, korábban is ez a neve
- Kiserdő: korábban Úttörő utca, a közeli kisebb erdőről kapta elnevezését
- Kossuth Lajos (1802-1894): államférfi, jogász, miniszter, kormányzó-elnök. Eredeti neve is ez az utcának.

- Kórház: a korábbi Járványkórház miatti a név
- Köztársaság: korábban Tanácsköztársaság, azt megelőzően Levente utca. Az elnevezés az államformára utal.
- Kürt: korábban Micsurin.
- Lehel (?-955): a magyar vezérről kaphatta a nevét 1945 után
- Magyar: népünk neve, eredeti név.
- Mártírok: vértanú neve a keresztény hitben. Korábban Zsukov utca
- Mátyás király (1443-1490): Hunyadi János fia, népszerű, nagy magyar király.
- Mikszáth Kálmán (1847-1910): a magyar irodalom kiemelkedő tagja, író, újságíró. Korábban Kalinyin utca.
- Móra Ferenc (1879-1934): jelentős ifjúsági, prózai író.
- Munkás: ipari foglalkoztatott, még a múlt rendszer maradványa az utcanév.
- Nagysándor József: aradi vértanú, korábban Béke utca
- Nap: az égitestről kapta nevét, egész nap megvilágított, napos. Korábban Marx Károly utca
- Petőfi Sándor (1823-1849): költő, világirodalmi rangú lírikus, a forradalmi ifjúság vezére, Bem segédtsíjtje.
- II. Rákóczi Ferenc (1676-1735): erdélyi fejedelem, a kurucok vezére
- Sárosi Gyula (1816-1861): költő, kormánybiztos. Korábban Keskeny utcának is nevezték.
- Szív: valószínű, hogy a testrésztől lett elnevezve.
- Szegfű: a virágnévről, korábban nem hivatalos a Templom utca, Mihálytelepi utca elnevezés
- Szent István (975-1038): államalapító fejedelem, király. Korábban Vörös Hadsereg utca
- Szent László (1040-1095): magyar uralkodó. Korábban Lenin utca.
- Széchenyi István (1791-1860): sokrétű, nagy tudású államférfi
- Széles: az utca, mint tér szélessége miatt van az elnevezés. Korábban Apponyi Albert utca volt
- Szövetség: 1945 utáni elnevezés, nem tudható milyen összefogásra, szövetségre utal.
- Tavasz: elnevezés az évszokról történhetett, korábban Terv utca
- Tinódi Lantos Sebestyén (?1505-1556): magyar vándorlantos, énekszerző. Korábban Somogyi Béla utca.
- Türr István (1825-1908): katonatiszt, Garibaldi hadsegéde, majd csatorna-építő. Korábban is ezt a nevet viselte az utca.
- Új utca: a település legfiatalabb utcája, a névadók éppen találhattak volna egy történelmi személyt is, akiről még nincs a faluban utca elnevezve, és érdemes lenne erre, pl. Kinizsi Pál, Esterházy Pál nádor, gróf Tisza István vagy földrajzi nevet, pl. Sárrét, Nagyváradi, Erdélyi.
- Vasvári Pál (1826-1849): forradalmár, a márciusi ifjak egyik vezetője.
- Virág: valószínű a növényről, a virágról nevezték el.
- Zrínyi Miklós (1508-1566): magyar főnemes, horvát bán, Szigetvár kapitánya.

7. A II. világháború után. A II. világháborúban a község sokat szenvedett, súlyos harcok voltak a település mellett. A német megszállás 1944. március végén következett be, elszállásolásuk a Kollégiumban és egyéb intézményekben történt. A legnagyobb csata 1944. október 6-án indult meg, amely 6 napig szüntelenül tartott, mind a belterületen, mind a külterületen. Az oroszok a Körösön túl vannak ágyúikkal, aknavetőikkel, tankjaikkal, a Komádi felőli részen pedig a németek foglaltak harcállást. A Kendergyárat gyújtólövedékekkel felgyújtották, még a faluban is váltak házak a tűz martalékaivá. Lényegében október 13-án a németek elvonultak, az oroszok pedig üldözték őket, így nem szállták meg hosszabb időre községünket, csak egy különítmény maradt, amelynek feladata a sereg élelmezése volt.

Ekkor szállították el a községből a fontos és lényeges iratokat, Papp Béni vezetésével, aki még írógépeket és élelmiszert is vitt el jócskán, de az itthoniak is sok iratot, könyvet kiszórtak, elégettek a hivatalból. Ezért nem maradt a korábbi évekből anyag, amely a történet összeállításához segítséget nyújthatna. Sokan menekülnek okkal és ok nélkül egyaránt, mert kaotikus a helyzet, s folytatódott a szellemi és vagyoni szegények garázdálkodása a községben, üldözték a gazdagokat (kulákokat) és az értelmiségieket (nadrágos embereket). Sajnos könnyen megtéveszthető emberekről van szó, akik hallgattak mások alaptalan, indulatos beszédeire.

A település élelmezését és árukészletét Bácsó István kiskereskedő lófogattal biztosította, Debrecenből és Berettyóújfaluból, akinek ebben nem nyújtott segítséget a település vezetése.

A háborúról sokat tudunk. Nem akarom leírni a köztudomású tényeket, ehelyett inkább összefoglalóan bemutatnám azt, hogy mi várt Bihar vármegyére az újjáépítésben, mi kárt szenvedett el és mit kellett helyrehoznia.

Nincs a Tiszántúlnak még egy olyan vármegyéje, amely a felszabadulás során olyan súlyos pusztuláson ment volna keresztül, mint Bihar vármegye. Az a földrajzi és politikai körülmény, hogy a Románia felől gyors tempóban előre törő Vörös Hadsereg sértetlenül vette birtokába a szeghalmi Körös hidat, továbbá, hogy az Észak-Erdélyből visszavonuló magyar és német hadseregtestek visszavonulását itt biztosítandó németek itt vették fel első ízben keményen a harcot, magával hozta megyénk és annak különösen dél-nyugati részének szörnyű pusztulását is. Míg ugyanis a Szeghalomnál betörő és északnak, majd keletnek forduló Vörös Hadsereg az egész Tiszántúlt különösebb ellenállás nélkül vette birtokába, addig Bihar vármegye területén csaknem minden község egy-egy sündisznóállást képviselt az észak Erdélyből visszavonuló magyar és német seregek visszavonulásának fedezésére szolgáló kis létszámú német katonaság számára. A stratégiai szempontból normális hadviselési viszonyok között, szinte számításba sem jövő kisebb települések stratégiai szempontból egyszerre nagy jelentőséget nyertek, s nem egyszer megtörtént, hogy a néhány száz vagy ezer lakost számláló Bihari alföldi község kétszer vagy többször is gazdát cserélt. Természetes következménye volt ennek, a Bihari községek szörnyű pusztulása, pusztítása, amely a Dunántúlhoz hasonló siralmas képet mutatta.

A pusztulás, tekintettel vármegyénk szinte kizárólagos agrikulturális jellegére, természetesen a mezőgazdaságban, a mezőgazdasági javak pusztulásában csúcsosodik ki. A megye annyi kárt szenvedett el, hogy azt még napjainkban is pótolni szükséges.

Az utak vonatkozásában a 4-es számú, ún. transzkontinentális műút szenvedett nagy károkat, hogy a rajta felvonuló magyar és német seregeket előbb az oroszok, majd a németek repülő támadásoknak vetették alá. A makadám utak is hasonló megrongálódást szenvedtek, hiszen túlterheltek lettek.

A hidak esetében súlyos károk keletkeztek, mert a Sebes-Körös, Berettyó és Ér csak nem minden hídját, szám szerint 14-et, felrobbantották a visszavonuló német seregek. Minden hídról kellő anyag áll rendelkezésemre, de csak a környezetünkben lévőkről szólok. A Furta-Komádi közúton épült és eredetileg 4 m. nyílású Ölyvös-vasbeton lemez híd helyére Furta község lakossága épített ideiglenes fahidat. A Körösszakál-Biharugra közúton lévő 90 m. nyílású, eredetileg vasbetonból készült híd felrobbantása nem sikerült, csupán a középső meder pillére közelében másfél méteres hosszúságban a beton hiányzott. 1947. április 27-ig a forgalmat ideiglenesen visszaállították a hídra helyezett provizóriumon keresztül, majd hozzákezdtek a végleges megoldás elkészítéséhez is, amely akkortájt be is fejeződött.

A Komádiban megsemmisült híd helyébe 1945. nyarán mintegy 88 m. hosszúságban a régi hídtól lejjebb fapilléres, fatartós híd formájában történt a helyreállítás. Erről részletesen külön írok. Megszűnt az összeköttetés a romániai területeinkkel is, hiszen azok is megsérültek, használhatatlanná váltak.

A malmok szintén életfontosságú létesítmények voltak, így azok károsodása is nagy gondokat okozott. Itt azonban az orosz kártétel mellett a hazaiaké is jelentkezett, mivel sok esetben az általuk elhurcolt eszközök, pl. szíjak, tették azokat működésképtelenné, a rombolás mellett. Nehezítette a helyzetet, hogy megyénknek kellett lisztben hadtápot szolgáltatnia az orosz csapatoknak, így ez a lakossági szükségletek kielégítése mellett súlyos tehertétel volt. De szükségből az oroszok is nyújtottak segítséget a helyreállításban.

1944-ben a cséplést szakította meg az oroszok benyomulása, amellyel a termények feldolgozása maradt el. Emellett az állatállomány, különösen az igavonók elhurcolása, az élelmet képező többiek felhasználása jelentett évekre gondot. Ezért is csökkent le a megye állatállománya az eredeti 20-30 %-ára, amely óriási gondot jelentett.

Mindezek azt mutatják, hogy nagy megpróbáltatásokon estek keresztül megyénk lakói, amelyet jórészt csak saját erőből tudtak helyreállítani.

Sajnos az épületekben, lakásokban és közművekbe esett károk még ezen felül jelentkeztek, amelyek megbénították a normális életvitelt. A visszavonulás sok esetben a település felégetését, elpusztítását is jelentette. Ezek kijavítása folyamatosan, de nagy nehézségek árán történhetett meg.

A háborút követően a képviselő-testület kezd összeállni és folytatni a szükséges munkát, megpróbálják a személyi feltételeket biztosítani, munkába áll Solymosi Lajos jegyző, a Bartalis testvérek, Toókos, Erdei Balázs. Az adóügyi feladatok ellátására hívták vissza Csongrádi Jánost, aki korábban is itt dolgozott, de időközben Miskolc városánál helyezkedett el. Szükség lett volna szakmai munkájára, hatalmas ismeretére, mert az itt dolgozók igen képzetlenek voltak. Szaporodott az elvégzendő ügyek száma is: míg 1918-ban ezer iktatószámon, addig 1942-ben már 6 ezer számon iktattak ügyiratokat. A járási főjegyző, Ludmány Imre Komádit gyötörte az oroszok és a gyári munkások ellátására szolgáló állatok és termények beszállítására, kevés sikerrel, mivel nem voltak rendben, átlátható állapotban az adókönyvek.

8. Pártok alakulása.

A század elején is voltak pártszervezetek a községben, de nem szilárdultak meg, kampányszerűen alakultak és szűntek meg, pl. az SZDP 1902-ben alakult és 1909-ben szűnt meg, a földmunkásoknak is volt szervezetük.

A lakosság pártokba tömörítése nagyobb lendületet csak a II. világháborút követően vett, amikor majd a helyi hatalomban is részt vehettek. Ezt igazolja a Nemzeti Bizottságok megalakítása, amely már 1944. végén kezdetét veszi: a vármegyei bizottságba K. Nagy Gyula komádi lakost is meghívják.

1945. januárjában a Komádi Szolgabírói kerület is felhívást kap a főispántól arra, hogy a politikai pártok szabad szervezkedését biztosítani kell.⁷⁶ A Nemzeti Bizottságok megalakításánál figyelembe vehető pártok: Demokratikus Polgári Párt, Független Kisgazda Párt, Magyar Kommunista Párt, Nemzeti Paraszt Párt, Szociáldemokrata Párt 5-5 taggal. Ahol valamely párt nem működött, ott a Szakszervezetek vagy az egyéb érdekképviselői szervek delegálhatnak, mint történt ez községünk esetében is. Nálunk még pártellentétek is adódtak a helyi Képviselőtestületi helyek betöltése kapcsán. K. Nagy Gyula a kisgazdák elnöke nehezen tudott együttműködést elképzelni a másik három párttal, végül június 20-án, döntés született helyi pártközi értekezlet megtartására a vármegyei NB. közreműködésével.

Előkészítik a novemberi parlamenti választásokat, ahol jelöltként K. Nagy Gyula gazdálkodó indult az FKgP listáján, a 13. helyen. Nem járt sikerrel, mert a 10. helyen szereplő személyig kerültek be a parlamentbe. A megyei eredmény: FKgP 49,5 %, MKP 17,3%, NPP 17 %, SZDP 15,4 %, PDP 0,8 %.

Ezért kellett, ezt megelőzően, a pártoknak mozgolódnuk a településeken. Különösen a magyar Kommunista Párt fejtett ki dinamikus tevékenységet, elsősorban a Házi testvérek - Károly, Irén, Árpád, Sándor és Erzsébet - útján. Irén élt a községben, Árpád Pest megye alispánja lett, Sándor járási rendőrkapitány, majd a légierők főparancsnoka tábornoki rendfokozattal, Károly a Szovjetunióban tartózkodik. Helyisége a Weisz Gyula féle lakásban volt, a Független Kisgazdapárt irodája pedig a Gazdakörben, míg a Szociáldemokrata Párt a Kohn Mihály féle lakás egyik helyiségében, mellette lévő különbejáratú szobában a Parasztpárt székelt.

A szocdem pártnak nem volt sok tagja, a lakosság minden rétege megtalálható volt benne. Elnöke Szabó Péter férfisزابó, de a községi pénztárban végzett munkát. A Nemzeti Bizottság elnöke is. Elnökhelyettes Vásári József kőműves-segéd, titkár Rácز Béla, később Csongrádi is kapott tisztséget, de ő nem értett a pártmunkához írásai szerint.

A kommunisták vezetője Orosz Gyula, volt darvasi lakos, vezetésével pártvillongások tömege zajlott le, a kommunisták beavatkoztak a hivatal személyi állománya kialakításába, törvénytelen dolgokat kértek. Így bántak el többek között Csongrádival is, aki igen jó szakember, de hibája az volt, hogy a szocdem párt tagja, s nem lép át a kommunistákhoz, majd később, koholt vádak alapján fegyelmivel eltávolították hivatalából 1949. közepén. Miskolcra 2 hónapi fizetetlen szabadságra érkezett a helyi adóügyek rendezésére, majd visszautazása alkalmával, 1946. január 2-án lakásán megjelent egy orosz katona, G. J. és társa magyar rendőrök, s mindenáron marasztalni akarták, igazoltatták és meg akarták hiúsítani szabad akarátát, elutazását. Itt esett ki zsebéből pártigazolványa, amelyet korábban magához vett. Szokásuk volt, hogy vasárnap, istentisztelet után, a nagyvendéglőben tájékoztató gyűlést tartottak. 1949. március 29-én „pogromot” csináltak: a gyűlés után Orosz vezetésével behatoltak K. Szűcs János kisgazdapárti elnök lakására, botokkal, lécekkel, kézzel ütlegettek és követelték, hogy menjen velük a rendőrségre. Még az úton ütlegettek, erősen vérzett, bementek közben Csongrádi Bálint lakására is, akit nem találtak otthon. K. Szűcsöt internálták, minden vagyonát elkobozták, családja Pestre költözött. Lakását a rendőrsparancsnoknak adták bérbe, később, mint állami

---

⁷⁶ Hajdú-Bihar megye munkásmozgalmának felszabadulás utáni történetéből, 1944-1945, Debrecen, 1980.

tulajdont megvásárolta. Sajnos ezen esetek nem egyedüliek voltak, de egyes esetekben a megyei pártvezetők felléptek ezek ellen, mint ez történt Lobstein Lajos fákerekeskedő árukészletének és ingóságainak lefoglalása, elkobzása esetében, másnap azonnal visszaadni rendelték ezeket.

1956-ot követően az MSZMP egyeduralkodó volt, egypártrendszer működött. A demokratikus átalakulást követően itt helyben is alakultak pártok, számuk és erejük nem számottevő, nagyobb is lehetne. Tudomásom szerint a FIDESZ, FKgP, MDF, MSZP rendelkezik alapszervezettel vagy helyi csoporttal, rendszeresen tevékenykednek.

9. 1956.

Az írás szerint, október 24-25-én, amikor már Komádiban is köztudomásúvá vált, hogy Pesten kezd a helyzet súlyosodni, a helyi ellenforradalmi erők is kezdtek akcióba lépni, amely rémhírterjesztésből, zavarkeltésből állt és ez felvásárlási lázat okozott a lakosságban. Az emberek nagyobb csoportba verődtek és a pesti eseményekről tárgyaltak. Minden csoportban hangadók voltak, akik szovjet ellenes, demokrácia és pártellenes hangot ütöttek meg. Ezzel nem lehet egyetérteni, mert elmondások szerint a helyzetet beszélgették meg, a nehéz élet-körülményeket, a rádióban elhangzottakat, amelyek igazak is lehettek, de az akkori politikának nem megfelelő. Természetes, hogy ilyen események kapcsán szélsőséges vélemények is elhangozhattak, de az nem volt általános.

Nagy Károly és Kiss István pedagógusokat és a Debrecenből megérkezett Szabó Lajos Bajcsy-Zs. utcai lakos tartották kezdeményezőnek, aki szintén egy pedagógussal, Piskolczy Lászlóval lépett kapcsolatba. Tüntetést szerveztek Szabó Máté párttitkárral, s próbálkoztak a Kendergyári munkások beszerzésével. 27-én délelőtt már feszült volt a levegő. 40-50 fős csoport behatolt a tanácsházára és eltávolította onnan Frank Miklós vb. elnököt és Gombos Károly helyettest, akiket tetteleg is bántalmaztak, majd a rendőrségi nagykaput törték be, ahonnan lovat akartak szerezni. Visszatértek a tanácsházára, ahol iratokat égettek el, felforgatták a Múzeumot is.

A nagygyűlés 3-4 óra között kezdődött, Piskolczy tartott beszédet, amit dr. Szani állatorvos és társai bekiabálásukkal - hogy a tanító ávós volt - megzavart, s elérték, hogy az ő emberei kapjanak vezető szerepet a faluban. Megválasztásra került Krucsó Lajos, aki a forradalmi bizottság elnöke lett, korábban terménykereskedő volt, vitéz Fekete Lajos, Kovács József, dr. Szeverényi és dr. Szani állatorvosok, Keresztesi György volt „horthysta”-jegyző, Böszörményi György volt főjegyző, Csongrádi János volt horthysta tisztviselő, Bethlendy Pál tanító, Bujdosó Antal Gábor volt kereskedő, Szabó Máté párttitkár, volt horthysta zászlós.

Ezekről az emberekről az írás csak annyit mond, hogy az előző rendszer tagjai, vezetői voltak, de ez a jelző csak a baloldal szemében volt irritáló.

Az összes forradalmi bizottság közül a komádi fejtette ki a legaktívabb tevékenységet, már az első este ülést tartottak, ahol megjelent: Krucsó Lajos, Csongrádi János, Böszörményi Jenő, Bethlendy Pál, Szabó Máté bizottmányi tagok. Legfőbb döntésük a nemzetőrség felállítása volt, s egyben az államrendőrség tagjait visszahívták. A nemzetőrség 11 tagú volt, vezetője Horváth József lett. Elhatározták az összes vadászfegyver bevonását, mert az jelenleg nem az illetékesek kezében van. 28-án 4 órára nagygyűlést hívtak össze, ahol két szavalat után egy pedagógus a független ifjúság képviselőjében bejelentette a Petőfi kör megalakulását és felolvasta a forradalmi ifjúság 25 pontból álló követelését.

November 4-e után továbbra is irányításuk alatt tartották a községet, majd 7-ére összehívták a forradalmi bizottmányt és a tanács törvényesen megválasztott tagjait, ahol Nagy Károly szerint kevesen jelentek meg. Ez valószínűsíti azt, hogy többeket megfélemlítettek vagy felismerték, szereplésük és vállalásuk ingó talajon áll, kevesen álltak melléjük. Leváltották a tanácsi vezetőket és Csongrádi kivételével a többi bizottmányi tagot, juttatták funkcióhoz. Átszervezték az állandó bizottságokat is, többségükben a saját embereiket ültették be.

December 11-én a környék legnagyobb, mintegy háromezres tüntetését szervezték meg, ahol gyalázkodó szavak is elhangzottak. A karhatalom felszólítására sem oszlott fel a tömeg, így a levegőbe lőttek, amely egy villanyvezetéket talált el, s az áram mintegy 15-20 ember a földhöz csapott. Ekkor oszlott fel a tüntetés, ez volt a járásban és a községben egyben az utolsó is. Nem tudták már a népet mozgósítani, a karhatalmisták erőszakhoz folyamodtak.

10. Kulturális- és sportélet.

Műkedvelő csoport alakult községünkben, amely színművek, dalestek rendezésével és előadásával kellemessé tette a hosszú téli estét. Ezek közé tartozott Aradi Elek, Csongrádi János, Faragó Sándor, Halász János, Seprenyi Antal, Héder Gyula, Tiszai Sándor és Vilmos, Barbócz Teréz, Tverdon Irén, Ilona és Jolán többek között. Különösen sikeresek voltak a vegyes műsorok, ének, táncszámok, jelenetek. Nagyhirű zenészünk volt a primás Péva Pista, Szűcs Mihály, Mohácsi Ádám, akinek igazi 1723-as Stradiváriusa volt, amelyet Péva Pista utolsó hangszereként megszerzett. Egész estét betöltő műsor volt, pl. A tartalékos férj, a Doktor úr, a Gyimesi vadvirág. Az előadások próbái az Ipartársulat helyiségeiben folyt, előadás a Nagyvendéglőben volt.

Ebben az időszakban, 1922-ben alapított Eperjesy Győző mozgófényképszínházt, amelyet egy kismotor hajtotta világítással üzemeltetett, a némafilmekhez az öreg Szűcs Mihály és Csongrádi János szolgáltatott zenét, hegedűn. Eperjesy elhalálása után a mozi megszűnt, Kohn Adolf vendéglős 1924-ben épített az udvaron egy erre alkalmas helyiséget, amit dr. Patóh Sándornak (nyugdíjas rendőrfogalmazó, „ezredes” úr, Váradról) adott üzemeltetésre bérbe. Néhány év múlva tovább adta vitéz Vásári Lajos részére.

Az 1927-es levente versenyen megismerték a Levente-indulót és a Levente c. egyfelvonásos darabot, amelynek betanulásához kezdtek. Ezzel ismételten megindult a társasági élet is, előadásokkal, táncmulatságokkal.

Színpadi felszerelése csak az Ipartársulatnak volt, az is elhasználódott, ezért megszervezték annak újonnan való elkészítését, anyagi támogatásokat kértek a lakosságtól. A színpadhoz szükséges kiadások ezer pengőt tettek ki, ezért is tartottak táncmulatságokat, műsoros esteket, hogy bevételekre tegyenek szert. Évvégére elkészült a színpad, a díszletek és a függönyzet, s elsőnek Herczeg Ferenc: Gyurkovics lányok c. darabját adták elő, 1928. Január végén, két napon, táncmulatsággal egybekötve. Szereplők voltak többek között: Király Erzsike, Újvárosi Irma, Bujdosó Mancsi, Csongrádi Etelka, Fülöp Mancsi, Bartalis Sándor, Fülöp Gyula, Csongrádi János, Bujdosó Gabi.

1928-ban a községi iskolai, óvodai építkezések kapcsán javasolták, hogy kultúrház is épüljön a fiatalság szórakozásának helyet adván. Süket fülekre talált a kérés. Ennek ellenére elkezdtek év végére az Obsitos c. daljáték próbáit és hatalmas sikerrel adták elő, összehasonlítva a községbe érkező szintársulat előadásával, amely nem aratott sikert.

1929-ben a Levente Egyesület javára bevétel szerzés céljából előadták Csontos Gyula-Fazekas (Frey) Imre: Silvio kapitány c. 3 felvonásos színjátékot, ismét nagy sikerrel játszottak.

Többek kezdeményezésére megalakult egy férfi énekkar, a tanítóság javaslata az volt, hogy református énekkar legyen, így biztosítva van a felkészülés helye az iskolában. Ennek örült Perecz esperes is, de csak fürdött a sikerekben, anyagi támogatást nem adott, illetve nem kért a presbitériumtól zsupori társával, dr. Szőke Gyulával együtt csak a saját boldogulásukat rendezték. Zenével foglalkozott Csongrádi János, Bugyi János, Váry Szalay Lajos és Ökrös Sándor, így ezek közreműködése éllette a 30 tagú énekkart is. Szervezték és végezték a betanítást, amely eredményes volt. Felléptek Ugrán, helyben és nagy sikert arattak.

A 30-as években is rendszeresen szerveztek műsoros esteket, táncmulatságokat, de ezek mellett az Irodalmi Társaság irodalmi estélyeket, könyvbemutatókat szervez a bihari népi írók közreműködésével, azok bemutatásával. Rendkívül népszerű esetek voltak, ezeken megjelent a település minden vezető személyisége, legyen az jobboldali vagy baloldali.

A háború után a Vadvirág c. operett bemutatásával kezdtek 1946-ban, kétszer mutatták be nagy sikerrel és jó anyagi eredménnyel. Ekkor elhatározták, hogy karácsonykor az Ipartestületnél és a Nevelőotthon ebédlőjében is bemutatják. Itt is hatalmas sikert értek el.

Kezdeményezték a „Nyúl a bokorban” c. színmű előadását, megkezdték a próbákat is, de valakik leállították a kezdeményezést. A kommunista párt biztosított egy rossz állapotú Bösendorfer zongorát Házi Erzsébeten keresztül azzal, hogy alakítsanak zenekart, s használja a társulat, de nem adják át nekik. Petőfi műsor összeállításán fáradoztak, amikor egy vándorszínész társulat megjelent a faluban, s nekik átadták a zongorát és az ipartestülethez szállították. Ott aztán megázott, kiszereztek, tönkrement.

Csizmadia Sándor 1925-től segédjegyzőként dolgozott a községházán és szerkesztője volt az Attila c. folyóiratnak, amely azonban nem volt hosszú életű, pedig neves személyek vettek részt a lap előállításában.

A községi újságok másodikja az országos hírnévre is szert tett Komádi és Vidéke c. lap, amelyet Takács Ferenc községi jegyző alapított és ő volt a felelős kiadó. Takács népi származású, tehetséges fiatalember a szakmájában, ezen túl pedig költő. A lap felelős szerkesztője dr. vitéz Sebestyén Kálmán ügyvéd, a kerület országgyűlési képviselője. A lap első száma 1933. november 5-én jelent meg, Barsi Dénes helyi tanító és író, valamint Szabó Pál ugrai népi író és Sinka István vésztői költő szerkesztette és írta. Sebestyén távozása után Takács lett a felelős szerkesztő is, ő irányította a lapot. 1934-ben jelent meg Barsi első verse az újságban, ezután vált rendszeressé a versrovat, amely közölte Sinka írásait és költeményeit, majd pedig Szabó írásait is, július 8.-dikai számában. Ettől kezdve mondhatjuk a három bihari író lapjának. Tehát csak fokozatosan kaptak lehetőséget a lapban a nem helybeli szerkesztő-szerzők.

Nagy dolog volt, hogy falun irodalmi újság jelent meg, ez még ma is csodának számítana.

Szabó Pál a lap főmunkatársa lett, novellái és főként publicisztikái a bihari állapotok ostromozásával foglalkoztak, persze ezt nem nézték jó szemmel a vármegyéről. Sinka inkább riportokat írt, Barsi érezte, hogy társai hangját ellensúlyozni kell, ezért néha fölmagasztalta a főispánt, de hiába, mert állásából felfüggesztették, s csak nehezen helyezték vissza. Megjelent az első Nadányi Zoltán írás is, amely ezek után rendszeressé vált, s így már négytagú lett a szerkesztői csapat.

1934 végén a lap pénzügyi válságba került, csökkentette terjedelmét, 4 laposra állt vissza. Sajnos tartalmában is visszaesés következett be, elmaradtak Sinka, Szabó és Nadányi írásai, csak Barsi ontotta magából a verseket és cikkeket. 1935. márciusában dr. Szilágyi Lajos főispán gyalázatos hangnemű írása jelent meg a lapban a Kisgazdapárt ellen, amelynek megjelentetése érthetetlen. Ezt követte az, hogy a lap megszűnt vagy betiltották, tehát nem jelent meg 1935. június 30-a után, hanem a Bihar vette át a kistrégyó tájékoztatását.

A lap megalapozta a Kelet Népe létrejöttét, amely a volt három szerkesztő elméjéből pattant ki: a Körös-hídján határozták el új folyóirat kiadását, amelyben Nadányi, Veres Péter és Bakó József művei jelentek meg a három alapítón kívül. A lapot végül Budapesten szerkesztették, majd 1938-ban egyesült a Válasszal, később Szabó Pál lemondott kiadói jogáról Móricz Zsigmond javára. 1942-ben ez a lap is megszűnt.⁷⁷

E kérdéskörhöz tartozhatnak a különböző önszerveződő csoportok megjelenése, amelyeknek tevékenysége jelentősen eltérhetett egymástól. Alakult Házassági és Halotti Társulat, amelynek tevékenysége az élet örömteli, illetve szomorú eseményéhez kapcsolódott.

1884/85-ben alakult az első Halotti Társulat, az engedélyt Újvárosy János kapta, aki olyan „fél úriember”, diplomás fiskális, háza a régi R. Kóti Ferencé volt. Pénzszedője Molnár István, elnöke Bácsi István, alelnök Hevesi István. Egy második Halotti Társulat a Pernyészvén, Boros József, Seprenyi Mihály vezetésével alakult. 5-5 Ft-ot kellett az alapító tagnak befizetnie, de ennél többet nem tudunk a Társulat tevékenységéről.

A Házassági Társulatba történő belépés összege nem ismert, míg a házasulandók megsegítésére történő fizetés összege a belépő lányok életkorától függően 10-30 kr. volt.

A Társulatok 1900 körül szűntek meg.

Egyetértés Kör 1890 körül alakult a Bucsi-féle házban, oda gazdák jártak és italt is mértek. 1910-ben átalakult, Gazdakör lett, majd a Polgár hentes féle lakásnál működött.

A '48-as Kör 1910-12-ben létesült, Bíró Gergely lókupec és társai alapításával.

Polgári Egylet is létesült, a náci-féle háznál, ahol B. Nagy Dániel lakott.

Egyetértési Társas Kör vegyes látogatottságú volt, itt gazdagok és szegények egyaránt megfordultak.

Fonóház a Sugár, Lencsés, Csárdás utca környékén volt, ahova sok leány és asszony járt, ott volt a nagy fonóka. 1920 után elmaradtak.

1963-ban 4,5 milliós költséggel felépül a „Házi Ferenc” **művelődési otthon**. 500 férőhelyes nagyterme mellett, több klubszobával rendelkezik. A rendszerváltást követően áttelepül a Közösségi Házba, ezt az ingatlant az Eurotex Kft. vásárolta meg.

A **Könyvtár** 1968-ban kap új helyet, amely 6 helyiségből áll, a kötetek száma is ugrásszerűen emelkedik: 1965-ben 7.858, 1969-ben 12.153, 1972-ben 15.449 a kötetek száma.

Kulturális igény megmutatkozik a rádió, tv és a sajtótermékek előfizetőinek számában is⁷⁸:

	Rádióelőf.	Tv. előf.	Sajtóelőf.
1966.	1.541	325	2.818
1971.	1.641	1.084	3.017
1973.	1.819	1.314	3.151

A kulturális intézmények a '90-es évek elején kerültek normális körülmények közé: eladásra került a korábbi Művelődési Ház és Könyvtár épülete, elhelyezésükre a Pártháznak épülő, közszéközpontban lévő önálló épület szolgált.

⁷⁷ Bihari Diéta II., szerk.: Matolcsi Lajos, Debrecen, 1999., in: Bakó Endre: Bihar és a népi irodalom, 100-118. old.

⁷⁸ Lásd 49. I. m., 23. old.

Időközben Múzeum is létesült a községben, amely inkább egy kisebb gyűjteményt jelent, elsősorban népi használati eszközökből. Szépen elrendezett, de további gyűjtéseket is kell végezni, amely gazdagabbá tenné az állandó kiállítást. Elnevezésén is lehetne gondolkozni, ez méltó emléket állíthatna dr. Molnár Balázs néprajzkutatónak.

A szabadidő hasznos eltöltésére szolgál a közelmúltban felépült Strandfürdő. A Kőolajkutató Vállalat 1972-ben, kutatófúrásai közben, 1117 m. mélységben 56 fokos melegvizet talált, amely 15 évig szabadon elfolyt, hasznosítatlan maradt.

1986-ban vette kezdetét a kiszolgáló létesítmények alapozása és az épületek építése, önerőből, Kovács József és 6 munkatársa révén. 1987-ben szakipari cégek közreműködésével kezdetét vette a medencék építése is. Jelentős lakossági és közületi segítséggel épült meg: a társadalmi munka elérte az ezer munkanapot. A strandfürdő 1990. július 4-én nyílt meg, befogadási képessége 1.100 fő. Töltő-ürítő rendszerű, kezdetben az önkormányzat, a GAMESZ működtette, igen jól, majd a Komádi '94. Kft., végül pedig 1999-től magánvállalkozásban működik.

A kifizetett építési költség mintegy 8 millió, a beruházás aktiválása 17 millió Ft. értékben történt. A két lépcsősre tervezett fürdőépítés I. szakasza befejeződött és következhet a fejlesztés, amely vízforgató berendezés beépítését és úszómedencék létesítését is jelentheti.

A leszerelt értelmiségiek már ismerték a **labdarúgást** és Sípos József kezdeményezésére megalakult az első labdarúgó csoport, társaság is. A felszerelést fehér vászoning, fehér nadrág kék szalagozással, szürke katonai harisnyaszár és átalakított katonai bakancsok képezték. Anyagi áldozatot Várnai, Sípos, Grósz, Morgenstern, Schlésinger nevezetű polgáraink hoztak, s a Malom melletti legelőn kimérték egy pályát, 100 m X. 55 m-est, egyik sarkánál erősen lejtett, a közelében, a Malomnál mintegy 100 db. sertést tartottak, ami kellemetlen szagot árasztott. Az öltöző a Weisz Gyula telkén lévő falerakat egyik oszlopos színje lett. Az alsó kapun áthaladva, amikor a község lakói meglátták a kivonuló, mezbe öltözött csapatot, volt megjegyzés és csodálkozás. Soha nem láttak és nem hallottak erről. Itt vette kezdetét ez a játék, az erre való felkészülés. Azért nem sikerült jobb helyen pályát létesíteni, mert T. Nagy Gyula, a legeltetési társulat elnöke ezt nem engedélyezte más helyen, egyébként sem szívelte ezt a játékot a későbbiekben sem, de egy tanulatlan embertől nem várhattak mást, mint mondja és írja a megemlékező.

Az első ellenfél a BUSE piros-fekete harántcsíkos mezben, szabályos felszerelésben jelent meg, hiszen régi, 1911-es alakulású csapat volt. A barátságos jellegű mérkőzések rendszeressé váltak a szomszédos települések csapataival: Vésztő, Szeghalom, Füzesgyarmat, Sarkad, Biharkeresztes, Körösladány csapatai jöttek és a mieink is mentek. Volt olyan mérkőzés, hogy a vasárnapi meccs után a fehér asztalok mellől szerdán mentek csak haza. A vacsora és az útiköltség volt az ellenszolgáltatás a megjelenésért, amelyet ha a bevétel nem fedezett, adakozó szurkolók biztosítottak, mai szóval a szponzorok, támogatók.

Az új helyen - a vásártér környékén - kialakított sportpálya megadta annak lehetőségét, hogy a Sport Egyesület is működni kezdjen. 1927-ben elnöke Hollósy István tb. főszolgabíró, alelnök vitéz Szepesváry Károly, titkár Karácsony András, pénztáros Miskolczi József, jegyző Csongrádi János.

Nem akadtak tökeerős támogatók, de egyre nagyobb látogatottsága volt a mérkőzéseknek és tényleg szórakozást jelentett a lakosságnak. A játékosok ebben az időben: Csongrádi János, József, Sándor, Karácsony András, Fodor Sándor, Szegedi Károly, Trenka Gyula, Hrabovszki János, Papp Andor, Gecsei Kálmán, Nagy László, Weinberger Gyula, Rékasi Lajos, Matesz Imre, Kardos Dezső, Bethlendy Pál, Bugyi János és sokan mások is. A csapat vidéki viszonylatban jó erőt képviselt, volt olyan szezont, hogy mind a 16 mérkőzést megnyerték,

pedig neves csapatok ellen mérköztek: Csabai AK, Gyulai AC, Gyulai TE, Mezőtúri MÁV, Sarkadi Cukorgyár, BUSE, Füzesgyarmat, Körösladány, Szeghalom.

1930 után meggyengült a csapat, sokan elmentek és abbahagyták a játékot, az edzéseket nem látogatták. Nem volt elegendő támogatás, nem sikerült tagsági díjakat beszedni, így csak a környékbeli csapatokat tudtuk fogadni, a városiakat már nem. Minden kezdeményezés kudarcot jelentett. A Fráter-kupán csak a 3. helyet szereztük meg.

A sportfelszerelések elhanyagoltak, azok pótlására ismét műsoros esteket rendeztek. Voltak támogatók is, így egy komplett felszerelést tudtak vásárolni, 2 db. 23 szeletes új chrombőr labdára is futotta, amelyet ismeretség révén darabonként 15 pengőért tudtak megvásárolni 25 helyett. Egy hónapig erős edzéseket tartottak, taktikai foglalkozásokat is, s bejelentkezett Biharkeresztes csapata, amely igen erős volt. A látszat szerint semmi esélyünk nem volt a fiatalokkal, de igen jó játékkal 5:2-re nyertünk.

A háborúban odaveszett az egyesület teljes készlete, nem volt semmi felszerelésük, még a kapufákat is kivágták. Szükséges volt az alapszabály átdolgozása, mert új rendeletek jelentek meg, a tagsági díjak megállapítása, de ez nem volt sikeres, mivel igen kevesen tudták a sportot támogatni, hiába sokan szerették azt. Nehéz volt a megélhetés és erre még nem futotta az embereknek. B. Nagy Gyula volt az, aki kisebb anyagi segítséget tudott adni, Bíró Berci postamester és Kolozsvári Antal postai kézbesítő is akarta a sportot és minden munkában segítséget nyújtott. Az anyagiak előteremtése érdekében ismételten a műsoros előadásokhoz, táncmulatságokhoz kellett nyúlni, sikerrel is jártak. Az asszonyok fehér vásznat szőttek, amelyből 12 rend sportfelszereléshez elegendő anyagot vásároltak meg, sportszárat és cipőket is szereztek, kapufát is biztosítottak. A férfiszabók és a szurkolók megvarrták a nadrágokat és a felsőket. Így tervezhették azt, hogy az 1947-es tavaszi bajnokságba beneveznek. A vezetőség is összeállt: Bíró Berci lett az elnök, Nagy Lajos az alelnök, Csongrádi János a titkár, a szervezést Kolozsvári Antal végezte. Mivel e személyek nem voltak a kommunista párt tagjai, Orosz Gyula pártvezető és társai nem nézték jó szemmel a vezetőség tagjait, összetételét, s már a gyűlésre odaküldték embereiket, akik átvették a vezetést, s a megválasztott régiek pedig nem működtek együtt velük. Így igen csekély sikert értek el a bajnokságban, anyagi támogatásuk nem volt, s hamar csődbe jutottak.

Az 50-es években két csapatunk is volt: a Vörös Lobogó és a Traktor, amelyek egyesülése révén jött létre a Községi Sport Egyesület egy csapattal. A 60-as években már jó csapattá alakult, Kántor Dezső edzősége idején. Az újságok is főcímben hozták, hogy sokáig veretlenek maradtak a megyei bajnokságban. Fő támogató már ebben az időszakban is a Tsz és a Kendergyár volt, de a községi tanács is adott támogatást.

A 70-es években meggyengült, szétesett a csapat, ismét előlről kellett kezdeni mindent. A 80-as években változóan szerepeltek a bajnokságban, volt kiemelkedően jó szezon, de amikor a csapat magára maradt - nem volt elegendő támogatás -, akkor bizony még a megyei bajnokságból is kiestek. Ebben az időben sportvezetők voltak: Szabó Lajos, Papp Lajos, ifj. Fekete Lajos, K. Nagy Balázs, ifj. Gombos János. A csapat edzői: dr. Petróczi Gábor, Szabó Imre, Komóczi Sándor, Erdei Gyula.

Napjainkban a csapatnak jól megy, vezet a megyei bajnokságban és feljutása bizonyos. Az egyesület elnöke Pál Mihály, aki nagyszerű munkát végez, a csapat edzője Lukács János, aki pedig eredményes szakmai tevékenységet lát el. A csapat éves költségvetése 1,6 millió Ft., fő támogató az önkormányzat. A játékosok és a vezetők teljes amatőr státuszban vannak, mégis kevésnek bizonyul a pénzük. Az időszak gazdasági helyzete sajnos kevés vállalkozónak, gazdasági egységnek ad lehetőséget az anyagi támogatásra.

A községben a férfi kézilabda is népszerű volt, főként a 70-es években, Barta Sándor edzősége idején. Megyei bajnokságban játszottak, fő támogatójuk a Ktsz. volt. A női kézilabda a 80-as években volt a csúcson, a Kendergyári pályán játszottak. Erdei Gyula remek szakmai munkát végzett és jó csapatot hozott össze, a Kendergyár támogatásával.

1993-ban alakult meg a Komádi Tó Horgászegyesület 36 fővel, de jóval korábban is működött egy a községben. Az egyesület elnöke Puskás Sándor, akinek a Dózsa utcában van egy kocsmája, munkáját Fekete János (fodrász) segíti. A tavat a tsz-től kapták használatra, s jó gazda gondosságával végezték el az eredményes horgászatot biztosító munkákat. Mivel nem volt bérleti szerződésük, ezért a tulajdonos váltás itt is komoly problémákat okozott, ezért el kellett hagyniuk ezt a tavat és az önkormányzattól kaptak a Vágóhíd mellett 25 évre egy másikat. Itt is tervszerű munkát végeznek, ügyelnek a környezet rendjére és állapotára, valamint növelik taglétszámukat. Ma 130 fővel működnek, közöttük 30 gyermek és ifi horgásszal. Időközben a tsz tavon megalakult a Peca 2000 egyesület, Gombos Zoltán elnökségével.

A legújabb sportegyesület a Komádi Kosárlabda Klub, amely a fiatalok körében igen népszerű játék miatt, a szabadidő hasznos eltöltése érdekében alakult. Céljuk a megyei bajnokságban való indulás, hiszen sok ügyes játékos található községünkben. Itt is egyedüli probléma az anyagiakkal lesz, mert a versenyeztetés beindításához jelentős pénz szükséges.

Amikor Fráter László lett a megye alispánja, elrendelte, hogy a megye minden községéből levente-oktatói tanfolyamon vegyenek részt. A községből Csongrádi János, Szita László, Balassa János és Bagosi László vett részt a négyhetes, berettyóújfalui tanfolyamon, 1926-ban. A gyakorlatok helyben a vásártéren voltak megtartva, fel kellett készülni a versenyekre, de a megjelenés alacsony volt. Ekkor Csongrádi intézkedett a leventekötelesek megjelenéséről, amely eredményes volt. Az oktatást és gyakorlatozást Gombos Károly és Csabai Imre vezette, s kezdett kialakulni a 120 fős versenylétszám, de a vásártér kevésbé volt alkalmas erre a feladatra, de a sportpálya sem volt megoldás. Ezért I. Váczi Bálint községi főbíró, T. Nagy Gyula és Csongrádi helyszínen választott alkalmasnak tűnő helyet a sportpályának. Így sikerült a Vermeskert, Vágóhíd és a lakóházak udvarvégei között elterülő (vásártéri nyúlvány), hepehupás, árkos községi földterületet erre a célra kijelölni, s azonnal kezdetét is vette a terület rendbetétele és egy lőtér kialakítása. Ezek után alakult meg a Komádi Levente Egyesület.

1927-ben Komádiban tartottak körzeti leventeversenyt, majd a járási pedig májusban volt. Sikerült elkészíttetni az egyesület zászlaját, amely fehér selyem és rajta felirat aranybetűkkel „Istennel a hazáért”, másik oldalon „Komádi Levente Egyesület 1927.”, aranyrojtos-szegéllyel és díszes zászlórúddal, a zászlószögek helyének megjelölésével. Megtartották a zászlószentelési ünnepséget, a névvel bevésített zászlószögeket kikézbésítették és kérték az anyagi, erkölcsi támogatásokat is. Az ünnepség nagyon jól sikerült, sok szalagot kapott a zászló és jelentős zászlószeg megváltás is történt. A zászlóanyai teendőket nagy örömmel dr. Zonda Lászlóné vállalta el.

A körzeti verseny győztese a helyi csapat lett és ugyancsak megnyerték a járási versenyt is, majd pedig a szeptemberi megyei versenyre készültek. Itt azonban Korbuly Jakab járási testnevelési vezető több szabálytalanságot is elkövetett annak érdekében, hogy ne a komádiak nyerjék a versenyt, ő a biharkeresztesieket pártfogolta. Szabálytalan volt súlydobás, a távolugrást egy csapatnál megismételtette, mert gyenge volt az eredmény, de Komádi nem ismételhetett. Emellett a 4x100 m-es váltónk eredménye gyengére sikerült, s így másodikkak lettünk Körösszakál csapata mögött fél ponttal. A díszszemlén azonban a legnagyobb sikert a mieink aratták a megyei vezetők, a német és olasz katonai vezetők előtt.

Horthy Miklós kormányzó 60. születésnapjának Vérmezőn 1928. június 18-án megtartott ünnepségére, a megye képviselőjére Komádi Levente Egyesület egy szakasza is ki lett jelölve.

Az ünnepség rövid leírása szerint a Kormányzó szürke lován jött le a Várból a Vérmezőre és kíséretével ellovagolt a felsorakozott fegyveres testületek előtt. A nyitott négyszögben, annak jobb oldalán voltak a Levente Egyesületek csapatai és majdnem annak szélén a komádiak. Csongrádi János szakaszzparancsnok helyettes előtt megállt és kérdezte: Bihar? Csongrádi jelentése után kedves szavakkal emlékezett meg a nyári debreceni lovasnapokról, az ott látott bemutatókról. A komádiak az Üllői úti Ferenc József laktanyában voltak elszállásolva, a hazautazás vonattal történt, s a Kormányzó is ezzel utazott Kenderesig.

Rendezvényi bevételekből hangszerek beszerzését határozták el, mivel zenekart is akartak működtetni. Az összegyűlt és Csongrádi által összegyűjtött pénzt azonban dr. Zonda és Nagy János raktárhelyiség építésére használta fel, messze jogkörüket meghaladóan. Ezért Csongrádi, a nagy szervező kezd eltávolodni e személyektől, s emiatt az Egyesülettől is, pedig nagy szükség lenne a továbbiakban is szakismeretére és szervezéseire. Ettől függetlenül ismét megnyerték a megyei versenyt, holtverseny után a lövészet megismétlésével, amit Kolozsvári János végzett el 98 köregységgel, míg a derecskei versenyző 94 találatot ért el. Itt is vita merült fel, hogy ki lőjön, egy jelenlévő helyi vezető ki is jelölte kedvencét erre, de Csongrádi volt jogosult a versenyző megnevezésére és ő nem a kedvencet, hanem a legjobbat nevezte meg, aki sikerrel járt.

11. Ipartestület.

Az iparosok és kereskedők a helyi kulturális életnek megalapítói hozták létre 1909-10-ben az Ipartársulatot, egy kis nádfedeles, vertfalú, 1 szobakonyhás kis épületben, amelyhez az utcavonalban egy 4x6 m-es cseréptető helyiséget építettek. 1925-ben alakult át Ipartestületté, amelyet a korabeli történelem így írt le.⁷⁹ Saját székházzal rendelkezett, amely már akkor is jelentős eredmény volt, hiszen rendezvényeiket saját elhatározásuk alapján, bármikor megtarthatták, s ott olyan rendezvénynek adhattak helyt, amilyennek csak akartak. Ez az önállóság státusát is kifejezte. Tagjainak száma 140 fő, akik mind iparosok, könyvtárral is rendelkeznek, köteteinek száma 150. Ez pedig lehetőséget teremtett az Olvasókör beindítására is. Fejlődő, törekvő testület, vezetősége hozzáértő, fáradhatatlan szorgalommal látja el feladatait, s ezen túl a település életének fő mozgatórugója. Akkori elnöke Szabó László építőmester (híres szakember, aki építészeti kultúrát is teremtett a községben, gyermekei pedig leírták a megvalósítottakat, mintegy néprajzi-építészeti munkát is végeztek), alelnök Nagy József asztalosmester), jegyzője Fülöp Gyula lakatosmester (aki jelentős díszműmunkákat is végzett, többek között csodálatos kovácsoltvas kis- és nagykapuja ma is látható a Dózsa u. 8. sz. alatti háznál). Igen nagy hangsúlyt helyeztek az iparosképzésre, azaz a tanoncokra és a segédekre is. Több lista is rendelkezésemre áll, amelyben nagy számú ilyen személyeket találhatunk.

Működése folyamatos volt, ennek jegyzői teendőit 1937-től Csongrádi János látta el, (az elnök ekkor Tusz Dániel fodrász, a borbizottság elnöke az ipartestület örökös elnökhelyettese Nagy József asztalosmester), aki ismét bizonyította rátermettségét és szint vitt az iparosok és a község életébe. Nagyon sok volt a teendő: a taglétszám megállapítása, a tagdíjak kiszámítása, a leltárok elkészítése, a nyilvántartások felfektetése, költségvetés (évi 6 ezer pengő) és mérleg összeállítása, lényegében a vagyon megállapítása. A testület adós volt, ezért a beszerzéseket is le kellett állítani.

---

⁷⁹ A magyar ipar almanachja, fel. Szerk.: Dr. Ladányi Miksa, Budapest, 1931., 236-240. old.

A megyeházára 1937. július 31-re gyűlést hívtak össze, amelyen a minisztérium ismertette, hogy milyen átszervezéseket kíván végrehajtani az Ipartestületek vonatkozásában. E szerint a 200 taglétszám alattiakat megszüntetik és odacsatolják nagyobb testülethez, így a Komádi testületet is felosztatják és az okányihoz csatolják. Ez furcsa javaslat volt, ezt Zih Károly főszolgabíró sem tudta elfogadni, s nem is véleményezte. A gyűlést követően a testületi jegyző az Ipari Minisztériumhoz levelet intézett a gyűlésen elhangzottakról, s kérte a felosztatás megváltoztatását, illetve Komádi székhellyel Homorog, Szakál, Harsány, Zsadány Ipartestületeinek összevonását. Ez azonban többekből ellenállást váltott ki, s panaszt is tettek ez ellen, különösen a zsadányiak. Bornemissza Géza ipari és kereskedelmi miniszter közölte velük, hogy nincs módja megváltoztatni a döntést, így a Komádi és Vidéke Ipartestület megalakult. Ősszel felkereste Csongrádi jegyző a községi testületeket a nyilvántartások átvétele végett, s itt Maróthy bácsi vendéglőjében derült ki, hogy az okányi testületnek sem volt semmi vagyona. Így a testület nem jutott anyagiakhoz, adósságait nem tudta rendezni, s az épület árverezése is szóba jöhetett az adósság rendezése miatt. A testület azonban kezdett talpra állni, mert a szesz forgalmazása óriási méreteket öltött és ebből most már jelentős bevétel is keletkezett, míg korábban, ezzel nem tudtak elszámolni.

A székházban több műsoros estet, előadást is rendeztek, amelyek igen jól sikerültek. Ekkor bebizonyosodott, hogy a székház egy terme kicsinek bizonyul. Szilveszteri táncestet is rendeztek, de zenész probléma adódott: Miczura Albert és bandája vállalta a zeneszolgáltatást, de az utolsó pillanatban lemondták, egy jobb helyre mentek el. Az ifjúság részére biztosították, hogy vasárnaponként rendezzenek táncestet, szórakozzanak, teremért nem kell fizetni, csak a zenészeket.

A székház bővítésére a minisztertől 2 ezer pengő segílyt kapott a testület, Zih Károly képviselő közreműködését követően. Az iparosság nagyon jól érezte magát a megnagyobbított épületben, székházban, új asztalok, székek, szekrények és biliárdasztal került beszerzésre.

A község iparosai számára a testület munkát pályázott és szervezett. A cipészek részére katonai bakancsok, kovács és kerékgyártók részére járómű, férfiszabók részére nadrág és zubbony készítését vállaltuk és pontosan teljesítettük, így jelentős jövedelemhez jutottak. Ekkor már az éves költségvetése a testületnek 21 ezer pengő lett.

12. A Vadásztársaság.

Rövid történeti áttekintéssel visszatekinthetünk a középkorig. Az ősember vadászattal teremtetten elő mindennapi betevő falatját, sőt 1-2 befogott állatot házasított is. A korai középkorban háborúinak részt vevői a „hadtáp ellátás” többségét vadászattal biztosították. „Államalapításunk után évszázadokon át nem volt állami oktatás. Az írás-olvasás elsősorban a papoknak kellett, ezért azt ők tanították. A földműves, a mesterember maga tanította fiát, szolgáját, inasát a mesterségre. A harcos réteg - a tatárjárás után kezd nemes néven szerepelni - várakban, nemesi udvarházakban, a legkiválóbbja a király udvarában tanult. Elsősorban fegyverforgatást, ennek iskolája volt a vadászat. Itt tanulta meg (mai szóhasználattal) a terepen való mozgást, gyakorolta a lovaglást, a fegyverhasználatot. Egy kiváló nemes urunk - az árvízi hajós néven vált ismertté - restellte volna a vendégeivel menni fel a hegyre vadászatra. Jóval előttük felfutott (!) a hegyes oldalba, derékig levetkezve néhány vödör hideg víz alatt megmosdott - télen is - és várta a lovon érkező vendégeit. A mi vidékünkön a némettel halászott, csikot fogott, rákot, teknősbékát is (ezt ugyan ő maga nem ette, de kellett a németnek, el is szállították oda), darvászott (egy-egy szép darutoll végrendeletben is szerepelt, oly nagy volt az értéke). Vadászni ma is csak vadásztársaság keretében, hozzáértő személynek szabad. A nemes tudott nyilazni, és kopját vetni, a földműves, pákász, csikász, pásztor ezt nemigen

gyakorolta. A fegyver a középkorban összehasonlíthatatlanul drágább volt, mint ma”. (a Lektor kiegészítése)

Esterházy herceg idejében is vadásztak területünkön, de a jobbágyoknak erre joguk nem volt. Pedig vad az volt bőven, amelyek azóta e környéken kipusztultak, illetve itt nem honosak. Voltak szabályok, de nem olyan szigorúak, mint napjainkban, de ezek többségében tiltásokból álltak, a többség vadászattól való eltiltásából. Az 1945 előtti vadászat kimondottan úri szórakozást jelentett, a vadászatra való jogosultság a föld tulajdonjogán alapult, s itt lehetett kedve szerint a földbirtokos, az orvos, az ügyvéd, a bankár, a képviselő.

1945 után a vadászati jog nem a tulajdonon alapul, hanem az állam kizárólagos joga, amelyet a Vadásztársaságok az államtól bérelhetnek, csekély bérleti díj ellenében. Szabályokat állapítottak meg, mind a szervezetre, mind a vadászat tényleges gyakorlására.

Községünkben, 1946-ban alakult meg hivatalosan a társaság, de már előtte is vadásztak. Az első vezetés Gombos Károly, Papp Dániel, Kiss Gergely gazdálkodókból, Gergely órásmesterből és Csókás kendergyári vezetőből állt. Tag lehetett mindenki, aki politikailag megbízhatónak számított, így bekerülhettek kis- és középparasztok, munkások is. A régi tagokat a tisztulási folyamat megrostálta, nem kaptak fegyverviselési engedélyt, majd ezt követően az '50-es évek végétől többségében munkások-parasztok, kisebb számban értelmiségiek alkották a társaságokat, s ez jellemezte a '70-es éveket is. Mintegy stabilizálódott a helyzet a vadászok körében a '80-as évekre. A '90-es évek elején, amikor a társaságok összetétele heterogénné vált, bárki bekerülhetett, ha a terület és a vad száma ezt lehetővé tette, illetve anyagilag el tudta viselni a költségeket. Változott a vadászati jog is, amely a földtulajdonosokat illeti meg, akik hasznosításra átadják a földterületet és a vadászati jogot a társaságoknak, bérleti díj ellenében.

Részletesebben a '70-es évtizedtől vannak dokumentumok, illetve elbeszélések a Bihar Népe tsz. (később ez elmaradt) Vadásztársaságról. Az évtized elején - 1972. március 18-án - történt váltás a vezetőségben, amikor az intézőbizottság élére Gombos Sándor került, tehát a Vadásztársaság elnöke lett, tisztséget kapott titkárként Jakab Tamás, gazdaságvezető Pekker Sándor, Papp Ferenc vadászmester, Fegyelmi Bizottság elnöke Takács László, Bácsi János pedig természetvédelmi felelősként tevékenykedett. A társaság létszáma ekkor 40 fő körül volt.

A társaság fő bevétele, működésének alapját a az élőnyúl és -fácán befogás képezte, ezt egészítette ki a kevés külföldinek rendezett vadászból befolyt összeg. A bevételek jelentős részét vadgazdálkodási célra, az alkalmazottak fizetésére, az alapvető működés kiadásaira fordították. Gombos deficittel vette át a társaság gazdálkodását, de társai munkájával hamarosan eredményt érnek el. Az Intézőbizottság rendszeresen ülésezik, a Közgyűlést is évente többször hívják össze, demokratikusnak és szakszerűnek tűnik tevékenységük.

A megyei szervek erőszakos létszámfeltöltést írnak elő - 61 főre kellene felduzzasztani a tagok számát -, de ez ellen a társaság tiltakozott, a limitet 50 főben kívánják meghatározni. Meghatározzák az egyes vadakból az éves vadászrészt, pl. vízi vadból 30 db.

A '74-es év már a pártkongresszusra való felkészülés jegyében telik. A vadászkollektíva csatlakozik a versenymozgalomhoz, főbb vállalásaik:

- A hasznos vadállomány értékét jól szervezett munkával, rendszeres gondozással és védelemmel, mesterséges neveléssel és a kártevők apasztásával kívánják növelni
- A tagok fokozottabban vesznek részt társadalmi munkában, a társaság anyagi segítséget is ad a helyi gyermekintézményeknek (!)
- 1974-ben először kívánnak 1.000-es terítékű nagy fácánvadászatot szervezni

- a vadászati kultúra további mélyítése, a vadismeret bővítése és a fegyverhasználat biztonságosabbá tétele érdekében minden évben vetélkedőket szerveznek, vadászklubot hoznak létre (!)

Láthatjuk a politika betörését a vadászatba is, de ekkor ez így volt rendjén. A vezetés azonban jó szakmai és emberi vonásait is már mutatta, amikor a legkisebbek anyagi támogatásáról, a belső klubélet színesebbé tételéről döntöttek.

Az 1975-ös év pénzügyi tervét az alábbiak szerint állították össze: bevétel 574 ezer, kiadás 698 ezer Ft., a nyitó létszám 45 fő. A többlet kiadásra az előző évi megtakarítás nyújtott lehetőséget.

Ekkor számolt be először az új vezetőség a munkájáról, ebből pár gondolat. 1967-ben 10 éves időtartamra béreltek 17.860 ha területet évi 12.360 Ft-ért. A tagság összetétele kedvező, annak fele 30 éven aluli, összetétele is jó. Évente 2-4 közgyűlést, 5-6 IB ülést tartanak. Megállapítható a vadállomány és a társaság gazdagodása egyaránt, amely körütekintő vadgazdálkodást jelent. Az őzállomány száma a túlságos kímélet miatt felszaporodott, a kívánt 340 db-os törzsállománnyal szemben 450 db-ra, a nagy létszám a minőség rovására ment, ezért 1973-74-ben az állományt kilövésekkel lecsökkentették a kívánt db. számra. A nyúl állomány is jelentősen szaporodott 2.000-ről 3.500 db-ra, 1972-től 1975-ig tartó időszakban. A legnagyobb mértékben a fácán állomány szaporodott, 2.700-ról 4.000 db-ra. A fogoly állomány száma megduplázódott, 2.000 db-ra tehető számuk. Az egyéb állományt is érintették: a vadkacsát, amely állandó vadunk, itt tartózkodása a vizes területek nagyságától függ. A vadliba átvonuló, az időjárás függvénye, hogy mennyi ideig tartózkodik itt. Bár nem vadászható vad a tüzök, de öröndetes ittléte, számuk kb. 40 db.

Minden állomány vonatkozásában a növekedést a természeti tényezők kedvező alakulásában, a kíméletes, visszafogott vadászatban kereshetjük. A pénzforgalom jellemzői 1974-ben:

Bevételek, Ft-ban:

élő nyulból	312.316
élő fácánból	110.530
lőtt fácánból	71.122
élő fogoly	8.824
lőtt őz	79.755
külföldi vadászok	34.453
tagdíj	7.772
egyéb	35.144
összes bevétel	752.532

Kiadások:

munkabér	137.780
személyi juttatás	43.791
fenntartási	59.445
szolgáltatás	66.330
vadgazdálkodás	116.948
vadászati	22.752
beruházások	26.117
összes kiadás	466.163

év végi maradvány 286.369 Ft.,

További események, hogy a nyugdíjba vonulóktól nem kérnek tagdíjat, a jól dolgozó tagtársakat és alkalmazottakat megjutalmazzák. Skeet-pálya építéséről döntenek, melynek anyagköltsége 50 ezer Ft., a székházba 40 széket, 4 asztalt és egy szekrényt is vásárolnak.

A tisztségviselők választására ezután 5 évente kerül sor, eddig 3 évre választottak. A most megválasztottak a korábbi tisztségviselők, hiszen eredményes munkát végeztek, nem indokolta semmi leváltásukat vagy meg nem választásukat. Munkatervet tárgyalnak meg, majd felvételi kérelmekről is döntenek, a budapestiek felvételi kérelmét nem tudják elfogadni.

A fácán és fogoly nevelés számadatai is érdekesek:

a begyűjtött fácantojások száma	9.583 db.
begyűjtött fogolytojás	415
kikelt fácán- és fogolycsibe	2.737
kiengedett fácáncsibe	1.842
kiengedett fogolycsibe	107
egy kiengedett csibére jutó költség	22,50 Ft.

1976-ban számot adnak eredményeikről, az olasz vadászok eredményes gerle vadászatáról, illetve döntenek arról, hogy külföldi vadászok részére 1.000 db. fácán kilövését szervezik meg.

1977. május 1-én avatják a Skeet-pályát. Én a mai időben is el tudnék képzelni községi viszonylatban egy ilyen sportolási lehetőség megteremtését, igaz dicséret illeti az akkor a megvalósításban közreműködőket, a vadászelnököt, a vadászvezetőket: a község érdekében tették ezt, megyei versenyeket (1978. október 22.), környékbeli lövészetekeket rendeztek, öregbítették a község és a vadászok hírnevét!

A '70-es évek végén a szabályzatok átdolgozását végzik el, vendégjegyeket készítenek, kedvezményes lőszervásárlást szerveznek (3 Ft/db.), fácán lelövésre külföldiekkel nem szerződnek, meghatározzák a suta és gida kilövés számait: 20 db-ot selejtezés miatt, vendégek részére két kapitális vad és 2 selejt bak kilövését határozzák el. Hangsúlyt helyeznek a dúvadirtásra, amelynek díjai az alábbiak:

róka	35 Ft. helyett	100 Ft
kóbor eb	25	40
kóbor macska	15	25
szarka, tarka varjú	10	20
vetési varjú	6	10
élő rókakotorék megsemmisítése		75

Döntés született a Béke tsz-től a fácánnevelő telep megvásárlására, annak villamosítására és vízbekötésére, keltetőgép vásárlására, a Vadásház megépítésére.

A '80-as években is sikeres vadgazdálkodást folytatnak. A fácánnevelés az elmúlt évekhez viszonyítva a legjobban sikerült, a kibocsátás 3.626 db., a kísérleti jelleggel történő fogolynevelés is kedvezően alakult, de nem éri el a számuk a területen a kívánt ezer db-ot, számuk csak 300 db-ra tehető. A fácán törzsállomány számát 8 ezerre kívánják növelni, amely évi 4 ezer levételt tesz lehetővé.

A nyulak elszaporodtak, így még külföldi vadászok is kapnak kilövési lehetőséget. Az állomány száma elérte a tervezett 5 ezer db-ot, így a területről való levétel száma is növekedhetett évi 758-ról 1.417, 1.225, majd 824 db-ra, amelyből a lőtt nyulak száma éves átlagban 183 db.

Az őzállomány számát 600 db-ra kívánják felemelni, s ezt a szintet tartani kívánják 1990-ig, de időközben nem sikerült a terv céljainak elérése a kedvezőtlen természeti körülmények, az élőhely romlása miatt. A megfelelő ivararány szabályozása miatt évi 130, majd az évtized közepétől 200 db. őz kilövését határozzák el, de a kapitális bakok kilövését két évig nem engedélyezik.

A társaság gazdálkodásának 1984. évi főbb tényezőszámai, amelyek takarékos, megalapozott és eredményes pénzügyi tevékenysége mutat, az alábbiak:

bevétel	1.544.018 Ft.
kiadás	1.129.882
eredmény	414.136
alapokban lévő	671.411 Ft.

Választásokra is sor kerül, kevés változás történik: elnök Gombos Sándor, titkár továbbra is Jakab Tamás, vadászmester id. Papp Ferenc, gazdaságfelelős Kovács Zoltán, Természetvédelmi felelős ifj. Bácsi János, EB elnöke Kóti Lajos, Fegyelmi Bizottság elnöke dr. Csaba Miklós.

A '90-es évek elején a munka a szokásos módon történt, szervezeti, személyi, vadgazdálkodási témákat beszéltek meg. A rendszerváltás kihatással volt a Vadásztársaságokra is, elsősorban a politikai és a tulajdonjogi változások miatt a kérdések egész sora vetődött fel. Nem lehetett tudni, hogy mi következik be a társaságokkal. Tetézte a bajt, hogy 1991-92-ben fácánelhullás következett be, a vadpiacon káosz uralkodott

Az újonnan belépő tagok vagyoni hozzájárulását 15 ezer Ft-ban határozták meg, a kilépő tagokat 30 ezres végkielégítésben részesítik. A vendégjegyek ára 1.500 Ft. lett. A taglétszám 56 fő. A társaság éves bevétele 1992-ben közel 4 millió, kiadása 3,5 millió. Nyereségük 461 ezer, eszközeinek értéke 13 millió Ft.

1995-ben a tisztségviselők választásánál már többes jelölésre törekedtek, de néhány esetben ez elmaradt, s titkos szavazást tartottak. Nagy fölényrel Gombos Sándor lett ismét az elnök, titkár Jakab Tamás, vadászmester Kovács Zoltán, gazdaságvezető Kóti Lajos, természetvédelmi felelős Bácsi János, EB elnök Jenei Gyula, FB elnök dr. Csaba Miklós lett. Ezt követően az elnök ismertette a pénzügyi tervet, amely már elérte a bevételi és kiadási oldalon egyaránt a 6 milliót.

Szervezeti életüket jellemzi, hogy megyei és országos találkozók, versenyeken részt vesznek, így a lövészversenyen, főzőversenyen. Elismert „szakácsok” is vannak közöttük, mint Kovács Zoli, Varga Balázs, ifj. Gombos Jancsi, Gombos Zoli, Puskás Sanyi, akik nagyon finom, egyedi ízesítésű pörköltet főznek. Sajnos, ezt is csak hallomásból ismerem. Az országos vadász-főzőversenyen ritkán vesznek részt, nem úgy, mint a zsadányiak, akik az utóbbi időkben Szalai Ferenc révén a fődíjakat szerzik meg.

1997-ben már megállapítható a vadállomány számának csökkenése: nyúl esetén az előző évi 5.500 db-bal szemben 3.000 db., fácánál 6.000 db. volt korábban most csak 3.500 db., a fogoly állomány számottevően leromlott, a tüzokszám 27-re apadt. A pénzügyi helyzet kielégítő.

És 1997-ben lezárult egy korszak is, amikor új vadászati törvény lépett életbe március 1-től. A korábbi 50 évig volt érvényben, kisebb-nagyobb módosításokkal. A Vadásztársaságok, a vadászok világhírűvé tették a magyar vadállományt, vadászatot, amely szép erkölcsi elismerést és jelentős gazdasági eredményt hozott az Államnak.

Az új törvény értelmében rendezni kell a területet, a területi igényeket egyeztetni szükséges a szomszédos településekkel, tulajdonosokkal. Ez a munka azzal járt, hogy a korábbi terület mintegy 2.500 ha-ral csökkent, így is 14.600 ha., amely Komádi, Homorog, Szakál, Vekerd, Zsáka közigazgatási területén található. De tovább csökkent a vadállomány is, amely fegyelmezett magatartást igényel minden vadásztól. A takarékos gazdálkodás és az ésszerű vadgazdálkodás erősítette a pénzügyi helyzetet, a készpénz állomány 1997. december végén megközelítette a 15 millió Ft-ot. Súlyos gondként jelentkezik az orvvadászat, a kóbor kutyák kártétele, amely az ellenőrzés fokozását vetette fel.

Az 1998. évi munkáról szóló beszámolóban a vadállomány helyzetének rosszabbodását állapították meg. Csökkent a vadászati-gazdasági lehetőséget biztosító vadfaj, itt a nyúlra és fácánra gondolnak, amely a fő bevételt biztosítja. Az őzállománnyal nincs gond, viszonylag stabilnak mondható, 43 db-ot lőttek ki: 18 bakot és 25 sutát, melyből külföldiek 6 db-ot, 37 db-ot a társaság tagjai és azok vendégei.

A nyúlállománynál tragikus a helyzet, ilyen kevés állomány 25 éve nem volt, ezért sem élő, sem lőtt nyulat nem vettek le a területről. A fácánnál hasonló a helyzet, vadászatot csak korlátozással tudtak folytatni, de azt is befejezték januárban. Így csak 165 db-ot tudtak lőni. Szarvasból egyet, vaddisznóból kettőt lőttek, a fő szórakozást a vadkacsa biztosította. Az okok között említik a rossz időjárási viszonyokat (hideg, esős időszak), az állapotbetegséget (a házi liba fertőzése a fácánál, a tularémia a nyúlnál), a vad életfeltételeinek rosszabbra fordulását (erdő és tanya terület csökkenése), a dúvadak kártétele (kóbor állatok és orvvadászok), a kellő szaporodás elmaradását (a terület zaklatottsága). Így a vadállomány 1985 környéki felszaporodása, telítettsége után várható volt az állomány elapadása, amely ekkor következett be, kb. az évtized közepén.

Egyéni vadászattal 669 lehetőséggel éltek a vadásztársak, ebből 122 esetben disznó-szarvas lesen, 50 esetben őz vadászon, 469 esetben kacsavadászon vettek részt.

A pénzgazdálkodásban másfél milliós hiánnyal zártak, bevétel 3,6 millió kiadás 5,1 millió Ft., de eszközállományuk meghaladja a 15 milliót, ebből készpénz 11,6 millió + a MAVAD részvények értéke, tehát a társaság anyagi háttere továbbra is stabil. Takarékos gazdálkodásra, a kiadások visszafogására, a bevételek növelésére van szükség. Ezért is emelik fel a belépési díjat 50 ezerről 200 ezerre, amely kevés vitával járt. Véleményem szerint a társaságban lévők e magas összeggel a belépést kívánják megakadályozni, illetve csak a tehetősek részére lesz lehetőség ennek megfizetésére, a belépésre. Ezt könnyű megszavazni és erről érvelni, hiszen akik megszavazzák már „belül” vannak. Érdekes viszont az éves 2 ezres tagdíj kérdése, amit már nekik is fizetni kell, erről vitáztak.

Külföldiek őzbak vadásztatásáról döntöttek, így osztrákok és spanyolok jöhetnek, akik érmes és kissúlyú bakot kívánnak lőni.

A pénzügyi terv teljesülésének két lényeges pontja van: az őzbak vadásztatás és őzhús értékesítés, tehát az élőnyúl értékesítés hátrébb került a listán.

2000. februárjában beszámoló és vezetőségválasztó közgyűlést tartottak, ahol az 52 vadásztársból 45 fő megjelent. Az egyik vadásztárs javasolta a napirendeknél a beszámolók külön-külön történő megvitatását, majd a beszámolóban vitatja a kiadásokat, a beszámolót nem tartja körütekintőnek, de a vitában elhangzottak miatt mégis elfogadásra javasolja ő is. Már ez a vita, de a mások által is elmondottak éreztetik, hogy minden vélemény a választások miatt történik, sőt, még a kampánycsend megsértése is felvetődött, amely számomra, mint kívülálló és az események későbbi követője, érthetetlenek. Többen azonban maradnak a realitásoknál.

Végül rátérnek a választásra, ennek előtte Gombos Sándor valamennyi tisztségviselő nevében lemond. Elnöki jelölést hárman kapnak, egy fő nem fogadja el, így a titkos szavazást követően Gombos 20, Vaszkó László 25 szavazatot kapott. Titkár dr. Csóka István lett, gazdaságfelelős Farkas József, vadászmester Kovács Zoltán (az összes szavazatot megkapta!), természetvédelmi felelős Beregszászi Lajos, az FB elnöke dr. Csaba Miklós, EB elnök Tajta János lett, az utóbbi két személy ugyan nem kapta meg a szavazatok több mint felét (!).

Mint látható jelentős változás történt a társaságnál, az újonnan megválasztott elnök a megkezdett munka folytatását ígérte. Vaszkó Lászlónak hosszú, eredményes munkát kívánok.

Nem választották újra Gombos Sándort, aki közel 27 évig vezette a társaságot. Ezt megelőzően is vadász volt, illetve apjával, aki elnök is volt, 1945-től alkalmanként, 1949-től rendszeresen részt vett vadászaton. Elismert, jó lövő vadász. Vezetése alatt a társaság életében jelentős dolgok történtek, a társaság eredményesen működött és jó anyagi helyzetben adta át a stafétabotot. Jó emlékei vannak: az ezres, nagy terítékű fácánvadászatok, az 1.400 db-os élőnyúl fogások. Vadász-munkássága egy kitüntetést megérdemelne.

13. Hídjaink⁸⁰

Az Alföldet átszelő folyók ősidők óta megteremtették az emberi élet alapvető feltételeit, ugyanakkor veszélyt is jelentettek, és jelentős feladatot adtak neki.

Környezetünkben, a Körösökön és a Berettyón korán épültek fahidak, a folyószabályozások alkalmával ezeket hosszabbítani vagy átépíteni kellett. A vashídépítések is nagy tettek voltak, akár a vasbeton hidak felállítása.

A fahidak az Árpád-kortól napjainkig épültek, az első, valóban meglévő hidat, a vésztőit 1383-ban említették. A Sebes-Körösön is lehetett hídnak nevezhető átkelési lehetőség, de ezt többségében csónakkal, tutajjal, és átgázolással oldották meg. A Berettyón a 14. sz.-ban szintén volt híd, a faluba bevezető utak közül négy is hídon vezetett át.

A török korban már ideiglenes átkelőket építettek, ezekről találunk említést, pl. Gyula vára 1566-os elfoglalásakor. A 17. sz. közepén, a Berettyón biztosan volt híd, ezt a mi feljegyzéseink is tartalmazzák. A török csapatok 1683-ban területünkön vonultak Bécs alá, s ekkor a komádiak félelmükben elhagyták községüket lekipásztoruk vezetésével és átkeltek a Berettyón, s a híd túloldalán tartottak istentiszteletet.

Komádi határában is ekkor épülhetett híd a Körösön, amely fagerendákból készült, cölöpökön állt. A kisebb vízfolyásoknál, patakoknál, amelyekben időszakonként nagyobb vizek zúdultak le, szintén fa gerendahidak épültek: a fahíd a két hídfő között ívelt át a folyón vagy a szélesebb medrek esetén vert cölöpökből készült jármokkal osztották meg a hosszabb nyílást.

Az első, már megtervezett és ismert fahíd leírása szerint a középső, 23, 30 m. hosszú nyílását rácsos acélhíd ívelte át. A két-két szélső nyílást pedig függesztő-műves szerkezettel alakították ki. A híd összes hossza 88, 70 m. volt. A fahíd hídfői, az ellenfalak, szárnyfalak téglából és kőből készültek. A híd szép kivitelű, tetszetős volt: a két szélső nyílás távolsága 15, 20 m., a belsőké 17, 50 m., míg a középső 23, 30 m. A két hídfő között négy lábon állott, tehát ötnyílású hidunk. 1891. Októberében adták át a forgalomnak, amely a község pénzén épült és 34 ezer Ft-ba került.

---

⁸⁰ Hidak Hajdú-Bihar megyében, Bogáti Nyomda Debrecen, fk.: Derzsi Miklós, 1996.

Közel 50 múlva épül következő hidunk. A vasbeton hidépítés fellendülése 1925 után következik be, amikor 6 év alatt hét híd épül, köztük Körösszakálnál és Komádinál. Szakálnál 1927-28-ban négynyílású, folytatólagos vasbeton gerendahíd épül, amelyet Gróf Tisza Istvánról neveztek el.

Ehhez rendkívül hasonló négynyílású híd épül Komádinál, amelynek elnevezése 4219. J. Furta-Gyula önkormányzati út 18+009 km. sz.-ben lévő Sebes-Körös-híd. A négynyílású, felsőpályás, öttámaszú híd, négy főbordás vasbetonszerkezettel hidalta át a folyót. A hídfők és közbenső pillérek cölöpalapozással készültek. Hídfőként négysorban 30 db. 25-30 cm. körátmérőjű facölöpöket vertek le.

A cölöpcsoportokat felül, szádpallók között készített 3, 20 X 2, 80 X 6, 72 méteres betontest fogta össze. A felmenő tömör betonfalazatot térfal alakította ki. A hídfő felmenőfal felső 3 méterét vasszerelték. A hídfő hátfalához párhuzamos függő szárnyfal csatlakozott.

A közbenső pilléreknél három sorban 23 db. 25-30 cm. körátmérőjű facölöpöket alkalmaztak, a cölöpcsoportokat 2, 47 X 3, 00 X 8, 18 méteres betontest fogta össze.

A felmenő vasbeton falazat 2, 17 - 1, 50 x 6, 70 x 7, 88 - 7, 28 m. méretű volt. A hídfőkre és pillérekre a felszerkezet csúszólemezekre támaszkodott fel.

A felszerkezet négy főbordás vasbetonlemez szerkezet volt. A szerkezet magassága a hídfőknél 1, 65 m., pillérek fölött 1, 75 m., nyílásközépen 1, 25 m. volt. A főbordák vastagsága 35 cm. és kiékelésszerűen kapcsolódott a pályalemezhez és a közbenső bordákhoz.

A két szélső nyílásban három, a két középső nyílásban négy keresztirányú bordákkal rendelkezett.

A pályalemezen 1 cm. aszfaltszigetelés, 4 cm. védőbeton és 10 cm. homokágyba fektetett kiskockakő burkolat készült.

A hídvégeken, a szárnyfalon és a pillérek fölött vasbeton bábuk, a bábuk között pedig vízszintes és függőleges tagozású idomacél hídkorlátot helyeztek el.

Csapadékvíz elvezetését a kocsipálya kétoldali lejtése és a beépített 16 db. víznyelő tette lehetővé. A híd két ellentétes oldalán egy-egy szolgálati betonlépcsőt építettek. Földfeltöltést a hídfő két oldalán, cement lapburkolatú földkúp zárta le.

A híd próbaterhelése 1929. július 10-én történt, míg a forgalomba helyezés szeptember 14-én. A híd szerkezeti hossza 101, 60 m.

A hidat a visszavonuló német alakulatok 1944-ben oly módon robbantották fel, hogy a felszerkezet teljesen, a középső pillér pedig az alaptest szintjéig elpusztult. A másik két pilléren csak felszíni rongálódások keletkeztek. A hídfők közül a Zsadány felőli mélyebb repedések, míg a Komádi felőli hídfőn aránylag kisebb rongálódások keletkeztek.

Amíg nem készült el az újjáépített híd, addig

A felrobbantott híd romjait eltávolították a mederből, a bontásból kikerült köracélokat házilagos munkával kiegyenesítették és a híd újjáépítésénél, felhasználták.

Az újjáépítés 1948-49-ben történt, új négynyílású, felsőpályás, két főtartós vasbeton gerenda szerkezetű, egybeépült pályalemezzel. Jellemzői:

- Támaszközök: 20, 52 + 24, 99 + 24, 99 + 20, 52 m.
- Nyílásközök: 19, 25 + 23, 50 + 23, 50 + 19, 25 m.
- Pályaszélesség: 1, 00 + 6, 00 + 1, 00 = 8, 00 m.
- Szerkezeti hossz: 102, 20 m.

A régi hídfők négysoros, a közbenső pillérek háromsoros cölöpalapozással készültek. A cölöpcsoportokat szádpallókkal körülvelt munkagödörben, a hídfőknél 3, 20 x 2, 80 x 6, 72 m., a pilléreknél 2, 47 x 3, 00 x 6, 72 m-es betontest fogja össze.

A hídfők tömör betonfalazata 2, 80 - 1, 05 x 5, 15 x 6, 30 - 5, 80 m. térdfal kialakítással. A hídfő két oldalán a híd felemelése érdekében 1, 00 x 0, 80 m. méretű befogott konzol is készült. A hídfő mögött 5, 26 m. hosszú párhuzamos függőszárnyfal csatlakozik, melyeket keresztben egy 1, 00 x 0, 50 keresztmetszetű vasbeton gerenda fogja össze. A földtöltést kétoldalt terméskővel burkolt földkúp zárja le.

A közbenső pillérek felmenő falazata 2, 17 - 1, 50 x 5, 65 x 6, 30 - 5, 80 m. A pillér két vége félkörívű kialakítással készült.

Az egész felszerkezet - a későbbiek során - hidraulikus sajtókkal emelhetően készült. A felszerkezet két főtartós, folytatólagos, vasbeton gerenda rendszerű. A főtartók a középső pillérnél szilárdan vannak lekötve, a többi helyen mozgósarukra támaszkodnak.

A felszerkezet magassága a hídvégeken 1, 78 m., a közbenső támaszoknál 1, 93 m. A közbenső támaszok felett jobbra-balra 3,57-3, 57 m-ig a hossz- és keresztirányú bordák merevítésével a teljes felszerkezet emelhetővé válik. A bordák vastagsága 26 cm. és kiékeléssel kapcsolódik a pályalemezhez.

A kocsipályán 2 réteg AKVALINE bitumenes szigetelő lemez és 2 x 4 cm. AB-12 aszfaltburkolat készült. A híd két szélét, függőleges osztású hídkorlát határolja. A kiemelt szegélyeken CONCRETIN TEP rugalmas bevonat található. Az összegyűlt csapadékvíz elvezetését a kocsipálya kétoldali és hosszirányú lejtése, valamint beépített víznyelők teszik lehetővé.

Érdemesnek találnám - közvélemény kutatás alapján - hidunk elnevezéséről is döntést hozni, azt egy történelmi személyiséghez kötni, mint pl. Körösszakál esetében.

VI. Események, emlékek az Egyházak életéből

A református egyház történetét a rendelkezésre álló jegyzőkönyvekből állítottam össze, a teljesség igénye nélkül. Megemlítem a fontosabb eseményeket, amely a község, az egyház és az itt lakó emberek mindennapjaihoz kapcsolódik.

Az 1770-es, 80-as évek: 1774-ben veszi kezdetét a templom építése, amely 1779-ben készül el. Felszentelése június 27-én történt, ünnepség keretei között. 1782-ben épült az első fiúiskola kőből. Derecskei nemzeti Tótfalusi György úr ez időben ajándékozza meg az egyházat egy keresztelő ónkannával, medencével és keszkenővel. Az időjárás viszontagságai közül a gyakori árvíz, felhőszakadás, szörnyű nagy esőzések kerültek megemlézésre, amelyek miatt sok kár keletkezett a földeken, a határ nagyobb részét elborította a víz, a lekaszált rendeket elvitte az árvíz. 1786-ban szörnyű árvízről írnak: még a hátsó helyeket is elborította a víz, gátakat és hidakat semmivé tette, a barmokat a karámból kinyomva a hínár elnyelte.

Az iskolás gyermekek részére bevezetik a selyembogarak (selyemhernyó) tenyésztésének oktatását is.

Ezen évtizedekben, évi átlagban 40 fő halt meg, a 4 napos kortól 94 évesig. Évi átlagos születések száma a 60-at meghaladja. pl. 1784-ben 73 fő születik, ebből 43 fiú, 30 leány.

Ekkor a település lakói 1427 fő, két tanítója van, Csébi Erzsébet a bába. Nagy drágaság van, egy köből (kb. 60-90 liter) búza ára 5-6 Ft.

A 19. sz. elején is a megszokott rendben folyik az egyház élete, de „1839. április 28. napján támadt tűzvészben fiúiskolánk, templomunk és tornyunk, melyek zsindegyházzal voltak fedve, megégett”, harangjaink szétolvadtak, toronybéli óránk a leesés miatt haszonvéhetetlenné vált. Mindjárt másnap a helybeli tiszteletes, Csillag Szénási Sámuel az egyház belső előljáróit házához hívatta és gyűlést tartott, elkeseredve előadta a könnyező presbitereknek az egyház gyászos és siralmas állapotra jutását. A templom helyett a tanítói ház udvara lett az istentisztelet helye. Hozzákezdnek a templom újjáépítéséhez, kőműves, asztalos és harangöntő mesterekkel tárgyal a lelkész és Réti István gondnok. A templom hosszát 21, 5 ölben, szélességét 7, magasságát 5 ölben határozzák meg. A tetőzet cserépborítású legyen, a grádicsok fenyőből, a harangláb keményfából készül. Harangot Horner Henrik vállalja megőnteni 666 Ft. és 48 krajcár ellenében, hat hét alatt. Téglaverésre és égetésre Rácz József szeghalmi cigány vállalkozik, ezért 4 Ft-ért vállalja, tízezerként egy köből búzát és 10 icce pálinkát kér. Bádogossal, Aufenott Vil móssal tárgyalnak a torony tetejének lefedése, valamint a három vékás toronygomb csillaggal és vitorlával együtt való elkészítése érdekében. Az óra rendbehozatalát váradi lakatos mester Tébi János vállalja. Az asztalossal is megbeszélik terveiket: katedra puhafából készüljön, a székek gyöngyszínűek és egyformák legyenek, az ajtók keményfából, az ülések kétcolos deszkából, a karzat húzódjon a templom északi és déli részeibe.

A hatalmas építkezéshez jelentős anyagiak is kellenek, ezért több helyről kölcsönt vesznek fel, mint pl. gyulai prefektus Stachó János úrtól 3 ezret rendes kamatra, de annak kamatjában marhákat fog legeltetni Komádi határában. Adakoznak is sokan, így Andaházi Szilágyi Mihály, Bereg-Böszörményi gróf Csáky Károly, Bihar megyei alispán Tisza Lajos 2 aranyat és 100 Ft árú keményfát csengődi erdejéből. Élelem és ruha segély érkezik Vésztő, Szeghalom és Zsadány községből.

Gondnokváltás történik, T. Nagy István, majd K. Nagy Mihály, Megyeri Ferenc, Pap József, T. nagy János következik a 40-es években.

A templom 1842 végére elkészül, és az újév első napján felszentelése is megtörtént, vacsorát is adtak az ünnepségen. Eldöntötték, hogy divatozó szokás szerint nyáron, június 18-án ünnepélyes keretek között is felszentelik.

A templomszentelési hálaünnepen csinos öltözetű lovas ifjaink határunktól vezetik vendégeinket, köztük főtiszteletű főpásztorunk Szoboszlai Pap István püspök urat, méltóságos Tisza Lajos urat és családját, szalontai esperes Balogh Péter urat, debreceni esperes Soltész József urat. Megjelenik a környék számos egyházi és községi vezetője, hatalmas ünnepség lehetett. Reggel 9-kor kezdődött az isteni tisztelet, a debreceni főiskola énekkara közreműködésével. Beszédet és imát mond a főpásztorunk, a templomon kívül rekedtek részére pedig tenkei lelkipásztor Böszörményi József úr prédikált. Ezt követte az esperes, aki négy kisdedit keresztelt meg, kiket főispáni helytartónk kegyes neje gróf Teleky Julianna asszony is a kezébe fogott. Következett a geszti prédikátor, aki a három Tisza fiút és kilenc idevaló közrendű gyermeknek adott úrvacsorát, áldott meg. A debreceni esperes és a többi prédikátor úrvacsorát osztott. Nagyszalontai egyházmegye főjegyzője, nagytiszteletű Nagy József egy szegény sorsú házaspárt adott egybe.

Sátorban történt a 250 fős ebéd, ahol főtiszteletű superintendens úr mondott ünnepi köszöntőt.

Az építkezés tartozásainak rendezése kisebb részben a földek haszonbérleteiből, állatok eladásából, nagyobb részt egyházi adókból történik. Borjút 30, tehenet 100 Ft-ért adnak-vesznek, de most a vásárban csak 90-et adtak volna érte, így nem adták el.

Gondot okoz, hogy a város végéről nem járnak a gyerekek iskolába a nagy sár miatt, a szülők iskolaépítést kérnek. Az iskolák fűtésére a gyerekek 5-5 kéve nádat visznek be, a fiúk tanítója fizetésemelést kér.

1846. június 2-án éjjel 12 órakor a tanító udvara hátuljában tűz keletkezett, a nagy széltől áterjedt a tanító és a prédikátor házára is, s maguk tulajdon javaikkal együtt elégett.

Eladja az egyház a Kóti pusztai birtokot 7 ezerért, majd még kölcsönt is vesznek fel. A prédikátor füle gyógykezeltetése céljából Debrecenbe utazik, helyettes lelkész látja el addig a teendőket.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc eseményeiről nem emlékeztek meg írásban, úgy gondolom, hogy ezt abban az időben meg is tiltották nekik. '49-ben vonult nyugalomba Szénási Csillag Sámuel lelkészünk, aki 20 évet szolgált kirendeltként községünkben. Korábban kápláni szolgálatot tett Superintendentialis Vice Generalis Notarius Nagytiszteletű és tudományú Szoboszlai Pap István úr mellett. Majd egy betegség miatt hallása lecsökkent, anyagi jólét nélküli helyzetbe került, s elment Debrecenbe, szülőföldjére, ahol csendben elhunyt.

1851-ben 2.588 lelket számlál a város: fineműek 1.266 fő, nőneműek 1.322 fő, özvegy 129, egyéb 557. Születtek 106 fő, ebből fiú 49. Esketett 35 pár. Meghaltak 68 fő, ebből nő 37. Fiúiskolába jár 86, lányiskolába 84 gyermek, 61 pedig nem jár iskolába.

Az egyház szárazmalmait is haszonbérbe adják, terményben kell leróni a bérleti díjat. Meghatározzák az egyházadó mértékét is:

- 1. osztályú gazdának 1, 5 véka búza, ugyanannyi árpa és 1 váltóft.

Ha feleséges fiuk vagyon velük egy kenyéren: 1 véka búza és árpa, és 30 váltókrajcár

- 2. oszt. gazda: 1 véka búza és árpa, 1 vft.

Ha feleséges...: feleannyi a fizetendő

- 3. oszt. gazda, kik 5 köblösnél kevesebb földet bírnak: véka búza és árpa, 1 vft.
- Házas zsellér: 1 vft-ot fizet.

Az adókiivetés azokra is kiterjed, akik nem helyben laknak vagy más vallásúak, de a határon birtokuk vagyon. Panasz van az egyházi vékára, mert az nagyobb a rendesnél, ezért hiteles vékát kell beállítani. Sokan a gabona kötelezettséget pénzben kívánják rendezni, ezért az alábbi árakat alkalmazzák: búza 4, árpa 2, 40 Ft/köböl. Eladják a darab téglákat is, amelyek bontásból származnak, ezrét 12 Ft-ért.

Bittó Sándor lelkész 1849-től '57. április 24-ig szolgált a községben, most elcserélte állását Nagy Dániel mezősasi lelkésszel. Egy minden tekintetben rendes, emberséges, művelt tiszteletes férfiú, korábbi aradi lelkész. A szabadságharc leverése után az önkényuralom alatt a bujdosóknak, főleg Sárosi Gyulának, a szabadságharc híres költőjének rejtegetése miatt sok zaklatásnak, üldöztetésnek volt kitéve, ez a meleg érzésű, hazafias gondolkodású ember. 1854. májusában menekülnie kellett, később azonban elfogták, vizsgálati fogságban tartották, helyettesítéséről a szomszéd községek lelkipásztorai gondoskodtak. Mezősason szolgált 1902-ben bekövetkezett haláláig. Igen értékes embere és lelkésze a ref. egyháznak és községünknek.

A lelkész évi fizetése 1858-ban az alábbiak szerint történik: kap 84 ezüst Ft-ot, vendégek ételmezésére 16 Ft-ot, 5 icce méz vagy vaj, 33 véka búza, ugyanannyi árpa, 3 köböl őszi és 3 tavaszi vetés alá való szántó köblösét 1.600 öllel számolva háromszori szántással és annak feltakarása (aratása), dinnye és tengeri föld mint másoknak, 12 kaszás kaszáló levágása, felgyűjtése és behordása, 6 öl tűzifa, 2 vékás kenderföld, minden házzal bíró gazda három kéve nádat ad vagy annak árát, szertartásokért a Kánon szerinti díjazás jár.

A fitanító évi fizetése: 100 ezüst Ft, 30-30 köböl búza és árpa, 3 öl tűzifa, minden házzal bíró gazda 2 kéve nádat ad vagy annak árát, 5 font olvasztatlan faggyút, 10 vékás őszi vetés alá való szántót, 1 köblös tavaszi vetés alá való szántót, 6 hold kaszáló levágása és behordása, minden tanítvány ad egy canicularis csirkét, kántorszolgálatért 24 vagy 12 ezüst krajczárt.

Az egyházgondnok évi fizetése: 12 ezüst Ft., 3 hold kaszáló levágása és behordása, 2 köböl vám búza.

Az egyházfi falukerületi fárdíjként évi 1 pár új csizmát kap vagy annak árát.

Bábaasszonyok javadalmazása a Koldus-zugi földből 2 vékás őszi mag alá való szántó, ugyanennyit kap községi földből is, fél vékás kenderföld ugarolása és elvetése.

A harangozó fizetése: 8 pengő Ft., 12 köböl búza, 2 hold kaszáló, egy vékás kenderföld, két pár új csizma vagy annak ára, 8 icce olajvilágításra vagy annak ára, prédikációs halottnak való harangozásért 12, énekszósnak 6 ezüst krajczár fárdíjként. Ha toronyőri szolgálatot is ellát a községtől az alábbiakat kapja: 12 pengő, 3 köböl búza, 2 köböl árpa, 8 icce olaj, 1 öl tűzifa a toronyba tüzelésre. A harangozó, mint toronyőr köteles télen-nyáron a toronyban lakni, nyárban reggel 3 órakor, déli 12 órakor és este 9 órakor harangozni, télen hajnali 4-kor, délben és este 8-kor. Ezen felül az esteli takarodó vonás után a hajnali harangozásig minden fertályt és órát tartozik megsípolni, annyiszor, ahány fertályt ütött.

Köteles a toronyórát minden nap felhúzni és tisztogatni, hibáit kijavítani, vagy a gondnoknak szólni.

A 60-as években is rendszeresen ülésezik a presbitérium, általában 8-12 gyűlést tartanak meg. Rendszeresen pótolják a megüresedett presbiteri helyeket, általában közfelkiáltással, de titkos szavazást is tartanak. Gondnok Papp József, Tóth József, Varga János. Presbiterre választották: Bere Ferenc, Bujdosó Sándor, Polgár József, Berei József, T. Nagy József, Fekete István, T. Tóth József, ö. Csongrádi István, n. Pap János, Takács István, Csongrádi János, ns. Fekete András. Megválasztásuk 12 évre szól. Időközben, lemondások miatt presbiter lesz Krucsó Bálint és Barbócz Gábor, évtizedekig.

Egyházfikat választanak, Réti János és Seprenyi Pál volt ebben az időben, akik feladata az adó beszédese. Nem népszerű feladat, sőt eleinte még tiszteletdíjat sem kaptak. Harangozó Fehér János és Krucsó Ferenc.

Az egyházi malmokat, földeket bérbe adták, de e bérleti díjjal mindig hátralékban van a bérlő, ezért felszólítják. Döntenek abban, hogy a templom javítására, új órára a templomi kasszából vesznek ki pénzt. A szeghalmi földesúr, Kárász Imre 6 aranyat és 12 ezüst húszast tett le a szegény gyermekek részére népiskolai könyvek vételére.

Herceg Esterházy Pál birtokos Zilahi Lajos uradalmi ügyvédje közreműködésével 200 Ft-ot adott alapítványi célokra, hogy kamatai a nyilvános vizsgák alkalmából a legjobb 1-2 tanulónak ösztöndíjként szolgáljon. A bírálatot a lelkész és a tanító végezze, az 1863/64-es tanévtől kezdődően.

Az állam pedig kegyesen elengedett 2.400 pengőt az egyház korábbi, 1849-es hiteltartozásából.

A felszámolás alatt álló Esterházy uradalom további 25 hold földet ajánlott fel új iskola építésére, amelyet az egyház kér egy tagban kimérni a városi előjáráságtól. Tervezik takarékmagtár építését is, amely szükségesnek és hasznosnak mutatkozna. Gyűjtést szerveznek e célra, hamarosan összejött 25 köből búza és 5 köből árpa. 20 ezer téglát égettetnek.

1867. április 22-én az egyház és a város közösen egy nagyszabású szélmalom építését határozza el.

Időközben lemondott állásáról és fizetéséről a községi bába, Varga Péterné, ezért az egyház az állás betöltése iránt intézkedik. Jelentkező is lesz, Harmati Erzsébet személyében.

Ismételten a templom fedelezése, a toronyóra javítása van napirenden. Hozzáértő szakembereket keresnek, hiszen csak a jól elvégzett munkára van szükségük. Intézkedés történik ezer kéve nád beszerzésére, amely az egyházi hivatali épületek és az iskolák fedelezéséhez szükséges. Elkülönítenek templomi és iskolai építkezésre 3.374 Ft-ot.

Sokat foglalkoznak iskolai személyi, tárgyi oktatási témákkal is, hiszen három iskola működik egyházi kezelésben. Új iskolát is építenek, szervezik a kivitelezést. Nagy elégedetlenség uralkodik a leánytanító, Kabai Sándor ellenében, nem a tanítás, hanem a magánéleti problémák miatt. Gyakran csúfosan veszekednek feleségével.

A 70-es években is kiadják a földek jelentős részét haszonbérbe, így Csögi Gergelyné postamester is kér pár hold lucerna földet a temetőben.

Az egyházi éves számadás is elkészült: bevétel 2.816, 37 Ft., kiadás 2.371 Ft. Építkezési számlán 5.816, 69 Ft., templom kasszában 939, 28 Ft. készpénz van és 55, 41 Ft. követelés. Az iskolai pénztárnak 333, 69 Ft-ja van.

Az orvosi lakás elkészítésére kérik a városi előjáráságot, addig elhelyezik az orvost a szomszéd épületben, de a bérletet a városnak kell fizetni.

Az új iskolához tanítóról kell gondoskodni erre helybeli jelentkező is akad, Krucsó Ferenc, akit szorgalmas, feddhetetlen személynek ismernek és kinevezik.

Egyházpolitikai ügyben is döntenek, a presbiterek számát 12 főről 15 főre emelik, hogy az egyházi gyűlések szélesebb kiterjesztésűek legyenek. Gondnok Bujdosó Sándor, majd Pálfi István, Megyeri Gábor. Egyházfi Ács Mihály, Seprenyi Antal, Mester István. Harangozó ismét Fehér János és György János lett, majd Váczi István. Titkos szavazással presbiteri kiegészítés történt: Nagy Károly, Berei József, T. Nagy József, Pálfi István, Csongrádi János, T. Nagy János.

Kevesellik a szélmalom jövedelmét, ezért ellenőrzését határozták el. A takaréknál bevétel jelentkezik, ezért azt az újfalu Takarékpénztárba kívánják elhelyezni. De jelentkezett Krucsó Bálint helybeli lakos is, ha nála helyezik el, tisztességes kamatot ad. Ezt fogadták el a presbiterek.

1873. augusztus 30-án megállapították, hogy a kolera járvány már egy hete nem mutatkozik, az iskolába menést el kell kezdeni.

Az előjáróság adótartozást mutat ki az egyháznak, amit nem fogadnak el, hanem tárgyalást javasolnak a gondnok és a jegyző között. A földesúr által adományozott Dusnoki földből az egyik tanító is kér, most a szárazság alkalmával a kitűzést is meg lehet csinálni. A másik tanító tüzelő szalmát kér, ezt is teljesítik.

A nagyvárad Magyar Királyi Bába Képezde bába-állomást kívánna létesíteni a városban, amelyet örömmel üdvözl az egyház is. Dr. Konrád Márk igazgató tanár kereste meg a képviselő-testületet.

Megint van iskolai javítás, mert a leányiskola tantermének padlása rogyadozik, anyagot kell beszerezni.

1875. július 9-én délután dühöngő vihar volt, a templom fedelezetét és több épületet is megrongált. A szélmalomban is jelentős kár keletkezett.

Számadások: közpénztári bevétel 1.473, 85 Ft., kiadás 1.425, 20 Ft. Építési pénztár bevétele 890, 40 Ft., kiadás 340, 53 Ft. Itt előző évi tőke 2.304, 48 Ft. Búza bevétel 187 köből 3 véka, árpa 158 köből 1 véka, szemes tengeri 8 köből 3 véka, zab 3 köből, kendermag 1 köből, csöves tengeri 40 véka. A termények részint eladattak, felhasználták, így maradvány nincs. Templom kassza múlt évi tőkével 1.158, 45 Ft. Iskolai pénztár bevétele 339, 63 Ft., kiadás 7, 24 Ft.

A maradvány pénzeket kötvényekbe fektetik, 5 %-os kamatot kapnak. A búza ára 5, az árpáé 2, 80 Ft.

Elvégeztetik a leányiskola javítását, a vállalkozókkal árlejtéses (!) tárgyalást folytattak, addig a gyermekek és a tanító elhelyezését megoldották Fekete István lakásánál. Sajnos a munkákkal nem végeztek ősszel, ezért folytatni szükséges következő évben.

Sokszor előforduló gondja van az egyháznak, hogy elhaló családfő hagyatékán nem tudják behajtani az egyházi adósságot. Ezért az előjárósághoz fordulnak, hogy nyújtson segítséget ebben. Ugyanez a helyzet az elköltözőkkel is.

A 80-as évtized első évének vége hatalmas árvizet hozott. Gondnok Krucsó István, majd T. Nagy János, Pap József, Szűcs Mihály. Lelkészünk esperesi címet kapott, mint a nagyszalontai egyházkerület esperese végzi munkáját továbbra is nálunk.

Az iskolaépítés folytatódik, de pénzügyi gondok is jelentkeznek, Szalontán kölcsönt vesznek fel. Az egyházi hivatalnokok kifizetésére sincs pénz. A gondokat főként a szélmalom vitorlájának összetörése okozta, mert nem folyt be innen bevétel. Közben molnár csere történt, a karcagi Kovács Sándor mestert hívták meg. A lakosság is nehezen terhelhető, sem gabonája, sem pénze nincs.

Az 1883-as egyházi gyűlés keretében a presbiteri választás eredményeként az alábbiak lettek presbiterek: Berei József, g. Nagy Bálint, Megyeri Gábor, Nagy Károly, Kaszai Sándor, ör. Polgár József, Krucsó István, Szűcs Mihály, ifj. Pálfi Mihály, t. Nagy János, Barbócz Gábor, t. Tóth József, ör. Berei József, Nagy P. János, Dr. Kuliffay Gusztáv, Váczi József, Krucsó András, Seprenyi József, Farkas Pál, Fekete Mihály, K. Bujdosó Mihály, Szűcs József.

Választójogosult az a lakostársunk, aki egyházi adóját megfizette az elmúlt években is, ha e kötelezettségnek nem tett eleget kizárás alá esik. A jogosultak névjegyzéke minden esetben, több helyen közszemlére van téve, ellene felszólalásnak helye van. A lelkész több esetben megkérdezi az egyháztagokat, hogy a választást közfelkiáltással vagy titkos szavazással kívánják lebonyolítani, s általában az egyszerűbb módot választják. Még az ilyen módon lebonyolított választás ellen is van helye fellebbezésnek, mint erre többször is volt példa. A jelöléshez a javaslatot általában presbiteri gyűlésen állítják össze, de a választási gyűlésnek is van lehetősége jelöltet állítani. Jól megszervezett, áttekinthető választási rendszer jellemzi az egyházat. Még az is megállapítható, hogy a környékbeli települések megyei, egyházkerületi központi választások alkalmával jól szervezetten egyes posztokra, egymásra adják a szavazatukat, így a különböző státusokban képviselőket nyerne.

A mindennapok eseményei között belhivatalnokok tűzifa igénye, a szélmalom vámbúzájának értékesítése szerepel. 1884-ben az egyházi törvényeknek megfelelően a naptári évvel egybeesik az egyházi év is, ehhez kell alkalmazkodni a választások és egyházi adók kivetése során is.

Szép ajándékot kap az egyház Debreceni István és neje, Borza Sárától: egy 10 és egy 4 literes csinos porcelán kancsót, az úr asztalához való használatra. Szavazatukat adják egyházmegyei világi tanácsbírói posztra, Tisza Istvánra, majd egyházmegyei főgondnokként nagyméltóságú Tisza Kálmán úrra.

Megtörténik a Majorbéli új temető ünnepélyes megnyitása templombéli beszéddel április 12-én, és majd az első temetéskor a helyszínen. Döntenek arról, hogy a fejfák mindegyike nyugati irányban álljanak.

1885. május 4-én ismét tűzvész dúlt, a leányiskola nádtetőzete elégett, de volt biztosítása 400 Ft. A következő évben lép életbe az a törvény, hogy harmadévente az egyháztanács 1-ed részét ki kell sorsolni, és helyükre választást kell kiírni. Sokat foglalkoznak az egyházi adó beszedésével, sok a hátralék és rossz, nyomasztó az anyagi helyzetük. Az 5. tanítói bérre nincs alapjuk, rozzantak az épületek, a lelkészlak és a templom tetőzet is, ezekre több mint 11 ezer Ft. kellene, de tartozástörlesztésre további 4 ezer is szükséges. Ezért is módosítják az egyházadót: minden házasságban élő pár fizet 50 Ft-ot, özvegy 25-öt, házbirtok után 50 Ft-ot, minden egyes földadó forintja után 20 krajcárt (a földadó mértéke 10.800 Ft.). Ezen fizetendő összegek 5 év alatt kiadják a jelenlegi nagyobb kiadásokra szükséges összeget. Természetesen a tehetősebb egyháztagok a kötelező fizetendőn felül adományoznak is készpénzt, illetve gabonát. Így az egyházgondnok Szűcs Mihály 200 Ft-ot adott.

Az anyagi helyzet szemléltetésére közlöm az 1888. évi költségvetési előirányzatukat:

Bevétel:

- egyházadóból	804, 20 Ft.
- iskolai tandíj	231
- kültag földhaszonbér	394
- belső haszonbér	80
- a két temető földhaszna	100
- iszapi földbér	50
- szélmalom haszonbér	150
- harang, perselypénz, stb.	40
összesen:	1.913, 20 Ft.

Kiadás:

- Lelkésznak fizetés	127, 80 Ft.
- Kántorfitanítónak pénz-faggyú	126, 60
- Három tanítónak egyenlő bér	213
- Gondnoknak	20
- harangozóknak szalma olaj ára	33, 60
- tanítói nyugdíjba	48
- egyházm. költség és jótékony cél	70
- épületek biztosítása	26, 98
- hivatalnokoknak 15 öl tűzifa	97
- államadó	447, 86
- egyenértékadó	36, 26
- ártérfejlesztés	244, 94
- kezelési ártér	49, 44
- iskolák fenntartására	150
- templom és lelkészlak	70
- előre nem látható költségekre	100
összesen:	1.761, 48 Ft.

Ezeket a tételeket még a búza és árpa bevétel és a szükséges kiadás módosítja, de jó áttekintést ad az éves forgalomra. Időközben Hajnalné bába meghalt, a többi 3 bába koros, ezért ismét lépéseket kell tenni az állás betöltésére. Ugyancsak pályáztatják a tanítói állást is, amelyre 9 jelentkező akadt. Titkos szavazással Szentandrás Kálmánt választották, aki a 15 szavazatból 13-at kapott. Gyűjtést rendeznek a templomi orgona létesítésére, javítják a templomot. Homlokzatára az alábbi feliratot teszik: „Jöjjetek én hozzám kik, meg vagytok fáradva és terheltetve, én megkönnyebbítelek Titeket.” A templom elé a nagy sár miatt téglaburkolatot készítenek. A lelkész lakot is renoválják, a tervrajzot be kell küldeni az egyházmegye közgyűlésébe.

A tanítás a külső iskolákban nem kezdődhetett el, mert a hólyagos himlő járvány miatt a községi orvos ezt nem engedélyezte. A külvárosi Olvasóköri kérte az iskolaszéket - amelynek elnöke Barbócz Gábor ügyvéd, presbiter -, hogy a tantermet táncvigalom tartására engedjék át. Ezt a presbitérium elutasította.

Döntenek arról, hogy a holttesteket templomi gyász istentiszteletre fel kell szállítani, a gyászbeszédig tétessenek a lelkészlak felőli torony alatti helyre, mert ez elzárható, hogy a gyászolók ne a szabadban legyenek kénytelen a halott mellett ácsorogni, állani.

A 90-es években is megtörténik a szokásos és szükséges presbiteri és egyéb választás, a számadások bemutatása, az egyházi elszámolás.

Szabályzatot alkotnak a temetői sírhelyekre. A sírhelyek egymás után folytatólagosan adandók, a rendes sír ingyenesen és területe 3x4 méter, míg a többlet m² maximum 13 m² lehet, annak ára 26 Ft. Lényeg, hogy a sorok 5x5 méteresek legyenek.

Gondnokok ebben az időszakban: Szél Mihály, T. Tóth József, Bujdosó Bálint, Szél Károly, Kóti Antal. A lelkészlakás elkészült '91-ben. Magas tartozásuk van, ezért a Váradi Gazdasági és Iparbanktól vesznek fel hitelt. A földek bérbeadását szorgalmazzák, mert keveset hoz a gazdálkodás az egyháznak. Új adózási szabályokat dolgoznak ki, évi 6 ezer Ft. adót kívánnak kivetni az alábbiak szerint:

- 400 tanköteles gyermek után, 2 Ft.	800.-
- 2.300 felnőtt után, 1 Ft.	2.300.-
- földhaszonbér és magtári jövedelem	1.000.-
- 800 ház után, 50 kr.	400.-
- 10 ezer állami adó után, 15 kr.	1.500.-

Az ekkori árakról annyit tudunk, hogy a búza 6, árpa 4 Ft/köböl, tűzifa öle 14 Ft. A nehéz anyagi helyzet miatt az egyház a szélmalom tulajdon jogát felajánlja a városnak megvételre. Hozzájárulnak Kiss Sándor tanító úrnak azon kéréséhez, hogy a Komádi és Vidéke Népbanknál vezérigazgatói tisztséget viselhessen, de „a tanítói haladást fokozni igyekezzon”. Orgonaépítésre tervek készültek, de a lelkész és a kántor Váradon megnézte a működő orgonát is. Erre való pénzük csak 1.200 Ft., a bekerülési összeg 2.800 Ft., az orgona 14 változatú, 2 játszóasztalos lenne.

A presbiteri üléseken Solcz Gábor aktivitása figyelhető meg, igen komoly véleményeit, javaslatait, észrevételeit rögzíti a jegyzőkönyv, később tudtam meg, hogy a helyi Takarékszövetkezet igazgatója. Széles látókörű, művelt ember lehetett.

'94-ben is súlyos betegség ütötte fel a fejét a városban, a roncsoló toroklob (későbbi elnevezése torokgyík, ma diftéria), ezért később indul be az iskola. A kiírt tanítói állásra 28 pályázat érkezik. Az új törvények szerint a presbitérium tagjaiból egyházközségi bíróságot kell választani, amelynek elnöke Barbócz Gábor lett. A két harangozó ebben az időben Váczi István és Földesi Imre. A korábbi gondnok számadása körül problémák keletkeztek, igen hosszúra fog nyúlni megoldása, míg végül megfizeti a temetőből kivágott fák árát.

Az 1895-ös választáskor 212 szavazópolgár jelenik meg, rendben lezajlik, de Nagy P. József óvást nyújt be, mivel a szavazás ideje alatt korteskedés folyt. Tájékoztatják, hogy írásban tegye meg óvását. A presbitérium elutasítja óvását, de az egyházmegyei közgyűlés elfogadta, és új választásra kötelezte az egyházat. Február 18-án kb. 280 egyháztág jelenik meg szavazni és a korábbival szinte teljesen hasonló eredmény születik.

Időközben az orgona elkészül, szeptember 8-án vették át Fried Lipót mestertől, aki 200 Ft. jutalmat is kér a munkáért. Az egyház nem méltányolja kellően ezen igényét, mivel a munkával csekély 15 hónapot késett, így nem érdemel jutalmat, de mégis kap 100-at, mert a játékasztalt néma sípokkal látta el. Végül 3.001, 89 Ft-ba került.

Tiszteletes Nagy Dániel úr betegsége miatt segédlelkészt rendel ki esperes úr. Előző évi számadás szerint bevétel volt 5.997, 69 Ft., kiadás 5.907, 72. Idei évi előirányzatuk 5.685 Ft., fedezet 8.809 Ft., a különbözetet adósságtörlesztésre kívánják felhasználni.

Tervezik az ezer éves Magyarországról való megemlékezést, erre indítványozta községi főjegyző, hogy 3 új harangot öntetnek, a régieket becserélik és új toronyórát is készíttet a község. A községi képviselő-testület erre 3 ezer Ft. erejéig vállal kötelezettséget.

Május 10-én, az istentisztelet után a Vásártéren általános népünnepet rendeznek, amelyen a község minden egyes családfejét megvendégelik. Iskolai ünnepségre a község 100, az egyház 50 Ft-ot ad a gyerekek ebédeltetésére.

A harangok beállítása decemberben megtörtént, új harangozási rendet állapítanak meg, emelik a díjat is 40 Ft-ról 50 Ft-ra.

A harangozási rend hétköznapiokon: hajnali-reggeli istentiszteletre hívó, a délutáni és esteli harangozás az Árpád (nagy) haranggal történik. A vasárnapot és ünnepnapot megelőző estéken, valamint a kétnapos ünnepeken az első nap estéjén is mind a három harang meghúzendő.

Vasárnap és ünnepnap az első harangozás az Árpád, a második mind a három haranggal eszközölhető.

Temetéseknél: énekszós temetés alkalmával gyermeknél 6 éves korig a Kossuth (kis) haranggal, 6 éven felül a Rákóczy (középső) haranggal harangoznak. Oly temetéseknél, hol a lelkész végi a temetési szertartást, a híradó harangozás a Rákóczy haranggal kezdődik, nőnek kétszer, férfinak háromszor csendítve, harmadszorra, illetve negyedszerre mind a három harang összehúzendő.

Az ún. pompa vagy díszharangozás az eddigi mód szerint 4 korona vagy forint díj mellett továbbra is meghagyatik. Díszharangozás csak egyszer lehet, az ún. híradáskor, minden többszöri harangozásért 2-2 korona fizetendő.

Idegenekre nézve az eddigi eljárás továbbra is érvényben marad.

Végül olytemetésnél, mely délelőtt történik, a híradón kívüli egy harangozás reggeli istentisztelet után, a délután történőknél pedig délben eszközölendő.

1897. február 21-én a Községháza tanácstermében rendkívüli presbitergyűlést tartottak Nagy Dániel lelkész elhunytá alkalmából. Nagy Dániel az Arad megyei Kis-Peregen született 1820. február 4-én, de szülei egy év múlva Vésztőre költöztek. Elemi iskoláit itt, majd a gimnáziumot Hódmezővásárhelyen, felső tudományok hallgatását a debreceni főiskolán végezte. 1840-ben Vésztőre került akadémikus rektornak 3 évre, majd első lelkészi vizsgáját tette le. Négy év múlva segédlelkészi meghívást kapott Mező-Sassra, majd hamarosan elfoglalja rendes lelkészi állását, s ugyanitt felszentelték. 12 évet szolgált itt, majd a népes Komádiba került 1857-ben. Fokozatosan haladt előre, gyámintézeti pénztárnok, majd egyházmegyei tanácsbíró, főjegyző és 1879-ben esperesi hivatalra emelték. Ezt négy és fél évig viselte, de hajlott korára és gyenge egészségére tekintettel a szép elnöki tiszteletet nem vállalta tovább. Házasságra lépett 1847-ben Laczka Rozáliával, négy gyermekük, 20 unokájuk és 2 dédunokájuk születet az idő szerint. Egyszerű temetést, egyszerű koporsót kért, külön emlékkövet sem, hanem kérte „helyezzék földdé válandó részem néhai kedves nőmé mellé”.

Ideiglenesen Nagy Imre ugrai lelkész elnököl a presbiteri üléseken, mint esperesi megbízott. Lassan kezdetét vette a lelkész megválasztása, akit meghívás útján kívántak befogadni. A kiszemelt lelkész Bor Ferenc sámsóni lelkész volt. Az egyházmegyei hármass bizottság nem találta törvényszerűleg kiállítva a lelkész minősítését, így nem választható meg. A helyiek pedig ragaszkodtak hozzá és a püspökhöz fordultak, de hiába. Pályáztatni kellett a hivatást, amelyre 20 pályázat érkezett, s ezek közül Csák József ménesgyaraki lelkészt választották meg.

A századfordulót követően - nem volt különös ünnepség ennek kapcsán - az egyház élete is a szokott rend szerint folyik. Elkészítik a számadásokat, szükség szerint választásokat végeznek, javíttatnák az orgonát, de annak elkészítője csak hitegeti a presbitereket. Számos esetben adótörléseket végeznek.

Gondnok: Kóti Antal, Megyeri Gábor, Krucsó Balázs. Presbiterek: K. Nagy Sándor, Gy. Pálfi Balázs, G. Bujdosó Sándor, Tóth Károly, Varga Lajos, F. Tóth Lajos, Polgár János, majd Váczi Bálint, Farkas Károly, Bucsai István, Csébi József, T. Nagy Gyula, Berei Károly, Zsófi Károly.

1902-es számadás szerint bevételük: 26.461, 07 K., kiadás 23.586, 22 K.

Az esperes és a presbitérium elrendelte Bocskai István arcképének mindkét iskolában való kifüggesztését. Ez a bécsi béke 300. évfordulója miatt történt, amelyről szépen megemlékeztek 1906. május 22-én, miszerint 1604. október 14-én az álmosdi csatával veszi kezdetét és 1606. június 23-án véget ér a Bocskai féle felkelés és szabadságharc, alapja lehet alkotmányos és vallásos szabadságunk további fejlődésének. Egyházunk és iskoláink örömmünnepet ültek II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai hamvainak hazahozatala miatt 1906. október 29-én.

A főszolgabíró leiratában túlsúfoltnak tartja a külső leányiskolát, amely 51 m2 alapterületű és 3 m. magas, ablakai 50 cm-esek és 118 gyereket fogad be. A mestergerenda alátámasztott, folyógerenda hajlott, az épület életveszélyes, ezért bezáratta. Az újjáépítés 8 ezer koronába kerül, ha ezt az összeget meghaladja, azt később fizetik.

A vallás és közoktatási miniszter 3 tanítói állás létesítésére engedélyt ad (1908-ban) és javadalmukat kiegészíti 1 ezer koronáig, egyenként ez 900 koronát jelent. A tantermek építése, javítása folytatódik. A templom körbevasalása és keresztül kötése folyamatban van, költsége 2.120 korona. A takaréknagyár feloszló félben van, végleg megszűnik 1909. január 17-én.

Az egyházi tőkék, alapok helyzete 1908. december végén:

- szegény alap	518, 60 K.
- iskola	1.025, 46
- építési	20, 13
- orgona	270, 29
- Bujdosó Bálint betétje	37, 87
- dízsír jövedelme	380, 80
- díszharang pénz	214, 05
- templomjavítási betét	134.-
összesen:	2.601, 21 K.

A tőke mellett az alábbi adósságok is terhelik az egyházat:

- Komádi Takarékpénztárnál	1.500 K.
- egyházi gyámintézetnél	3.000
- irodalmi társaságnál	200
- Debreceni egyetemi alpnál	600
- földhaszonbér-biztosíték nagyobb földeknél	4.200
- " - kisebb földeknél	410
- templomkerítésből	100
- díszharang alpnál	1.700
- Schwarc Márkusnak visszatérítés	100, 24
összesen:	11.820, 24 K.

A fenti anyagi helyzet jellemezte a 20. század elejének egyházi gazdálkodását, ezért volt szükség a korábban jelzett intézkedésekre is. A gyakran előforduló épületjavítások sok pénzt emésztenek fel, mint a jelenlegi iskolaépítés is. Ezek miatt a Magyar Földhitelintézettől 47 ezer korona hitelfelvételt fontolgatnak 50 évre, évi 4 %-os kamat mellett.

1910. szeptemberétől a hitfelekezeti iskolákban tandíj sem szedhető. Ezért a tandíj kiesése miatt a vallás és közoktatási miniszterhez fordulnak kárpótlásért, amelynek mértékét 3.360 koronában számolják évente, amelyben egyházi és tanítói részesedés található. A számítás helytelennek bizonyult, mert a minisztérium csak 2.603 koronát utalt át. Ennek oka, hogy 3 tanév tandíjának átlagával kell a számítást elvégezni.

Többször fordul elő elköltözés is, mint ifj. T. Szilágyi Sándor postaszolga Szilágyssomlóra költözik, Makai István pedig a váradi hegyre. Ők adójuk elengedését kérték.

Kárász Imre és Zilahi Lajos adományából alapított iskolai alapot a presbitérium helyben hagyja, az alapítvány tőkéje 1.072, 10 K. A tőke évi kamatai tanszerre és a szegény gyermekek ruházkodására költendő.

Gondnokok: Farkas Károly ebben az évtizedben. Temetőcsőszök: H. Krucsó Károly és Héder András. Presbiterekként tevékenykednek többek között K. Szűcs Sándor, K. Nagy Mihály, Bujdosó Sándor, Solcz Gábor, Ötvös Gyula, Varga Lajos, Farkas Lajos, Gy. Pálfi Bálint, B. T. Nagy István, Bujdosó Dániel, Szabó Bálint, Varga János, Papp Imre.

Az 1910. évi költségvetés 64.101 K. kiadással, 64.316 K. bevétellel lett megtervezve. Az egyházi adót 1729 egyháztagnak vetették ki: személyi adóként 2.656, földadóként 4.655, 60 K., házadóként 1 ezer koronát kérnek befizetni, így összesen 8.312 K. az adó összege.

A magtár épületének eladását nem szavazza meg a presbitérium, helyette a rendbe hozatalról és bérbeadásról dönt, Szász Gergely okányi lakos javára, aki 3 hónapra 50 K-t fizet. A Kálvineum, lelkészi árvaház javára 400 K. alapítványt tesznek meg, kecskeméti társaikat a tavalyi nagy földrengés miatt 50 K. segélyben részesítik.

Az ismételten jelentkező nehéz anyagi helyzet miatt az adó hátralékosokat felrendelik a községi előjáróságra, a gondnok tárgyal a megjelentekkel. Adósságuk meghaladja az 51.600 K-t, míg tőkéjük összege csupán 10 ezer K. 1911. decemberében. Ezért is próbálnak minden vagyontukát bérlet útján hasznosítani, illetve emelik az adó összegét 1913-ban is: 1516 fő adózóra 8.384 K. a befizetendő összeg, amely átlagban 5, 5 K. Adóügyben sok felszólamlás van, méltányosságból, emberségből néhány kérelmet teljesítenek is. Az egyházi is fizetésemelést kér, mivel munkája meg növekedett, 3-ról 400 K-ra kéri megemelni. De a gondnok inkább más valaki után néz, aki hajlandó a régi díjazásért vállalni a munkát. Eredményes volt, mert Balogh Sándort meg tudta fogadni.

Lelkész úr váratlanul nejét operáltatni viszi, amely 1.800 K-ba kerül, s anyagi gondjai lévén kölcsönt kér az egyháztól 2 évre 6 %-os kamatra, 1.200 Ft-ot. Természetesen megszavazzák részére ezen segítséget.

Az 1913. szeptember 17-i jég- és szélvihar az egyház Kisérzugi birtokán lévő épületeket erősen megrongálta, ezt Friedmann Károly bérlő jelzi. Az iskolaszékbe választották dr. Szőke Gyula községi ügyvezető orvost és Kiss Gyula tanító presbitert. A Gazdakör elnöke, Nagy P. István a Gazdakör épületét iskolahelyiségül vételre ajánlja.

A hadba vonuló segédlelkészek felszerelésének hozzájárulására hívja fel püspök úr a presbitériumot, de csak 20 K-t tudnak adni. Két tanító innen is be van sorozva, de felmentésüket szeretnék elérni. Később a bevonuló református katonák vallásos írásokkal való ellátása

érdekében 10 K-t adnak, a harcmezőn elesett katonák emlékére minden alkalommal ingyenes díszharang szól.

A kolera járvány miatt 1 hónapig a tanítás szünetelt, majd december 14-től április 26-ig a skarlát járvány miatt is.

1915-ös költségvetési tervük 26.061 K., adótervük 9.826 K., amelyből 4-5 gyermekesek részére 15 %-os, 6-nál több gyermek esetében 25 %-os adóelengedést adnak a család részére, így a tényleges kivetés lecsökken 9.551 K-ra. A település lélekszáma 8.570 fő.

A nagy havazás utáni olvadás nagy kárt okozott a jegyzői, lelkészi és tanítói földeken, ezért a vizet levezetni a Margit malom melletti sárgödörbe, árkot kitakarítani sürgős feladat március 12-e körül. A sok hadba vonulás miatt a nagyobb gyerekek (3. osztályostól!) mezőgazdasági munkára való elengedése az iskolából, május 1-től, megtörténik.

A püspök érdeklődik, hogy hány harangja van, és mennyit enged át a hadvezetés részére az egyház. A nagyobb, az Árpád harang, amely 720 kg., a 2. a Rákóczi 560 kg-os, a kisebb a Kossuth, amely 240 kg-os. A választás az „Árpád” harang átadására esik.

Az I-III. osztályos leányok nem járhatnak iskolába, mert az olasz internáltakat a községi előljáróság még nem lakoltatta ki onnan, s a kilakoltatást nem is tudja megoldani Ötvös Gyula főjegyző úr. Nagy drágaság jellemző a községben, a következő évekre is ez a jellemző, mert minden földet víz borít, nem tudnak kellően termelni, nagy a szegénység, sőt kanyaró járvány is dúl 1916. májusában.

November 21-én elhunyt a király, II. Ferenc József, dicső emléke jegyzőkönyvben megörökítettett, gyászlobogók lengenek és délben fél óra harangozás, temetés napján díszgyűlés és gyászistentisztelet, tanítási szünet, majd iskola gyászünnepség van a községben is.

Az 1917-es év költség előirányzata 31.343 K. bevétel és 31.062 K. kiadás. Igen nagy számban fordulnak a presbitériumhoz adóelengedés ügyében. Tanítóink megunták a nyomort és fizetésemelési kéréssel fordultak presbitériumhoz, illetve a földek átértékelését kérik, ellenkező esetben elhagyják községünket. Sikeres volt kezdeményezésük, átértékelik a földeket, így nagyobb területhez és jövedelemhez juthatnak. Gondot okoz az is, hogy a 10 tanító helyett csak 6 fő van, az iskolás gyermek pedig 700-760 fő. Sokan átíratják gyermeküket az izraelita iskolába, mert az ottani tanítókat felmentik a honvédelmi kötelezettség alól.

Ismételten hadikölcsönt kell jegyeztetni, erre az egyház Lombard hitelt vesz fel, 20 ezer K. értékben. De ez már a sokadik kölcsön jegyzés.

Július 3-án a 2 nagyobb harangot a hadvezetőség kiküldöttei az istentiszteletet követően leszedik és elviszik. Később ellentételezik 4.544 K-val.

Október 28-án díszgyűlést tartanak a reformáció 400 éves emlékére, Csák József lelkész elnökletével. Jegyzőkönyvbe foglalják Dr. Erdős József debreceni egyetemi tanár emlékiratát, amely a megemlékezésekre készült. A szent mozgalom vezetőit, Zwingli Ulrich zürichi lelkipásztor, a wittenbergi hittudós Luther Márton és a genfi prédikátor Kálvin János, valamint táboruk szállt síkra az evangéliumi igazság és a lelki szabadság diadaláért.

Ezt követően a lelkész felolvasta a község és az egyház ez alkalomra írt történetét, amelyet jegyzőkönyvben örökítettek meg az utókor számára. Ebből az eredeti írásból származik több történetíró leírása, átvett anyaga, amelyet néhány esetben át is írtak. Én megpróbálom eredetiben, de szó szerinti idézet nélkül közkinccsá tenni.

A régi anyakönyvben található feljegyzések szerint a községet a 17. sz. elején Bocskai István szabadsághős erdélyi fejedelemsége idejében ülték meg az ő zászlói alatt vitézkedett hajdúk, kik már akkor is valószínűleg reformátusok voltak, hiszen a hajdúk nagy része éppen azokból az üldözött reformátusok vagy protestánsok közül verődött össze, kiket a hatalmas földesurak vagy római katolikus püspökök éppen vallásukért üldöztek ki hajlékaikból, s ezért harcoltak oly lelkesülten a nemzeti és lelkiismereti szabadságért küzdő Bocskai zászlója alatt, amiért a bécsi békekötés után a nagy fejedelem itt letelepítette őket, nemesi szabadságot, s ezt megerősítő oklevelet is adott nekik. De ők, hogy a fejedelemtől nekik adott földet annál nyugodtabban használhassák, még örök áron is megvették azt Úszó Mózes-től, ki akkor ezen pusztaság hely birtokosának tartotta magát, s kinek maradékai mai nap is élnek közöttünk. A pusztaság szétmérése, s ekével felosztása alkalmával (egy régi feljegyzés szerint) Krucsó András nevű komádi vitéz fogta az ökör szarván lévő kötelet. Ez még 1610 előtt történt. Az egyház is akkor alakulhatott.

Ettől kezdve sok viszontagságon ment keresztül a község és az egyház, mert az ország e része török uralom alá jutott, s hosszú ideig az alatt szenvedett, s minthogy a Berettyó vize volt a határ a török- és bécsi kormányzás alatt levő országrészek között: a komádiaknak is sok zaklatást kellett elszenvedniük és sok harcban kellett részt venniük. De nemzeti szabadságunk fennállott, földjeiket szabadon használhatták, s a török vallásukért sem üldözte őket.

A Körös vizének áradásaitól sem kellett akkor tartaniuk, mert a Körös szabályozására és rendben tartására a török hatalom nagy gondot fordított. Úgy, hogy akkor a még nem régen is rétes, s csak a legújabb időkben történt Körös szabályozás által felszabadult földeken a község két oldalán még házsorok, szérűskertek és erdők voltak, miket a Körös csak a törökök kiverése után pusztított el.

1683-ban, mikor a török Bécs alá indult, a nagyváradi basa serege is megpihent egy éjjel a komádi határon levő Vermes-háton (mit a község itt levő búzavermeiről neveztetett így el), s bár másnap tovább ment, a komádiak jónak látták akkori lelkipásztoruk Békési János vezetésével kivonulni a községből, s átmenni a Berettyón, amikor is a Berettyó hídján túl híveinek a futásban megpihent szekerek közt még egyszer prédikált a hűséges lelkipásztor, azután valószínűleg Debrecenbe menekült odavaló nejének családjához, s ott is halt meg.

Körülbelül ez időtájtban való bujdosásaik közben veszítették el ősünk legnagyobb részben a Bocskai Istvántól nyert nemesi leveleiket, s más okmányait, s mikor a török innen kiveretett, a királyi ügyvéd vagy fiskus vette őket keze alá, kivel árendális kontraktusra lépven, bizonyos summa pénz kifizetése után ismét szabadon bírta a község lakossága a határt és regálét. Ekkor mintegy 10 évig, 1693-tól 1703-ig Isáki János prédikátorsága alatt békességben volt a gyülekezet. De a kuruc világban, 1706 táján már ismét át kellett menni a Berettyón, s bár később visszajöttek, akkor meg a rácok pusztították ki az itt lakó ősünket mindenükből, úgy, hogy a sok zaklatásban megfáradt lakosság nagy része a komádi erdőn (mely később rét lett) nyomorgott, de ott sem maradhatott soká, mert a Diósnál a labancok rajtuk ütöttek és a Bojti bokránál Nyitrai Mihályt megölték, így ismét átmentek a Berettyón, és Derecskén, s egyebütt telepedtek le, s csak mikor szünni kezdett a háború, akkor jöttek vissza Isáki János prédikátorságában, ki 1708-ban halt el. Majd meg a Körös pusztításai miatt költöztek el sokan Ittebére (Torontál megye).

1703-ban, valószínűleg szabadságszeretetükért rájuk rótt büntetésképpen, adatott a határ nádor Esterházy Pál herceg családjának birtokába. E család birtokához tartozott a komádi határ 1863. augusztus 21-ig, amikor az akkor megkötött úrbéri egyezés szerint 1200 n-ölével számított 13.500 hold földön kívül az egész határt átengedte a herceg a lakosságnak 20 ezer Ft-ért, mely összeg 20 év alatt 500-500 Ft-os félévi részletekben volt törlesztendő. Ugyan-

ekkor vette át a község a hercegi családtól az egész határra kiterjedő korcsmáltatási, vadászati, halászati és más királyi haszonvételi jogokat 53. ezer Ft-ért. Így akkor a herceg által visszaadott földekkel együtt a községi lakosság birtokába 1200 n. ölével számított 20.773 hold föld jutott, mely azóta a régi hercegi földből 2 ízben vásárolt „Herceg” és „Móric” földdel szaporodott, s azóta Istennek hála! fejlődik a község, a lakosság szaporodik, egyre szebb és szebb házak épülnek, s a község mindenképpen előhalad.

Ami magát a komádi ref. egyház történetét illeti, a régebbi időről kevés feljegyzés maradt, úgy hogy azt nem tudhatjuk bizonyosan, hogy így megtelepült őseink építettek-e erősebb anyagokból templomot, paplakot és iskolát. Hihető ugyan, hogy a nagy erdélyi fejedelmek idején voltak az egyháznak ilyen épületei, de ha voltak, a török pusztítások, s más harcok idején elpusztultak. Az 1761-től 1771-ig itt lelkipásztorkodott Bojti Pálnak feljegyzései szerint az akkori hívek a 17. sz. végére úgy emlékeztek vissza, hogy akkor a komádiaknak egy nádtemplomuk volt, a Bojti Pál idejében már lelkészlak telkének használt udvaron. E helyett állítottak őseink 1700-ban egy egészen fából épült templomot, melyet sövénnel fontak be, s azt sárral megtapasztván, 1702-ben elkészítették Isáki János prédikátorságában és Papp György bíróságában. Ennek a templomnak pusztulása után 1779-ben kezdtek újabb templomot építeni - hogy tartósabb legyen - igen vastag és jó minőségű fából, de ez mihelyt a fedélfa rátéetett, s zsindellyel befedetett, egészen elhajolt, minélfogva a vármegyéhez folyamodott az egyház egy bizottság kiküldéséért, mely a templomot megvizsgálja, az egyháznak tanácsot adjon, s a megye útján az építési engedély kieszközlését lehetővé tegye. A vármegye Kölgyesi Ferenc szolgabíró, Kebel Pál esküdtet és Balga Ferenc váncsodi plébános urakat küldte ki, akik helyesnek találták az egyháznak azon tervét, hogy a gerendák közeit égetett téglákkal óhajtották kirakni, s a vármegyének is ajánlották e tervet. A vármegye ez értelemben az assignatiót kiadván, egy küldöttség azt azonnal felvitte Mária Terézia királynőnek, ki előbb megtagadta a beleegyezését, de később megengedte az építést, de csak úgy, hogy a gerendák közeinek csak felét szabad égetett téglából kirakni, a másik felét pedig máglából (égetetlen téglából) kell készíteni, s elrendelte, hogy a furtai r. kath. plébános ügyeljen fel arra, hogy e rendeletet át ne hágják. Így épült meg a templom Holész Bertalan nagyváradi építőmester munkájával Bojti Pál prédikátorságában, Orbán István rektorságában és Pető István tanítóságában. Hogy a dolog emlékezetesebb legyen, az iskolás gyermekek hordták a téglákat az építők kezeihez. E templom körül 1824-ben kökerítést építettek.

Ez a templom állott fent az 1839. április 18-án történt nagy tűzvész pusztításáig. Ekkor elpusztulván 1839-1843. között épült fel a mai napig is fennálló templom, mely nagy örömnépélyességek között Szoboszlai Papp István püspök (superintendens) buzgó könyör-gésével, a templomban Könyves Tóth Mihály, a templomon kívül pedig Böszörményi József prédikálásával 1843. június 18-án szenteltetett fel, mely ünnepségek alkalmával 4 kisdedit keresztelt meg Balogh Péter akkori esperes, később püspök. Szabó József geszti prédikátor Méltóságos Tisza Lajos egyházmegyei gondnok úr 3 fiát, s ezen kívül 9 helybeli gyermeket konfirmált, az úrvacsora sakramentumát a jelen lévő 32 lelkipásztor felváltva szolgáltatta ki, egy szegény házaspárt a nagyszalontai egyházmegye főjegyzője Nagy József esketett meg, s végre Szoboszlai Papp István superintendens mondta a végső megáldást, mire a jelenlévő prédikátorok énekelték el a gyönyörű éneket: „legyen a te kőfalaidban csendesség és jó békesség.” Majd a debreceni főiskolai éneklőkar énekelt.

A templomi ünnepély végezte után az ünnep öröme és a messze vidékről idesereglett jeles vendégek tiszteletére 250 terítékes magyaros lakoma tartatott. Mindezek mutatják, mily édes öröme volt az új templom megépítése e sok hányattatáson keresztülment gyülekezetnek, s mint osztozott abban az egész magyar református egyház és más jó hazafiak is. Azóta áll e templom, de 1888-ban új padlásolást, deszkaboltozatot és horganyzott vasbádog tetőzetet nyert, amely

az 1899. évben újra kijavíttatott. A templom falainak repedései miatt az 1907. évben körül kellett az egész templomot vasaltatni, 1909-ben pedig, amikor a többi épületekkel együtt a templom tornyának téglá építménye is feljebb emeltetett, s az őrszoba és erkély és az azon felül levő egész tetőzet rézzel fedve, villámhárítóval felszerelve elkészítettet, a templom is kijavíttatott és kitakaríttatott, s az évi reformáció ünnepén újra felavatott.

Egyébként a feljegyzések szerint az első torony 1702-ben fából épült, s használatban volt 1794-ig. Ekkor építette a most fennálló toronynak alsó részét Éder Jakab nagyváradi kőműves mester, melyre a tetőzetet Orbán István és János derecskei ácsmesterek készítették. E tetőt 1830-ban villámcsapás érte, de eloltatott és kijavíttatván, állott 1839. április 28-ig., amikor újra leégett, de még azon évben újra építette Molnár Lajos váradi ácsmester, és bádoggal beborította Auffenort Vilmos. Így állt tovább, míg a bádoggal elrozsdásodása miatt 1899-ben a bádogozást újra festette, 1909-ben pedig a faanyagoknak is nagyon megrongált volta miatt az egész tetőzetet leszedte, s a toronyóra feletti falazatot is felemeltette, a felett új őrszobát és körüljáró erkélyt és teljesen új rézzel fedett sugártoronytetőt készítettet az egyház Veres Károly és Sinka Mihály szalontai építőmesterek által.

Iskolája is bizonyára kezdettől fogva volt a komádi református egyháznak, de a régi időkben nem találtunk alapos feljegyzéseket arról, hogy hol voltak az iskolai épületek, milyen iskolában, kik tanítottak. Az első tanító - ki megemlítve van - Dörgő János rektor volt az 1762. évben. De előtte is bizonyára voltak rektorok, kik akkor valószínűleg az összes iskolás növendékeket tanították. Már 1776-tól kezdődően leánytanító is volt, Pető István személyében. A harmadik, külső vegyes 1872-ig - később leányiskolai tanítói állás - úgy látszik 1849-ben állíttatott fel, hol első tanító Kiss György tanító úr volt, aki 1847-től 1849-ig a belső iskolában a rektor mellett preceptor, illetve belső leányiskolai tanító volt, s mint külső leányiskolai tanító 1899-ben ment nyugalomba.

A negyedik, külső fiúiskolát 1871-ben építette az egyház, hol először Krucsó Ferenc, a később 1874-ben állandó rektorra választott tanító működött. Az ötödik, középső fiúiskola épülete 1887 és 1888-ban épült fel, amelyben a tanító az 1874-től tanító Kiss Károly kezdett tanítani, a hatodik külső fiúiskolai tanítóságon pedig először Papp Károly tanító lett alkalmazva.

Az 1902. évben ismét 2 tanterem és 2 új tanítói állás létesítettet. Egyik a mostani belső fiúiskola telkén Kiss Károly Lajos, ekkor orosz hadifogságban lévő tanítóval, a másik a középső leányiskolai telken Tóth Eszter tanítónővel. A nyolcadik tanítói állás a belső leányiskolánál 1908-ban állíttatott fel. Első tanítónője a korán elhunyt Krucsó Gizella volt. A kilencedik és tizedik tanítói állás 1909-ben létesült, amikor a belső fiúiskolánál a régi iskola újjáépítésekor ez iskola részére is új tanterem építtetett, s a középső leányiskola mellé is újat építtetett az egyház. Az első tanítók voltak itt Maklári Lajos, illetve Papp Eszter. Az ekkor szolgálatban lévő hat tanerő: Kiss Károly igazgató tanító, Papp Imre, Kolozsi Géza, Papp Eszter, Verebélyi Margit és Galambos Julianna. Három állás bevonulás miatt betöltetlen. Ezen iskolák mellett működik még egy községi gazdasági szakiskola, két községi kisdudóvoda, egy izraelita elemi iskola, több Olvasókör, s jó célú intézmények.

A fenti építkezés mellett elkészült 1890-91-ben a lelkészi lak, 1894-95-ben a díszes és értékes orgona, 1908-ban díszes templomkerítés, 1902-ben készült új toronyóra, 1909-ben a szép sugártorony, a három gyönyörű harang, felemelt lélekkel mondhatjuk el: ha az újabb idők nem kedveztek is a vallásos érzelmeknek, egyházunk és gyülekezetünk igyekezett méltó lenni az ősök emlékéhez. Különösen az utóbbi időkben óriási áldozatokat hozott gyülekezetünk, s községünk egész lakossága.

A hétköznapi eseményei között jelentkezik az iskolák tűzifa igénye, 20-20 q-t biztosítanak, de vásárolni nem tudnak, mivel magas az ára, ezért a temetőből vágnak ki 90 db-ot. Mégsem lesz elegendő, mert a szülőktől gyermekenként 30 kg-ot is kértek. Mivel visszatérő gond a tűzifa beszerzés, ezért fordulnak Dobai Bertókos Vécsei Pál úrhoz, hogy biztosítson részükre. Nem járnak sikerrel, ezért a Tisza uradalomhoz fordulnak, s ott megfelelő áron tudnak beszerzést eszközölni. Nem teljesítik a görögkeleti vallású, Szenvedi Györgyné egyik árva rokonának ruhasegély iránti kérését, mert nincs rá alap. Az egyházat támogatja a helyi Egyesült Gözhenger Malom Rt., az úrvacsorai kenyérhez szükséges liszttel. Megdorgálják a temetőcsősz, mert több sírról eltűntek a drága virágok. A helyi csendőrséghez fordultak, mert a központi nagyobb leányiskola épületéről 1 db. külső ablakszárnyat elloptak.

A 20-as években a püspök egységes, minimális díjakat határoz meg a lelkészi és kántori szolgáltatásokra, illetve egyház elleni gyalázatos dolgokról tesz említést, amely akkoriban fordulhatott elő. A megyei lelkész értekezletet a községben tartják, a helyettes esperes javasolja, hogy mindenki hozzon magával élelmet. Ez ellen a helyi presbitérium tiltakozik, mi vendégül látjuk a gyűlés résztvevőit. Ezen az értekezleten az a tárgy, hogyan lehetne a csonka egyházmegyét megalakítani. A kérdés az, hogy a nagyszalontai egyházmegyétől elszakadt részek nem csatlakoznának-e a békés-bánáti vagy bihari csonka egyházmegyékhez. Kimondták, hogy a csonka egyházmegyét csak ideiglenesen hozzák létre, mert ha idővel a román megszállás által elszakadt részeket visszanyerhetjük, illetlen dolog lenne 44 kebelbeli egyházi megválasztott tisztségviselőt megfosztani tisztségüktől. A várakozásukat sem az idő, sem a történelem nem oldotta meg, nem kaptuk és nem is kaphatjuk vissza elszakadt erdélyi részeinket, amely igen fájó dolog napjainkban is.

Az egyházi szolgáltatások díjai 1920-ban:

- keresztelezés 10 korona
- esketés 20, magánháznál, vagy rendkívüli esetben, vagy pompa esetében 50 K.
- imás temetés díja templomban 10, háznál 20, háznál és sírnál 30 K.
- temetés beszéddel 50, több papos vagy pompa esetén 60-60 K.
- kántori díj mindig a lelkészi díj fele

Kiadványozások díja:

- anyakönyvi kiadvány 10 K.
- családi értesítő katona ügyben 4 adatig 20 K., azon felül minden adat 2 K.

A lelkészi díjazás további emelését jelenti a terményszolgáltatásban bekövetkezett változás: 33 q. búza, 30 q. árpa juttatása. A számadások adatai:

- az egyház alapjainak tőkéje 27.822, 55 K
- gondnoki napló forgalmi maradványa 21.521, 87 K
- az egyház adósságai 45.790, 72 K.
- lelkésznek ki nem adott gabona 3.120 kg. búza, 2.832 kg. árpa
- az egyház követelése 33.604 K. és 3.730 kg. búza és 3.044 kg. árpa.

A Futura Termény, Áru és Forgalmi Társaság kérte az egyház magtárát bérbe, amely előzőleg évi 2.400 K. volt, plusz karbantartási kötelezettség. Az egyház illetékesei Pestre utaztak 1922. március 17-én az új harangok beszerzése ügyében. Árajánlatot kaptak bőségesen, ezek közül Szlezsák Lászlóé az alábbi: E hangú 126 cm. átmérőjű 950 kg-ost 460 K, azaz 437 ezer K., Fisz hangú 100 cm. átmérőjű 500 kg-ost 230 ezerért kaphatnának, amelyek ötvöze 78 %

veresréz és 22 % angolon. Kevés volt az adakozás eddig, ezért elhalasztják a beszerzést, illetve a Képviselő-testület segítségét kéri 170 ezer K. erejéig.

1922. október 1-én ünneplik Csák József lelkész 25 éves lelkipásztorkodásának napját, amelyet jegyzőkönyvben is megörökítenek.

Új harangokra továbbra is gyűlnek az adakozások, így többek között Szilágyi Artúr 50 ezer K. küld az egyház részére. Felkészülnek Petőfi születésének 100. évfordulójára, ünnepséget tartanak január 14-én az iskolákban. További ünnepséget a nagyszalontai református egyházmegye 100 éves fennállására tartanak. Ez az ünnep a román megszállás által elszakadt anyaegyházmegyéhez való tartozást fejezi ki.

1923-ban is vannak jó és kedvezőtlen események. Az Egyesült Gőzmalom villanyvilágítást kíván bevezetni a községben. Megdöbbenve veszik tudomásul Munkácsi Ferenc tanító és Csomor Erzsébet tanítónő közös elhatározás folytán március 20-án, a hajnali órákban történt öngyilkosságát.

Polgári rendelet alapján az üzleteket zárva kell tartani a vasárnapi és ünnepnap i stentisztelet ideje alatt. A presbitérium nem teszi át 10 órára az istentisztelet kezdetét, kéri, hogy a jövőben is 9 órakor történjen az üzletek bezárása.

A gondnok éves számadása az alábbi: bevétel 316.873, 68 K., kiadás 310.269, 71 K., amelyet a presbitérium jóváhagyott. Tűzifa beszerzés 3 és vagon, amely a kötegyáni vasútállomásra érkezik meg.

Csák József lelkész súlyos beteg lett, majd 1925. január 28-án elhunyt. 1897. október 1-től szolgált a faluban, előtte Mezőgyarakon volt lelkész, buzgósággal folytatja nagynevű elődje munkáit. 27 éves munkája alatt 5 új tanítói állást szervezett, két modern tanítói lakást és 6 tantermet építtet, templomot renováltat, tornyot magasíttatja, és réztetővel látja el, az egyházi pénzalapokat erősen feljavítja. Szép tervei nem válhattak valóra, a kötelező hadikölcsönök jegyzése és infláció ezen összegeket megsemmisítette, elértéktelenítette.

Helyette okányi lelkész Elek Sándor elnököl, majd a püspök Molnár Sándor segédlelkészt rendeli ki a lelkészi teendők ellátására, a teendők elvégzésére. Határoznak arról is, hogy a kótpusztai lakosok is adózzanak: akinek ott tanyája van, és akinek földje van a kivetett összeg 50, illetve 25 %-át köteles megfizetni. Az infláció miatt meghatározzák, hogy a páronkénti személyi adó 2 K. helyett 32 ezer papírkorona. A presbitérium a lelkészi állás betöltését nem meghívás útján kívánja betölteni, de kevés a szavazatuk hozzá. Egy presbiter 293 aláírással espereshez fordult, hogy a lelkészi állást mégis meghívás útján töltsék be. Ezek után a presbitérium névszerinti szavazással dönt, hogy lelkészi állást Kiss István kisari lelkésszel kívánja betölteni. Igen nagy a huza-vona a korábbi beadvánnyal kapcsolatban, mert annak átvizsgálása után csak 119 szavazat jöhet szóba, nem pedig 293. Nyilatkozniuk kell a papot meghallgató bizottságnak, hogy vendéglátásban részesültek-e a meghallgatás során. A 4 fő kijelentette, hogy dorbézolás nem történt, az ellátási díjat Cs. Szabó Gergely komádi lakos fizette ki. A helyzetet súlyosbította, hogy Kiss István megválasztott lelkész az esperesnél lemondott, ezért június 28-ra választást tűztek ki. A megválasztott lelkész Perecz István lett, aki ellen Bucsai István és társai fellebbeztek, amelyet augusztus 28-án tárgyalnak meg, de ez eredménytelen maradt.

1925-ben az iskolai beiratkozók száma:

belső	1-2. oszt.	46 fő fiú
	3-4.	35
	5-6.	73
központi	3-4.	56
külső	1-2.	39
belső	1-2.	54 fő leány
	3-4.	39
központi	3-4.	55
	5-6.	67
külső	1-2.	41
	összesen:	505 növendék,
ebből	fiú	249
	leány	256.

'26-os esemény, hogy Bucsi József és Zörgő István géplakatosok gőzfürdőt kívánnak létesíteni, ezért telek kiegészítést kérnek a lelkesi lak telkéből, amelyhez a presbitérium hozzájárul. II. Rákóczi Ferenc születésének 250. évfordulója alkalmából ünnepi istentiszteletet tartottak.

Ekkor veszik listára az Úr Asztalához való felszereléseket, amelyek az alábbiak: két pohár, mindegyik kalapált ezüsből, arannyal gazdagon megfuttatva, az egyiken, amelyik a régebbi és kisebb, ezek a szavak vannak metszve: Sike Mihály Uram Bíróóságában készült ez pohár a' Komádi Eklésia számára 1713. Esztendőben. A másikon ezek a szavak láthatók: A' Komádi Ref. Szent Eklésia jó szívú tagjainak köz adakozásokból készült 1832. Esztendőben.

Kannája van öt, kettőn, melyek a többieknél kisebbek - ez a metszés látható: A' Komádi Eklésiához való 1716. A két nagobbacsán: A' Komádi Rfta Eklésiához való 1754. A közepes méretű felirata: A' Komádi Reformáta Eklésiához való 1757.

Van az Eklésziának egy fehér cserép korsója, az Úr Asztalához kívántató bor szállítására, felirata: Franz Ignác Remlec 1712. Még most is használják, a korsóra kék és sárga festékekkel szép virágok különféle szárnyas állatok vannak festve, s most is olya szépek, mint amikor a mester kezei közül kikerültek, írják róla.

Egy fehér gyolcsból való terítő, melynek mindegyik szélén, három helyen, „veres sejemből” különféle virágok vannak, néhány helyen arany fonállal hímezve, közepén körfelirat: N. Pércsi István Uram Istenes Buzgóságából Szerelmes Leánya Pércsi Erzsébeth Asz: munkálódása által készítette 1718.

Két kisebb fehér gyolcsból készült, szakadozott kendők, kerületén és szegletén kék selyemből kivarrt virágok vannak, itt-ott arany fonállal hímezve.

Egy igen régi abrosz, amelyről az akkor élt öreg emberek azt mondták, hogy már gyermekkorukban is ismerték. Ezen abroszban mindenütt kék és vörös szőrből készült virágok vannak szöve, közepén cernából kötött csipke van.

Egy kék selyemterítő, melynek kerületén vörös selyemből kivarrva: Komádi Lakos Pálfi István és Hitves T: Csomós Sára vették e' szent végre ab 1803 BA: Aug: 4ik napján, magok költségén. Írta ns Sz: M: K: O P (Nemes Szegedi Miklós Komádi Iskola Praeceptora). A terítő széle sárga pántlikába van beszegve, a négy sarkán vörös szőrből való bojt, több helyen és a szélein sárga pántlikából kötött bokrocskák vannak, a közepén ezüst csipkéből két karika van formálva.

Egy vörös selyemterítő, melynek közepén ezüst csipke, ez pedig arany szállal körbe varrva az alábbi felirattal: A Komádi Szent Ekklesia részére, magok költségén készítették Réti István és Varga Mária Hitvesével - 1828. A terítő két széle arany, két széle ezüst csipkével van beszegve, négy sarkában igen szép virágokkal, különféle színekkel kivarrrva.

Kíváncsiak vagyunk arra is, hogy az évezred fordulóján vajon e tárgyak megvannak-e, illetve milyen Úrasztali tárgyakkal rendelkeznek a maiak?

Ez évi számadás: bevétel 415.663, 111 K., kiadás 657.960, 172 K., így hiánnyal zártak, amely a nehéz gazdasági helyzetet tükrözi ismételten. a Képviselő-testület viszont júniusban harangöntésről döntött, amelyet ünnepség keretében november 10-én helyeztek el.

A lelkészi választás utórengései: az esperes megerősíti a megválasztott lelkészt, de ebbe a korábbi panaszosok nem nyugszanak bele és kérik, hogy püspök jöjjön ki, ismerje meg a helyiek véleményét, a nép akaratát. Majd többen is megjelentek a gyűlésen és kijelentették, hogy Perecz lelkész nem kell, Pálfi Dénes kellene lelkésznek. A presbitérium az ülést berekeszti. A lelkészt ennek ellenére január 16-án beiktatják ünnepélyes keretek között, ekkor viszont Bucsai és társai kérik a 2. lelkészi állás betöltését Pálfi lelkész érdekében. Tehát az összhang megbomlott, két részre szakadt a presbitérium.

A régi kisharang értékesítését határozzák el, amit a szakáli egyház kér 800 koronáért, amelyet a presbitérium elfogad.

A békétlenség kiteljesedése, hogy 11 presbiter lemond tisztségéről, választást csak 1928-ban tartanak. Az iskolai ügyek is problémásak, sokan nem végzik el alapfokú tanulásukat, így a minisztérium 1-2 évvel meghosszabbította ez irányú kötelezettségüket 12 életévük esetében. 20 pesti gyermeket lát vendégül az egyház és a község a Szentandrás-féle lakásban és iskolában.

Ebben az időben Szabó Bálint a gondnok, presbiterek többek között Papp Benjámin, Solymosi Lajos, K. Nagy Gyula, Szabó László, Nagy István, Bujdosó P. Gyula, Nagy F. Lajos, is. Varga János, I. Pálfi Mihály, Soós Károly, Farkas Márk, id. G. Pálfi Mihály, Kiss Gyula, Lakatos Károly. A toronyóra javítását Mezei Dezső végezte el, 375 pengőért. Elkészült 5 új tanterem és egy tanítói lakás, ezért 16 ezer pengőt kellett hitelként felvenni. Az orgona átalakítása vagy megjavítása ismét szükséges, mivel használhatatlan.

Ekkor egy tanítói fizetés az alábbiakból tevődik össze: 16, 56 q búza ára 25 pengővel 414 P., 13, 80 q árpa 20 P-vel 276 P., 3 szobás lakás juttatása 187 nöl kerttel, ennek értéke 500 P., összesen 1.190 P.

1930. novemberében juharfát telepítenek a templom körül, ezzel teszik szebbé környezetét. Református Nőegyesület működik az egyházon belül, ennek pénztárosa Soós Károlyné, aki számadást tett a presbitérium előtt: éves bevételük 463, 40 P., kiadás 8, 40 P., a maradványból 450 P-t Takarékpénztárban helyeztek el. A gondnoki számadás történik rendszeresen, ennek 1931-es adatai: bevétel 27.765 P., kiadás 27.496 P. Az 1930-as népszámlálási adatokat ismer-tetik: 28.419 kat. hold a község területe, 2.013 református lélek van a községben.

Magán polgári iskola felállítását, beindítását támogatja a presbitérium. Nagy Ilona tanítónő fordult ilyen kéréssel: kérte engedélyezni, hogy a középső ártézi kút mellett lévő Új iskola kettős tantermét adják át erre a célra, a fűtés-világítás a tanárnő költsége. Később a község átvállalta e költséget.

'33-ban lemond Szabó Bálint kurátori-gondnoki tisztségéről, helyette I. Pálfi Mihály lett hosszú ideig. 1934-ben főgondnoki tiszte is szerveznek, elsőként dr. Szőke Gyulát választották meg. Presbiterként tevékenykedik ebben az évtizedben Bujdosó András, G. Váczi Lajos,

G. Váczi József, Seprenyi P. Mihály, Illisz Lajos, Kaszai Károly, Gy. Pálfi Gyula, K. Nagy Balázs, Berei Dániel, G. Varga János, Soós Károly, G. Pálfi Mihály, Bethlendy Pál.

Az igazgató tanító megbízatása lejárt, a tantestület Lakatos Károlyt javasolja, az iskolaszék pedig Kiss Lajos Károlyt és Bethlendy Pált ajánlja. Titkos szavazással a presbitérium 17 szavazattal Bethlendyt választotta, a 4 szavazatot kapott Lakatos előtt.

Szeptember 19-én Maklár Károly püspök generális vizitációt tartott Futó András püspöki titkár, Szabó István esperes és dr. Szarka Sándor egyházmegyei gondnok kíséretében. A megállapítások között szerepel többek között, hogy „egyházunkban mindenek ékesen és szép renddel folynak”, de kevés az úrvacsorázók száma. Belső szabályokat is hoztak: a presbitérium együttesen, a lelkész vezetésével menjen a templomba, egy helyre üljenek, szegény gyermekek gondozására nagyobb gondot fordítsanak, megállapítják, hogy a vallásos estélyek nagy népszerűségnek örvendenek, eredményes a Nőegyesület és az Ifjúsági Egyesület, jegyzőkönyvek vezetése és a számadások helyesek.

Az 1934. évi számadás 19 ezer P-ről történt meg, búza bevétel 18 q volt. 15 éves esperesi tevékenységéről lemondott Szabó István lelképásztor. „amidőn hazánkat idegen fajok szét-szaggatták, a mi nagyszalontai ref. egyházmegyénk is az ebek harmincadjára került, szétesett és összeomlott az addig virágzó egyházmegye”. Az esperes a romokból egy új egyházmegyét alkotott, ha csonkát is, munkáját, mint „bölcs alkotót” elismerték, Geszten telepedett le.

'36-ban az iskolák tatarozására, vitéz dr. Sebestyén Kálmán országgyűlési képviselő közbenjárására, a minisztérium 2. 500 pengő segílyt adott. Ez évben elhunyt dr. Baltazár Dezső püspök, aki a magyar ref. egyház „vezérlő csillaga volt”.

Szó esett a külterületi vallásos tevékenységekről, lehetőségekről, mit tesznek a szórvány és tanyagondozás kapcsán. Bemutatták a meglévő helyzetet: Komádi Újtelep a templomtól 4-4, 5 km-re van, két tanerős iskolával rendelkezik, 82 ref. gyermek tanul, ref. vallást és éneket Tokaji József s. lelkész tanít heti 4 órában. Dobai-pusztán 1 uradalmi iskola 56 gyermekkel működik, a templomtól 7 km-re található Harcsa Dénes tanító jár ki, heti 2 órában, egyházi oktatásra. Iráz-pusztán r.kat. uradalmi iskola van, 32 ref. tanulóval, 12 km-re a templomtól, Tokaji József tanító jár ki heti 2 órára. Kót-pusztán 15 km-re található, 1 tanerős községi iskolában Veress Imre, oktat vallást, heti 2 órában.

Külterületi lélekszámok: Dobai 156 fő, Kót-pusztán 259, Móric-földi tanyák 8 km-re a templomtól 192 fő, Herceg-föld 4 km-re 150 fővel, Észerdő 14 km-re 70 fős, Kutas-gyógyfürdő 11 km-re van 64 fővel, környékén szórt tanyákkal 70 fő.

Hosszú idő óta vita van a ref. egyház és az ágostai evangélikus egyház között, vallás sérelmi ügyben, mivel az ev. egyház vezetése 11.690, 79 P. jogtalanul kivetett egyházi és iskolai adó visszatérítését követeli. A létrehozott bizottság teljes immunitást kap a kivizsgálás érdekében, majd választott bírósági eljárásra kerül sor.

Lemond Bethlendy Pál presbitéri és igazgatói tisztségéről, mert súlyos erkölcsi kifogás merült fel ellene. Megalakították - 1938. április 1-től - a 2. lelkészi állást, Fejszés Endre ugrai lelkészt kérték fel e tisztre, akinek feladata a külterületi és az újtelepi teendők ellátása.

'39. június 17-i nagy jégverés miatt a haszonbéres földek bérlői a bérleti díjak csökkentésében részesültek. A számadás 41 ezer P. bevételről és 39 ezer kiadásról szól.

A '40-es években főgondnok dr. Szőke Gyula, majd Fazekas Endre, gondnok I. Pálfi Mihály, G. Varga János. Presbiterek: Bucsai József, v. Vásári Lajos, G. Varga Gergely, G. Varga Gyula, K. Nagy Károly, Makai József, Barta Sándor, K. Nagy Sándor, Kiss Lajos Károly, Bugyi János, Ökrös István. Idegen vallásúak kéri egyházunkba való felvételüket, 51 fő, kikből 1 fő

ág. ev., a többi görögkeleti. A presbitérium engedélyezi a felvételt, kiköti azonban, hogy az idegen családnévvel viselők 1 éven belül magyarosítsák nevüket.

Vallásoktató lelkészi állást szervezett a minisztérium, lelkész Kiss László lett, akinek feladata többek között a Horthy Miklós Állami Népiskola és Népiskolai Nevelőintézetnél 312 ref. növendék heti 24 órában való oktatása, ezzel kooperálva működik a mezőgazdasági Népiskola 272 ref. tanulóval, itt heti 9 óra oktatás szükséges. Ebben az időszakban a Szakiskola igazgatóját, Rácz Elemért áthelyezték Nádudvarra.

'42-ben - rövid időre - Nagyszalonta visszatért egyházmegyénk kebelébe, igen nagy örömmel fogadták. Gazdasági események között megemlítendő, hogy a Fűzfás-pusztai öntözőtelep (ezt indokolta létrehozni a 100 évvel korábban történt lecsapolás és folyószabályozás) berendezéséhez a Földművelésügyi Minisztérium 9 ezer P. államsegélyt utalt ki. A Rizstermelő és Értékesítő Szövetkezettel szerződést köt az egyház, és 250 P/hold termelési előleget kér. A rizstelep berendezéséhez ez a cég is 9 ezer P. támogatást ad, 3 éves törlesztésre, 3 %-os kamattal.

A régi ülésrend visszaállítását kérik, s erről döntenek is: községi és egyházi előjárók a szószékkel szemben ülnek, a férfiak a keleti hajóban lévő, a nők a nyugati hajóban lévő padsorokat használhatják. Több presbiter és dr. Szőke Gyula főgondnok is elhunyt, kegyelettel emlékeznek róluk. A '42-es számadás 35.338 P-t regisztrál, maradványként pedig 752 P-t. Aggmenházat kívánnak létesíteni, kezdeményezésük egyenlőre nem járt sikerrel.

1943. szeptember és 1944. március 8-ig nincs jegyzőkönyvi feljegyzés. Stóla kérdés rendezése is napirenden szerepel: keresztelés 2, 72 P., esketés 10, 88 P., imádságos temetés 16, 32 P., prédikációs temetés 20 P. a lelkészi szolgálatért. Harangoztatás: egyszerű gyermekharangoztatás 4, egyszerű harangozás nagy halottaknál 6, pompa harang 12 P., a harangozót illeti. Sírhely váltság: rendes sorban családi 20, középső szakaszban 100, 3. parcellába 150 P. Más vallású kétszerest köteles fizetni.

Javaslatként hangzik el, hogy Dobaiban rendes tanyai lelkipásztori állást és iskolát kellene szervezni, mivel itt 450 fő él, mint mezőgazdasági cseléd és gyári munkás, a területet parcellázni fogják, s erre fel kell készülni igényünkkel együtt.

A háborúból hazatérteket köszöntik, de még 6 tanító nem tért haza. Az ostromban megsérült a templom, javítására minisztérium 500 millió P-t utalványozott, de pénzért sem anyagot, sem munkást fogadni nem lehet. Erre a presbitérium gabona gyűjtést szervezett, már ők összeadtak 340 kg. tengerit. Vass József úr megvásárolta a templom melletti magtár telkét 80 ezer pengőért, a magtárt lebontja és az anyagot visszaszolgáltatja.

A politikai község földcserét kér az egyháztól, az újtemetőnél 2.754 nöl területen homok bányanyitást terveznek. Az egyház ehelyett 3 hold földet kér, mivel más vallásúak temettetéséről is ők gondoskodnak, egy új temető létesítéséhez.

1950-ben vetődött fel, hogy az Újtelepi Egyház önállósítása. Lelkésze Fejszés Endre, presbiterek Krucsó Lajos, Seprenyi András, Fekete Balázs, Seprenyi Antal, Bíró Károly, Török Lajos, Görgényi Péter. Területi lehatárolásuk az alábbi: Batthyány utca mindkét oldalától és a Széles utcától keletre fekvő belterület és a Balázs-telep a vasúthoz vezető útig. Külterületből fűrtai úttól keletre, vasúttól keletre és a Körös bal partján fekvő összes tanya.

A belső, az eredeti egyháznál történt választás eredményei: gondnok I. Pálfi Mihály, majd Krucsó Gergely, presbiterek közfelkiáltással Nagy László, Takács Lajos, Erdei József, Török Imre, Papp Zsigmond, Gecsei Balázs, Gombos Bálint, Papp Antal, Bíró Zoltán, Székely Albert, B. Nagy Balázs, Kiss P. János, Seprenyi Dániel, Szűcs Gergely, ifj. Szilágyi Károly,

Krucsó Gergely, G. Varga Gyula, K. Nagy Károly, Horváth Lajos, Fodor Mihály. 1951-ben felemelik a presbiteri létszámot 16 főre.

Felesleges telküket értékesítik, ez a Sárosi telek, vevő Diószegi Károly 4.800 Ft-ért. '51-es számadás bevétel és kiadás 25.388 Ft. körüli összeg. Emelik a temetési stólat prédikációs halottnál 50 Ft-ra, imádságos temetésnél 30 Ft-ra.

A politikai megyék határainak változása, rendezése kiváltotta az egyházmegyéik határainak a megállapítását is. Nagyszalontai egyházmegye megszűnik, így a Békés megye területén lévő 11 egyházközsége és a Bihari rész 7 egyházközsége a jövőben idetartozik, a bihari, debreceni részhez. 1952. október 1-től Perecz lelkész úr nyugdíjba vonul, a tisztség betöltése meghívás útján történt, Kiss László vallásoktató lelkipásztorral, szeptember 7-től, aki azonnal lemondott díjlevelében foglalt magas díjazásáról, megelégszik havi 300 Ft-tal.

Perecz lelkész úr 1927. január 15-től szolgált a községben, előzőleg 1903-tól s. lelkész Szalontán, Debrecenben, rendes lelkész Körösnagyharsányban, innen kerül hozzánk. Egyházmegyei számvevő, aljegyző, majd főjegyző, tanácsbíró és a Zsinat képviselője. 1935-ben esperes. Szolgálat alatt jelentős építések történtek, az említettek túl Fűzfás-pusztán 1932-ben 5 szobás cselédlakás, 30 db-os nagy állat számára istálló. Renováltatta a háborús sérüléseket szenvedett templomot.

Vagyonleltárunk 1.238 ezer Ft-ot tesz ki, amelyben az alábbiak szerepelnek: templom, parókia, kegyeszek. Az 1955-ös költségvetési tervük 18.100 Ft. bevétel és kiadás.

A komádi belső egyház lelkipásztora tartott Irázon vasárnaponként 1-2 óra között istentiszteletet magánháznál, de ezt a világi hatóság kifogásolta., mondván, ott van az iskola. A Biharkeresztesi Járási Tanács V. B. Oktatási Osztálya az iskolában való istentisztelet megtartását nem engedélyezte. Az egyház kérte az esperest, hogy járjon el, hogy a világi hatóság ne gátolja hitéletüket.

A külső ref. egyházközség presbitériuma 1955-ben, a 7. sz. határozatában kérte, hogy egyházunk egységének teljessé tétele érdekében a két egyházközség '56. január 1-től egyesüljön. A belső egyházközség egyetért, hiszen '50-ben is ellene volt a szétválásnak. Esperes elé terjesztették a kívánságot, az egyháztanács jóváhagyta. Az idei évi költségvetés 41.980 Ft.

A lelki gondozás eredményessé tétele érdekében a gyülekezetet körzetekre kell felosztani, azok élén presbiter álljon, aki egyúttal beszedi az egyházfenntartói járulékot is. a felosztás és a beosztás az alábbi.

- Krucsó Lajos gondnok Széchenyi u.
- Bíró Zoltán Arany J. u.
- Bujdosó István a Balázs-telep Vörös Csillag utcától nyugatra lévő része a Vöröshadsereg utcáig
- Farkas József Alkotmány utca
- B. Nagy Balázs Ifjú Gárda u.
- Papp Imre Jókai, Sárosi, Árpád u.
- Papp Károly Bajcsy-Zs. u.
- Szabó Lajos Fürst S. utcától keletre eső rész a Széles utcáig
- Székely Albert Mihály-telep
- Széll András Makarenkó és József A. u.
- Takács Lajos Zója u.
- Török Imre a Dózsa utcától délre eső rész

- Török Lajos Győzelem és Április 4. u.
- Bujdosó Antal Sallai, Esze T., Keskeny és Damjanich u.
- Kaszanyi Balázs Attila, Hunyadi u.
- Vajda András Iszap-tanya
- Máté Imre Rózsa F. és Iskola u.
- Váczi János Magyar, Türr I. és Vasvári u.

Nincsen gazdájuk a következő utcáknak: Béke, Gábor Á., Hajnal u. régi sora, Rákóczi, Engels, Budai, Kórház, Molotov, Petőfi, Bem, Kossuth, Rákosi u. Széles úttól keletre és a Fürst S. utcától nyugatra eső része. A fentiekben leírtak egyben bemutatják a község utcáit is.

1957-ben pótolták, kiegészítették a lelki gondozói körzeteket:

- Kovács Gyula Micsurin, Marx és Tolbuchin u.
- Nagy Dániel a Vörös Csillag, Lenin, Új és Vörös Október u.
- Técsi József a Béke u.
- Bujdosó Balázs Vörös hadsereg, Kalinyin és Szevcsenkó u.
- Lovas György Sallai és Damjanich
- Pálfi Balázs vállalta a Bem és Petőfi utcák gondozását Vásári József lemondása miatt

Több, kisebb belviszály rendezése ügyében egyházközségünkhöz látogatott és a gyűléseken részt vett Andó Ferenc esperes úr, aki azokat próbálta békében és nyugalomban lerendezni.

Kiss László lelkipásztor nagyrábéi gyülekezetbe történő meghívása miatt lemondott, leltárt elkészítette, és azt átadta s. lelkész Lisztes Sándornak és a gondnoknak. A presbitérium Boda Aladár sápi lelkészt kérte meg bemutató szolgálatra, ezt követően egyhangúan meghívják lelkészüknek, beiktatására szeptember 9-én kerül sor, amikor megjelenik esperes úr is és 400 fő a gyülekezet részéről. A köszöntések során F. Tóth István a Népfront és a Tanács részéről, Hati Endre az ág. hitvallású ev. egyház, Ács András baptisták részéről mondotta el jókívánságait.

Krucsó Gergely gondnok 28 éves szolgálatáról lemondott, Krucsó Lajos lépett helyébe, míg presbiterek az alábbi személyek lettek: Varga Dénes s. lelkész, Bíró Zoltán, Kiss P. János, B. Nagy Balázs, Nagy Lajos, Török Imre, Papp Károly, Takács Lajos, Székely Albert, Seprenyi Antal, Máté Imre, Krucsó Lajos, Kóti Farkas József, Makra József, ifj. Váczi János, Török Lajos, Széll András, Papp Imre.

Belső feladatok közül a toronyóra és az orgona javítása szükségessé vált, a vasárnapi istentiszteletet 10 órára tették át, temetői fakivágásról döntöttek. Határoztak arról, hogy a választójogi változás az, hogy az egyházfenntartói járulékot október 31-ig befizetők rendelkeznek ezzel, az istentisztelet alkalmával a közéneket állva énekelje a gyülekezet, temetésen a konvent határozata szerint nem az 1698-as, hanem a régi zsoltáros könyv használtasson, az úrvacsorán az asszonyoknak sem felállni, sem új énekverset kezdeni nem kell a lelkipásztor úrvacsorázása alkalmával., keresztelés felállva történjen az ige hirdetés és fogadalom alatt. A harangozások rendje 1956. november 22-től: vasárnapi és ünnepnap i istentiszteletekre első harangozás a középső haranggal 10 percig, a második harangozás mindhárom haranggal 15 percig. Hétköznapi istentiszteletre reggel és délután a középső haranggal 10 percig, délben a nagyharanggal 15 percig, szombat este és a nagy ünnepek előestéjén mind a három haranggal 10 percig történik a harangozás. Halottak felett jelentő harangozás leánygyermeknél a kisharanggal kétszer, harmadszor a középsővel összehúzáván 5-5 percig, fiúgyermeknél a kis harang háromszor, negyedszer a középsővel összehúzáván 5-5 percig, felnőtteknél a nőknél jelentőre a középső kétszer, harmadszor a kicsivel összehúzáva, férfiaknál a középső háromszor,

negyedszer a kicsivel összehúzza. Pompaharang rendelése esetén a bejelentő harangozásoknál az összehúzás 3 haranggal történik, valamint a temetés időpontjáig reggel, délben és este 3 haranggal 5-5 perces harangozás legyen. Temetési szertartás alkalmával gyűlő harangozás a lelkipásztor indulásakor, kikísérő a szertartás végétével.

Borítékos gyűjtést rendeztek az egyház javára, ennek eredmény 171 egyháztags 4.101 Ft-ot adományozott, amely igen jelentős összegnek számított az egyház nehéz, elesett anyagi helyzetére tekintettel. Ugyanis a javítási, fenntartási munkák is jelentős összeget tettek ki, pl. az orgona javítását Üveges Zoltán úr 1957-ben 12.700 Ft-ért vállalta, ezzel szemben az éves költségvetés pedig csekély 39.810 Ft., durván az orgonajavítás a rendelkezésre álló évi összeg 1/3-ad részét vitte el. Ebben az évben 824 család fizetett egyházfenntartói járulékot.

Még 1956-os esemény az általános tisztújítás, amelyet december 26-án tartottak. Esküt tett presbíterek: Krucsó Lajos, Bartha Sándor, Bujdosó Dániel, Bujdosó István, Farkas József, Fekete Lajos, Görgényi Péter, Juhász Sándor, Izsó Géza, Kovács István, Makra József, Máté Imre, B. Nagy Balázs, B. Nagy Dániel, K. Nagy Károly, Nagy Lajos, Papp Imre, Pálfi Antal, Pálfi Balázs, Polgár Gyula, Seprenyi Antal, Szani Ferenc, Széll András, Szilvási József, Tarr Sándor, Török Imre, Török Lajos, Vásári József.

'57-ben külföldi adományok érkeztek, amelyekre nagyon rászorult a gyülekezet. Ruha és élelmészeti anyagok érkeztek, nem tudni pontosan milyen összetételben és mennyi.

Az 1958-as adatokból megállapítható, hogy 1833 egyházzal rendelkezünk, költségvetésünk 71 ezer Ft. bevételi és kiadási főösszeget mutat, előző évi zárszámadás szerint bevétel 71.725, 01 Ft., kiadás 55.361, 47 Ft., maradvány 16.364, 54 Ft.

A tiszántúli püspöki tisztségre egyházunk is leadta szavazatát, dr. Bartha Tibor nagytemplomi lelkipásztor, teológiai professzor, akit később meg is választanak és hosszú ideig tölti be ezen posztot, igen nagy meglepetésre. Közeledés történik, illetve együttműködés van kialakulóban az egyház és az állam között, kölcsönös bizalmat és egymás megbecsülését helyezik középpontba.

Áprilisban Helytörténeti Múzeum alakult meg, községünk ősi emlékeinek összegyűjtésére. A múzeum igazgatója, Osváth András néhány emlék átadására kéri fel egyházunkat, amelynek örömmel tesznek eleget. Az egyház örömmel üdvözlö a kezdeményezést. Sajnos ennél több erről nincs birtokunkban, nem tudunk semmi további konkrétumot sem a múzeumról, sem gyűjtésükről, sem pedig megszűnésük alkalmával történt elhelyezési körülményeiről. A korábbi történetíró és az én munkámat is jelentősen megkönnyítette volna, ha az akkor elkészült gyűjteményes írásokat helyben vagy a közelben fellelhetjük volna. Ezekről nem egy példányt, hanem többet is el kellett volna helyezni, s nem a megyei vagy országos múzeumi, levéltári anyagok között, hanem helyben is. A mi értékeinket mások mutogatják és használják, mi pedig ezekhez hozzá nem juthatunk, vissza nem tudjuk szerezni, így az ősök tárgyi emléke valószínű veszendőbe ment. Pedig ez óriási értékű, főként gyermekeink és az idelátogatók számára. Nagyon sajnálom ezeket a történeteket, ezek rendbetétele és korrigálása fontos feladatunkat képezi, ha méltó helyi társakra is találnék, akik igaz szívből segítenének és még ez feladatunkat is képezik, ezeket pótolni is tudnánk.

Visszatérve a helyi eseményekhez: a templom villamosítása van napirenden, természetesen a munkavégzés saját kivitelezésben történik, mert a lelkipásztor villanyszerelő képesítéssel rendelkezik, így is 4.500 Ft-ba kerül. A gyülekezet asszonyai közül többen, közadakozásként szép úrasztali és szószéki terítő elkészítésén fáradoznak, amely októberre elkészült. Az anyagok ára 2.171, 27 Ft., a munkát végezték Boda Aladárné, Fülöp Györgyné, Szilvási Józsefné, Csébi Irma. A hímzés munkáját Nagy Erzsébet, a rátett csipke terítőket Izsó Gézáné

és Szilvásiné végezték. Az orgona is elkészült, 3 soros mixtúra változattal bővült, Erdőssi József pécsi orgona építő mester végezte 5.400 Ft-ért. Majd az orgona villamosítására került sor, 6.581 Ft. értékben, amit a Cecília Orgonagyár végzett el.

Külföldi adomány is érkezett, így motorkerékpár beszerzésére nyílt lehetőség 7 ezer Ft. értékben, amelyből a gyülekezet 1.500 Ft-ot vállalt: KR 72-00 forgalmi rendszámú 125 m3-es járművet vásároltak.

Varga Dezső lelkészt 1959. február 15-én a tiszaezlári gyülekezet megválasztotta, ezért beadta felmondását. Szépen búcsúztak el tőle, a 2. lelkipásztori állást egyenlőre szüneteltetik, nem töltik be.

A '60-as évek elején a presbiterek létszámát lecsökkentik 32-ről 28-ra. A 28 presbiterből, 3 évenként a tagok 1-ét tisztújítás alá veszik. A gondnok Izsó Géza, Zója u. 6., a megválasztott presbiterek: Balogh Gyula, ifj. Csongrádi Ferenc, Kaszai János, Farkas János, Kóti Antal, id. Krucsó János, Nagy Lajos, Oládi Sándor, Simándi Béla, Simándi Dániel, Tóth Ferenc, Törös Bálint.

A B. T. Nagy féle házat értékesíteni kívánják 150 ezer Ft-ért, van is vevő. A Fő u. 46. sz., Szabó Dénes által bérelt lakást is értékesíteni kívánják, de ezzel nem jártak sikerrel, így Bozsidar János pénzügyőr részére bérbe adják. Közben ezt a lakást a Belvízrendező Társulat kívánja megvásárolni 100 ezerért, de elállnak ettől a szándékuktól 1965-ben. Következő évben Bozsidárnak eladják nevezett lakást.

Segédlelkészünket, Karcza Sándort, a körösszakáli gyülekezetbe rendelte a püspök, isten gazdag áldását kéri szolgálatára.

1965-ben a Major temetőnél ismét fakivágásról döntenek, majd tűzbiztosítást kötnek évi 817 Ft. összegben a meglévő vagyonukra, amelynek értéke 2.389.875 Ft. A félév óta néma nagyharangot Winkler András műszerész megjavítja, anyagot Bucsi József adta hozzá.

A harangozó, Cs. Nagy Imréné nyugdíjba vonul, helyette özv. Bere Miklósné (Tarsoly Piroska) harangoz. A temetőőr dorgálásban részesül, mivel engedély nélkül szolgálati házát megtapasztalta és a villanyt bevezettette.

A templomnál szükségessé váló munkákat, a rozsdásodó toronytetőzet és falazat rendbehozatala, a parókia javítása, a helyi KTSZ végzi, a község nem ad támogatást a munkákhoz. A javítási munkák az alábbiak: torony és főhomlokzat javítása a templomon 39 ezer, templom oldal és hátsó homlokzatnál 89 ezer, lelkési hivatal épületén 14 ezer, ez 142 ezret tesz ki. A vállalkozó 15 %-os engedményt ad, így 120 ezer Ft. tervezett kiadás fedezetéről kell gondoskodni.

A '66-os zárszámadás 107.652 Ft-os maradványt mutat, amely összeg jelentős részét az OTP helyi fiókjánál helyezik el.

A VII. budapesti Zsinat vegyes házasságok ügyében hozott döntését a presbitérium magáévá teszi: r. kat. templomban kötendő házasságnál semmi szolgálatot nem vállalnak.

1970. március 1. napján Boda Aladár lelkipásztor ünnepi díszgyűlést hívott egybe felszabadulásunk 25 éves évfordulójára. Beszédében elmondta, hogy egyházunk átélte a kegyelmes Isten bűnbocsánatának és életet ajándékozó jótéteményének áldását. Számunkra a felszabadulás kétszeres ajándékot adott: népünk, hazánk, életünk megszabadulását a gyilkos háborút hozó ellenségtől, továbbá hitünk, vallásunk, egyházi életünk megtisztulását sok téves ismerettől, látástól, indulattól, melyek akadályai voltak evangéliumi hitünk kibontakozásának.

A presbitérium határozatában megemlékezik arról a mélységről, melyből Isten népével együtt a komádi ref. gyülekezetet kivonta. Lelőtt tornyú, sérüléseket szenvedett ősi templomunk megépülhetett háborús sebeiből, ezzel is hirdetve életünk megújulását.

A '70-es években éves munkatervi előterjesztések készülnek, amelyeknek tartalmi összefoglalóként főcímet adnak, pl. „sas-szárnyon hordozott”, „Buzgóbban!”. Az árvízkárt szenvedettek részére egyszeri adományt juttattak. A Tanács kisajátította a felső parókia kertjéből 238 nöl területű telket, 3 pedagógus lakás építése céljából. 14 ezer Ft-ot ígértek érte, az egyház 19 ezret kért, de alsóhatárként 16.600 Ft-ot jelölnek meg. Mivel megegyezés nem született, a Járásbíróság dönt az ügyben. A Bíróság előtt az egyház a keresetet visszavonta, a békés, jó viszony fenntartása érdekében, 1971-ben.

A '70-es zárszámadás 56.938 Ft. bevétel mellett teljesített kiadások során 2.601 Ft-os megtakarítást ért el, '72-ben bevételük 73.987 Ft., kiadásuk 50.583 Ft. volt. Nagyobb mennyiségű szénét vásárolnak, 40 q-t 1.189 Ft-ért, megtermett kukoricát értékesítik 180 Ft/q árban. Telket értékesítenek Venyige László és neje javára.

Köszöntik a 60 éves dr. Bartha Tibor püspököt, a helyi gyülekezetet ezévben is felkereste Csíkos János esperes.

1973-ban a lelkészi javadalom földet kiegészítik 600 n. öllel, mert a temetkezés ennyit elfoglalt. A lelkészi kert csonkulásáért - a kisajátítás miatt - ellentétként az egyház kifizeti a lelkész villanyszámláját. Igen nagy ellenérzést váltott ki az ősi műemléki anyagok elvitele iránti kérelem, melynek során az 1712-ben készült, Franz Ignatz halász-korsóját elviszik ingyenesen, nem csupán kiállításra, hanem végleg.

A temető ismételt bővítése indokoltá vált, hiszen évi 50 sír igény jelentkezik. 1976-ban megemlékeznek Boda Aladár 20 éves helybeli szolgálatáról. Pár évvel később bejelenti, hogy Berettyóújfaluba kíván távozni, szeretettel búcsúznak tőle hívei. 1956. augusztus 19-től '78. november 19-ig szolgált a községben, előzőleg s. lelkész Újfaluban, majd tanyagondozó lelkész Nánáson, rendes lelkész Sápon. '54-ben egyházmegyei tanácsbíró, majd sajtó és ökumenikus előadó. '59-től az Országos Zsinat póttagja. Szolgálatát alatt, 1957. november 9-én rendezett szép ünnepély alkalmával szólalt meg a II. világháborúban megsérült, azóta néma orgona.

1979. január 28-án Csíkos János esperes jelenlétében beiktatják Püski Lajos lelkészt és kedves feleségét, Püskiné Szécsi Judit asszonyt, beosztott lelkészként. A gyülekezet nyílt szívvel, őszinte szeretettel fogadta őket.

A presbitérium dönt arról, hogy az egyházfenntartói járulékot önkéntesen lehessen behozni a parókiára, a temetési lelkészi stólat 200 Ft-ra emelik fel, a kántoré 100 Ft. lett. A parókia felújítására a lelkész úr egyhavi fizetését, azaz 3 ezer Ft-ot azonnal felajánlotta. A parókia régi szárnya 150 éves, az utcai rész 90 éves. Az egyház 193 ezer Ft-ot biztosít a felújítási feladatokra, 100 ezer hitelt kell felvenni. Társadalmi munka várható értéke 90 ezer.

Püski lelkész úr reformokat vezet be és hatalmas szervezőmunkát végzett, népszerű ember a községben, javaslatait egyhangúan elfogadták. 320 befizető 39 ezer Ft. fenntartói járulékot fizetett be, fellendülés jelei érezhetőek az egyház életében.

Új harangozót - Balkus Dánielné - állítanak be az idős és gyenge Herczegh Károly helyett. Emelik a sírhelyek árát: 1-3. sor 500 Ft., 4-6. sor 400, 7-9. sor 300, 10-12. sor 200, 13. sortól 100 Ft. Ez már 1980 elején történik.

Lelkész tájékoztatja presbitériumot, hogy az úrvacsorázók száma az előző évihez képest 70 fővel emelkedett, 52 ezer helyett 82 ezer fenntartói járulék folyt be. a parókia építésére 193 ezer Ft-ot fordítanak és 3.760 társadalmi munkaórát.

Augusztus 31-én tartják a beiktatási és hálaadó napi ünnepséget, jelen vannak az esperes, az egyházmegyei főjegyző, hatalmas ünnepség volt.

Az 1980-as zárszámadás adatai: bevétel 294.818 Ft., kiadás 228.021 Ft. Fenntartói járulék 95.920 Ft. folyt be. Júliusban megindul a templom kerítés felújítása, majd a lelkészi lakás szigetelésének elkészítése.

Több mint egy évtizedes helyi szolgálatot követően Püski úr debreceni szolgálatot kapott meg, ahol szintén elismert munkát végez.

Az átmeneti lelkész hiányt Makay Lehel György szolgálatba állása követte, aki munkáját odaadással, lelkiismeretesen végzi. Még hosszú helyi szolgálatot kívánunk neki.

A Komádi református egyház lelkipásztorainak névsora 1673-tól

Hunyady András	1673-ban ő volt, bizonytalan időtől, bizonytalan ideig
Békési János	1683-
Izsáki János	1693-
Ferenczy János	1707-12
Hunyadi János	1712-14
Diószegi Péter	1714-18
Pesti István	1718-20, ő a 10. lelkész
Gyarmati Márton	1720-21
Szántai Mihály	1721-
Polgári N. N.	
Somlyai György	
Tunyogi János	- 27-ig szolgált a 4 lelkész
Sárai János	1727-29
Marosy János	1729-47
Mutsi Kun István	1747-49
Lévai Mogyorosy Zsigmond	1749-61
Bojti Pál	1761-77
Szombati Kiss István	1777-92
Mezei Dániel	1792-94
Pap János	1794-96., ő a 20. lelkész
Fekete József	1796-1805
Nagy István	1805-09
Tarczali György	1809-12
Váradai György	1812-18
Dobrai Áron	1818-29
Szénási Csillag Sámuel	1829-49
Bittó Sándor	1849-57
Nagy Dániel	1857-97
Csák József	1897-1925
Perecz István	1927-52, ő a 30. lelkész
Fejszés Endre	Újtelepi és külterületi lelkész a községben
Kiss László	1952-56, előtte vallásoktató lelkész a községben
Varga Dezső	Újtelepi és külterületi lelkész
Boda Aladár	1956-78
Püski Lajos	1979-90. május 31.
Makay Lehel György	1990. november 15-től

Az evangélikus egyház 1927-ben alakult Komádiban, korábban Nagyváradhoz tartozott. 1927-ben a hívők száma 500 fő, a '30-as évek közepére 800 fő. Az egyház egytanerős iskolát tartott fenn a községben. A templom és a lelkészlakás egybe épült, alakulóban vannak a hitbuzgalmi egyesületek létrejötte. Az egyháznak 36 k. hold földje van, tervbe vették a templomépítést.

A század elején az izraelita hitközség viszonylag kevés támogatóval rendelkezik, ezért Biharkereszteshez tartozik, azonban mint fiók intézménynek teljesen önálló adminisztrációja van. A kültagokkal együtt 85 fő adófizetője van. Új temploma 1931-ben épült, részben Kohn Lázár hagyatékából. Befogadó képessége 120 fő, 90 ülőhellyel. A hitközség akkori elnöke Grosz József. Ma tudomásunk szerint a sarkadi hitközséghez tartoznak, számuk napjainkra erősen lecsökkent.

A római katolikus egyház korábban nagyobb népszerűségnek örvendett. Az önálló plébánia 300 évvel ezelőtt szűnt meg. Az egyházközség 1930-ban alakult és négy évvel később ismét visszaszerezte önállóságát, elszakadt Ujiráztól, ahová addig tartozott. Az egyház támogatóinak száma 805 fő volt, hozzátartozik Homorog, Szakál, Apáti, Ugra és Zsadány. Korábban a Szeged-Csanádi, ma a Debrecen-nyíregyházi Egyházkerülethez tartozik. Iskolája, amely egyben kápolna is, 1932-ben létesült, neve Szent László elemi iskola volt. Tanítók voltak: Adamis Erzsébet és Korom Géza, akik a 30-as években 80-100 gyermeket tanítottak.

Az építkezés lényegében közadakozásból történt: volt, aki pénzt adott, volt aki építőanyagot és volt aki munkát vállalt az építkezésen. Az alapító tagok között van a 91 esztendő Gyüge Gyula, akinek téglagyárából 2 ezer téglát és 5 kocsit homokot szállítottak az építkezésre, valamint 8 napi munkát is teljesítettek. A templom freskóit Bielek Gábor atya és komádi lakosok festették. Az oltárt, illetve a padokat a debreceni Szent Anna templom adományaként 1945 után kapta az egyház. A harang szentelése 1936-ban történt, készítette a budapesti Szlezák László, hazánk arany koszorús harangöntő mestere.

A paplak a Bethlen utcában volt, majd az 1970-es évek elején építették az újat, Szigeti atya segítségével.

A Komádi Baptista gyülekezet 1903 körül kezdte meg működését, amikor Szeghalomról idetelepült Zsíros Péter és neje, Mucsi Eszter, kik 1900. június 10-én Tóth Mihály testvér által keresztkeltek meg. Őket több hívő is követte Vésztőről, Nagyszalontáról, Homorogról, Szakálból, Ugráról. 1910-ben már újabb öt taggal növekedett a létszám, itt lettek megkeresztelve a Sebes-Körös hídnál. Ekkor Nagyszalonta kerülethez tartoztak.

Imaházuk építéséhez 1924-ben Kovács Sándor és neje adott telket, a hívők saját erejükből felépítették azt, és 1925. november 8-án ünnepélyesen meg is nyitották. Majd több helyre kellett költözniük, végül a 60-as évek elején a Fő utcára, a Református iskola helyére.

A baptisták a szabad egyházakhoz tartozó felekezet hívei, Angliában jöttek létre a 17. sz. végén, ma elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban terjedt el. Csak felnőtteket keresztkelnek, rendszerint teljes alámerítéssel, innen ered nevük is. A szertartás során a prédikátor a vízben áll, a megmerítkezőt a karjára fekteti és a víz alá meríti. Hazánkban 1905-től törvényesen elismert, 1947-től a többi egyházzal egyenjogú. A reformátussal rokon vallásnak tartják.

A háború után mintegy 40-50 fő maradt a felekezetben, napjainkban pedig 5-10 főből áll. Gondnokuk Hidvégi Lajos, aki 1915-ben, Nagyváradon született és 1933-ban keresztkeltek meg. Hetente két alkalommal találkoznak, szerda és vasárnap délután. A prédikátor, Veres Imre Békéscsabáról jár ki. Évente egy alkalommal, ősszel, hálaadó ünnepük van, amikor a környező 8-10 település baptistái közösen ünnepelnek.

VII. A komádi tanyavilág

A 20. sz-i felmérések azt igazolják, hogy Komádi jelentős számú lakossága külterületi lakott helyen és tanyán él. A tanyai lakosság aránya a 60-as években a lakosság mintegy $\frac{1}{4}$ -e, kb. 2-2.400 fő.

Korábban, az 50-es években, Dr. Molnár Balázs helybeli, nagyhírű néprajzkutató felvázolta a tanyák kialakulásának történetét, ezt a munkát használok fel e tárgykörnél.⁸¹

A tanya, vagy régebbi neve, szállás fogalma Györffy István szerint: a magyar alföld szétszórt, magányos telepeit értjük, amely a mezőgazdasági munkák, a gazdálkodás központjai, régebben a lábasjóságok teletetű helyei voltak. A tanya, mint határbeli magányos település, kifejezi a hozzátartozó település történeti képét.

Bihar a kevésbé tanyásodott tájak közé sorolható, területén három tanyásterületet különböztethetünk meg: a hosszúpályi környéki bérestanyák, a komádi szabályosan fejlődött paraszt tanyák, Okány az elkésett tanyák típusait képviseli. Ezek közül természetesen a legjellegzetesebb a komádi tanyák fejlődése.

Komádi a vizek, rétek közé települt, elpusztult középkori falvak - Iráz, Kót, Ős, Hat, Megyer - romjain épült kisnemes, jobbágyközség, a sárréti települések iskolapéldája volt. A két társadalmi réteg egymástól elkülönülten élt: a jobbágyok a mai község helyén Kiskomádiban, a nemesek Nagykomádija a volt Faluszigetdülő területén lehetett. Ezen első két településről semmit sem tudunk, de a 17. sz. elején hajdútelepítés és kiváltságolás történt, amelyben a jobbágytelepülés részesült. Nehéz volt a megélhetésük, egymás melletti élésük, mert a hajdúvitézeket többször meg kellett erősíteni kiváltságukban. A törzslakosság gyűjtögető, halászó, vadászó, állattartó életmódot folytatott, míg a hajdúk a szokásos életformát és tevékenységet vitték tovább. A sz. második felében a közös életmód közelebb hozta egymáshoz a két népcsoportot, népelemet, a hajdúk közül, akiket a vitézi élet és kedv nem vitt tovább, lassan megbarátkozik a jobbágyok életmódjával és a természet adta lehetőségekkel, családot alapítanak, megtelepülnek.

Így növekedik a lakosság száma is, amelyet az alábbi évek családszámaival érzékeltetek: 1730-ban 124, 1735-ben 142, 1743-ban 133, 1746-ban 107, 1750-ben 93, 1753-ban 99 jobbágy és 3 nemes család, 1763-ban 118, 1767-ben 105, 1772-ben 90 jobbágy, 74 házas zsellér, 20 háznélküli zsellér családot írtak össze. A családok tagjainak száma átlagban 6 fő, ezzel a lakosságszám könnyen számítható.

Az ökörfogatok számának alakulása, mint fontos igaerő - igavonó mutatja a gazdák teljesítő erejét is: az összlakosság arányához viszonyítva a középparasztok fogatának száma jóval felülmúlja a nagygazdák fogata számát. Mégis az utóbbiak gazdasági ereje a nagyobb, amelyet az állattenyésztés és szemtermelés adatai bizonyítanak.

---

⁸¹ Dr. Molnár Balázs: Adatok a komádi tanyák történetéhez és a tanyasi lakosság életmódjának mai átalakulásához, Ethnographia, 1952., 3-4. sz.

Év	Ökörfogatok száma							
	2-es	4-es	6-os	8-as	10-es	12-es	14-es	16-os
1713	17	14	6	2	-	-	-	-
1723	22	30	25	8	2	17	-	-
1726	31	19	8	-	-	-	-	-
1729	45	31	9	-	-	-	-	-
1731	52	28	5	1	-	1	-	-
1735	29	25	17	1	-	-	-	-
1746	16	8	2	-	-	-	-	-
1753	3	3	3	-	-	-	-	-
1763	14	8	3	1	-	-	-	1
1767	16	16	6	1	-	1	-	-

A 18. sz. folyamán a település igen keskeny földszávon húzódott meg, amelyet félkörben állandóan víz szegélyezett. Még a 19. sz.-ban is csak a település nyugati csúcsából vezetett sárból készített gát a pár km-re fekvő, legközelebbi szállásig. A távolabbi szárazulatok, szállások megközelítése csak hajóval volt lehetséges. A községet csak északkeletről övezte legelő, amely a házkörűli jószágállomány szükségletét elégítette ki.

A határ nagyobbik felét állandóan víz borította, nem lehetett tudni, hogy meddig. A határban állandó szállás mellett gyakoribbak az időszakos szállások, vízerek, laponyagok, nádasok szél-árnyéka szolgált oltalmul jószágnak és embernek egyaránt. Az ideiglenes szállások a jószágok összetartására, az állandók a jószág védelmére szolgáltak. Ezek lehettek mesterségesek vagy természetesek, a komádi határban leginkább a nádasok árnyékát, az erek szegeit és zugait használták szállásul.

Az állattenyésztő-földművelő foglalkozás mellett jellegzetes életet élő ember a pákász. Komádi határában nem egy olyan pákász ember élt, aki a határban született, élt és ott is halt meg anélkül, hogy a községet valaha is látta volna. A pákász ember a rétbeli, kontyos kerek kunyhójában élte le életét, kb. 8-10 ilyen kunyhóról tudunk a 18. sz. második felében. A különböző parasztszállások mellett ezek a pákász kunyhók voltak a határ első ideiglenes és állandó telephelyei.

Komádiban az volt a szokás, hogy a jószágértő gazda kora tavasztól késő ősziig a határban tartózkodott, egyesek még télen is. A tartás jellegzetessége, hogy a gazda a jószágát maga legeltette, gondozta. A sok jószággal rendelkező szállást épített, a kevéssel rendelkező nem, esetleg állást készített. Maga számára nádából, kerek kontyos kunyhót. A kunyhó közelében egy-két vaskos culapot ástott le, abba karikát húzott, s éjszakánként ahhoz kötötte a lábas-jószágot. Az ilyen gazda a tél beköszöntével beszorult a faluba és ólakban gondozta jószágát.

A 18. sz. elején és ezt megelőzően a gazdák semmiféle építményről nem gondoskodtak, természetes enyhelyeket kerestek a határban. A 18. sz. második felében azonban nagy kerek alakú disznókarámok, az ún. bányák, a téglalap alakú juhórák, az ún. seggenülők, a lovak és szarvasmarhák számára négyszögletes nádólak készültek. Magasabb porongokon (porongy), szegekben és zugokban építették ezeket az építményeket. Az építkezésekhez kezdetben nádat, gyékényt, sarat, földet, vesszőt, bárdolatlan gömbfát használtak. A pásztor kontyos kunyhója is az ólak, karámok mellett készült, hogy onnan figyelemmel tudja kísérni azokat. Télszak idején éjszakánként nagy tüzeket égettek, hogy világítsanak és távol tartsák a kártékony férgeket, farkasokat.

A 18. sz. végén, a 19. sz. elején ezek a pásztorépitmények állandó jellegű állattartó tanyává váltak azáltal, hogy a tél beköszöntével egyre kevesebben vitték faluba jószágukat. A nagyobb gazdák mind többen építettek karámot, hodályt, nádolat a határban, mivel a fő megélhetés az állattartáshoz kapcsolódott, s jövedelemforrás is lett. A gazda irányításával közösen végezték a munkát az építéstől, a téli takarmány begyűjtésétől, az állatok gondozásán, gyógyításán keresztül. A gazdák közül egyesek az állatorvoslásban olyan tapasztalatokra tettek szert, hogy különböző kenőcsökből, gyógyszerekből kis gyógytár gyűlt össze, sőt azokat még a 20. sz. elején is árusították a patikákban. Ilyen híres állatgyógyító gazda volt Fekete János, a sebeséri tanya tulajdonosának leszármazója, kinek orvosságát úgy árulták, hogy a „Fekete János kenőcse”.

A kisebb gazdák jószágukat a faluba vitték, de ha nem volt nádóluk, akkor nádól- vagy tanyatulajdonos gazdánál teleltették. A teleltetésért fizetség járt, amely jószágállományban való részeltetés vagy részesmunka volt, amelyet a gazda szabott meg.

A 18-19. sz. fordulóján a város majorján kívül tizenöt nagy állattartó tanya épült.

Egy-egy tanyahelyen több nádól épült, nagyobb részük részes teleltetéssel is foglalkozott, több tanya valóságos major volt. Az ilyen teleltető helyeken csak a módosabb gazda teleltethette jószágát, a falu szegény népe, zsellérei saját ólat épített és ebben teleltethette jószágát, a határ vizezebb területein kiült porongokat, amelyek közül kevesebb legelőterület volt, azt ülhették meg.

A 19. sz. elején a gazdák fokozatosan művelés alá vonható területek elfoglalásával háttérbe szorították a határ zsellérnépességét. Szokásba jött, hogy a tanya körül egyre nagyobb területet vontak szántóföldi művelés alá, s ezzel maga a tanya is átalakult, mert a nádól mellé egy lakóház is csatlakozott. Ez is nádból készült, de belülről már be is tapasztották. Így az egyosztatú tüzelősól kétosztatú ól-lakóházzá alakult át, végére kezdetleges ablak is került.

A 19. sz. tagosítatlan határ tanyái az alábbiak voltak:

	1820.	1850.	1863.
	hold, n-öl	hold, n-öl	hold, n-öl
1. Városmajor	-	-	-
1/a. Közlegelőn gazdák tanyája	-	-	6 844
2. Borzaszigei tanya	894	894	-
3. Pícsoron Krucsó-tanya	1 982	-	5 512
4. Kutason Sós István-tanya	1 406	-	3 92
5. Óhíd elei tanya	1 828	-	2 090
6. Óhíd elei új tanya	-	-	-
7. Kutasháti tanya	4 530	-	-
8. Öszerdő aljai tanya	3 363	-	-
9. Sebeséri tanya	11 222	-	12 081
10. Kurtatói tanya	3 356	-	-
11. Nagyérháti tanya	-	-	952
12. Belsődúsnoki tanya	-	-	416
13. Külsődúsnoki tanya (Bere-tanya)	860	-	-
14. Malomhely (Szegények tanyája)	4 480	-	9 1000
15. Kengyeles-tanya	2 796	-	-
16-17. Esi-tanya	8 045	-	5 1032
18. Ceglédi tanya	798	-	-
19. Borostói tanya	5 045	-	-

20. Pallótanya (Csoma)	5 030	-	7 620
21. Pallóeleji tanya	-	-	-
22. Dióféli tanya	-	-	-
23. Külsőkódombszigeti tanya	-	-	630
24. Belsőködombszigeti tanya	-	-	570
25. Kótpusztai régi Malomhely-tanya	-	-	110
26. Kótpusztai csőszház	-	-	080
27. Kótpusztai gazdák tanyája	-	-	168
28. Kótpusztai gazdák tanyája	-	-	3 236
29. Kótpusztai gazdák tanyája	-	-	3 550

(Ezen sorszámok szerint a tanyák a **térképen** beazonosíthatók.)

A tanya jellegét befolyásolta a határ művelési ág szerinti beosztása is. A 19. sz. elején 1.200 n-ölével számítva művelési ág szerint a község határa a következőképpen oszlott meg:

belterület és tanyák	141 hold	460 négyszögöl
belterület	86	936
tanyák	64	624
szántóföld	2.332	1.016
kaszáló	3.106	484
állandó nyomás	1.212	784
nádvágó rét	22.999	81
itatóvíz	6.075	677
utcák, utak, mezsgyék	55	823

Ilyen felmérés a bihari települések között máshol nem jutott ismeretünkre, ezért ez igazi történeti, egyedi erővel bír, főként azok számára, akik a mezőgazdálkodással hivatásszerűen foglalkoznak, illetve értik és értékelik ezeket a számokat.

Ebben az időben a tanyák körül már jelentős szántóföldi terület is található, amely az állattartó tanya földművelő tanyává való átalakulására is utal. Ez is igen jelentős adalék Komádi viszonylatában, s a megye és országos értékelés alapjává válhat.

A községet északkeletről övező közlegelő területén épült az apaállatok gondozására szolgáló városmajori tanya. A tanyák a az északnyugati, északi, északkeleti peremen fekvő árvízmentes partokon épültek.

A határ északnyugati sarkában Borzas szigetén épült kis tanya körül jó kaszáló és szántóföld van, különben az egész tanya környékét járhatatlan mocsár övezi.

A Borzas tanyától keletre a szikes, árvízmentes padon, Pícsoron épült Krucsó-tanya körül jó kaszálókon kívül már szántóföld is van, kb. 11 hold nagyságú területen.

Kutasszigeten a nagy állattartó Sósok tanyájánál 8 holdat szántogatnak.

A Kutasháton lévő Kutas-tanyához viszonylag jelentéktelen szántó tartozik, amelyet a térképen a 7. hely jelez.

A Balázszugban meghúzóódó Ószerdőaljai tanyához nagyobb területű szántó tartozik.

A legrégebb Sebeséri tanyához már 44 hold szántó kapcsolódik, amely igen jelentősnek mondható.

A Kurtatói és a Szegények tanyája között lévő szántóföld területeknél nehéz a határt megvonni.

A mocsárral övezett külső dúsnoki Bere-tanyához egy talpalatnyi szántóterület sem tartozik ebben az időben.

A Kengyeles-tanyához szétszórta már 20 hold szántóterület kapcsolódik, míg az Esitelki Kettőstanyához 41 hold jó minőségű szántóföld tartozik.

A régi falu határában lévő Kisceglédi tanyának kevés, az ér mellé települt Borostói tanyához 26 hold, míg a Pallózugba húzódott Pallótanya körül már kevés szántó kapcsolódik.

Ez volt a 19. sz. eleji tanyákhoz kapcsolódó földterület mennyiségének bemutatása. A földért való harc élesedett, az állattartás viszonylag csökkent, a földművelő tanyává való átalakulás fokozódott. Kialakult a kétosztatú lakóház - a pitar és lakószoba - a külön lévő nádól, valamint a gazdasági épületek sora is.

A helybeli nagyobb gazdák földéhsége mellett a földesúr is területi igényekkel lép fel a lakossággal szemben. A község két nagy társadalmi csoportja, a gazdák és a szegények közötti ellentét az úrbérrendezéssel sokkal erősebb lett, ugyanis a nagygazdák minden talpalatnyi földet szeretnének megszerezni. A szegénység sorsát súlyosbította az is, hogy a földesúr, herceg Esterházy 1844-ben peres úton akarta legelőrészlegének és víz alól szabadult földterület jogigényének érvényt szerezni. A községi előljárók és az azonos állásponton lévő gazdák különböző módon foglaltak el a vízmentes földterületekből egyre többet. Ez ellen a szegénység a nép érdekét képviselve tiltakozott, ellentmondott a herceg igényének, a gazdák jogtalan birtokszerezésének. Hiábavaló volt a tiltakozás, mert a vízmentessé vált földek ismételen élénken „csiklandozták” az előljárók és vagyonosabbak birtokvágyát. Mindezek a korabeli birtokperекből derül ki.

Az 1850-es években megkezdett vízlecsapolások és a szárazság által művelhetővé vált Poklos és Iszap birtoklásáért folyt a harc a gazdák és a szegénység között. A szegények ahhoz ragaszkodtak, hogy a az időnként felszabadult földeket az összlakosság között egyenlően osszák fel. A gazdagok a felszabadult földeket birtokarány szerint osztották fel egymás között. Erre a szegénység pert indított, követelte a herceg pertársul való bevonását is, amire a herceg a határ területének több mint a felét átengedte a lakosságnak térítés ellenében, de a pert 1904-ig tovább folytatták. A gazdagok tagosítással a határ jelentős részét megszerezték maguknak, s így a szegények elestek a tanyásítás lehetőségétől is a tagosítás miatt.

Miközben a földért folyó harc folytatódik, addig az árvízmentesítés, folyószabályozás és lecsapolás munkái miatt a nádas területe lecsökken a szántóföld és a legelő rovására, majd pedig meg is szűnik.

	1875		1878		1883	
Szántó	3.201 h.	518 n-öl	3.553 h.	830 n-öl	3.532 h.	938 n-öl
Rét	3.785	1.555	4.310	1.047	4.355	1.231
Kert	92	244	-	-	-	-
Szőlő	9	1.250	-	1.500	-	1.500
Legelő	2.925	259	2.967	580	2.137	722
Nádas	4.390	848	5.333	13	-	-
Termőföld	14.944	1.484	15.265	770 15.359	1.214	
Terméketlen	4.221	1.231	3.897	1.127	3.897	1.127
Összes terület	19.166	1.115	19.163	207	19.257	731

Ilyen társadalmi és természeti okok miatt a 19. sz. folyamán egészen átalakul a határ, átalakul maga a határbeli építmény is. A nádólatat átépítik vagy meghagyják, mellette vályogból lepadlásolt, ablakkal, ajtókkal ellátott többosztatú tanyaépületeket építenek. A hosszú vályogépületben található lakóház, pitar, külön kamra, istálló, szín a szekér és a szerszámok részére.

A 19. sz. második felében az egykor vízzel borított komádi határ lecsapolás, kiszáradás következtében jó termőföldre változott. Talaja barna mezősegi, réti agyag, öntés agyag, tözeges kotus és iszapos hordalék anyagokkal telített. Viszonylag nagy területen rossz szikesek találhatók, Esitelek, Lucernás, Közlegelő, Borostó, Falusziget, Gabonásér, Megyeri föld, Őszerdő, Sebesér, amelyek csak részben alkalmasak földművelésre. Teljes alkalmatlan terület a Nagybozsód, Szöcsködi-tanya környéke, a kisérzugi, pícsori területek.

A megváltozott természeti, társadalmi és gazdasági viszonyok új képet varázsoltak a határ életébe, a határ az alábbiak szerint lett felparcellázva:

Dűlő neve	Területe		1885-1945. között épült tanya
1. Belsőség	411 kh.	1.440 n-öl	-
2. Varsánykert	58	93	-
3. Temető előtti dűlő	44	820	-
4. Keresztér	59	960	-
5. Méhkert	72	293	2
6. Egyházhivatalnokok tagja	190	1.339	2
7. Sasi útfél	131	604	2
8. Csoma	65	707	
9. Beregát	63	16	-
10. Rókás	99	940	-
11. Kenézi rét (Kinizsi rét)	214	445	6
12. Zsombokos	180	1.211	10
13. Kolduszug	65	408	2
14. Farkassziget	135	156	7
15. Szilvás	321	732	8
16. Falusziget	198	1.583	13
17. Falusziget és Gabonás	480	240	11
18. Diófél	189	1.562	12
19. Borostó	169	1.030	6
20. Borostó és Nagy János tag	172	593	1
21. Egyelkelő híd környéke	163	974	7
22. Nagytanya környéke	349	817	7
23. Kengyeles	186	6	3
24. Esi szik	306	677	22
25. Sebesér-tanya környéke	203	663	8
26. Közlegelő	275	992	-
27. Daru	181	952	6
28. Lövéfok környéke	254	1.372	2
29. Lucernás	430	225	8
30. Szélmalom környéke	93	15	1
31. Vermeskert	55	1.236	2
32. Cigánytó	221	776	-
33. Kistanyahely környéke	219	397	4

34. Szilvaszerű	158	523	9
35. Választóvonal melletti dűlő	278	1.141	3
36. Kutashát	272	441	23
37. Kutasköz	541	521	22
38. Esitelek	578	600	14
39. Pícsor	709	1.113	15
40. Öszerdő	629	566	9
41. Csébi	684	594	17
42. Feketeföld	488	1.108	5
43. Darabészi lapos	240	520	4
44. Élís	56	844	10
45. Város és Egyház tagja	1.276	1.536	2
46. Móricz Pál tagja	2.290	637	61
47. Hercegföld	2.570	524	48
48. Legelő	1.535	24	-
49. Iszap (Belső)	987	290	12
50. Úsztató (Külső-Iszap)	210	1.117	8
51. Úsztató	2.871	98	42
52. Iráz	2.809	327	28
53. Kót	2.562	1.367	93

A Sebes-Köröstől északra fekvő hercegségi illetőségű terület egy része Móricz Pál ügyvéd közvetítésével került a lakosság tulajdonába, ezért tiszteletből még ma is ez a neve a dűlőnek.

A Köröstől délre eső terület Tisza Kálmán spekulációs közvetítésével (?) a lakosság és a Juricskay család kezébe került. A Juricskayaktól hosszú évekig vállalkozók bérelték a földet. Ezen a területen épült 1888-1892. között az iszap-pusztai major, amelyben akkor és még később is az állami gazdaság volt, és a dobai-pusztai major, amelyben a gépállomás volt található. A terület egy részét a komádiak bérelték, legeltettek rajta és marhával törették.

A Vésztő határában lévő Kót-pusztát a komádiak évszázadokig bérbe adták, azt többségében a vésztőiek bérelték, akik gyakran ideiglenes vagy állandó szállásokat is kialakítottak. Az 1948-as tagosítás és területrendezés Vésztőhöz csatolta ezen területeket.

A tagosítás előtt a komádi gazdák kezdetleges földművelésen kívül állattartással foglalkoztak.

Tagosításkor nagyméretű legelőkhöz és szántóföldhöz jutottak, köszönhető mindez az árvízmentesítésnek. A földművelésben elmaradtak voltak, mivel főként állattenyésztéssel foglalkoztak, ezért célszerűségi és anyagi okokból bérbe adták a földeket, így jelentős jövedelemhez jutottak. A bérlők az Alföldről jöttek, mivel ott viszonylagos földhiány volt, itt pedig pihent, jó gabonatermő területek alakultak ki. A bérletek 3-10 évre szóltak, holdanként 6-10 Ft-ot számoltak, de 1910-re már 35 Ft-ot is elért. Ekkor 1 q búza ára 6 Ft. volt.

A tagosítás után az erős tanyásodást a bérletes tanyák indították el. A tipikus felesbérletes tanya mellett a nagygazda, kiskgazda, és a farm-tanya-típus egyaránt megtalálható határunkban.

Az első világháború után a földhöz juttatott agrárproletárok tanyái új tanyafejlődési típust mutattak be. A párholdas tulajdonosok igaerő hiányában nyaranként, általában aratást követően, jószágállományukkal együtt kitelepültek a juttatott földjükre, ahol kezdetben napraforgó-szárból, később vályogból ideiglenes és állandóbb jellegű szállást, óltanyát építettek, amely csak egy évre szólt, építésük évente megismétlődött. Akadt azonban olyan földbemélyesztett nyeregtetős, nyári szállásul szolgáló építmény, amely évenkénti tatarozással hosszabb ideig fennmaradt.

A tagosítás következtében a tagosításig, az 1886-ig meglévő tanyák száma megtízszereződött. Az első világháború után elérte a fél ezret, 1932. év végére 515-re, 1935-ben 530-ra, 1939-ben 580-ra, 1945-ben 587-re emelkedett. Ez volt a tanyafejlődés 1945-ig, amíg a határ 2.206 földbirtokrészletéből 751 tanyásodásra alkalmas állott rendelkezésre. A tanyák száma 1948-ban 765-re emelkedett, megközelítette a 800-at, de azt nem érte el.

A felszabadulás utáni földbirtokreform 3.767 birtoktestet talált a községben, amely még növekedett az igénybevett közel 7 ezer kh. kiosztásával. A felparcellázott birtokból 1.108 fő részesült 1-14 kh. nagyságú földterülettel (1 kh-at kapott 48 fő, kettőt 115 fő, hármat 265 fő, négyet 203 fő, stb.). 1.771 kh. a község és a földművesszövetkezet között oszlott meg, 268 kh. került az OFA-hoz

A határ művelési ág szerinti megoszlása - kh-ként - az alábbiak szerint alakult:

	1864:	1896:	1935:
Szántó	4.622	17.254	20.984
Kert	-	219	265
Rét	7.702	3.118	927
Szőlő	-	43	77
Legelő	1.349	6.571	4.437
Erdő	-	5	100
Nádas	7.972	18	8
Földadó alá nem eső terület	6.860	843	1.656

Összesen:	28.505	28.071	28.418
------------------	--------	--------	--------

A béresek, cselédek és törpebirtokosok jutottak földbirtokhoz, nagyobb részük a kapott földterületen tanyát épített, mert nem volt lakóháza, s ezzel nem csak a lakás, hanem a mezőgazdasági termelésének feltételei is megoldódtak. Így 1948. végére 765 tanya alakult ki községünkben. A tanyák falai vályogból vagy vert falból épültek, tetőszerkezetük és tetőfedésük primitívnek minősíthető: szalmával, kóróval, gyékénnyel, náddal, esetleg cseréppel fedték. A célnak viszont tökéletesen megfelelt, sőt az ekkori igényeknek is.

VIII. A kollektív mezőgazdaság kialakulása

A Komádi termelőszövetkezeti mozgalomnak is a Párt országos kezdeményezése adta meg az alapját. A helyi kommunisták munkájának eredményeként megteremtődtek a feltételek az állami gazdaság és a tsz. csoportok létrejöttéhez. A község lakosai közt a kollektív gazdálkodás iránti érdeklődés 1947-ben vette kezdetét, amikor egy kisebb csoport felvetette a kollektív gazdasági életre való áttérés lehetőségeit. Ez azonban nagy ellenállásba ütközött, a község politikai megosztottsága és maradisága miatt.

A kollektivizálás kezdetét a Földműves Szövetkezet segítségével a dolgozók egy kis csoportja jelentette: a Fűzfásban beállított, de gondozatlanul hagyott rizstelepet gondjaiba vette. A munkák elvégzésére 13 család állt össze 1948-ban, vezetőjük Kolozsvári János lett. Kísérletük sikeres volt, munkájukat a Gépállomás és az FMSZ is segítette, a közösben részt vevő családok jó anyagi viszonyok közé kerültek.

Ez a csoport a Fűzfáson és a Sebeséren felvállalta két nagyobb földterület megművelését is, amelyet a kulákok kényszerből adtak le az államnak. Két csoport tehát már alakult, akik a rizstermeléssel és növénytermeléssel foglalkoztak, 1949. Augusztus 21-én I. típusú tszcs-t hoztak létre, Kossuth néven, elnöke Papp Károly lett.

Alakulóban volt az Állami Gazdaság is, amely végül ugyancsak '49. Augusztus 21-én alakult meg, néhány nap múlva létrejött Irázipusztán a Rákóczi szövetkezeti termelőcsoport.

A csoportok megkapták a megyei Földhivatal tagosítási engedélyét, s a bizottság betagosította a Kossuth tszcs. 168 kh-t kitevő Hercegföldi tábláját, amelyet egy táblában kapott meg, így idejét látták a III. tszcs. típusba való átalakulásnak.

Ugyanebben az évben, novemberben, megalakult 58 taggal 382 kh-on a Vörös Csillag III. típusú tszcs is.

Ekkor már a párt is segített: 1950 tavaszára a 13 családból álló Kossuth tagjai száma 16 családra növekedett, majd 25-re, ősze pedig 33 család dolgozott együtt. A családok nehéz életét mutatja az, hogy a tavaszi munkák idejére csak két családnak volt kenyere. Ősszel, szeptemberben, megalakul az Újbarázda tszcs is.

1951. január 6-i közgyűlésen elnökképző tanfolyamot végzett elnököt választanak, 7 tagú igazgatóságot, havonként közgyűlést, hetenként csoportgyűlést tartanak.

Ősszel további tszcs-k alakulnak: Béke, Ezüstkalász, Aranykalász, Haladás, Újélet, így a községi helyzetkép az alábbi volt 1951. év végén:

- Kossuth 63 családtaggal, 417 kh. föld
- Vörös Csillag 60 tag, 407 kh. föld
- Rákóczi 67 tag, 400 kh.
- Újbarázda 84 tag, 480 kh.
- Béke 67 tag, 340 hold
- Ezüstkalász 38 tag, 180 hold
- Haladás 22 tag, 74 hold
- Újélet 25 tag, 159 hold
- Aranykalász 20 tag, 139 hold.

1951 év végére a község határának 38-40 %-a már kollektív művelés alá került. Új jelenség a középparasztok jelentkezése: 52 olyan család lépett be, amely 7 holdon felüli birtokkal rendelkezett.

A kilenc tszcs. közül egynek, a Haladásnak a területére nem esett tanya, lebontásra nem került egy sem a kollektivizálás miatt. Átalakításra, átépítésre sor került: 50 szarvasmarha elhelyezésére építettek istállót a hercegföldi Pálfi Dániel féle tanyán, a Bujdosó P. Gyula tanyáján baromfigondozásra alkalmas helyet alakítottak ki, Szűcs Bálint tanyáján disznókutricákat építettek. A régi épületek vályogból épültek, ezért szükségessé vált téglaegetők építése, így Bere Károly és Pál féle tanyán, a Szűcs Bálint féle tanyán szénporos téglaegetés, amely nem kiépített téglagyárban, hanem boksákban, máglákban összerakott száraztéglák kiégetéséből állt.

A Kossuth tsz. életének alakulása: az első zárszámadás 1950. november 20-án kedvező eredménnyel zárult, folyó évi jövedelmük 386.667 Ft volt. A tagság természetben részesült 75.738 Ft-ban, készpénzben 193.702 Ft-ban, s mindössze 10 ezer Ft. ki nem fizetett hitelük volt. A munkában 72 fő vett részt átlagosan.

1951-ben a munkában részt vevők átlagléttszáma 86 fő, 9 ezer gabonakeresztjük lett, egy munkaegységre a részesedés búzából 6 kg, árpa-zab-kukorica 2 kg, cukorból 0,27 kg, olaj 0,764 dl, készpénzben 7,40 Ft-ot fizettek. Az október 1-én lezárt munkaegységek száma 11.422 volt, többen megközelítették az 500 munkaegységet is. A tsz legjobb munkása Balázs Antal volt, aki 461 munkaegységet teljesített, 4.031 Ft. pénzrészesedése, búzából 27,66 q, árpából 9,22 q, kukoricából 9,27 q, cukorból 265,53 kg, olajból 7,9 l, krumpliból 101,42 kg, takarmányrépából 461 q volt a részesedése. Mint egyéni dolgozó ebben az időben ilyen eredményre nem számíthatott volna, ezt a közös gazdaság biztosította számára.

A csoport vezetősége minden szerdán ülést tart, megbeszéli a belépni szándékozók kérelmét egyebek mellett. Szombaton csoportgyűlést tartanak, majd közgyűlést, ahol döntenek a felvétel kérése kapcsán is, többségi vélemény alapján. A csoport tagjaiból két brigádot alakítottak, az volt az első szervezeti előrelépés a munkamegosztás területén.

A fejlődés rugójának, a szabadidő megszervezésének a pártot és a DISz-t mondják, ne kételkedjünk ebben, valóban eredményeket értek el. A régi világban csak az Olvasóköri, a Kaszinóban volt, pl. újság, amelyhez most könnyebben hozzá tudnak jutni, így rendszeresen elolvassák a Szabad Nép, a Szabad Föld és a Hajdú-Bihari Néplap számait, gyakran moziba járnak, könyvtárba is mehetnek (saját könyvtáruk van, annak 250 kötetét azonban nem ismerjük), sportolhatnak. A betegeket támogatják, útiköltséget fizetnek, és hattizedes munkaegységet írnak a javára, ha kórházi ápolásra szorul.

A csoport fennállása óta két tag alapított családot, kötött házasságot, amelyhez két birkával és 100 l. borral járultak hozzá. Eljegyzést nem tartottak, csak polgári esküvő volt

Tehát közösség forrt egybe a kollektív gazdálkodás során is, mert nem csak a munkában, hanem a szórakozásban is együtt voltak.

Az elaprózódott erők egyesítéséből, a Lenin, a Petőfi, az Új Élet és a dobai-pusztai Új Barázda tsz.-ból - 1967. január 1-én alakult meg a Bihar Népe termelőszövetkezet, amelyhez jóval később, 1984-ben csatlakozott a darvasi Új Világ szövetkezet is. A környék legnagyobb szövetkezeteként, igen jó eredménnyel működik a 11.600 hektáron.

Taglétszámuk csúcsát 1968-ban érték el 1.760 fővel, de 1992-ben is 680 aktív tag és 600 nyugdíjast tartottak számon. A legtöbb foglalkoztatott létszámuk 920 fő volt. Elmondható, hogy 30 éves működésük alatt a lakosság minden rétegével és tagjával kapcsolatba kerültek.

Hagyományos termelést folytatnak, elsősorban növénytermesztéssel foglalkoznak a mintegy 9.600 hektár szántón, ezen belül a termelés megoszlása: búza 4-4.200 ha, kukorica 2.5-3 ezer ha, pillangósok 1-1.200 ha, napraforgó 800-1.000 ha. Átlagos vagy annál jobb termés-eredményeket érnek el, csúcs termésátlaguk az alábbiak voltak: búzából 58 q/ha, kukoricából 88 q/ha. 25 ezer tonna tároló kapacitással rendelkeztek, a terményt szárították és egy részét feldolgozták. Ezek a tevékenységek és eredmények a magas szakmai ismeretből, termelési kultúrából fakadtak.

Az állattenyésztésben 1.300 db. vegyes állományú szarvasmarhát, 12 ezer juhot, 5-6 ezer sertést tenyésztettek, tartottak. Fontos ágazatuk volt a baromfitenyésztés, ezen belül a lúdtartás és nevelés.

Melléküzemági, ipari-szolgáltató tevékenységet is folytattak: építőipari brigádjuk a saját beruházásokon túl lakóházakat is építettek, meliorációs kivitelezéseket végeznek, autószervizt üzemeltetnek, villamos gépek tekeréscséléssel is foglalkoztak. Mindezeket a rendelkezésre álló erő- és munkagép karbantartása, javítása mellett végzik el.

Jelentős volt a háztáji gazdaság integrációja, amely a tagság és lakosság termelését és értékesítését segítette elő, amely jó és biztos bevételi forrást adott a termelőknek.

Kiszámíthatóság, biztonság és tagsági teljes foglalkoztatás jellemezte a szövetkezetet, jelentős termelési kultúrát honosítottak meg, elősegítették a dolgozók iskolázottságát és szakmaszerzését. A tsz. ezt is jelentette abban a korszakban.

A szövetkezet széles ösztöndíj rendszert vezetett be: a szakmunkástanulótól kezdve az egyetemi hallgatóig támogatta dolgozói tanulását. A jó szakember gárda kialakulását segítette a 24 db. szolgálati lakás is. Évente rendeztek gyermeknapot, nőnapot, nyugdíjas találkozót, támogatták dolgozóik üdülését, de az általános iskolások is kaptak évi 200 ezer Ft-ot, buszt biztosítottak üdülésükhöz. A sportolókat anyagilag és szintén szállítással segítették. Ez a támogatáspolitikája ma hiányzik a község életéből.

A termelésben a legszebb eredményeket a '70-es években érték el, míg a 80-as években gazdasági megtorpanás, helyben járás következik be, amelyet gazdasági hanyatlás követ. Ez összefüggésben van az ország gazdasági helyzetével, sőt abból indult ki. Az agrárium támogatása visszaesik, a fejlesztések elmaradnak. Ezt az időszakot követi a 90-es években a szövetkezetek elleni privatizációs támadás, amelyet már nem tudnak kiheverni.

A Bihar Népe tsz. az 1990-es években fokozatosan nehéz anyagi helyzetbe került a támogatások elmaradása, a nehéz piaci körülmények, az anyag és energia megdrágulása, tehát az agrárolló szétnyílása miatt. A termelés már nem tudta fedezni a költségeket, hitelfelvételekre kényszerültek. Lényeges vagyonvesztés és vagyonfelélés következett be, lényegében megszűntek létezni, felszámolási eljárás alatt állnak.

A szövetkezet elnökei voltak: a kezdetektől 1969-ig Papp Ferenc, őt Nagy István követte 1976-ig, majd Szűcs József elnökölt lemondásáig, 1998. december 31-ig. Őt Fráter Iván követte rövid ideig.

A település egyik legismertebb embere mindenkor a tsz. elnök, így Szűcs Jóska is (mindenki így ismeri), aki 30 évig állt a tsz. kötelékében, s megyei, országos eredményeket ért el vezetése alatt is. Lelkiismeretes, magas általános és szakmai műveltség jellemzi, számos társadalmi, közéleti megbízatással rendelkezik. Tevékenységét magas kitüntetésekkel ismerték el.

1999. szeptemberében alakult meg a Körös-Völgye Kft. 50 fővel, Fráter Iván ügyvezetőségével, 1.724 hektár földterülettel és jelentős vagyonnal. A bérelt földterületen növénytermesztéssel foglalkoznak, fő termény a hagyományos búza, kukorica, napraforgó. Szolgáltatás jellegű munkát is végeznek, így autószerelv és vizsgáztatás, lakatos és hegesztő munkák. Jó kereseti lehetőséget biztosít dolgozói számára. Céljuk között szerepel a foglalkoztatás egész évi biztosítása, faipari műhely beindítása, szabad kapacitások lekötése.

Az Állami Gazdaság létrejötte

A Kossuth tszcs-vel egyidőben, 1949. augusztus 21-én alakult meg, a község területéből 73 birtoktestből, amely a tagosítás után 11 táblát alkotott a 2.983 holdból. 1951 őszére 4.418, majd 1952-ben meghaladja az 5.600 holdat. Területe a legkorábban tanyásodott határ területén alakult ki. A gazdaság vezetésében gyakori változások következtek be, mígnem megszilárdult és jelentős eredményeket is hozott a Gazdaság számára.

Egyes táblái messze estek egymástól, ezért a birtoktestek irányítására üzemegységeket szerveztek, így alakult ki 1950-ben:

- Az Iszap-Hercegföldi üzemegység, amelyet az Iszapi Gazdaságból irányítottak
- A Csébi-dűlőbeli üzemegység, központja az egykori Gy. Pálfi Gyula tanyáján székelt
- A Kutasi-üzemegység, Bujdosó József és Megyeri József-féle tanyákat vette igénybe

1952-ben kialakult a Gazdaság vezetése: igazgatóból, személyzeti (politikai) vezetőből, főállattenyésztőből, két agronómusból, üzemgazdászából, három üzemegység-vezetőből, gépcsoportvezetőből, építésvezetőből, két brigádvezetőből, főkönyvelőből és pénztárosból állt. Az Igazgatóság a Komádi-Zsadány kövesút melletti iszappusztai majorban rendezkedett be, amely még így is távol volt az egyes üzemegységektől, kb. 6-17 km-nyire.

Gazdálkodására a vegyesség jellemző: növénytermesztés, szarvasmarha, juh, sertés tenyésztés, baromfifeliselés a fő ágazatai. De speciális termelés is folyt, pl. gyapot, ricinus, fűmagvak, amelyről eddig a lakosság nem is hallott. Ez sajnos nem mindig járt sikerrel, erőltetett volt, pl. Édesapám elmondása alapján tudomásom van a Szeghalmi Állami Gazdaság, a Töviskesi Állami Gazdaság gyapottermelési eredményeiről, a termelés minden alapot nélkülözött, elsősorban pedig az időjárás és a talajadottságok nem estek egybe a megkívántakkal.

A Gazdaság állandó és idegymunkásokat alkalmaz, korra nemre való tekintet nélkül, számuk 200, illetve 8-900 fő körüli, idegymunkást főként a növénytermesztésben alkalmaztak. A dolgozók életformája és életszínvonala össze sem hasonlítható az előző korokéval, annál biztosabb és lényegesen jobb. Míg korábban egész nap a szalonna és a vereshagyma jelentette a betevő falatot, addig a Gazdaságban meleg ebéd és vacsora várta a dolgozókat, és teherautóval vagy kocsifogattal szállították őket, a korábbi 5-10 km-es gyaloglásnak véget vetettek. Sőt a dolgozók munkaruhát is kaptak.

A dűledező tanyák rendbehozatala mellett új építkezésekbe kezdtek, mellyel istállókat, konyhát és ebédlőt, lakásokat és munkásszállást is építettek. Kilenc tanyát lebontottak, kettőt átépítettek. Ez a fejlesztés folyamatos volt, megalapozta a termelés eredményességét is.

IX. Külterületi lakott helyünk, Dobai-pusztá

Mint külterületi település, mint majorság életéről sajnos írásos dokumentumokat nem találtam, csak egyet, amely vázlatát és tartalmát adja az alább megírtaknak, köszönhetően Szarka István igazgatótanár úrnak.⁸²

Földrajzi jellemzése hasonló Komádiéhoz, található a keleti hosszúság 21 fok 45' és az északi szélesség 45 fok 50'-én. A Sebes-Körös mintegy két km. távolságra van tőle északi irányban, a település a Cigányfok csatorna és a Holt-Körös ág által határolt területen fekszik. Bizonyos az, hogy a folyószabályozások előtt a Sebes-Körös ezen területeken is gyakran változtatta helyét és iszapjával gazdagon borította a vidéket, áradásaikor elöntötte, elmocsarasította azokat.

Az erdélyi fejedelemség idején ez a terület a „Részek, Partium” néven ismert vidékhez tartozó, a Fejedelemség nyugati részét képező láp-mocsárvilág volt. Népességéről ezidőtájt semmiféle feljegyzés nem volt, hiszen a nagyobb település Komádiról is csak kevés adatunk és késeiiek vannak. Ennek oka az, hogy megközelíthetetlen területeken éltek, elzárva a külvilágtól, így tudtak csak fennmaradni, de ezzel együtt nem is tartottak kapcsolatot a külvilággal, hiszen az akkor megsemmisülésükhöz vezethetett volna.

Tehát népességük, ha volt is, akkor a kisebb-nagyobb szárazulatokon élhetett. Megítélésem szerint az állandóan mocsaras területeken ekkor nem éltek emberek, csak a folyószabályozást követően telepedtek meg e területeken, a 19. sz. második felében. De ekkor a hagyományosnak mondható halász-vadász-pákász életmódot folytatták, amely gazdag megélhetést biztosított számukra. Földbe ásott, náddal és sással fedett veremkunyhókban élhettek. Gyakori lehetett a nélkülözés, a nyomor és megbetegedés. A végtelenbe nyúló, susogó nádtenger, a betolakodó idegent elnyelő ingovány védelmezte a föld szegény népét. Ez a vidék nem egy bujdosó szegénylegénynek, betyárnak, szabadságharcosnak nyújtott biztonságos védelmet, menedéket mind a korábbi, mind pedig a kuruc kort követően.

A lecsapolást követően megélhetésre, megtelepülésre alkalmas területté vált, hiszen mezőgazdasági művelésre alkalmas területek alakultak ki. A lecsapolás népünk nagyjai kezdeményezésére, 1810 körül indult meg, a dunántúli Sárvíz-csatorna kiépítésével, amely még 150 év múltával is folytatódik a Hanság lecsapolásával. Ez az utolsó állomása népünk nagy árvíz és vadvízszabályozó munkáinak, amelynek közepében a Körösvidék árvízmentesítése történt. Dobaipusztá vonatkozásában a munkák 1880 körül fejeződnek be és veszik birtokba a művelésre alkalmassá vált területeket.

Talaja savanyú kémhatású réti agyagtalaj. A felső talajrétegek leemelése után jelentékeny vastagságú homokréteget találunk, amely a régi folyók területére utal. A talaj kiválóan alkalmas kukorica, búza, cukorrépa, rizs, kender termelésére, amelyet a későbbi időkben ki is használtak.

Dobaipusztá, mint Alföldünk, kontinentális éghajlatú. Évi közepes hőmérséklete + 11 fok, igen nagy az évi hőingadozás, példa lehet erre 1963: nyáron 37-39 fok meleg, télen 31-33 fok hideg volt. Az első fagyos nap október 25-31 között van, az utolsó pedig április 10 és 15 között szokott jelentkezni, a megfigyelések szerint. A csapadék mennyisége 500 mm. körüli értéket mutat, ennek zöme novemberben, a tavaszi hónapokban hull le, július és augusztus hónapokban pedig gyakori az aszály.

---

⁸² Szarka István: 2 évtized Dobaipusztán, kézirat, 1965.

A településtől mintegy 1,5-2 km-re van a vasúti megálló északi irányban. Építése a század elején, 1900-14. között történhetett, amely normál nyomtávú, de kis teherbírású, vékony sínekkel megépített vaspálya.

Az országos közúthálózatba is bekapcsolódik, kezdetben zúzottkővel, majd makadámmal, végül aszfaltozott műúttal.

A település lakossága 1965. március 31-én 653 fő.

A felszabadulás előtti történelme ismert, de nem bővelkedik különösebb eseményekben, s nem nyúlik vissza hosszú időkre. A lecsapolás teremtett megélhetésre alkalmas területet, amikor a végtelen nád- és sástenger helyét átvette a gyönyörű búzatábla, kukoricaföld.

Megépült és kialakult a majorság Vécsei Pál tulajdonos elhatározása alapján. Később a majoron keresztül gazdasági kisvasút (lóré) épült, amely összeköttetést teremtett Bölcsi- és Orosipusztával a vasúti megállóig.

A majorság központja a Kastély volt, amely a település közepén állt és áll még most is. Körülötte nagy bekerített terület volt, amely magában foglalta a Fő utca Kastély felőli oldalát és kinyúlt a körösújfalui útig, korábban vésztői útig. A Kastélykerten kívül helyezkedtek el keleti és déli irányban a gazdasági épületek és a cselédlakások, hogy a „szagot” a Kastély felé ne fújja a szél. A cselédek, mint máshol is, közös konyhás lakásokban laktak, egy családnak egy szobája, egy kis kamrája és két családnak egy konyhája volt, amelyet közösen használhattak. A lakásban mécses és petróleum lámpa világított. Vízért a kútra jártak ki, amely 1921-ben fűrtak. Kissé később helyi áramfejlesztővel villanyvilágítás is van, de nem a cselédlakásokban. A cselédek évi bére ebben az időben átlagosan 16 q kenyérgabona (fele arányban búza és rozs), 4 q aljgabona vagy ocsú, 40 kg. Szalonna, ugyanennyi só, 140 pengő készpénz, 1 hold (komenció) föld melyből 300 öl veteményeskert, szabad tüzelőhasználat szalma és gallyszedéssel. Ezért a juttatásért a cselédek napi 16 órát dolgoztak, kora hajnaltól késő estig. A férfiembernek szinte haza sem jártak, mivel ezt az elfoglaltság nem tette lehetővé. A munkahelyükön vagy annak környékén „laktak”, azaz az istállóban, nyáron a szalmakazalban. Ha cselédlakást kaptak, annak használata előírás alapján történhetett, ha letelt a szolgálat azonnal költözni kellett. Sok esetben nem volt, hogy hova. Az emberek jelentős része ekkor írástudatlan volt, jellemző ez az egész országra is.

A majorság képét egészíti ki egy kis kenderfeldolgozó üzem, kenderáztatókkal, valamint később a gépállomás.

A majorság sugárzó fényein kívül eső, sötétségbe burkolódzó cselédlakások kitaszított népe ilyen lélektelen körülmények között tengeti életét, robotol. Nem lázong, kiszolgáltatott körülmények között él.

Intézkedés történt egy iskola megépítésére, ez Dobaipusztai első iskolája, 1924-ben fel is épül és megkezdődik a tanítás az ún. Kazár-féle iskolában.

A kútúrát követően a vizet, majd a villanyt is bevezetik a majorság épületeibe, sőt az istállóba is. De a cselédlakások továbbra is árnyékban, sötétben maradnak.

A felszabadulás '44. október 6-án következett be. Már a nyár folyamán is ropog-recseg a népelnyomó uralom minden köteléke, a tőkések uralma alapjaiban rendül meg. Közeledik a Vörös Hadsereg, amelytől a végleges megváltást várták országszerte ez, de ez végül elnyomássá fokozódott közel 50 évig.

A hadköteleseket Dobaiból is besorozták és behívták. Egyideig német csapatok állomásoztak a Kastélyban és az istállókban, mivel a földbirtokos ekkorra már elmenekült. Közeledett a front, a Körösön túlra vonulnak vissza a németek, elvitték a leventéket idegen érdekek szolgálatába állítva őket. Magyar katonákat hagynak hátra, a Cigányfok és a vasútállomás vonalában, akik mind elesnek a harcokban. Menekül a lakosság is, sajnos ebben az irányba és a Körösön túli Cirkópuszta irányába, ahol légítámadás és tűzharc következtében sokan elhunytak közülük, így felnőttek és gyermekek egyaránt, illetve súlyosan megsebesültek.

A tanya, a puszta 12 fiát siratta el, utánuk özvegyek és árvák maradtak, 9 fő háborús sérülést szenvedett.

Az új élet sok nehézséggel indul. A lakosságnak van élelmiszere és a fűtésről is tud gondoskodni, de nincs só és cukor, nincs ruhája, lábbelije. De valahogyan megoldják.

Tavasszal már a kommunista pártot szervezik, majd a Vécsei birtok kiosztására kerül sor, melynek során 66 gazdasági cseléd kap 1-2 hold földet. De gazdasági eszközzel, igavonóval, erőgéppel nem rendelkeztek, így emberfeletti erővel igyekeznek megművelni földjeiket, hogy jövő évi kenyérük biztosítva legyen.

A pénz, a pengő elértéktelenedik, az üzemek romokban hevernek, termelés nincs, a megélhetés kilátástalanná válik. De a magyar dolgozik tovább és bízik az eljövendőben.

Két gépállomást hoznak létre a járásban, az egyik Komádiban létesült volna, de már akkor is vezetési hibák hátráltatták a település fejlődését - mint ma is -, nem találtak telepítésre alkalmas helyet, így Dobaiban alakult meg, a kis községben! A Vécsei uradalom üresen álló épületeiben találtak megfelelő helyet, amely 1948-ban meg is alakult, s ez volt a környék első szocialista üzeme. A lakosság így a földjük megműveléséhez gépi erőt kap, részben megszabadul a nehéz fizikai munkától, amely nagyban elősegíti a mezőgazdasági termelést, így közvetlenül a megélhetést is.

Ez azonban a megelőző földosztással hatalmas jelentőségű: megítélésem szerint ezzel alakult ki egy önálló és igen zárt település, amely a fentiekkel tudta helyhez kötni a lakosságot, s ez a település megalakulásához is vezetett. Dátumszerűen ezt nehéz meghatározni, mert egy település kialakulása évtizedekig, a régi világban pedig évszázadokig tartott. Most pedig a volt uradalom zsellérei, cselédei földhöz jutottak, megművelési lehetőséghez segítséget kaptak, így helyben maradtak és emberi egységgé, társadalmi közösséggé, településsé kovácsolódtak. De a zártság, a zárt- és zsáktelepülés hátrányai is jelentkeznek, igaz csak később, amely az önállóság elvesztését, a népesség fogyását és elnéptelenedését jelenti.

Házhelyek kialakítására kiosztásra került a birtok Kastélykertje, valamint nagyobb terjedelmű szántó is. Az építkezés megindulása mindenesetben saját erővel történt, részben bontott anyagból, részben saját készítésű vályogból, saját faanyagból és gyűjtött nádból, sásból. Nagy nehézségek árán, de sikerült többeknek is „saját fedél” alá költözni. Nagy bajjal, anyagiánnyal küszködve, de évek során azért benépesültek az utcák, igaz néhány beépítetlen telek ma is van. Dobaipusztát a teljesen új település a maga 81 házával és középületeivel kinőtt a volt majorságból. Az építkezések során, és után elültetett fák mára már árnyatadó, szép fákká nőttek, a volt cselédlakások helyét benőtte a fű és a gaz, a mai látogató már nem látja, a régiek lassan elfelejtik a régi körülményeket, a nehéz cselédsorsot.

Újabb fordulatot a termelőszövetkezet megalakulása jelentette, amely a szegényparasztság gazdasági-társadalmi felemelkedését szolgálta. 1949-ben megalakult 10 családdal 50 holdon a szövetkezet, amelyet a 10 éves visszapiillantás jónak, eredményesnek ítélt meg. Azonban gazdasági alapja eléggé bizonytalan volt, állatállománnyal kezdetben szinte nem is rendelkezett, a 4 ló kivételével. '52-ben gyarapszik a felfejlesztés időszakában, ekkor már 41 taggal és 352

hold földdel rendelkezik, amely év végére felfejlődik 800 holdra. Az akkori munkaegység értéke 41 Ft. volt, amely emelkedik is, de csökken is a gazdálkodás eredményessége miatt, így '54-ben 39 Ft., '55-ben 65 Ft. és 1.850 holdon gazdálkodnak. A gabonatermelési versenyben járási elsők, sőt országos viszonylatban is az elsők között vannak, ezért vezetőik kitüntetések is kaptak.

De ez a fejlődés nem egyenletes és fokozatos, vannak természetesen (sajnos) visszaesések is. Beruházásokat, nagyobb fejlesztéseket nem tudnak saját erőből végezni, az államra vannak utalva, mivel minden megtermelt forintot kiosztanak. A kezdeti megtorpanásokat azonban fejlődés követi, belső megszilárdulás, az állatállomány növekedése, a géppark bővítése, új épületek építése.

Két évtizeddel a felszabadulást követően a szövetkezet technikai bázisa az alábbi:

K 25 Zetor	3 db.
UTÓS traktor	2
Belorusz - " -	2
DT lánc talpas	3
Vlagyimir	1
G 35 traktor	1
G 35 gumikerekes vontató	1
RS 09 traktor	1
Motoros öntözőgép	1
MIA kismotor	1
Hortobágy öntöző	1
3,5 t. Csepel teherautó	1
Moszkvics szgk.	1

Ezek a gépek mindegyike részt vesz a termelésben, a talajmunkákban, működésük ezt szolgálja. Az egy traktorra eső szántóterület aránya 194 kh., ez a Vécsei uradalomban 750 kh. volt, mivel csak két traktorral rendelkeztek.

Biztonságosabb az állattenyésztés, mert épületellátottsága jónak mondható, amelyek jelentős részét saját erőből építették. Ebben az időben állattenyésztési célokat szolgáló épületei az alábbiak:

- 2 db. 100-as szerfás istálló
- 2 db. sertés fiaztató
- 2 db. juh hodály
- 2 db. szerfás tehénistálló
- 1 db. baromfinevelő ól

A magyarhomorogi Dózsa tsz-szel való egyesülés révén gyarapodott épület állományuk tehén- és lóistállóval, juhhodállyal, csirkenevelővel, kettő db. sertés hizlaldával, illetve kukorica górék épültek.

Az állattenyésztés törzsállománya az alábbi:

szarvasmarha-tehén	84 db.
anyakoca	157
anyajuh	134
ló, vegyesen	54.

E pár kiragadott példa szemlélteti a technikai bázis mellett az állattenyésztés állományát is, amely a korábbi évekhez képest a fejlődést mutatja. Érdekes ezek mellett az állam felé történő áruértékesítés bemutatása is, főbb termékek esetében:

Áru	1960	1961	1963	1964 év/q
Búza, kenyérgabona	502	2.700	2.178	3.206
Cukorrépa	7.636	6.681	15.400	12.868
Kender	-	1.035	4.595	6.310
Napraforgó	504	-	956	1.012
Aprómag, lucerna	55	-	-	123
Hízómarha-hús	306	245	405	381
Tej	689	764	713	1.304
Hízósertés-hús	448	583	976	625
Baromfi-hús	35	53	68	149
Gyapjú	25	32	20	29

A tsz. egyre jelentősebb árutermelővé vált, fejlődése folyamatossá vált, így a dolgozók anyagi jóléte is emelkedhetett. A szövetkezet 1965-ben 2.386 kh. területtel rendelkezik, közép gazdaságnak tekinthető. Területéből mintegy 58 kh. legelő, a fennmaradó területből évente 202 kh-at osztanak ki háztáji és illetményföldként az arra jogosultaknak. 2.136 kh. szántóval és 275 taggal rendelkezik

A pusztai lakosság szociális helyzete, életszínvonala is sokat javult a század elejei állapothoz képest. A Vécsei uradalomban napi 15-16 órát dolgoztak, mostoha körülmények között, nehéz fizikai munkát, éhbérért. Minden munka kézi erővel történt, így az aratás, betakarítás is. 1962 óta a pusztaiak szinte mellőzik a kézi kaszát, hiszen a gabona betakarítást teljesen gépesítik, megjelent a kombájn, az aratógép. A kapás növények megművelésében is jelentős szerepet kapott a gépi kapa, a kóró betakarítását is gépek végzik. Gépesítették a kendervágást, de a cukorrépa termelése még mindig nehéz fizikai munkával történik.

A munkaidő is lényegesen lecsökkent, részben a gépek alkalmazásával, de a szervezési munka fejlődése miatt is. Átlagosan napi 8 órás munkaidőt teljesítenek, amely biztosítja megélhetésüket, szerény színvonalon. Természetesen a munka kampány jellegétől függően a ledolgozott munkaidő nem azonos, de a napi 12 órát ilyenkor sem haladja meg. Van két műszakos munkarendjük is, pl. a traktorosok esetében.

A század elején a TBC még népbetegségnek számított, évente sok ezren haltak meg tüdőbajban. A pusztán a '60-as években csak 4-6 fő fertőzött, de ingyenes kezelés után gyógyultan tértek haza, illetve szanatóriumi kezelésben részesülnek.

Megoldódott a betegek helybeli ellátása: 1962-től dr. Hamar Kázmér orvos megállapodott a szövetkezettel orvosi rendelő kialakítására, heti kétszeri rendelésre, amely igen jelentősnek bizonyult a pusztai lakosok életében.

Az idős személyekről is gondoskodik államunk, havonta 15.608 Ft-ot fizet ki részükre összesen nyugdíjként, míg a családi pótlék havi összege a pusztán 9.800 Ft. Ezekhez az adatokhoz a részesülők pontos száma hiányzik.

Javultak a munkakörülmények, a szociális ellátások, de a dolgozók keresete is emelkedett: a tsz-ben dolgozók évi átlagkeresete 1964-ben 16.632 Ft., a háztáji jövedelem 4.800 Ft., így a havi átlagkereset 1.786 Ft. A jövedelmi viszonyokat tükrözheti a vásárlások értéke, a helyi Földművesszövetkezet forgalma, megjegyezve, hogy nagyobb értékű vagy tartós fogyasztási

cikkek beszerzése Komádiban, Berettyóújfaluban, Debrecenben is történik. Az FMSZ 1964. évi forgalma:

Vegyesbolt	1.526.000 Ft.
Felvásárló-kölcsönző	289.000
Vendéglátóegység	793.000

Ez összesen 2.608 ezer Ft-os évi forgalom, amelyet ha a családok számával elosztunk évi 3.100 Ft/család kiadást jelent helyben. Ebben az időszakban ez jó forgalomnak számít, s növekedik a személyi tulajdon, a tartós fogyasztási cikkek száma is. Ezekről az alábbiakat tudjuk 1965-ben:

Skoda személyautó	1 db. van a településen
Motorkerékpár	14
Mosógép	22
Televízió	15
Rádió	116
Lemezjátszó	6
Magnetofon	3
Kerékpár	minden családnál van
Varrógép	minden 5. családnál

Említésre méltó, hogy a pusztai lakosság sem költi el az összes pénzét, hanem elkezd spórolni, takarékoskodni, amelyet csak azért tehet meg, mert rendelkezik némi fölösleggel. A takarékbetét összege 425 ezer Ft.

Érdekes végigtekinteni a hírlapok, újságok előfizetését is, ezekben nem szerepel a szervek központi megrendelése:

Szabad Föld	72 db.
Népszabadság	49
Ludas Matyi	30
Pajtás	30
Nők Lapja	29
Magyar Nemzet	18
Szövetkezet	17
Lobogó	15
Füles	12
Bihari Napló	11
Magyar Ifjúság	12
Képes Újság	10
Ország-Világ	5
Népsport	5
Külpolitikai Szemle	3
Társadalmi Szemle	3
Autó-Motor	2
1-1 Figyelő, Népszava, Élet- és Tudomány	

Megemlítem, hogy a felszabadulás előtt a majorságban 2 db. rádió volt és 8-10 lap járt összesen, ebben szerepel a földesúré is.

Mindezek mellett nyaranta 1-2 alkalommal a tsz. kirándulást is szervez egy-egy fürdőhelyre, mert ez népszerű a helybeliek számára. Erre korábban még gondolni sem mertek.

Ezeket az adatokat áttekintve, illetve a körülményeket ismerve, a korabeli krónikás megjegyzi, hogy a felszabadulást követő két évtized alatt Dobai eléggé jómódú szocialista településsé nőtte ki magát, jó gazdasági körülmények között él népe.

A közoktatás története 1924-re nyúlik vissza, amikor a megépült egy tantermes iskolájában megkezdődött a tanítás. Általában nagycsaládos munkás emberek dolgoztak a településen és az egy tanítóval működő iskola eléggé zsúfolt volt. Hivatalosan Érdekeltségi Elemi Népiskolaként működött 6 osztállyal, összevontan. A nevelői lakás az iskola épületében volt, nagy, de nem eléggé felszerelt és nem komfortos, nem rendelkezett fürdőszobával. Dobaiban csak a Kastélyban volt ekkor fürdőszoba.

A '30-as években a jó nevű és elismert, nagy tudású Harcsa Dénes az iskola tanítója, írói nevén Barsi Dénes, aki később Debrecenben él. A beiratkozott gyermekek száma '33-34-ben 67 fő, közülük 60 tanuló kap év végi bizonyítványt, közülük 6 bukott meg osztályismétlésre. Többen „ruhátlanság” miatt nem jártak iskolába, hiszen nagy a szegénység. Sok a hiányzás, amely összesen 2.489 „félnap”, amely tanulónként 40 napot jelent, amely 7 hétnek felel meg. Iskolai tantárgyak az alábbiak voltak (a vesszővel elválasztottak önálló tantárgyak):

- beszéd- és értelemgyakorlatok
- írás, fogalmazás, helyesírás és nyelvi magyarázat
- számolás és mérés
- földrajz, természettan és vegytan, természetrajz, gazdaságtan és háztartástan
- történelem és alkotmánytan (!)
- rajzolás, éneklés, kézimunka, testgyakorlás.

Ezen időkből a továbbtanulásról nincs adatunk, feltételezhető, hogy középiskolában továbbtanuló fiatal nem is volt.

1945 tavaszán a lakosság visszatérését követően beindul a tanítás is, Kazár Árpád tanítóval. Beiratkozott 64 gyermek, közülük magánvizsgára nem jelentkezett 15 fő, osztályismétlésre utasítva (érdemjegy nélkül) 10 fő, osztályozatlan tanuló 5, leosztályozott tanuló 34 fő.

1946/47-től megosztják az iskolát és két nevelővel működik: 1-2. osztály, 3-8. osztály összevontan tanul. Korábban külön jártak, külön időben az 1-2. és 3-6. Osztályosok, félórás tanítási órákkal. Ebben az időszakban történt az iskolák államosítása, amely tantermi reformokkal járt együtt, a fakultatív tárgyként szereplő vallásoktatás hamarosan megszűnik, de a református egyház papja még kijár istentiszteletet tartani, temetni, de 1960-ban ez is megszűnik, érdektelenség miatt. Ebbe az érdektelenségbe azonban belejátszik a kommunista propaganda is, igen helytelenül.

Mivel növekedik a gyermeklétszám, szükségessé vált új kéttantermes iskola megépítése a Kastélykertben, amelyben '49 őszén kezdődik meg a tanítás, 1-2, 3 és 4-8. osztályok összevonásával. Ezévből kapta meg az iskola az új vasvázás padfelszerelést is, bár a régi épületben megmaradtak a régi 4 és 6 tanulóra készített padok is.

1951-ben már 4 tanulócsoporthal, majd 6-tal működik, de a járási tanács közbeszólt és visszaállította a 4 tanulócsoporthos oktatást, amely 1965-ig így működött. Az iskola a távlati tervekben körzetesítésre lett kijelölve, amely azt jelentette, hogy a felső tagozatos tanulók a Komádi iskolában folytatják tanulmányaikat.

'62 nyarán az oktatási intézmény kezelésébe került a Kastély épülete is, ezzel az iskola tárgyi feltételei elérték a szükségletnek megfelelő szintet, még akkor is, ha tárgyi felszerelései nem érték el a városi szintet.

Javulnak az iskola személyi feltételei is: '62-ben 7 tanító van, de '63-tól ismételt visszafejlesztés miatt 5 fő nevelő van. Fokozatosan csökken a bukási arány, a tankötelezettségi törvény miatt az átlagos hiányzási napok száma 40-ről lecsökken 1,5 napra. A rendszeres iskolába járás, a szakrendszerű tanítás, a tárgyi felszerelések javulása miatt javulnak a tanulók eredményei is, így már gazdagabb ismeretekkel mehetnek továbbtanulni középiskolába, vagy szakmunkás iskolába. Addig azonban, amíg az első dobaipusztai cselédember gyermeke átléphette a középiskola küszöbét, a felszabadulástól számítva is egy évtizednek kellett elteltie: Nagy József, később agronómus, 1954/55-ben kezdett középiskolai tanulmányokat.

1963-ig két évente ment 1-1 fő középiskolába, szakmunkásképzőbe pedig átlagosan évente 2 fő. '63/64-től számuk növekedik 5-8 fő megy évente továbbtanulni.

Közel 20 év telt el addig, amíg az első esti iskolákat beindítják a felnőttek képzésére, s az első évfolyam a '62/63-as tanévben végez 24 fővel, akik között 22 és 62 éves „tanuló” is előfordult.

A felszabadulás előtt csak a Cserkészszövetség működött az iskolában, amelybe nem kapcsolódtak be a cselédek gyermekei. 1958-ban alakult meg a Magyar Úttörők Szövetsége 3805. sz. „Ságvári Endre” Úttörőcsapata. Közös munkával kulturális műsorokat, hulladékgyűjtést, táborozást szervez. 1959. nyarán történt az első táborozás, amikor sokan először hagyták el településüket: vonattal utaztak, kettő hétre a Zempléni hegyekbe, Tokajba.

Az első csoport még kis létszámú, mert a Szülők bizalmatlanul fogadják a táborozási lehetőséget vagy gondolkodásuk maradi, de sajnos a pénztelenség és az otthoni munka is visszatartott sokakat. De ezt követően évről-évre egyre több gyermek mehetett megismerni a „világot”, az ország egyes tájait. 6 év alatt az Úttörőcsapat nagyobb vagy 2-3 napos kirándulással 335 gyermeket vitt el kirándulni. Hogy hova? Nagyon szép helyekre jutottak el: Gyula, Debrecen, Miskolc, Eger, Siófok, Balatonfüred, Badacsony, a Bükk, a Zempléni hegyek, a Balaton környéke. A gyermekek elérték azt, amiről apáik nem is álmodhattak: megismerték kellemes kirándulás keretében az ország főbb helyeit, hazájuk nevezetességeit.

Működik a település óvodája is. 1952 és 53 nyarán a nyári betakarítás időszakában, 3-3 hónapra már összegyűjtötték a település kisgyermekait, hogy szüleik nyugodtan végezhesék a betakarítási munkákat. Állandó jelleggel 1954-ben kezdi meg működését, évi 8 hónappal, márciustól novemberig, azaz a falusi munkához igazodva. Két csoportban, két óvónő közreműködésével mintegy 40 apróság gondját veszi le az óvoda a szülőktől. A Kastély földszintjén kellemes, tiszta, parkettás környezetben vannak elhelyezve.

A helybeli szórakozási lehetőség „erődje” a Fáklya Filmszínház. A Kastély oldalszárnyában nyert elhelyezést 1955-ben. Szerény, 82 fő befogadására alkalmas, kihasználtsága azonban 74 %-os volt ezekben az években, sőt a '60-as évek közepén is, amikor már sok tévé volt a településen. Eleinte a Gépállomás áramfejlesztője szolgáltatotta az áramot, majd 1963-ban hálózati áramot kap a villamos energia ellátás megvalósulása után. A kezdetben még bedeszkázott „kenderkőccal hőszigetelt” ablakok felújítása megtörtént, így kellő kulturáltsággal tudja vendégeit fogadni. Szeretik a mozit, látogatóinak száma 1964-ben 6.242 fő.

A pusztán letéti könyvtár is működik, 593 kötettel. Bár nem nagy, de igen népszerű: van, aki évente 85-90 könyvet olvas el, de van olyan is, aki sajnos egyet sem. Az 1964-es forgalom 676 kötet kölcsönzése volt, amely kevés, a lakosság átlagában ez 0,8 kötet.

A legjelentősebb dolog azonban az, hogy a Kastély a köznép szolgálatába állt: korábban a földbirtokosi uralom jelképe, a kertjébe sem léphetett be a „bejáratosokon” kívül senki, ma - felszabadulás után - pedig az óvodások, iskolások és felnőttek számára mindennap otthont és lehetőséget ad.

Sporttevékenysége is említésre méltó a felszabadulást követően. A rongylabdát rugdosó tanyasi parasztygyerekek, a fiatallá serdült nemzedék 1947-ben megalakítja a helyi sportszövetséget, illetve a labdarúgó csapatot. A helyi Kendergyár vált pártoló üzemmé. A legszükségesebb kellékek, a focilabdák és labdák beszerzése után került pénz mezekre is és kialakítják az első sportpályát, az akkori FMSZ épülete háta mögött. A sportkedvelő lakosság gyakran nyúl zsebébe azért, hogy hozzásegítse a település csapatát egy-egy mérkőzésen való megjelenéshez. A legnehezebb körülmények között sem bomlott fel a csapat, kollektívája kerékpárral is elment még távoli helyekre is, hogy a bajnokságban részt vehessen. Ennek az áldozatosságnak az lett az eredménye, hogy a bajnokságokban jó eredménnyel tudott helyt állni. A helyi Kendergyár felszámolása után tsz. sportkörre alakult, akik évi 14-16 ezer Ft-ot áldoznak a sportra. A helyi labdarúgás igen sokat köszönhet Kiss Károly raktárosnak, aki kedvenc sportágát minden körülmények között támogatta, segítette.

Egyéb szakosztályok élete igen szegényes. Elvileg a labdarúgó szakosztályon túl sakk, asztalitenisz, röplabda és atlétikai szakosztály is létezik, de ezek tevékenysége nem lendül fel, nincs kellő számú versenyző gárdája.

A sportélet szélesebb kibontakozását gátolta az a körülmény is, hogy az iskola nem rendelkezett kellő felszereléssel, pályával, kevés a tornaórák száma is, amely heti fél óra, így nem nyújt elegendő lehetőséget a sportolás beindítására.

Dobaipusztai rövid adattár:

Az iskola megépül	1923.
Az oktatás beindul	1924.
Felszabadul	1944. október 6.
Földosztás	1945. március
Az MKP megalakulása	1945. tavasza
Sportkör megalakulása	1947.
Gépállomás megalakulása	1948.
Makadám bekötőút épül	1948-49.
Az új iskola felépülése	1949.
A tsz. megalakulása	1949.
Óvoda létesül	1954.
Mozi beindulása	1955.
A tsz. újra alakulása	1957.
Az úttörőszervezet megalakulása	1958.
Pártház átadása	1958.
Autóbusz-járat megindulása	1960.
Kendergyár megszűnése	1960.
Tsz. iroda felépülése	1960.
Kastély átadása iskolai célokra	1962.
Villamosítás befejeződése	1963.
Tsz egyesülés a Dózsával	1963.

A tsz. elnökei:	1949-től	id. Fodor Sándor
	1952-től	Gombos János
	1957-től	Vass Sándor
	1958-tól	Gombos János

Az iskola igazgatói:	1924-39	Harcza Dénes
	1939-51	Kazár Árpád
	1951-58	Molnár Károly Szarka István
A lakosság száma:	1960-ban	728 fő
	1965-ben	653 fő, belterületen 507 fő, külterületen 146 fő, cigány 36 fő

X. A község ipara és szolgáltatása

Ipari vállalatok, vállalkozások Komádira vonatkozó adatai a 20. sz. elején.⁸³

- segéd nélkül 120 iparos
- 1-2 segéddel dolgozik 55 vállalkozó
- 3-5 segéddel 10 iparos
- 1-20 segéddel két vállalkozás, míg 20 feletti számban 1 vállalkozás tevékenykedik.

Összesen 188 egységet számlálhatunk össze. Összehasonlításképpen Zsadányban 55, Furtán 31, Derecskén 242, Biharnagybajomban 113 az ipari tevékenységet végzők száma.

Az ipari keresők megoszlása a községben 1930-ban:

- ipari kereső férfi 364 fő, nő 91 fő, háziiparban 49 fő tevékenykedik.
- tehát ipari kereső 504 fő, általuk eltartottak száma 699 fő.

Az ipari keresők közül 177 fő önálló, tisztviselő 6 fő, segéd 226 fő, 29 fő tanonc, míg 17 fő szolga.

Komádi ipartestületi székhely, a megye hét székhelyének egyike.

A település ipari tevékenység szempontjából hagyománnyal nem rendelkezett, iparosainak száma kevesebb, mint a környező falvakban.

1951-ben 28 fővel Szabó és Szolgáltató Ipari Szövetkezet és a Mezőgazdasági Felszereléseket gyártó Kisipari Szövetkezet alakult. Ezek már lakosság igényeit jobban kielégítették, mint az egyéni kisiparosok. 1960-ban egyesültek, Vegyes és Lakáskarbantartó Szövetkezet néven.

A komádi **vasútépítés** az országos kampány részeként 1886-88. között történt, elsősorban az itt lévő nagybirtokosok érdekében, kiemelten Tisza Kálmán birtoktestei összeköttetésének kialakítása, a piacok elérhetőségének biztosítása érdekében. Jelentős munkát adott az építés és biztosította Nagyváraddal és ezzel az Erdéllyel való összeköttetést térségünk vonatkozásában is.

1. A Kendergyár.

A történet megírását már előttem többek elvégezték, ennek egy-két kéziratát bocsátották rendelkezésemre.⁸⁴

Hazánkban a kendertermelést és kikészítést a 18. sz. végén a kötélverőipar jelentette, amelyet kis céhes műhelyek képviseltek és mindössze három gyári szinten működő nagyobb műhely volt az országban, közülük a legnagyobb is maximum 50 fővel működött. A kis céhes műhelyek között volt egy, melyet a Zentán élő kötelesmester, a szegedi Kenderfonógyár alapítójának, Bakay Nándornak a dédapja vezetett. Ennek fia, Bakay János György 1801-ben szerezte meg mesterlevelét, majd családjával Szegedre költözve folytatta apja iparát. Az ő fia, Bakay János a gyáralapító Nándor édesapja, igen ügyes iparos és köztisztviselőben álló ember volt. Fia kötélverő-segédi bizonyítvánnyal 17 évesen külföldi vándorútra indult, ahonnan hat év

---

⁸³ Lásd 5. I. m.,

⁸⁴ Komádi Kenderfonógyár története, kézirat, 1985., Komádi

múlva igen magas műszaki és üzletpolitikai tapasztalattal tért vissza. 1859-ben mesterlevelet kapott. Tudását apja konzervatív beállítottsága miatt csak annak halála után tudta kamatoztatni, amikor örökségként átvette a csőd szélén álló műhelyt. A jó üzletpolitika és a helyes irányban történő üzemfejlesztés eredményeként fellendült Bakay Nándor vállalata.

Hazánkban először bővítette ki a kenderből iparszerűen gyártott termékek sorát. A kötél és zsinegen túlmenően hevederek, tömlők, különféle műszaki célokat szolgáló kendervásznak gyártását is megkezdte. 1877-ben óriási beruházással létrehozta az akkori legmodernebb gépi nagyüzemet, amelynek energia szükségletét gőzgéppel állította elő. Árvíz, tűzvész, városrendezési kisajátítások és egyéb katasztrófák gátolták a gyár fejlődését, de életben tudta azt tartani, sőt 1886. április 5-én megalakult az Első Magyar Kenderfonógyár Rt., igen magas alaptőkével. A hazai rossz alapanyagból nem tudtak dolgozni, az importból beszerezett kender pedig elvitte az üzleti haszon jelentős részét. Emiatt 1890. December 30-án az Rt. Felszámolta és átadta a vagyonát a 29-én megalakult Szegedi Kenderfonógyár Rt.-nek. A vállalat ekkor már 300 fővel dolgozott, az első üzletévet igen kedvezően zárták és erre elhatározták a gyár bővítését, ezt azonban meggátolta az 1892-es nagy tűzvész, amely szinte megsemmisítette a gyárat. Az újjáépítés azonnal elkezdődött, de csak '93. Második felében indulhatott meg a teljes termelés. A nyersanyag továbbra is gondot okozott, mert a hazai kisparaszti gazdaságban termelt kender minősége silány volt, az import pedig igen drága, ezért kendertermelésre alkalmas területeket béreltek vagy vásároltak. Így alakultak ki a Szegedi Kenderfonógyár Rt. Telepei, köztük a Komádiban lévő gyár is.

A telep a község központjától 4 km-re, a Sebes-Körös bal partjára, a vasútvonal mellé, 50 hold területen épült fel, amit iparvasúttal is elláttak. A gyár 1896 végén már elkészült, de teljes üzemét csak 1897. május 12-én kezdhette meg, amikor is a Komádi Kenderkikészítő telep megfelelt az akkori korszerű technikai követelményeknek. Berendezése az alábbiakból állt, amellyel mintegy 6 ezer tonna nyers kórót tudott feldolgozni:

- 8 db. betonból készült áztatómedence
- 1 db. 92, 7 m² fűtőfelületű gőzkazán
- 1 db. gőzgép
- 2 db. gőszivattyú
- 1 db. kendertörő gép tíz pár rovátkás hengerrel
- 1 db. kóctisztító kártológép
- 1 db. kendersajtoló gép
- 1 db. 110 V-os egyenáramú dinamógép világításra
- 1 db. tilológép 34 tilóval

A gyárrészleg 53 fő munkást, kenderáztatásra és szárításra pedig a Bánátból idetelepített 12 családot foglalkoztatott. A napi munkaidő reggel 6-tól este 6-ig tartott, közben másfél óra szünettel. Nehéz fizikai munkát végeztek. Az első világháborút jelentős károsodás nélkül átélté a gyár, de 1925-ben a Körös áradása jelentős kárt okozott. A felszabadulásig nem volt számottevő beruházás, de a gyakori tüzek által okozott károsodások helyreállítása, az áztató medencék és munkáslakások építése megtörtént.

A század harmincas éveiben Kenderkikészítő gyár a megye második, a község első helyen álló ipari létesítménye, a helyben és a környéken termelt kender áztatására, kikészítésére, kb. 2.500 kh. feldolgozására volt berendezkedve. Ez a térség alkalmas volt a nagy mennyiségű és jó minőségű kender termelésére. Az itt előállított kender és kóc továbbdolgozásra a vállalat szegedi fonógyárába került. Az áztatás a Sebes-Körös vizében 10 ezer m³ ürtartalmú, 16 betonmedencében történik, tehát az ipari víz adott.

A század elején még 60-80 munkás dolgozott, kis kapacitással. 1930-ban a gyár 65 ezer q. kenderkórót dolgozott fel 390 ezer pengő értékben, amiből 4.480 q. tilolt kendert és 6.928 q. tilolási kócot állított elő, összesen 790 ezer pengő értékben.

1937-ben a gyár, két tisztviselőt és a nyári időszakra alkalmazott áztató munkásokat is beleszámítva, 170 munkást foglalkoztatott.

A II. világháborúba való belépéskor a gyár hadiüzemmé lett nyilvánítva, a német megszállók vezetésével termeltek. A felszabadító harcok következtében, 1945-ben a gyár szinte teljesen leégett, a gépek és berendezések maradandó, szinte helyrehozhatatlan károsodást szenvedtek. A felhalmozott alapanyag, két kenderkóró kazal kivételével teljesen megsemmisült. A gyártelepi lakásokban élő munkások magukénak érezték a gyár sorsát és Valastyán János, a gyár első munkásigazgatója vezetésével megkezdte a romok eltakarítását és a gépek javítását. A II. világháború után 1946-ban indult meg ismét a termelés, miután a gyárépületet helyreállították, a gépeket és berendezéseket üzemképesé tették: a helyreállított törőgéppel és 10 kézi tilolóval kezdték meg az üzemelést, áztatásra pedig csak 1949-ben került sor. A dolgozói létszám is erősen lecsökkent, a gyár kilátástalan jövője és a családok megélhetésének biztosítása miatt sok régi dolgozó megvált a gyártól.

A Szegedi Kenderfonógyár továbbra is Rt-ként működött, még külföldi tőkeérdekeltségei is voltak. 1947-ben 18 tőkés 54.879 részvényen osztozott, 10.950.000 alaptőke figyelembevételével. A részvényesek hatalmát az üzemi bizottság igyekezett volna korlátozni, de ez csak rész eredményekkel, kevés sikerrel járt. Ezt az állapotot szüntette meg az 1948. március 25-i államosítás, amely a vállalat életében jelentős változást hozott. Ezt követte 1949-ben a budapesti fióktelep és a kikészítőtelepek leválása, köztük a Komádi is levált. 1949. februárjában a Komádi gyárat az akkor alakult Rostkikészítő és Termeltető Nemzeti Vállalat vette át. A vezérigazgató Tokai János volt, és ebben az évben indult meg először az áztatás is, mint korábban említettem. Ezt a centralizálást decentralizálás követte egy év múlva, amikor a Nemzeti Vállalat három részre szakadt: a Dunántúli, a Dél-magyarországi és a Kelet-magyarországi Rostkikészítő Vállalatra. A kenderipar minisztériumi irányítása a Könnyűipari Minisztérium Rostipari Igazgatósága révén történt, célként fogalmazta meg a kormányzat a rostipar fejlesztését, a hazai nyersanyag bázis kiszélesítését, az import erős leépítését. A Kelet-Rost 5 üzemet működtetett, ezek az alábbiak: a Dobai, Komádi, Tukai, Rétközi és a Porcsalmai (vagy Tyukodi) üzemek. Ezek a KV legelhangyagoltabb telepei, a géppark elhasználódott, a dolgozók szakmai képzettsége alacsony, a termelési kilátások nem sok jóval biztattak.

1950-ben központi beruházként elkezdtek az üzem bővítését és fejlesztését. Üzemcsarnokot, törőházat és prэшázat létesítettek, amelyet a szükséges berendezésekkel és felszerelésekkel is elláttak. Ez a beruházás 1952-ben fejeződött be, mintegy 824.733 Ft. összeggel, amely igen jelentősnek bizonyult. Szükségessé vált a tűzrendészeti előírások teljesítése, víztároló medencék építése, nyomásfokozó létesítése, kovács műhely felépítése, valamint további védőberendezések és gépszerezések elvégzése is, amelyek saját, vállalati erőből történtek. Ekkor történt az új kazán, gőzgép létesítése, valamint a 30 m-es gyárkémény építése is. De emeletes lakóépület, irodaház, fürdő és étkező helyiség is épült, a környezet szebbé tétele érdekében pedig jelentős fásítás kezdődött.

Szervezeti változást hoztak a következő évek, a Kelet-Rost kettészakadt és egy rövid ideig önálló vállalként működött a Komádi Kenderkikészítő-gyár, de hozzátartozott a Dobai gyártelep is. Ezután lett a Tiszántúli Rostkikészítő Vállalat telepe, amelynek központja előbb Debrecenben, majd Szegeden volt, visszatért a hagyományokkal rendelkező ősi fészekbe, s ez már a Tisza-Rost időszaka volt és jelentős beruházások is történtek. Az energia ellátás korszerűsítését jelentette egy új épületben felszerelt, két 150 m² fűtőfelületű gőzkazán

létesítése. Ebben az időszakban fúrtak egy 996 m. talpmélységű termál kutat, amelynek hozama 600 l/perc és 52 fokos volt. Ezzel bevezették a meleg vízzel történő áztatást, amely a forda-időt (a kóró medencébe való berakásától kezdve a kivetésig tart) jelentősen lecsökkentette, ezzel meggyorsult az áztatási folyamat és nőtt a medencék kapacitása.

A gyár termelési profiljának kiszélesítése akkor vette kezdetét, amikor az iparvezetés arról döntött, hogy a kender mechanikai feltárása során melléktermékként jelentkező pozdorja hasznosítása érdekében ilyen üzemet hoz létre.

Ez 1960-ban el is készült: bútortalap-üzemmel bővül, így átalakul profilja is, termékei bővülnek: rostkikészítéssel fonodai alapanyagot termelnek, lemezkészítéssel bútoripari terméket, és kárpitkócot állítanak elő. Ehhez az is kellett, hogy az 1.200 tonna üzemi nyomású hő prést átalakították 1.400 tonna nyomásúra, amely elősegítette a gyártás mennyiségi növelését is. Ekkor már évi 9 ezer tonna nyers kóró feldolgozására képesek.

1963-ban a len- és kenderiparban jelentős szervezeti változásokat hajtottak végre: ismételten centralizáció következett be, melynek során három nagyvállalat jött létre, s a Kenderfonó és Szövőipari Vállalat gyáregysége lett a Komádi is. Telepként idecsatolták a sarkadi és tukai kendergyárakat is. A vállalatnak 15 áztató és rostkikészítő telepe volt, ezek közül csak a komádi és mezőhegyesi nem rendelkezett tiló-turbinával, amely jelentősen megkönnyítette volna a nehéz fizikai munkát, amely a kender tilolása során jelentkezett.

1973-ban következett be a Rostkikészítő Vállalat és a Kenderfonó és Szövőipari Vállalat összevonása, amely a komádi gyár elkövetkezendő időszakát is jelentősen meghatározta, fejlesztési lehetőségek voltak láthatáron. A sarkadi telephely átadásra került 1974-ben, majd 1975. augusztus 8-án megkezdte működését a Szegedi Kendertermelési Rendszer, amely a nyersanyagellátás meghatározó tényezője lett. Az iparszerű termelési rendszerhez 42 termelőszövetkezet és egy állami gazdaság tartozott, s iparvállalat irányította a mezőgazdasági jellegű munkát. Ez hirtelen fejlődéssel járt: fejlődött a kender-betakarítási munka gépesítése, a bálába préselt kenderkóró medencébe való berakása daruval történik, meggyorsítva és megkönnyítve az eddigi munkát.

1976-ban befejeződik a rostüzemi rekonstrukció, amely azt jelentette, hogy leszerelték a régi a tilóállásokat, törőgépeket, az elavult kőcfeldolgozó gépeket és új üzemcsarnokba felszerelték a modern mechanikai rostfeltárázó gépeket. Ez mit jelentett? Két gépsort, amely a korábbi nehéz fizikai munkát jelentő tilolást megszüntette, ugyanakkor a mechanikai rostfeltárást sokkal eredményessé, termelékennyé tette. Ez a gépsor lényegében két gépből áll: természetesen igen modern szovjet kendenturbinából és szovjet kőcsorból. Még ebben az évben megkezdtek a fonodai áttelepítést hozzánk: felszerelték az első gerebenező gépet, valamint az előkészítő gépeket is, majd a következő évben további két gerebenező gépet telepítettek ide, 1 pár zarándoktörő géppel és egy vágógéppel, valamint 3 db. Mackie finomkártoló gépet, egy előkártológépet. További 11 gép telepítése is megtörtént ekkor.

1978-ban névváltozás történt: a Kenderfonógyár nevet vette fel a vállalat, a profilbővítés miatt.

1979-ben átalakították a belső struktúrát is: a bútortalapüzem egy részét „Fonó II.” üzembrészé alakítják át és ellátják 8 db. géppel. Eközben elviszik a két évvel korábban telepített cernázógépet, amelynek magyarázata talán nincs is.

1984-ben a vállalat- és gyárvezetés felülvizsgálta a fonodai profil bővítésének lehetőségét, illetve a magas energiaigényű bútortalapüzem leszerelését. Megszületett a zsineg-kitelepítés terve, amely az év első felében meg is valósult, egy új gépsor üzembe állításával. Megtörtént a bútortalapüzemi gépek leszerelése is, így további zsinegüzemi gépeket állítottak be.

A gyár munkás kollektívája több elismerésben is részesült: 1980-ban Kiváló Gyár, 1981-ben Dicsérő Oklevelet, majd 1983-ban ismét Kiváló Gyár címet nyertek el. A mozgalmi életben is élen jártak: volt itt KISZ, párt, munkásórség, szakszervezet, minden, ami a szocialista korszak munkájához szükséges volt, nagyhatalmúnak kikiáltott vezetők, akik többségében igen rendes, derék emberek voltak, nem éltek vissza lehetőségeikkel. A '80-as években a gyár mintegy 600 dolgozót foglalkoztatott.

Az évtized végére, a '90-es évek elejére meggyengült a gyár anyagi helyzete, amelynek számos összetevője van: társasági formában működő önálló gyáregységek alakultak ki, amelyek „örökölték” a korábbi központi gyár beruházásának terheit, jelentős anyag és energia áremelkedés történt, rossz vezetői döntések is születtek. A termelés 1992. december 7-én leállt, majd kezdetét vette a felszámolás, amely a korábbi mintegy 400 milliós vagyont annak kb. 10 %-áért értékesítette.

A gyár igazgatói, vezetői voltak: Valastyán János, Sprok Imre, Sárközi István, Varga József, Tumpek Lajos, Joszt Károly, Hudák Győző, Győrfi Zoltán és Váczi Lajos.

Műszaki vezetők, főmérnökök: Szögi József, Petneházi János, Simon Vince, Hudák Győző, Váczi Lajos.

Főkönyvelők: Tóth László, Mester Béla, Szoboszlai Károly, Simándi Gyuláné, Nyitrai Ilona, Varga Lajosné.

Párttitkárok voltak: Szóta Sándor, Hudák Imre, Czíriják János, Puskás Lajos, Győrfi Zoltán.

Szakszervezeti vezetők: Hudák Imre, Láda Károly, Krucsó János, Kóti Sándor, Gerle János, Czíriják János, Győrfi Zoltán, Takács Lászlóné, Varga Géza.

KISZ vezetők: Fejes Sándor, Jován Imre, Bradács Mária, Nagy Ilona, Mihók Sándor, Izsó László, Méhes Zoltán, Fekete Dániel, Gombos Károly.

Sajnáljuk mindannyian a Kendergyár megszűnését.

2. Malmok és téglagyárak

A településen több ilyen ipari üzem létesült, erről adatközlések állnak rendelkezésemre, így a dátumoknál eltérések lehetnek. Legelőször egyszerűen megtörték a magvakat, nagy köveken másik kövel, vagy a kőhöz vert botokkal. De ez ősrégi megoldás volt, ezt a Szélmalom váltotta fel, amikor a szél energiáját használták fel a gabonamagvak összetörésére, darálására.

A Kása Malom, a régi Papp Lajos telken, 1894-ig működött.

Szélmalmot üzemeltetett Vörösmarty Imre, aki Váncsodról került ide, asztalos mester volt. 1892-ben vásárolta, sokáig üzemeltette, kereskedett is 1933-ig.

Vízimalom is volt a faluban, több helyen, több is. Ezek közül kiemelhető Soós Bálint udvara végén létesült malom.

Bóman malma a Gonda-féle malommal szemben, a Sárközi háza végénél volt, Fekete Lajos dolgozott ott. Majd megépült az öreg Bóman külső malma, ezért emezt Böszörménybe vitték el. Gőzmalom volt.

Szárazmalom volt Varga János és Polgárék háza végénél, szintén ilyen volt Gy. Pálffy Gyula udvarában is.

A Gazdák Malma 1912/13-ban állt le, a közben létesült István Gözmalom tette tönkre. Az „István”-t T. Nagy Gyula és családja építette 1907-10. körül, amely később leégett és különlegesnek mondható építészeti eljárással építették újjá. A téglákat a falba oltatlan mésszel rakták fel, építés közben vízzel locsolták, ezáltal a mész úgy megkötötte a téglát, hogy szinte bonthatatlanra tette. Az István és a Margit Malom egyesüléséből jött létre az Egyesült Gözhengermalmok Rt., amely kezdetben eredményesen működött, de a gazdasági válság náluk is éreztette hatását. A malmot bérbe adták, majd pedig államosítása következett be. A termelés a 80-as években fejeződött be, az ingatlant értékesítették, más célra hasznosították.

A Malom mellett Áramfejlesztő-telep is működött, ellátta a középületeket, lakásokat és a település közvilágítását.

A Margit Malom 1897-ben épült, jól működött 1920-ig. Legnagyobb részvényese Friedmann Károly, Kohn Márton (felesége Friedmann Margit) volt. 1925-ben állítják le.

A Szövetkezeti Malom 1913-ban létesült. 1935-ben égett le. Érdekessége, hogy a Malomnak nem volt kéménye.

A Hengermalom 1917-18-ban épült.

Huszár Kurucsó János, ahol a Takács Ferenc háza volt, olyan malmot létesített, mint a Gazdák malma volt, de a Gözmalom ezt is tönkre tette.

Olaj malom Kóti Antal tulajdonában és üzemeltetésében működött, K. Szűcs János háza helyén.

Megyeri Sándornak szintén olaj malma volt, amely 1927/28-ban szűnt meg.

Már a 19. sz. közepétől az épületeket vályogból építik. A Vályog készítéséhez legalkalmasabb az agyagos sárgaföld, amelyet a falu szélein lévő vályogvető gödrökből termeltek ki. A földet belocsolták, lábbal és kapával jól összedolgozták, majd pelyvát, illetve szalmát szórtak rá és ismételten jól összedolgozták, formázták és sablonok segítségével kivetették. Ezt a munkát a szegény emberek és a cigányok végezték, amely jó keresetet biztosított számukra tavasztól őszig.

A 19. sz. végétől kezd elterjedni a modernebb építőanyag, a téglá, amelyből a módosabb gazdák építenek. Két tégláégetőt, téglagyárost ismerünk, egyik Nagy Lajos, a másik a Gyüge család volt. Kezdetleges kézzel vert téglát készítettek, amelyet szénporral, boksákban égettek ki.

3. A Tévéállomás

A Modulátor c. üzemi Lap foglalkozott az Állomás eseményeinek feldolgozásával, ez munkám alapja, amelyet a mai dolgozók napjaink eseményeivel egészítettek ki.⁸⁵

Az MSZMP PB. 1965. áprilisában hozott olyan határozatot, hogy a Tiszántúl még be nem sugárzott területén a Magyar Televízió 1-es műsorának biztosítására tévéállomást kell létesíteni, amelynek helyszíne a Karcag, Püspökladány, Békéscsaba háromszögben legyen. A tévéállomás létesítésével egyidőben az adóhoz szükséges modulációs vonalat is ki kellett építeni.

---

⁸⁵ Karácsony István-Péter Imre: A komádi televízióállomás története 1968-1984., Modulátor, 1986/1., 67-73. old.

A leendő telephely kiválasztását különböző helyszíni mérések, egyéb előírt szempontok alapján a Posta Rádió- és Televízió Műszaki Igazgatósága munkatársai végezték 1965-ben, s így esett a választás Komádira. A település szélén, a furta út mellett, az ún. Heréskertben, a cigánytelep közvetlen szomszédságában kezdték el az adóállomás építését, 1966-ban. E terület tulajdonosa ekkor a Petőfi tsz. volt, amelynek tulajdonából mintegy 4 holdnyi kiváló minőségű termőföldet az állam kisajátított, s nem zavarták meg a szomszédos téglagyár munkáját, működését.

Számos tervező és kivitelező vállalat kapcsolódott be a munkavégzésbe, amely központi, kiemelt beruházás volt. Az építkezés tervének elkészítéséhez több alkalommal helyszíni bejárást végeztek, illetve adatfelvételi jegyzőkönyvet készítettek '66. május 3-án és június 4-én. A generáltervező a Postatervező Iroda, az antennatartó tornyot a Mélyépterv, illetve az Uvaterv tervezte.

A beruházás megvalósításának tervezett sorrendje az alábbi volt: a munkát a torony alapozásával kezdték, majd ehhez kapcsolódva az adóépületi nyaktag és lakóépület alapozását is el kell végezni a talajvízszint süllyesztés miatt. Az alapozási munkák elvégzése után a toronytörzs építése, a lakó- és adóépület, valamint a nyaktag építése, majd ezt követheti a tervezett építmény, a műtárgy megépítése. Az építéshez szükséges víz biztosítására 130 m-es mélységbe fúrt kút szolgált, amelynek vízhozama 150 liter/perc.

A toronytörzs csúszózszaluzási technológiával folyamatosan készült, fokozott biztonsági körülmények és nagy szervezés mellett, erre jellemző, hogy nagy teljesítményű tartalék betonkeverő gépeket is készenlétbe állítottak. A törzs szűkítését automatikusan végezték, az élet- és vagyonvédelem érdekében a villámhárító a toronnyal folyamatosan épült, így védve az ott dolgozókat. E munkák kivitelezője a 31. sz. Állami Építőipari Vállalat volt, míg az adó, a nyaktag, a lakóépület kivitelezését a Hajdú-Bihar Megyei ÁÉV végezte. Az épület a toronyépítéssel egyidőben épült, ezzel is lerövidítve a kivitelezési időt. Különös gondot fordítottak a munkavédelmi előírásokra is, így többek között a torony csúszózszaluzatos része alá védőtetőt létesítettek. Az épületek 1967. év végére elkészültek.

Az építkezésen résztvevők közül többen helybeliek voltak, akik később az Állomás dolgozói lettek. Az építés egész folyamatában jelentős segítséget nyújtottak a megye és a község tanácsi, mozgalmi szervei, a gazdasági egységek.

1968 elején az építkezés előrehaladását követően megkezdődött a műszaki telepítés előkészítése, az állomási személyzet toborzása, megszervezése. A TV Állomás vezetésére Südy (Szabadfi) Endre kapott megbízást, aki korábban a tokaji Állomás csoportvezetője volt, ugyancsak Tokajból érkezett Tóth Imre is, aki később a kékesi Állomás vezetője lett. Ezen szakemberek kiváló elméleti és gyakorlati ismeretekkel rendelkeztek, rájuk várt az új dolgozók betanítása, akik többsége életében először látott adótelepítést, adóberendezést és halvány fogalma sem volt az adótechnikáról, de műszaki érdeklődésük átsegítette őket a kezdeti nehézségeken.

A dolgozók bekapcsolódtak az adótelepítésbe, ezzel is elősegítve az Elektromechanikai Vállalat munkáját, akik a 4/08 kW-os ÉMV adó telepítését végezték, valamint a mikrohullámú lánc szerelését végző Finommechanikai Vállalatnak is. Így a dolgozók közvetlenül megismerték a berendezéseket, ezzel elősegítették, meggyorsították a műszaki átadást is.

Az Igazgatóság Szentes TV Állomás vezetőjét, Kontor Lajost bízta meg a telepítés irányításával, az Állomás megindításával kapcsolatos adminisztrációs teendők irányításával, személyek toborzásával és alkalmazásával, és az összes szükséges technikai feladatok ellátásával, így a szerszámok, berendezések, alkatrészek, az étkeztetés biztosításával. E munkában segítette őt Szántó Imre is. A szolgálat megszervezésével egyidőben 1968. Május 1-től Tokajról Komádiba

helyezték Juhász Péter polgári fegyveres törzsőrmestert, megbízták a törzsparancsnoki feladatokkal, az őrség megszervezésével, amelyet május 30-ra végrehajtott, 5 fő került állományba.

Az épület elkészült, burkolása igen tetszetős volt, de a talaj nedvessége hamarosan megjelenik a falazaton, salétromosodik, ezért már 1970-ben jelentkezik a karbantartási igény.

Összeállították a létesítmény energiaigényét: igényelt teljesítmény minden napszakban 60 kW, vételezett feszültség szint 0,4 kV, a betáplálás két iránya Biharkeresztes, illetve Csökmő, mindkét oldal nyomvonala közel 100 km.

Az állomás szolgálati rendje az ország adóállomásai közül szinte egyedülálló volt. Szolgálati idejük heti 96 óra volt, azaz napi 14. Ezt úgy oldották meg, hogy 1 hét munkát 1 hét pihenés követte, s ezt a dolgozók nagy távolságból való érkezése indokolta.

A munkák elkészülte után 1968. Augusztus 16-án került sorra az avatás. Az avatóbeszédet Horn Dezső, a Posta Vezérigazgatója tartotta, aki köszönetet mondott a beruházásban résztvevő valamennyi tervező és kivitelező vállalatnak, azok dolgozóinak és irányítóinak, a lelkiismeretes és gyors munkáért. A jól szervezett együttműködés eredményeként vált lehetővé, hogy a teljes munka, tervezést is beleértve 3 éven belül elkészüljön, közel fél évvel a kijelölt határidő előtt. Természetesen külön köszönetet mondott a megyei és községi tanácsnak, párt- és társadalmi szervezeteknek.

Mi is készült el? Kétszintes adóépület, egyszintes energia- és lakóépület, szociális helyiségek, antennatartó vasbeton torony, vasszerkezetű antennatartó kapott helyet. A telepített adóállomás területe 100 x 110 m., sajátvezetékes vízrendszerrel, nyomásfokozó saját kúttal. A telepített adóberendezések ÉVM gyártmányú 2 db. 4/0,8 kW-os öntartalékos adóberendezés, diplexer, antennakapcsoló, antenna. Az országban ezzel a rendszerrel, berendezéssel valósult meg először a posta tartalékadó telepítési koncepciója, ami azt jelentette, hogy mindkét adó üzemelhet egy antennára, illetve egy műantennára, az antenna átforgató kapcsoló 3 másodperc alatt megcseréli a két adót, így az adóváltást gyakorlatilag a nézők észre sem vehetik, de nem is igen veszik észre. Az adó nagy szinten modulált. Az adóteljesítmény felvétele 2 x 25 kW, hűtése forszírozott léghűtés.

Induláskor az állomás létszáma, munkaereje az alábbiak szerint tevődött össze: 1 fő állomás-vezető, csoportvezető 2 fő, adókezelő 5 fő, gépész 3 fő, segédmunkás 3 fő, adminisztrátor 1 fő. Az őrség teljes létszáma 6 fő, így az összlétszám 21 főt tett ki.

1968. végéig az üzem dolgozói két csoportban, Tóth Imre és Sípós István vezetésével, a hiányosságok pótlása mellett biztosították az üzemeltetést.

A nagyon fárasztó egyhetes szolgálati rend miatt 1971. április 28-án kollektíven kezdeményezték, hogy 24/48 órás szolgálatot vezessenek be. Ebben az évben Böszörményi György üzemtechnológusi megbízást kapott, Csávás Sándor pedig csoportvezetőit, őrségparancsnok Vad Mihály lett.

Az üzemeltetésben továbbra is gondot jelentett a szinte naponként jelentkező modulációs zavar, az ún. fading. Volt olyan év, hogy több mint 200 ilyen jellegű modulációs hibát naplóztak. Az állomás ezért is kapott egy Videocolor színes tévét, vétel megfigyelés céljából, 1972. Január 8-án, később pedig egy Orion AT-650 típusú tévét, amely Tokaj hangját és képét vette.

A dolgozók életkora 25-35 év közötti, az állomás állományából 1975 tavaszán történt az első nyugdíjazás: id. Gál István szaktársat kedves ünnepség keretében búcsúztatták.

Az állomás vezetésében 1975. október 8-án változásra került sor: az eddigi vezető az igazgatóság üzemviteli műszaki osztályára került áthelyezésre, az új állomásvezető Böszörményi György lett. A párttitkár, Gombos Gyula munkaviszonyát megszüntette, '76 tavaszán - a 15 fős alapszervezet - Péter Imrét választotta meg helyére. Az állomás dolgozói várakozással tekintettek az új vezetés munkája elé.

Folytatódtak az állomást bővítő, szépítő munkák. 1976 tavaszán az őrség birtokába vette a bejáratnál épített téliesített őrhelyet. A műszaki fejlesztés fontos eseménye volt az első komolyabb ellenőrző mérésekre is alkalmas RS-mérőpark megérkezése. 1977. június 6-án az állomás rendszeres vízellátási problémái megoldódtak, bekapcsolódtak a községi vízműhálózatba, mivel a saját rendszer állandóan gázos volt.

1978-ban megkezdődtek a régen várt URH rádióadók telepítése. A szerelést az állomás dolgozóival közösen a BHG-FI szakemberei végezték.

Amilyen nagy ünnep volt az új tévé-adóállomás felavatása, legalább ilyen öröm volt '78. június 29-én a 3 db. URH-adó felavatása. A bihari térségben ezzel lehetőség nyílt a minőségi URH-rádiózásra, illetve hallhatóvá vált a Magyar Rádió 3. műsora (Bartók rádió). A rádióműsorok sugárzásához szükséges modulációt egyedi módon oldották meg: 4 + 1-es demodulátort hoztak, biztosítva ezzel a tévéhang, Kossuth-, Petőfi modulációja. A 3. Műsor modulációját 1 db. „Elit” vevő ballempang átalakítása biztosította. A három URH adó üzemi frekvenciái 66,14 - 66,92 - 68,24 MHz. Antennarendszere kétemeletes 3 x 120 fokos szögelhelyezésű, horizontális körsugárzó, nyeresége 6,5 dB.

Az adó ellenőrzését adófigyelő egység végzi. Az adótelepítés kapcsán az adóteremből a kialakított kezelőfülkébe került áttelepítésre a tévé kezelőasztal. Az állomás dolgozóinak fiatalos lendülete, lelkesedése e munka során csodát produkált: egy vasárnap éjszakai tévé-műsor után a nagyadótermi kezelőasztalt lebontották és a kedd reggeli tévéműsor indulásáig a kezelőfülkébe áthelyezték.

Ebben az évben ünnepelte az állomás 10 éves jubileumát, házi ünnepségen emlékeztek meg erről.

1978-ban megalakultak a felügyelőségek, az állomás Szentes I. sz. felügyelőséghez tartozik, melynek vezetője Kontos Lajos. A következő évben az üzemépület rekonstrukciójára került sor. Az állandó javításra szoruló fanyílászárók helyett korszerű alumínium-keretes ablakokat építettek be. Megkezdődtek az üzem salétromosodásának megszüntetési munkái. '79 tavaszán megszüntették az őrszolgálatot, bezárták a kapukat, nagy erőfeszítésbe került valamennyi őr környékbeli elhelyezésének biztosítása.

Megkezdődtek a tiszántúli mikrolánc rekonstrukciós munkái, amelyek 1981 végéig tartottak.

1980. január 1-től bevezették az URH-adók új karbantartási rendjét. Az állomás dolgozói ennek alapján körültekintően, folyamatosan végezték munkájukat. Új, robbanásbiztos akkumulátortér épül, amelybe 22 db. 48 V-os VARTA akku kerül elhelyezésre. A szünetmentes áramforrás biztosítására VST-szekrények kerülnek telepítésre, illetve telepítésre került az új GTT-70 típusú mikroberendezés. '80 nyarán 79 m-es erkélyen felszerelték az új 3 m-es parabola antennát. A mikrohullámú berendezések leszerelését az állomás KISZ-szervezete végzi el és a szocialista brigáddal együttesen selejtezésre készíti elő. E munkákkal egyidőben felújításra került a toronylift.

1982-ben az állomás második dolgozója is nyugdíjba vonul. 1983. július 1-én a rádióműsorok közül a Petőfit is sztereósítják, az állomás megteremti az ehhez szükséges műszaki feltételeket.

Az állomás-rekonstrukció során a későbbi 4-es sávú adó telepítése kapcsán erősáramú felújításra is sor kerül. Az energiaellátó tér teljesen átalakul, hét mezőből áll. '83 december 12-én közvetlenül 20 kV-os célvezeték épül az állomásra, amellyel az évek hosszú során állandósult nagyszámú hálózati feszültség-kimaradás a múlté lesz.

1984-ben a 3-as sávú antennát újítják fel, amelyet ezért le kell bontani, s ezt a munkát összekötik a 4-es sávú adóantenna telepítésével. Ez év július 15 és november 14 között 4 db. átjátszó panel sugározza a tévé 1-es műsorát a torony 110 m-es szintjéről. Komoly vételpanaszok, a vételkörzet beszűkülése jellemzi ezt az időszakot. Az állomás dolgozóinak odafigyelése, a KÖZGÉP dolgozóinak sokszor erőn felüli munkája végül is sikeres. Nem mindennapi körülmények között a torony csúcsára kerül 3 db. 5 m-es műanyag henger, amely a 4-es sávú antennákat tartalmazza, illetve a 3-as sávú antennarendszer felújított részei is visszakerülnek eredeti helyükre. A mikrorekonstrukció kapcsán átadták a földesi mikrohullámú állomást, amelyen keresztül Komádi összeköttetésre került Debrecenen keresztül az északi mikrolánccal. Az URH-adó frekvenciacseréje október 1-én történik meg. A 23-24-én felhelyezett 4-es sávú antennatartó hengerek az erős szélviharban beremegtek, pánikhangulat alakult ki az állomáson, mindenki azok leszakadását várta. Gyors döntés alapján a torony csúcsát speciális kötélrendszerrel ki kellett kötni.

A japán NEC-adó október 22-én beérkezik az állomásra. Kicsomagolását követően felszerelése is kezdetét veszi. Az adó 10/1 kW-os, a 32-es csatornán sugároz vízszintes polarizációval, az antenna nyeresége 14 dB. Az országban az első 10 kW teljesítményű léghűtéses japán adó és újdonság az is, hogy klistron tápegységgel rendelkezik. A rendkívüli hideg december (-26 fok C) hátráltatta a munkákat. A főkábel behúzása tartós + 5 fok C hőmérsékleten történhet, így azzal várni kellett, de az adótelepítési belső munkák folytak.

Az állomás mozgalmi élete is jelentős volt a község életében. Az építés évében a nagyon lényeges pártszervezet is megalakult nyolc párttaggal, a szakszervezetnek minden dolgozó tagja lett. 1973. július 11-én megalakult az állomás KISZ alapszervezete 10 fővel. Sok munkát vállaltak és végeztek: a kerti vízhálózat korszerűsítése, a kazánház elektromos felújítása, valamennyi községi rendezvényen a hangosítást végezték, az állomás parkját kialakították, közös kirándulásokat szerveztek Pécsre, Sopronba. A legjelentősebb a Nevelőotthonnal való kapcsolattartás lett: a gyerekekkel szoros, mindennapos kapcsolatot tartottak, iskolarádió-rendszert építettek ki, csapatzászlót adományoztak.

A Magyar Posta 1925-ben kezdte meg műsorszóró tevékenységét, szervezetére az igazgatósági tagozódás volt jellemző, amely évtizedekig nem változott. 1990-ben a Posta három részre szakadt, megalakult a MATÁV Rt., a Magyar Műsorszóró Vállalat (MMV) a Posta Rt. mellett. Az MMV 1992-es megszűnését követően jött létre az Antenna Hungária Magyar Műsorszóró és Rádióhírközlési Rt., a mai cég.

Lényeges személyi változások is bekövetkeztek, több hullámban itt helyben is. Az üzemvezető a több diplomás, jól felkészült, szimpatikus fiatalember, Szabó Tamás 1998-tól. Csoportvezetővel, 5 fő műszerésszel és 4 fő külsős szakemberrel látják el megnőtt feladatukat.

Jelentős technikai feladatot és korszerűsítést jelentett digitális szolgáltatás bevezetése, majd az ún. Média-beruházás, amikor az országos mikrohullámú hálózat kialakítása történt. Ezen indultak be lényegében a kereskedelmi adók, amelyeket már megismerhettünk: az m1, tv2 és RTL Klub, valamint a Danubius és Sláger rádiók. Más sávokra költözött Petőfi és a Bartók rádió, a Kossuth változatlan helyen, míg az m2 műholdon található. További technikai korszerűsítést jelent az idei régi tv-adóberendezés cseréje. A határ menti szolgáltatás bővítését,

korszerűsítését jelenti az ún. nagyváradi összeköttetés Komádin keresztüli kiépítése, amely üzleti alapon Internet vonalat és egyebeket is biztosít számukra.

A mai feladat az öt rádió és három tv műsor továbbítása az időközben bekövetkezett technikai korszerűsítés miatt lényegesen kevesebb munkaerőt igényel, mint korábban az egy adó működtetése. Munkájukra mindannyian igényt tartunk, s ők ennek eleget is tesznek.

4. Az EUROTEx Kft.

A demokratikus átalakulást követő időszak jellemzője a munkahelyek megszűnése, amely magas munkanélküliséghez vezetett. 1991-ben alakult és telepedett le községünkben az Eurotex Kft., egy 25 fős varrodaként. Megvásároltak több községi épületet, amely lényegében kihasználatlanul állt. Átalakították modern termelőüzemmé, ahol korszerű gépekkel, igényes munkát tudnak végezni.

A vállalat külföldi, brit tulajdonban van, vezetése olasz kézben, ügyvezetője dr. Alessandro Boccaletti igazgató, aki egy szimpatikus fiatalember. Jelenleg több mint 700 aktív dolgozót foglalkoztatnak, a cég igazgatási központja Komádimban (a volt Művelődési Házban) van. Nagyrészt bér munkát végez külföldi cégek megrendelésére, amelyek között a legnagyobbak a Benetton, valamint a német Stefanel.

A pamut ágazat központja Komádi, a gyapjú ágazatá pedig Vésztő. Sport és szabadidő ruházati termékeket gyárt a pamutágazat, amelynek modern, központi varrodája itt található. Évente kb. egy millió ruhadarabot készítenek.

A varrodából a korszerű vasalóüzembe kerülnek a kész gyapjú és pamut ruhadarabok, majd itt kerül sorra a kiszállítás előtti ellenőrzés is. Szigorú minőségellenőrzési rendszer működik, így csak kiváló minőségű termék hagyhatja el a céget.

A másik Komádi telephelyen (a volt Malomnál) állítják elő a pamutruházat alapját képező kelmét. Ebben az üzemben van a szabászat is, ahol automata gép szabja ki a közismert pólókat, illetve gép bolyhosítja a joggingok anyagának belső felületét. Számítógép segíti a termékek szabásmintájának kidolgozását. Az itt kinyomtatott rajz alapján szabja ki gazdaságosan a terítógépen kiterített anyagot.

Vésztőn található a gyapjú ágazat központja, évente mintegy másfél millió darab kötöttáru állítanak elő. Az üzem egy új csarnokkal bővült, amelynek kapacitása évi 1,7 millió db. pulóver. Az üzem egyikében a legmodernebb technikával felszerelt síkkötőde működik, ezekhez a modern síkkötőgépekhez nem sokan értenek hazánkban. Az elkészült ruhadarabokat vizsgárolámpák segítségével ellenőrzik, hogy nincs-e hiba.

Munkahelyeik, telephelyeik találhatóak még több bihari és békési településen, így Bihar-keresztesen, Dévaványán és Füzesgyarmaton is.

Minden telephelyről Komádiba, a készáru raktárba kerülnek az elkészült ruhaneműk. Itt várják, hogy értük jöjjön a kamion és elszállítsa őket a külföldi megrendelőhöz: a ruhaneműk az áruházak polcaira, végül a vevőkhöz kerülnek. A cég három kamionja állandóan úton van.

Láthatjuk, hogy minden munkafolyamat gépesített, sőt korszerű gépeken dolgoznak az Eurotex Kft. dolgozói. Szokatlan is volt számunkra a szigorú munkarend és teljesítmény szabta követelmények teljesítése.

A cég terveiről az Ügyvezető Igazgató elmondta, hogy az elkövetkezendő időszak feladatai változatlanok: pályázatok útján újabb munkahelyek teremtése, saját beruházások és fejlesztések végzése, amelyekkel a környék jobb foglalkoztatását is elő tudják segíteni.

5. Kereskedelem és vendéglátás

A 20. sz. század elején, közepén még szatócs-boltokat ismerhettünk, ez volt a kereskedelem alapja. Több ilyen vállalkozásról tudunk:

- Freikind (?) Vilmos Erdei József háza helyén nyitott boltot és üzletelt, innen 1908-09-ben ment a Goldner helyre
- Grósz-Fábi féle üzlet
- Róth Dávid ártér kútnál működött
- Bródi Ignác a Kárpáti-féle helyen volt
- Kun Mihályné Bródi mellett
- Kun Mártonné a Szabó Sándor féle helyen
- Kun Samu
- Lenkovics-féle (Herskó-bolt) az akkor Nánási helyén
- Adler az Perecz György helyén
- Kun Mózes, majd Freikind Sándor lakhelyén
- Kun Lázár a Stein féle helyen
- Fisch Ignác („Csúnya zsidó”) az akkori Spilmann féle háznál, fiai Fisch József az akkori Újvárosi helyen működtetett boltot.
- Ne felejtsük meg Bácsó István boltjáról, amely komoly kereskedést folytatott.

Komádiban kocsma a század elején több helyen is volt, ezekről kevés forrás áll rendelkezésre. Igazi 18-19. századbeli vendégfogadóról, kimérésekről a régiek biztosan többet tudtak, ezeknek írásos, több oldalról bizonyított léte előttem ismertté vált. Az ismertek az alábbiak:

A Határkorcsma Nagy F. Lajos tanyája és a Szőlőskertek sarka között található volt, amely 1898-99-ben sajnos megszűnt. A Homorog felé vezető úton, a Szőlőskert sarkától jobbra, 50 m-re, ahol domb van, alapút vezetett a nádasig. Arccal Homorog felé nézett. Az ereszt alatt köves és nagy négyzet alapú kőlábakon álló tornác volt, amelyet betapasztottak és fehérre meszelték. Az épület deszkapadlásos és gerendás, nem volt magas, csak mint egy lakás. A kocsmának egy kétfelé nyíló (western) ajtaja, sok fehér padja és natúr asztalai voltak, az ablakokból mindenfelé kilátás nyílt. Még a pince ajtót is látni lehetett, amely széles, bolthajtásos, kétfelé nyíló, kb. egyöles, vastag deszkából készült. Csongrádi Károly is volt itt kocsmáros, akinek rokona betyár volt, s ő mondta el ezeket, illetve erről írás is van.

- Csongrádi Károly kocsmája, a 70-es években Háziné háza, amely 1905-06-ban megszűnt
- Kupferstein Gyula műintézete 1944-ben szűnt meg
- Szarvaskocsmá, talán az egyik legrégebbi ilyen, az akkori Rahó iskola előtti, 1903-ban megszűnt
- Kuhn (?) Jónás, a Kovács Mihály cukrászda az akkori Nagy Bank helyére ment
- Kun Borek a Goldner féle házban 1913-ban megszűnt
- Bíró István kocsmája a Bíró trafikos házában, 1893-ban megszűnt. Bíró szakállas volt, de nem zsidó, hanem igaz magyar.

- Kun kocsmá, 1906-ban Kishávéház lett. Kovács Mihály házában volt Kun Jónás Dolfi apjának italmérése.
- Dávid Simon féle 1897-ben épült és 1944-ben szűnt meg
- Feldmann Féle kocsmá 1908-ban nyílt és 1944-ben szűnt meg, ez volt a Nagy Kocsmá
- Községi Kocsmá
- Göndör Károly kocsmája, az Iliszi-féle tantestület mellett állt, amikor nevezett a Határ-kocsmából eljött, akkor nyitotta. Zsindelyes tetejű, deszka ereszalj, faágas, sárga színűre volt festve, majd cserepes lett.
- Icik-féle kocsmá, lebuj kocsmá volt. Feldman Ickhez mindenféle emberek jártak.
- Szemben Kis Mózes kocsmája. Az öreg Mózes tollas zsidó volt, fia Gyula és felesége mérte a pálinkát, az öreg mindig úton volt.
- Róth Dávid és Ignác kocsmája
- A zsidó templom mellett egy bodega, ott cigánybanda is volt, inni és enni is lehetett, egy tányér paprikást, vagy gulyást, marhát vagy birkát lehetett kérni, 5-8 kr-ba került.

Az említett helyeken nagy volt a változás és a mozgás, a bérlők és tulajdonosok gyakran cserélték egymást: a Kovács Mihály féle házat megvette Oládi János nevű ember, Dolfi apja megvette Bere házat, a banképületet, Kun Jónás újat épített 1906-ban, Dolfiék a Kis Kávéház helyére költöztek, stb.

1910 körül lett Casinó, Kávéház is a volt városban, majd 1920 után Úri Casinó. Mulatóhely volt, ahol Zörgő mester, korábban Katona Antal lakott.

A Nagy Kávéházba jártak a jobb parasztok, nagyobb gazdák, akik nem dolgoztak, csak dolgoztattak és felügyelték a munkákat.

A községben a század 30-as éveiben a kereskedelemről élők száma 100 fő, az általuk eltartottak száma 129 fő. Összehasonlításként a Zsadányi adatok az alábbiak: 20, illetve 32 fő.

A Hangya Szövetkezet 1907-ben alakult meg Komádiban ezer korona befizetett üzletrésszel. Hamar kifejlődött és saját házat szerzett, majd két fiókot is nyitott. 1937-ben ünnepelte harminc éves jubileumát és ez alkalommal Bucsai István elnököt és Ilisz Lajos alelnököt díszoklevéllel és szövetkezeti éremmel tüntették ki. Akkori árukészlete 35-40 ezer pengő, 1937. évi forgalma 120 ezer pengő. Vezetői: díszelnök Percz István ref. esperes, valamint a fentebb említettek, könyvelő Vörösmarty Dániel, pénztáros Bujdosó Pál, 8 igazgatósági és 7 felügyelő bizottsági tag.

A Hangya Szövetkezet 2 boltja működött a faluban, amely segítette a magán boltok ellátásának kiegészítését. 1949-ben megszüntették, vagyona átkerült a korábban megalakult FMSZ-ekhez.

A II. világháborút követően komoly ellátási nehézség lépett fel az országban, megyénkben és községünkben egyaránt: a legfontosabb napi élelmiszeri és közszükségleti cikkeket sem lehetett beszerezni. Szervezett keretek között nem folyt kereskedelem, sőt elejét kellett venni a feketézésnek és a spekulációnak, ezért ennek érdekében a pártok és a Földművelésügyi Minisztérium határozott lépésre szánta el magát. Hozzákezdtek a Földművelésügyi Szövetkezetek (FMSZ) megalakításához, rendszerének kiépítéséhez.

Komádiban 1946. áprilisában történt a szövetkezet megalakítása.⁸⁶ A megalakulás napján Boros Gergely országgyűlési képviselő jelölt tartott nagygyűlést a DÉFOSZ székházában, amely ma a napközi otthon helyisége, ennek utána pedig sor került az FMSZ megalakítására. Boros ismertette a megalakulást kiváltó okokat, annak célját és feltételeit. A jelenlévők kimondták a megalakítást, szervező bizottságot választottak, amelynek elnöke, később a szövetkezet ügyvezetője Gombos József lett. Az FMSZ 17 taggal alakult meg.

Néhány hónappal később hasonlóan alakult meg Homorogon és Dobaiban is a szövetkezet.

A szervező bizottságnak fontos feladata az új tagok toborzása, beszerzése, mivel az anyagi és természetbeni hozzájárulásuk, a tagdíj és részjegy, képezték a szövetkezet pénzügyi alapjait. Később az állam is kiegészítette ezt a kört, földet és egyéb ingó, ingatlan vagyont adott az FMSZ kezelésébe. Így került ide a Dobai Kendergyár is, amely termelt, a megmaradt alapanyagot dolgozta fel kócnak, amit Szegedre szállítottak, s onnan cserébe zsákot és vászon géphajtó gurtit kaptak.

A szövetkezet már ebben az időszakban rendelkezett 5 db. cséplőgéppel, 3 traktorral, amelyekkel megkezdték az elhagyott, műveletlen földterületek szántását, vetését, tehát gazdálkodtak, illetve bémunkát is végeztek. 1949-ben megalakult az Állami Gazdaság és a Gépállomás, ezzel a mezőgazdasági termelés elősegítése ezen szerveken keresztül történt.

Kereskedelmi vonalon az első éveket a csere-kereskedelem jellemezte: élelmiszert szállítottak a városokba és cserébe iparcikket hoztak a községbe. Jelentős feladat volt ekkor ez, hiszen a város éhezett, a vidék előállította az élelmiszert (liszt, zsír, szalonna, köles) és a hozott iparcikkek segítségével fejlődött a termelés, az egyéni háztartás.

Az FMSZ első nyíltárusítási üzlete a forint megjelenése után, 1946. Augusztusában nyílt meg, szerény 4-5 ezres árukészlettel. A boltvezető Kovács Veronika, majd néhány hónap múlva Ilyés Sándor és Zángó Gyula lett. A boltvezetőknek kauciót kellett letenniük, amelynek összege 5 ezer Ft. volt, amelyet a szövetkezet az árukészlet növelésére fordított. Nagyon sokat kellett abban az időben dolgozni, a kora hajnali óráktól a késő esti órákig.⁸⁷

Megszervezték a községben a felvásárlást, amely a megtermelt és értékesítésre szánt termények és állatok szervezett formában történő felvásárlását jelentette. Ez jelentős segítség volt a lakosságnak, de a szövetkezet is jól járt. Ekkor még a zsír beszolgáltatás begyűjtését is végezték.

1949-ben a dolgozók száma 14 fő, a boltok száma a Hangya Szövetkezettől átvettekkel együtt 3 és egy kocsmá is volt.

A szövetkezet Igazgatóságának fő feladata a földhöz juttatott parasztok termelésének elősegítése, igényeik kielégítése, mezőgazdasági termelőeszközök beszerzése. Nem mindig jártak sikerrel, sűrűn váltották egymást az Igazgatóság tagjai, ügyvezetői: 1950-ig 4 ügyvezetője volt az FMSZ-nek.

A szövetkezet vagyona növekedett, elérte az 1 milliót, boltjainak forgalma meghaladta az évi 2,5 milliót.

---

⁸⁶ Komádi és Vidéke ÁFÉSZ megalakulásának története és fejlődése, Komádi, 1985., Szerkesztő Bizottság, kézirat

⁸⁷ Komádi ÁFÉSZ története, Komádi, 1986., riport, kézirat

1951-ben egyesült a 3 környékbeli szövetkezet, a Komádi, a Homorogi és a Dobai, Komádi központtal. Az egyesülés után a dolgozók száma 31 fő, kiskereskedelmi és vendéglátó helyek száma 8, a tagi részjegyek értéke 20 Ft., a családfői 50 Ft. lett.

Jelentős politikai tényező is volt a szövetkezet, de kulturális munkát is végeztek. Önállóan működtettek népi tánc és műkedvelő-színjátszó csoportot, amely szép sikereket ért el helyben és más településeken is.

1950-től a szövetkezet fejlődése felfelé ívelő, de az évek viszonylatában hullámzó, a nyereség 200 és 760 ezer Ft. között mozgott. 1954-ben 7 kiskereskedelmi, 4-4 vendéglátó-ipari és felvásárlási egységgel rendelkeztek, a dolgozók száma meghaladta a 60 főt.

1956-ban érték el nyereség szinten az 1 milliót, amely eredményes munkát feltételez a 3 szövetkezettől. Mégis megtörténik a kiválás, a homorogi és a Dobai szövetkezet önállósította magát '56. augusztus 5-től.

A mozgalom fejlődését is megzavarták az '56-os események, de jelentősebb atrocitás, fosztogatás nem érte az üzlethálózatot. Az eseményeket követően a fejlődés dinamikusabbá válik, a taglétszám meghaladta az ezer főt, a üzletek forgalma elérte a 32 milliót (!), a nyereség 1 millió körüli.

1963-ban a két „hűtlen” szövetkezet, a homorogi és a Dobai ismét fuzionál a Komádival, ezzel egy megerősödött szövetkezet alakult ki, amelyben a fejlődésnek is nagyobb lehetőségei vannak.

1965-ben a részjegy értéke elérte a 300 ezret, a boltok és kocsmák száma 30, a dolgozói létszám pedig 126 fő. Az 1965 és 1971 közötti fejlődést az alábbi táblázat mutatja:

Év:	Árbevétel, M/Ft.	Nyereség	Állóeszk. értéke
1965.	70.603	2.136	4.136
1970.	100.637	2.702	7.781
1971.	99.884	2.478	7.669

Az egyesülési folyamatok a '70-es évek közepére felerősödtek, a név is átalakul Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezetre. 1976-ban egyesülés történik a Körösszegapáti és Vidéke ÁFÉSZ-szel (amely korábban fuzionált a Körösszakálival), természetesen Komádi székhellyel. Ellátási körzetéhez tartozik: Komádi, Dobaipuszta, Kutas, Magyarhomorog, Körösszakál, Körösszegapáti, Kőrmösdpuszta és a környező tanyák.

1970-ben átadásra kerül az emeletes Körös Áruház, 1977-ben a Róna Étterem-Presszó, 1979-ben az ABC Áruház, így a Komádi központ is szépen beépült. 1981-ben a szakáli, 1983-ban apáti, 1984-ben a homorogi ABC Áruház került átadásra.

A '70-es, '80-as évek szövetkezetét az alábbiak jellemzik:

Év:	Árbevétel, M/Ft.	Nyereség	Taglétszám, fő:
1976.	182.210	6.058	4.020
1980.	252.801	6.558	4.305
1984.	300.869	9.311	3.406

A kiskereskedelmi egységek száma 37, vendéglátó-ipari egység 17, felvásárlás 8, dolgozói létszám 260 fő. 1979-ben „Kiváló Szövetkezet”.

Nagy hangsúlyt fektettek a mindenkori képzésre, a szakember utánpótlásra, a kartársak szakmai tudásának emelésére. Szép és értelmes kezdeményezésük volt az Iskola-szövetkezet létrehozása az Emeletes iskolánál.

Az ÁFÉSZ vezetői közül kiemelendő a nagyon sok munkát végző, eredményesen tevékenykedő Kormány József, az igazgatóság elnöke, Bokor Bálint főkönyvelő, majd elnök, Vincze Imre főosztályvezető, Goron József, aki a vendéglátást és felvásárlást irányította, igen szép eredménnyel. Ezen szakemberek teremtették meg az ÁFÉSZ több mint 20 éves „virágkorát”, érdemeiket illő megörökíteni.

A privatizáció következtében a '90-es években visszaesett a szövetkezeti kereskedelem a községben, mert sok vállalkozó nyitott hasonló üzletkörrel, tevékenységi körrel boltot. Sőt, az üzletek bérbeadásán túl, azok értékesítése is elkezdődött, majd pedig egy üzletlánc megvásárolta a még meglévő vagyont, s azt így működteti.

A '90-es években vállalkozások indultak be, amelyek a kereskedelemben és szolgáltatásokban tevékenykednek. Ezek közismertek, ezért csak néhányat mutatok be közülük, a teljesség igénye nélkül.

A vendéglátó vállalkozók közül megemlíthető ifj. Túszt Gábor. Fő tevékenysége az ital nagykereskedés, tulajdonában és üzemeltetésében van a Róna diszkó és étterem, egy ital kiskereskedés, egy gépjármű-flottát is üzemeltet, illetve megépítés alatt áll Ír kocsmája. A jelentős feladatok ellátására 40 fő dolgozót alkalmaz, amely viszont már jelentős vállalkozást sejtet. 1991-től folyamatosan tevékenykedik, igényes, körültekintő munkát végez és követel meg. Ezt mutatja a Róna is, amely melegkonyhás egység lesz, de a fiatalok kedvelt szórakozó helyévé is válhat. Szükséges egy ilyen szórakozóhely a nagyközségben, amelyet most kezd kialakítani a szimpatikus fiatalember.

Az élelmiszerkereskedést folytatók között Seprenyi Attila vállalkozása említhető első helyen - Telekosár Mini Market -, ahol mindenkor udvariasan fogadják és szolgálják ki a bevásárlókat. Több akcióval és kedvezménnyel várja vásárlóit a Szent István utcában. A község második legnagyobb foglalkoztatója a vállalkozók között.

A Furtai utca elején Puskás Sándor vegyes boltja szolgáltat a környékbeliek részére.

A község központjában működik a Szabó Imre féle fagyizó, amely a nyári mindennapok kedvelt helye, mert öreg és fiatal egyaránt felkeresi.

A Junior Country Pub, amely ifj. Gombos János tulajdona, melegkonyhás egység, jellegzetes magyar ételekkel, helyi ízekkel és nagy adagokkal. Hangulatos szórakozóhely.

A Dózsa utcai Hörpintő Presszóban még fagyizásra és biliárdozásra is lehetősége nyílik, aki betekint Puskás Sándor nyugodt, csendes kocsmájába. Hangulatos, igazi falusi hely, ahol rendszeresen biliárd versenyeket rendeznek, bográcsban főznek, a vendégkör kedvére, sőt kisebb rendezvények megtartására is alkalmas.

A Fő utcán található a Simi-Hami bár, amely Sike Mihály tulajdona. Több nagyszerű rendezvény (diszkó, szilveszteri-est, stb.) helyszíne, ahol remekül főznek. A fiatalok az amerikai biliárdért is szívesen felkeresik.

Az Új utcai Gondúzó kocsmát Gyenge László tulajdona, ahol rendszeresen találkozik öreg és fiatal egyaránt. Ő is jelentős mezőgazdasági vállalkozó.

A Piaci kocsmát Szabó Imre üzemelteti, ahol a nap minden szakában található vendég, de kiemelten piaci napokon.

Drimba József tulajdonában van a József A. utcai kocsmát, amely a környéken lakók által kedvelt és hangulatos.

A ruházati kereskedelem kedvelt helye az Áruház, amelyet Gombos Gyöngyi üzemeltet. Nagy áruválaszték, kedvezményes árak várják a divatosan öltözködni akarókat.

A zöldség- és gyümölcskereskedelem helyi képviselői Takács Lajos, Szabó Károly és Pápa Antal, akik teljes ellátást kínálnak a nagyközség lakosságának, legyen az primőráru, palánta vagy virág.

A tüzelő- és építőanyag kereskedelem jeles képviselői: Rozsik Lajos, Polgár József és a Kígyós Kft. Náluk a pincétől a kémény építéséig beszerezhető az építőanyag, de tüzelővel is rendelkeznek. Polgár József még a mezőgazdasági termelők számára műtrágyát, vetőmagot árusít, és igen nagy területen eredményes földművelést is folytat, emellett jelentős foglalkoztató is.

A mindennapok víz- és gázszerelő tevékenységét kiemelkedően végzi Vasadi Tibor munkatársaival. Szükség is van rájuk, mert a lakások egyre komfortosabbá válnak, s helyben és a környéken egyaránt elismerésre méltó és fontos munkát végeztek eddig is, de a jövőben is számít a lakosság a munkájukra.

Az asztalosipar jeles képviselője és mestere a TIK-FA Kft., amelynek vezetője Juhász Tibor. Nagyszerű munkát végez a cég, amely az országban is ismertté vált.

Nagy mezőgazdasági termelő és szolgáltató vállalkozó Széll Sándor is, aki munkagépekkel, alkatrészekkel segíti a termelők munkáját.

A MOL Rt. benzinkutját Kóti Károly üzemelteti bérleti szerződés alapján. Igen szép környezetben, fák, virágok között, madárdalok helyen végzik munkájukat, ahol a szokásos árukészleten túl, kávé és üdítő is fogyasztható.

A szolgáltatók között találjuk - többek között - Bokor Ferenc órásmestert, Fekete János és Szabó László fodrászt, id. Tusz Gábor szeszfőzdést, Elek Márton autószerelőt, Takács László autóalkatrész-kereskedőt, Varga Endréné húsboltost, és rajtuk kívül is több magánkereskedőt, akik mindennapos tevékenységére a lakosságnak szüksége van. Munkájukat körültekintően, jó szakmai színvonalon látják el.

6. Pénzügyintézetek

A községben, a középkorban bankok nem voltak, általában uzsorás görögök és zsidók, valamint jó üzleti szellemmel rendelkező egyéb személyek folytattak pénzkölcsönzést. Sokszor szükség is volt rájuk: a mindennapi bevásárlás, a földművelés időszerű munkái, rendkívüli események mind szükségessé tették ezt a tevékenységet, de ekkor még ennek intézményes formája nem alakult ki.

Alakult egy kis pénzügyintézet, a Piculás-bank. A parasztok hozták létre, Újvárosi János (1848-as honvéd) volt az első vezetőjük. 5 Ft. volt egy részvény, amelyet minden héten lehetett részletekben, 10 krajcárként befizetni, így egy év alatt részvényt lehetett vásárolni. De volt lehetőség 20 Ft-os részvényre is. 1893-94-ben megszűnt, mert megölte a Solcz-bank. A megszűnésből felélesztette a Kis-bank, a gazdák bankja, amelynek B. T. Nagy István volt a pénztárnoka 1904 és 1926. között, majd vezetői voltak: Károlyi Márton ügyvezető-elnök (?), Kovács Antal könyvelő-pénztáros, Csébi József, Molnár Lajos, Tóth Bálint, Mester Dániel, Bujdosó Pál, Szentandrási Kálmán. Gazdálkodása nem volt szerencsés, mert Károlyi akkor vásárolt részvényeket és búzát, amikor annak értéke nem volt, ezt elfeketézte, a bank tönkre ment, ő pedig elszökött a felelősség elől. De nem volt szerencséje, mert visszahozták 1920 után.

Nagy-bank (Nagy Bank) alakult Solcz Gábor gyógyszerész alapításával 1890. körül, a régi Patika épületében, aki akkor az első igazgató lett, Kiss Károly könyvelő, id. Polgár János pénztáros munkatársakkal. Viszonylag erős volt, tönkretette a parasztok Piculás Bankját, s 1940-ben szűnt meg.

A Komádi Takarékpénztár Rt-ként működött. Alaptőkéje 300 ezer korona, rendes tartalék-alapja 50 ezer, rendkívüli 2.400 korona. A megyében ekkor működő 14 intézet rangsorában a 3. helyen áll.

Másik községi intézet ekkor - 1930 - a Kereskedelmi és Földhitel Intézet, amelynek alaptőkéje mindösszesen 114 ezer korona.

A Postatakarékpénztár és az Országos Központi Hitelszövetkezet tagszövetkezetei is működnek a községben, elsősorban a lakosság és a kisebb birtokosok hiteligényeinek kielégítése érdekében a fenti intézmények mellett, de adatunk 1914-ből és 1937-ből van az OKH vonatkozásában:

- községi tagok száma 613, illetve 470, üzletrész 1.244, illetve 1.778 db.
- betétek összege 18.189, ill. 12.214 korona, összes kihelyezés 964.785, ill. 113.480 korona.

Komádi Vidéki Hitelszövetkezet, mint az OKH tagja, 1899-ben alakult át egy pénzüintézetből, amelyet a nép „piculás banknak” nevezett. Az alapításban részt vett Fésűs Dániel tanító. A harmincas évek végére üzletrész tőkéje meghaladta a 18 ezer pengőt. Elnök Csébi József, alelnök Nagy P. István, igazgatósági tagok Szentandrás Kálmán, Pap Béni, Molnár Lajos, Tóth Bálint, Hollósi Zoltán. Felügyelő bizottsági tagok: Pálfi János elnök, Soós Antal, vitéz Fekete Lajos, Simándi Béla. Könyvelő Kovács Antal, pénztáros Mester Dániel.

A Komádi és Vidéke Körzeti Takarékszövetkezet 1958 júliusában alakult meg az akkori Földművesszövetkezet döntése értelmében. Alakuló létszáma 100 fő, akik egyenként 100 Ft-os részjegyet vásároltak meg, s két dolgozójuk - Benke Mihály és Kovács Imréné - a kezdeti időszakban szinte csak tagszervezéssel foglalkozott, amely igen eredményes volt. 1963-ig a szövetkezet adott otthont a pénzüintézetnek, majd 1970-ig a jelenlegi Virágbolt helyén dolgoztak. A jelenlegi modern és szép székházba 1970-ben költözött a szövetkezet.

Működési körzetükhöz 8 település, 7 kirendeltsége tartozik, amelyek alakulási sorrendben az alábbiak: Körösszakál, Csökmő, Újiráz, Magyarhomorog, Zsáka, Furta és Darvas betétgyűjtő pénztárként. A lakossági beszervezettség aránya közel 50 %-os, így mintegy 7 ezer fő taggal rendelkeznek.

A szövetkezet dolgozói létszáma 22 fő. A megalakulástól 1975-ig Benke Mihály a szövetkezet igazgatóságának elnöke, majd őt a közismert, nagy népszerűségnek örvendő Bayer Márton követte tragikus haláláig, s 1998-tól Bujdosó Imréné tölti be ügyvezetői posztot.

A szövetkezet saját tőke állománya 60 millió, betétállománya 783 millió, hitelállománya pedig 325 millió Ft. A hitelezésen és betétgyűjtésen kívül számlavezetéssel - lakossági folyószámla és vállalkozói számlák - is foglalkozik a pénzüintézet, amely nagyban megkönnyíti a lakosság fizetési kötelezettségeinek teljesítését. 1998-ban bevezették a vállalkozói hitelek folyósítását is, a fogyasztási és építési hitelek mellett. Ez a szolgáltatás kezd népszerűvé válni a vállalkozók körében, hiszen a nagy munkahelyek megszűnése következtében sokan kényszervállalkozókká váltak, s megélhetésükhöz a pénzüintézeti segítség szükségessé válik.

Kamatpolitikájukat úgy próbálják kialakítani, hogy a szövetkezet jövedelmezőségének figyelembe vétele mellett a lakosság érdekeit is messzemenően figyelembe veszik.

Igen szervezett közösségi életet éltek a korábbi időszakban, amelynek mozgatója a Petőfi szocialista brigád volt. Segítik egymást a munkában, együtt vesznek részt különböző községi rendezvényeken, közösen kirándulnak, egymás ünnepnapjait és évfordulóit rendszeresen megköszöntik, egymást megajándékozzák. Társadalmi munkát végeztek, rendszeresen látogatták a Nevelőotthon óvodásait, ajándékokkal kedveskedtek az intézeti gyermekeknek. Régen színházba, műsoros estekre, író-olvasó találkozókra jártak el, amelyet a munkahely mindenkor támogatott. Különböző versenyeken, vetélkedőkön vettek részt, többségében szép eredményt értek el. Mindezt brigádnaplójuk megörökítette az utókor számára, amelyet ízlésesen, szépen vezettek.

Az OTP és Kereskedelmi Bank Rt. helyi Fiókja az ötvenes évek végén (1957.) alakult meg, első irodájuk a Hősök terén volt, amely kezdetben megfelelőnek, majd pedig kicsinek bizonyult. 1985-ben megépült az új, korszerű irodájuk, amely a mai elhelyezést is biztosítja. A dolgozói létszám maximuma 7 fő volt, de mára ez 2-3 főre csökkent. Ismertebb vezetők Lázár Gusztáv, Kása Kálmánné voltak, ma pedig Váczi Lajosné a körzet három fiókjának igazgatója.

Fő tevékenységük a lakossági folyószámla vezetése és az ehhez kapcsolódó szolgáltatások végzése, az önkormányzati, intézményi és vállalkozói számlavezetés. Jelentős még az értékpapír forgalmazás, állampapírok adás-vétele és jegyzése, tőzsdei megbízások teljesítése.

7. A Munkaügyi Kirendeltség.

A hivatal 1990. december 1-én kezdte meg tevékenységét illetékességi területén (Komádi, Magyarhomorog, Körösszakál, Körösszegapáti), mint a Megyei Foglalkoztatási Központ Területi Irodája. Az alakulást követően ketten végezték a munkát a területi irodán. Mindketten rendelkeztek munkaügyi végzettséggel és gyakorlattal, de a feladat - melyet végezni kellett - természetesen új és más volt. Kezdetben munkájuk túlnyomó részét - még a 114/1988. Mt. rendelet alapján - a munkanélküli-segély folyósításához kapcsolódó feladatok tették ki. Egy hónapos önálló tevékenységet követően, 1991. január 1-jétől - a Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Központ megalakulásával - már annak kirendeltségeként folytatódott, a folyamatosan bővülő tevékenységgel és feladatkörrel a munka. Az úgynevezett passzív (segélyezési) feladatok mellett, kirendeltségi döntési hatáskörbe kerültek az aktív foglalkoztatáspolitikai - elhelyezkedést elősegítő - eszközök. Jelenleg öt fős kollektíva dolgozik a kirendeltségen, specializálódott tevékenységekkel és munkakörben. Továbbra is legfontosabb feladatuk - együttműködve a helyi önkormányzatokkal, munkaadókkal, civil szervezetekkel és a foglalkoztatás politika alakítóinak minden szereplőjével - a munkanélküliség kialakulásával kapcsolatos problémák kezelése. Ehhez az alábbi tevékenységek végzésével állnak az ügyfelek rendelkezésére:

- Munkanélküliek nyilvántartásba vétele,
- Munkaerőigényre történő munkaközvetítés
- Munkajogi tanácsadás,
- Munka - és pályatanácsadás,
- Álláskeresési technikák bemutatása,
- Rövididejű rétegtréningek szervezése,

A munkanélküliek elhelyezkedési esélyeinek javítása érdekében különböző támogatások nyújtása:

- Foglalkoztatást bővítő bértámogatás: A munkaadó részére legfeljebb egy éves időtartamra bértámogatás nyújtható, melynek mértéke a munkabér 50-100 %-áig terjedhet.

- Közhataln  foglalkoztatás t mogata sa: Az a munkaadó, aki k zhataln  munkavégzést szervez munkanélküliek részére, számára t mogatas nyújtható a foglalkoztatásból eredő közvetlen költségeinek 70-100 %- ig. A k zhataln  foglalkoztatás során olyan közfeladatot kell ellátni, amely a lakosság, vagy a település szükségleteinek kielégítésére vonatkozik.

- Munka r  piaci képzések t mogata sa: A foglalkoztatást elősegítő képzések t mogatas nak az a c lj , hogy a munkanélkülieknek és a munkanélküliséggel fenyegetett munkav llal kn k, a szakmai végzettség megszervezésével, vagy kiegészítésével javuljon a munka r  piaci pozíciójuk, nagyobb eséllyel találjanak állást, illetve meg rizhess k munkahelyüket. Támogatható a munkaügyi központ által felajánlott, vagy egyetértésével elfogadott képzése azoknak a személyeknek, akik munkanélküliek, illetve akik k zhataln  munkavégzésben vesznek részt és a képzésben való részvételt v llal j k.

- Vállalkozóvá válás t mogata sa: Mindazon munkanélküliek részére nyújtható a t mogatas, aki a munkanélküli járadékának folyósítási időszakában indítója vállalkozását és annak  g nybe vételére azt me l z  en kérelmet nyújt be.

- Munkatapasztalat szerz s t mogata sa: a munkaügyi központ t mogatas t nyújt annak a munkaadónak, aki szakképzetlen, vagy meghatározott szakképesítéssel rendelke z  pályakezdő munkanélküli foglalkoztatását - munkaviszony keretében legalább 360 nap időtartamra, és minimum napi 4  r s munkaidőben vállalója.

- Foglalkoztatási t mogatas: T mogatas t kell megállapítani annak a munkaadónak, aki a szakmunkásképző iskola, szakiskola, és speciális szakiskola befejezését k vet  n, a nála legalább egy tanéven keresztül gyakorlati képzésben részesült pályakezdő foglalkoztatását szakképzettségének me felel  munkakörben vállalója, legalább napi 6  r s időtartamban.

- Mobilitást elősegítő t mogatasok (helyközi utazás, - csoportos személyszállítás, - lakhatási hozz j r l s t mogatas). A felsorolt t mogatasok a munkaadók számára nyújthatók el seg t ve a munkanélküliek területi mobilitását.

-  nfoglalkoztat s t mogatas: A legalább három hónapja regisztrált munkanélküli önfoglalkoztatás vállalása eseten, maximum 1 000 000 Ft visszafizetendő t ket mogatasban részesülhet. A t mogatas pályázat útján nyerhető el. Pályázatot a munkaügyi központ által meghatározott időpontokban lehet benyújtani.

Ezen foglalkoztatáspolitikai eszközök lehetőségével törekszenek arra, hogy a jelenleg sem kedvező munka r  piaci környezetben enyh ts k a munkanélküliség okozta fesz lt seket, javítsák az ügyfelek elhelyezkedési esélyeit és támogassák foglalkoztatásuk me val sul s t.

A munkanélküliségi adatok kedvezőtlenül alakultak: 1995-ben a munkanélküliségi hányad 11,4 %, amely 444 f  munkanélkülit jelent. Ez 1999-ben 18 %-ra emelkedett, amely 683 f  állás nélkülit jelent, m g 2000-ben egy % javulás következett be.

A foglalkoztatást elősegítő t mogatas i lehetőségeken t l továbbra is feladataik közé tartozik a - munkaviszony alap n megszerezhető jogosult s g szerinti - munkanélküli járadék folyósítása. Továbbá a szociális törvénynek me felel  n - a települési önkormányzatokkal együttműködve - a járadékot már kimerített ügyfelekkel való foglalkozás és nyilvántartási feladatok ellátása.

A kirendeltség a Komádi Polgármesteri Hivatal épületében lett kialakítva nem a legideálisabb körülmények között. Ennek ellenére a kirendeltségi kollektíva magas színvonalon l t ja el feladatát. Ezt bizonyítója a Szociális  s Családügyi Minisztérium által 1998-ban a kirendeltségnek adományozott „Elismerő Oklevél”.

Munkájuk sokrétű, nehéznek mondható, de lelkiismeretesen tesznek eleget a velük szembeni követelménynek. A kirendeltség vezetője Méhes Zoltán, munkatársai Farkas Józsefné, Majorné Majoros Mária, Kóti Mária és Szabó Erzsébet

XI. Egészségügyi-szociális és oktatási intézmények

1. Az egészségügyi ellátás

A körzeti orvosi ellátásra, annak személyzetére kevés adat áll rendelkezésemre, de az köztudott, hogy ismert körorvos volt dr. Lovas, dr. Lemberger, Vahman Mór (1870), Szőke Gyula (1900), Kulifai dr., Zonda László, Bálint Miklós (1928), Rehó Ferenc (1930), Percz György (1937), Zonda Mária. A közelmúlt orvosai: Csaba Miklós, Molnár Lajos, Szabóné Bárczi Júlia, Rácz Éva, Kertész Balázs, Ignáth Tamás. Ma Csaba dr. és társai vállalkozási formában látják el az alapellátást, a 80-as évek közepén átadott korszerű, új rendelőben.

A fogorvosi ellátást hosszú éveken át, nyugállományba vonulásáig Czúriné dr. Mihály Judit látta el. Ma szintén vállalkozásban történik a fogászati ellátás is.

Az egészségügyi alapellátás része a védőnői feladat. Az elmúlt időszak védőnői: Kiss Józsefné, Pálfi Endréné, dr. Makainé Ritu Éva, Bazsó Antalné. 2000. nyaratól az utóbbi két személy, vállalkozási formában végzi feladatát.

Az egészségügyben az orvosok mellett, sok esetben nélkülük a bábák vagy szülésznők végeztek egészségügyi tevékenységet. Ők a szülést elősegítő, korábban tanulatlan, később szakmai iskolákat végző nőszemélyek. Fontos községi alkalmazottak vagy magángyakorlatot végző egészségügyi dolgozók, akik az általánosnak mondható házi szülések levezetői, segítői. Az újszülöttet és a gyermekágyas asszonyt is ellátták, ápolták, de más gyógyítást is végeztek, „tudós asszonyok” voltak. Híres községi bábák közül megemlíthető, pl. Szűcs Julis, aki egy hétig este-reggel megjelent a háznál és megfürdette az újszülöttet, kimosott, ellátta a szükségességekkel. Ezért 2 Ft-ot kapott és még valamit, többször ez egy disznólab, csülök volt.

Másik ismert bába Pálfi Kata, aki alacsony, tőpörödött öregasszony, a vármegye bábája volt. Több gyógymódot ismert és alkalmazott, doktorféle embernek mondták, ezek közül a mandulagyulladás - a mandula a nép szójárásban a „bika” (béka) - általa történő kezelését írom le. Egy fakanál nyelére tiszta, fehér ruhát kötött, azt hájjal jól bekente, s ezzel a fakanállal benyúlt a beteg szájába, manduláját jól megdöfközte, megnyomkodta, amíg az ki nem fakadt, a váladékot a beteg kiköpte. Ezután a sebet egy csipet sóval bedörzsölte jó erősen. Elmondás szerint ez fájt istenigazából.

Gyógyszerészek közül megemlíthető: Solcz gyógyszertára, Vinnay István (1929) a Turul nevű gyógyszertár létesítője, Jámbor László, Királyfi Ferenc, Sóhajda Attila, Lanszki Katalin, Szűcs Tünde, Tóthné Diószegi Anna.

Az Erzsébet Gyógyszertár ma községünk egyik szép és impozáns, a '90-es évek közepének létesítménye. Az építkezést a korábbi épület bontásával kezdték 1995. márciusában, és már október 2-án megnyitották. Hatalmas munkát végeztek el, rövid idő alatt. Vezetője és tulajdonosa Tóthné Diószegi Anna, aki a község szülötte, visszajött falujába a lakosságot szolgálni. A patika elnevezése Anna Édesanyja nevének megörökítése.

Négy fővel indultak, ma heten dolgoznak a patikában, korszerű körülmények között. Nagy árukészlettel rendelkeznek, amelyben a gyógyszerek mellett fogápolási készítmények, vitaminok és gyógyhatású szerek is kaphatóak. Az ellátásra jellemző, hogy igény esetén, 24 órán belül biztosítani tudják a szükséges gyógyszert. A betegek tájékoztatására havonta 3-4 féle szaklapot vásárolnak, 50-50 példányban, amelyeket ajándékként osztanak szét.

A patika forgalma növekvő, sokan Anna miatt keresik fel. A gyógyszerésznőnek sokat jelent, hogy itthon, hazai környezetben dolgozhat, sokan ismerik, szeretik és elfogadják, bizalmas kérdéseikkel is felkeresik. Ez jól esik neki, és elmondása szerint nagyon jól érzi magát ebben a környezetben, jobban, mint Szegeden vagy Csökmőn, ahol szintén dolgozott és ott is elfogadták őt magát is és munkáját.

Időközben megszerezte a másik - Gondviselés nevű - gyógyszerertárat is, annak működtetésére társaságot hoztak létre Szűcs Tünde gyógyszerésznővel.

E szakma és szolgáltatás vonatkozásában elmondható az, hogy a település magas színvonalon ellátott.

A község vezető értelmiségei voltak mindenkor az állatorvosok, közülük ismertebbek voltak Márk Gábor, Adamis Géza (1903), Szeverényi, Szani, Szabó Sándor, Erős Lajos, Bíró Tamás. Ma Mihálka Sándor főorvos, Takács András és Kiss Ádám látja el ezt a feladatot.

2. A szociális ellátás

A községi szociális ellátást az állam, az önkormányzat és az egyház végezte a rászoruló körében az elmúlt évszázadban, akikhez több karitatív szervezet is csatlakozott. A szocialista időszakban inkább a központi ellátáson volt a hangsúly, napjainkban pedig önkormányzati ellátással kiegészítve történik. Általában természetbeni és anyagi ellátásról beszélhetünk, de kialakultak az intézményi ellátási formák is.

A településen 1949-ben a Járási Hivatal alapította meg a Fogyatékosok Otthonát, a szociális otthonot. Hovatartozása több esetben is módosult, ma a megyei önkormányzat intézménye. 100 fő súlyos értelmi fogyatékosot lát el bentlakásos formában, egy telephellyel, a Körösön túl, az Izap-tanyán, a községtől 5 km-re, jól megközelíthető helyen található. A gondozottak átlagos életkora 42 év, az éves halálozás 4-5 fő.

Épületei lelakottak, hiába a rendszeres éves karbantartás, már komolyabb felújítást, korszerűsítést igényelnek. Erre komoly pályázatot is benyújtottak.

Az intézmény alaptevékenysége a súlyos és középsúlyos, vagy halmozottan súlyos fogyatékosok ápolása-gondozása, akik gondozására csak intézményi keretek között kerülhet sor. Szervezik a nagykorú fogyatékosok szintentartó, képességfejlesztő foglalkoztatását, a szabadidő hasznos eltöltését. Ennek keretében ellátnak minden „házkörüli munkát”, sertés- és juhállományuk van (amelyekből önellátóak), dolgoznak a konyhán és a mosodában. 21 fő egy fővárosi kézműipari vállalat bedolgozója, így hasznos tevékenységet tudnak végezni.

Szabad idejükben rajzolnak, gyöngyöt fűznek, bábkészítéssel foglalkoznak. Néptáncot, modern táncot és prózamondást tanulnak, amelyekkel különböző találkozókra szerepelnek, nagy sikerrel. Többek között a Magyar Speciális Művészeti Műhely, a Speciális Olimpiai Szövetség tagjai, rendezvényeiken részt is vesznek. Kirándulást is tesznek, legutóbb a Körös-parton bográcsoztak, sportoltak, játszottak.

Az intézmény első igazgatója Sárvári Gyula, majd őt Tóth László, Czirják Jánosné követte. Krucsó Sándor 1980. novemberétől az intézmény igazgatója, munkáját nagy szakmai hozzáértéssel, lelkiismeretesén végzi. Tevékenységében az ápolási és a gazdasági igazgatóhelyettes segíti. A dolgozói létszám 55 fő.

A tanácsi időszakban alakult az Öregek Napközi Otthona, amely nappali ellátást nyújtott, emellett pedig a szociális étkeztetést is biztosította. Hosszú ideig eredményes tevékenységet végeztek Asztalos Andrásné vezetésével. 1991. decemberében hozták létre a Gondozási

Központot: szakellátásként nappali ellátást biztosított, alapellátásként pedig étkeztetést és házi segítségnyújtást. 1994-ben bentlakásos intézményt hoztak létre. Ebben az időszakban az intézmény vezetője, fejlesztője, a mindenki által szeretett, súlyos betegségben fiatalon elhunyt Mike Sándorné (Izsó Erzsébet).

1999. júliusában KOMOTTHON (Komádi Idősek Otthona és Gyermekelelmezés) Kht-t alakítottak, amelyben az önkormányzat egyszemélyi tulajdonos. Céljuk az volt, hogy a tulajdonos önkormányzatnak minél kevesebb összegbe kerüljön az ellátás. Alaptevékenysége az előbbiekhöz képest a közétkeztetéssel bővült, illetve vállalkozási tevékenységet is folytatnak diszkont élelmiszerüzletükben, illetve helyiségeik bérbeadásával. A szociális részleg a bentlakásos és nappali ellátást biztosítja a 25, valamint 120 fő rászoruló részére.

Épületeik, intézményeik jól karbantartottak, nagyobb felújítást, beruházást terveznek a Fő utcai konyhánál.

Eredményes tevékenységet végeznek, az induló vagyont már megháromszorozták, köszönhető ez a menedzser-típusú ügyvezetőnek, Varga Sándornak és munkatársainak, akiknek száma 50 fő körüli.

Terveik között a szolgáltatás kiszélesítése szerepel, amelyben a mozgás-, hallás- és látássérült fogyatékos személyek nappali ellátása és foglalkoztatása szerepel.

3. Az Iskolák.

A magyar protestáns iskolázásnak sajátos intézménye volt a 16. sz-tól a vidéki rektorkodás és preceptorkodás. Bihar megye református községeiben ez abban nyilvánult meg, hogy a debreceni Református Kollégiumból a nagyobb tanulók közül e legkiválóbbakat azzal a feladattal bízták meg, hogy a kijelölt vidéki egyházban szervezzék meg az iskolát, illetve ha már működik, akkor tanítsanak. Az ilyen iskolában egyedül dolgozó vagy több tanító társának munkáját irányító személy volt a rektor. Az alacsonyabb, eleminek számító osztályt vezető tanító neve preceptor. Megbízatusuk általában három évre szólt és ennek elteltével vissza kellett térniük az anyaiskolába tanulmányaik folytatására, helyet adva, hogy mások számára, hogy ők is taníthassanak.

Rektorok voltak Komádiban:

Dörgő János	1762-64.
Borza János	1765-67.
Nagy Mihály	1768-70.
Kalmár Ferenc	1771-73.
Orbán István	1774-76.
Kováts János	1777-79.
Bor István	1780-82.
Feke József	1783-84.
Rompa Sámuel	1785-87.
Borbély János	1788.
Fodor József	1789-90.
Barcza Áron	1791-93.
Kaszonyi László	1794-96.
Bökényi Polyák Imre	1797-99.
Pap József	1800-02.
Lendvai István	1803-05.
Nagy István	1806-08.

Böszörményi Ferenc	1809-11.
Csánki István	1812-14.
Kováts Pál	1815.
Tóth István	1816-18.
Veres Ferenc	1819-21.
Betsi Gábor	1822-24.
Kováts József	1825-27.
Debreceni Márton	1828-30.
Varga Lajos	1831-33.
Aszalai József	1834-36.
Török György	1837-39.
Szabó János	1840-42.
Szakács Zsigmond	1842-45.
Orbán Mihály	1845-48.
Veres Ferenc	1848-49.
Kuty Ferenc	1849-50.
Barbócz Gábor	1850-56.
Pál Bertalan	1856-58.
Kincses Pál	1858-62.
Szaniszló Albert	1862-64.
Bokros Benedek	1864-68.
Debreceni Gyula	1868-71.
Szentandrás Kálmán	1871-74.
Krucsó Ferenc	1872-89. a külső fiúiskola rektora, ettől kezdve állandósítva
Kiss Károly	1874-93.

A leányok ismert tanítói az alábbiak voltak: Pető István, Kálózi István, Pap István, Kotsi József, Hajnal János, Dömény Pál, Nagy Ferenc, Katona Ferenc, Zeöld András. Fiúk tanítója és talán rektorok is voltak K. Szabó József - 1889., Kiss Sándor - 1890-99., Csont József - 1891-93., Bakó Sándor - 1893-94., Papp Imre - 1894., Kiss Gyula - 1894., Kiss Dániel - 1899-től, Kiss Lajos - 1902-től, Maklári Lajos - 1909-től, Arató Lajos - 1911-től, Kolozsi Géza - 1914-től, Munkácsi Ferenc - 1919-től, Lakatos Károly - 1923-1929-ig.

Preceptorok voltak a rektorok mellett: Bod Antal 1845-47., Kiss György 1847-49., Márai József 1845-48., Kuty Ferenc 1848-49. (utóbbi kettő a külső iskoláknál), Debreczeni József 1849-59. (belső iskolánál), Kiss György 1849-72. (vegyes iskolánál), Kabai Sándor 1859-89., Pap Károly 1886-90., Kiss Lajos 1872-99., Tóth Eszter, Krucsó Gizella 1908, Verebélyi Margit 1908-09., Papp Eszter 1909-től, Galambos Julianna 1911-től, Kolosi Géza 1918-tól, Csomor Erzsébet (helyettes) 1922-23, Kovács Margit 1923-tól, Török Eszter (helyettes) 1923-24., Turai Margit 1924-től.

A 20. sz. elején elemi iskolák voltak a községben. A település egyutcás, hosszú falu, s így helyezkedtek el az iskolák is, amelyek javarészt a református egyház által létesítettek voltak. Egyetlen izraelita iskola volt, amelynek vezetője és tanítója Budai Mór Márton. A tehetősebb gazdák gyermekei, a zsidó gyerekek, polgári iskolai magántanulók inkább ezt látogatták. Jó hírnévvel is rendelkezett, ennek számtalan oka lehetett, de tény, hogy a zsidók készpénzzel és jobban fizettek tanítójuknak és ő eredményesebb tanítást is végzett, mint a református iskola, mert ennél a készpénzfizetés alacsony volt, ezt gazdálkodási lehetőséggel próbálták pótolni, földdel és jószág tartással, amely elvitte idejük egy részét az oktatás elől, sőt még a tanulókat is befogták ebbe.

A tanítás délelőtt 8-11-ig, délután 2-4 óra között volt. Külön volt a tanítás a leány és fiú osztályokban 1-2, 3-4, 5-6. évfolyamban. A Fő utcán az 1030. sz. környékén volt az egyik kisiskolás központ, Kiss Lajos Ernő leánytanítóval és Kiss Gyula fitanítóval, majd a Szarvaskútnál a fiúiskola Papp Imre vezetése alatt, a 3-4. osztállyal, az utca másik oldalán a leányiskola, Verebély Margittal, mellette a leányiskola 5-6. Osztálya Papp Eszter vezetésével.

A Pernyészvégen, a Templom melletti fiiskolában Kiss Lajos Károly, Arató Lajos, Kiss Dániel, a leányiskolában Szentandrassy József, Krucsó Margit (Jónás Margit) tanított. Az első négy évfolyamban teljes létszámmal folyt a tanítás, míg a felsőbb évfolyamban már elég volt egy-egy tanterem is a gyerekeknek, mivel itt már kevesebben jártak iskolába, a gazdasági kényszer miatt a gyerekek munkába álltak, cselédsorba kerültek kevés élelemért és ruházatért, segítendő ezzel is családjuk megélhetését.

Az osztályok és tantermek zsúfoltak voltak, 30-40 főből álltak és egy tanító 2 osztályt tanított. Két tanító - ekkor Kiss Dániel és Papp Imre - ezen felül még kántori teendőket is végzett, sőt Kiss tanító reggeli istentiszteletet is tartott, amelyen osztálya is részt vett. A kántori teendők elosztása az volt, hogy a Pernyészvég a Solcz gyógyszertárig Kiss Dániel, innen a homorogi faluvégig Papp Imre területe volt. Minden temetésen 6 iskolai tanuló közreműködött, a felső évfolyamból, ezért 20-50 fillért kaptak, de gazdagabb helyekről 1 koronát is, amely akkor nagy pénznek számított.

Az első évfolyamokban a tananyag: írás, olvasás, számtan, némi vallástörténet, éneklés. A gyerekek vászonból készült fehér bakóban vitték az iskolába szükségességeket: kőtábla, madzagon kisebb szivacs, palavessző tartóban, majd tintatartó üveg, tollszár és toll, írás és számtan füzet. A padokban való elhelyezkedés rendszerint a tanulmányi eredmény szerint történt, elől a jó tanulók, hátul a gyengébbek. A fegyelmezés eszközei bizony fizikaiak voltak: körmös, tenyeres, nádvesszős fenekes, stb.

Az iskolából kettesével kellett hazajárni, vigyázó tanuló kijelölésével, és hangos szóval kötelességük volt a köszönés.

Önálló gazdasági népiskola alakult 1907-ben egy tanerővel. Célja az volt, hogy a helyi ismétlőiskolára kötelezett fiatalokat gazdasági kiképzésben részesítse. Az iskola a '30-as évek végére már 4 tanerős és 25 hold gazdaság tartozik hozzá. A fiúk talajművelést, állattenyésztést és húsipari gyakorlati oktatást kapnak. A lányokat főzésre és kézimunkára is tanítják. Az iskolát a község tartja fenn. Vezetője a nagyon jó humorú és jól képzett Molnár Sándor szaktanító volt.

1920-ban megnyílt az iparos tanonciskola, ahol az ipari tanulók oktatása folyt, ennek helye a Kossuth utca.

Külterületen, a nagyszámú lakosság miatt több iskola is volt: Vécsei Pál Dobaipusztán, a nagyváradi káptalan Irápusztán, Komádi község pedig Kótpusztán, és Komádi Újtelepen létesített iskolát 1930-ban. A vallási felekezetek is mozgolódtak, így létesült katolikus és evangélikus iskola is, amely felváltotta a kicsinynek és egészségtelennek bizonyuló református iskolák egy részét, de reformátusok is építettek egy 4 tantermes iskolát.

A 30-as években volt egy magán polgári iskola is Nagy Anna (Mária) vezetésével, de a vizsgáztatás állami iskolában történt. Ebben az időben 8 állami és 7 felekezeti iskola működik a községben.

A felszabadulás, többek szerint helyesebben, 1945 után államosították a felekezeti iskolákat, ennek kapcsán Ozsváth András iskolaigazgató agilis tevékenysége révén (nagyszerű néprajzos is volt) az új kornak megfelelő iskola épült, majd a Solcz gyógyszerészár épülete és az Ipartestület székháza megvásárlásával rendeződtek a tanítás feltételei.

Tehát kezdetben egyházi iskola, iskolák működtek a községben, majd állami iskolák is létesültek és párhuzamosan is működtek, végül csak állami iskolák voltak az egyháziak államosítását követően, mivel 1948 tavaszán megjelent az MKP ragyogó (!) programtervezete, amely az iskolák államosítását is követelte. Ebben talán csak az volt jó, racionális, hogy az oktatás ingyenessé vált és a nevelőket állami státuszba vették.

Ez a folyamat megfordult a rendszerváltást követően, mivel ekkor ismét alakulhattak egyházi működtetésű és fenntartású általános, közép és felső iskolák.

A 20. sz. elején már voltak középiskolák a környék nagyobb településein, de Komádiban nem. 1912-13-ban Csongrádi János és társai, néhány iparos-kereskedő, kisbirtokos család közös kérvényben kérték egy polgári iskola felállítását, amelynek működése biztosítva lett volna helybeliekkel. Sarkadra vagy Nagyváradra jártak vizsgázni a községi tanulók ebben az időben, az állami polgári iskolákba. Néhányan emiatt lakóhelyet is változtattak, a tanulást megkönnyítendő, mint pl. Csébi Sándor és Lajos özvegy édesanyjukkal Sarkadra költöztek és ott végezték el a polgári iskola 3-4 évét, majd pedig visszakerültek falunkba, s innen ment továbbtanulni, pl. Lajos is, aki Tisza István támogatásával végezte el a hadapród-iskolát Pesten (a háborúban műszaki őrnagy, Ausztráliában, 1975. október 23-án hunyt el), Sándor pedig 1923-ban ingatlanközvetítő irodát nyitott a faluban, igaz kevés sikerrel.

1964-től két éven keresztül működött középiskola 1-1 osztállyal, majd ismét csak 1999-ben kezdődik középfokú oktatás, amelynek színvonalát a szakemberek megkérdőjelezik. A környékbeli igény ellátása a célja, tehát a felnőtt, dolgozó lakosság általános iskolázottságának biztosítása.

A '70-es években az általános iskolai tanulók létszáma meghaladta az ezer főt, hat épületben folyt oktatás. Beindul a matematika tagozatos oktatás, akkor még a 7. osztálytól, majd később az 5. osztálytól. A beiskolázási arányok jók, amelyek a pedagógusok eredményes szakmai munkáját bizonyítja.

1975-ben felépül az új 8 tantermes vagy Emeletes iskola, amely a szűkössé vált helyzeten próbál javítani. Konyha, étterem, tornaterem található az új iskolában. Ezt 1989-ben újabb két tanteremmel bővítik, majd 1998-ban átadásra került a Tornacsarnok.

A tantestület ma több mint 60 jól felkészült tanárból, tanítóból áll. Az utóbbi évek igazgatói: Berg Lászlóné, aki országgyűlési képviselőnk is volt a 80-as években, Bozsídár Miklósné, Győrfiné Krucsó Erzsébet, Molnárné Kolozsvári Irén.

Az Óvodák. A sz. elején még csak két óvoda volt a községben, az egyik a faluvégi, a másik a pernyésvégi, habár ezen erről található volt. A faluvégi óvónő Kiss Irén volt, idősebb leány, majd később férjezett Rabutin Raffaelné. Egyszerű berendezései voltak, játékszer a homok volt.

1945. május 1-én nyílik meg az első napköziotthonos óvoda.

A faluvégi kisdudóvodát (Fő u.) 1956-ban bővítették és korszerűsítették, új óvoda épült a vasútállomás felé vezető úton (Szent I. úti) a Grósz József féle fatelep mellett, valamint a régi vásártéren (Köztársaság u.) és az Árpád utcában is.

Az óvodák mai helyzetéről adatközlés hiánya miatt nem tudok írni.

4. A Nevelőotthon.

A királyi tanfelügyelő Berettyóújfaluban, 1928. június 6-án azt jelenti, hogy a legtöbb külterületi tanköteles van beiskolázatlanul Komádiban, 178 fő.⁸⁸ Ez igen magas szám, ezért hosszabb előkészítő munka után elhatározásra a kormány, a vármegye, a község, hogy a tanyasi gyermekek iskoláztatását megoldja. 1938. nyarán elkezdődik a tanyasi gyermekek internátusának megépítése, amelyhez jelentős segítséget nyújtanak a szülők is. Így 1939. január közepén megnyílt Magyarország első tanyai internátussal bíró népiskolája Komádiban.

A tanítás január 27-én kezdődött meg. Azért, hogy a csonka tanév alatt el tudják végezni az előírt tananyagot, délelőtt és délután is tanítottak a minisztériumi tanmenetek szerint. Az iskola és maga az internátus is teljesen és közvetlenül a minisztérium felügyelete alatt állt, s mit kísérleti iskola is működött, ugyanis itt vezették be először az országban a 8. osztályos elemi iskolát.

1944-ben, amikor a németek megszállták az országot az internátusban lévő gyermekeket hazaküldték szüleikhez. Később Komádiban állomásozott egy nagyobb katonai egység, ezekhez és ide csatlakoztak a visszavonuló katonák is. A német parancsnokság döntésére az internátus katonai kórházzá alakult át.

1949-ben a megyei Művelődési Osztály több külterületi iskolát szervezett a községben a kiterjedt tanyavilág miatt, az alábbi területeken: Hercegföld, Okány-zug, Gyógyfürdő, Őszerdő, Sebes-ér, Törökszigeten 3 évig, Kutason 1960-ig, Iszapon 1969-ig, Dobaiban 1974-ig működött az iskola, majd ezeket sorra körzetesítették.

Az internátusban 48 állami gondozott gyermeket helyeztek el. Így megoldódott a tanyasi és állami gondozott gyermekek oktatása, nevelése és elhelyezése is. Ezek után az internátust gyermekotthonná szervezték át, ahol fokozatosan csökkent a tanyasi gyermekek száma és növekedik az állami gondozott gyermekek elhelyezése. Hosszabb idő óta nincs tanyasi gyermek a nevelőotthonban.

Az általános iskola, a kollégium mellett 1974-től kezdve óvoda részleg megnyitására is sor került, azzal a céllal, hogy a gyermekek minél kevesebb káros életváltozáson essenek át: az otthonban nevelkedő óvoda korú gyermekeknek nem okoz megrázkódtatást, amikor iskolába kerülnek át, ugyanis otthonuk nem változik.

Az évek során az intézet korszerűsödött, modernebb lett, teljes technikai háttérrel rendelkezik a gyermekek ellátása érdekében. A személyzet igen nehéz és sorétű munkáját rendszeresen magas színvonalon, problémamentesen látja el. A mai helyzet szerint átalakulás várható, a kisközösségben való nevelés lép előtérbe.

Az intézet eddigi vezetői.

- 1938-39: Kovács Imre
- 1939-42: Gyöngyösi József
- 1942-45: Mányoki Béla
- 1945-51: Szilágyi Lajos
- 1951-56: Ábrány Lajos
- 1956-68: Tarsoly József
- 1968-74: Gyulai Pál
- 1974-től napjainkig Baltavári Balázs az otthon igazgatója.

---

⁸⁸ A Komádi Óvoda, Általános Iskola és Nevelőotthon évkönyve az 1988/89-es tanévről, szerk.: Baltavári Balázs

XII. A település „kijánlása” és vázlatos története

Ezzel a csúnya magyar, szakmai körökben gyakran használt szóval a letelepedők, befektetők, vállalkozók, üdülni vágyók részére próbálunk rövid, tömör ismertetést adni a lehetőségekről.

A letelepedni vágyók üresen álló családi házakat a községben mindenkor találnak. Rendelkezünk beépítésre váró telkekkel, házhelyekkel. Mind a házak, lakások és telkek viszonylag reális, többször nyomott áron megvásárolhatók, még a község központi részén is. Az elmúlt években országszerte nagy a kereslet a külterületi, tanyai helyeken való építkezésre, az ott lévő építmények rendbehozatalára, nyári lakok, üdülők kialakítására. Ilyenre is van mód, sőt a Sebes-Körös környéke erre kimondottan alkalmas.

A befektetők részére is van lehetőség bőven, hiszen magas a munkanélküliség, van szabad és a városhoz képest olcsóbb munkaerő, ezen belül szakképzettek is találhatók. Elsősorban ipari célú munkahelyteremtésre lenne szüksége a községnek, hiszen a nagyobb ipari foglalkoztatók, mint Kendergyár, Építő és Szolgáltató Ktsz megszűntek, s ezeknek hagyományai vannak. Minden olyan ipari termelésre lehetőség van, amely víz igényes, hiszen a község határában folyik a Sebes-Körös, ahol a vasútállomás is található, s könnyen megközelíthető. Szakképzett vagy kevés betanítást igénylő fém munkások, szerelők nagy számban találhatók. Természetesen a női munkaerő foglalkoztatására is van lehetőség, mivel van szabad munkaerő.

Nincs a településen többek között tejfeldolgozó, húsfeldolgozó ipar, pedig ennek alapanyagainak megtermelésére, annak bővítésére volna lehetőség. Piaca pedig a környéken szintén megtalálható. A biotermelésnek még nem kezdődött el térségünkben.

A kisüzemi termelés lehetőséget biztosítana hagyományos kertészeti, gyümölcstermesztési ágazat kialakítására, a gyógynövénytermesztés meghonosítására, itt az előállított termékek feldolgozhatók, vagy félkész terméké tehetők. A talaj alkalmas ültetvények kialakítására, öntözési lehetőség is adott, mezőgazdasági művelésre alkalmas földek kaphatóak. A mezőgazdasági termelés számára is tartogat lehetőséget községünk és környéke.

Üzemek létesítésére üresen álló épületekkel is rendelkezünk, még a község frekvenciáltabb helyén is, többek között a Piac tér mellett. De kihasználatlan épületek, ingatlanok vannak a volt Szövetkezet, Kendergyár területén, amelyek újra hasznosítása nagy lehetőségeket rejt magába.

A pénzügyi, biztosítási és egyéb, hasonló jellegű, humán szolgáltatások száma nem éri el a szükséges mértéket, e téren is lehetséges az ellátás bővítése.

A községi infrastruktúra hálózat nagyobb részt adott, a szennyvízelvezetés és kezelés vár megoldásra, amely a község lakossága, de a befektetők részére is nagyon fontos. A kábeltelevíziózás, a többcélú médiás hálózat még nem épült ki, pedig lényeges lenne az információ, a művelődés, oktatás és biztonsági rendszerek kiépítése miatt is.

A vállalkozók, főként a kis- és középvállalkozások számára nyitva van a kapu, azaz vannak ellátatlan területek, nagy lehetőségek, azokat megismerve érdemes fontolóra venni a befektetést, a beindulást.

Lehetőségek vannak az idegenforgalom terén is. Adott a nyugodt, változatos természeti környezet, itt az emberek is barátságosak, segítőkészek.

A Sebes-Köröshöz kapcsolható a horgász turizmus, de vannak lehetőségek Egyesületi tavakban történő pecázásra is. Könnyen elérhető, megközelíthető helyeken találhatóak és még egészséges hal is található a vizekben. Ezek környékén felállítható a bográcstartó, a kifogott hal elkészíthető, amely nagy élménnyel gazdagítja fiatal-időset egyaránt.

A vadászat közismertebb szabadidő eltöltés, vannak is sokan, belföldről és külföldről egyaránt, akik kipróbálják vadászszenvedélyüket. Az apróvadás területen fácánt, vadkacsát és vadlibát, a nagyvadak közül őzet, szarvast, dúvadakból vaddisznót és rókát lehet elejteni. A közeli erdők és mezők, tavak és a folyóvizek melletti területek a vadászok igazi leshelyei. Társaságunk szívesen fogadja az érdeklődőket.

A városiak kedvenc időtöltése a falusi természetjárás, amikor a környék gyalog vagy kerékpárral, gépjárművel bebarangolható. A közelben van látnivaló is, így célszerű innen bejárni a bihari és békési településeket, sőt érdemes átmenni a Román Köztársaság területére is Ártándnál, ahol a közelben Nagyváradot megtekintve a visszautat Nagyszalontán keresztül, a méhkeréki határátkelőhelyet igénybevéve lehet visszajutni. Mindkét határátkelő 40 km-re van községünkől, Várad látnivaló közismertek, de a szalontai Arany János Múzeumot is ajánlhatom, sőt ebédelni a kulturált, udvarias kiszolgálást és ellátást nyújtó szalontai Madaras csárdát javaslom. Téli sportok és nyári kirándulások helyszíne a közeli Bihari hegység lehet.

További lehetőség pihenésre községünkben a Strandfürdő, amelynek gyógyhatású vize van. Továbbfejlesztése befektetői - akár külföldi - tőkére vár, ahol a gyógyturizmus feltételei - az orvosi ellátás, szállodai kapacitás és helybeli vendéglátás - könnyen megteremthetők, amellyel a távolabbi és zsúfolt Szoboszló, Berekfürdő tehermentesítése (vendégek átvállalása, átcsalogatása) is megtörténhet. Ha a víz gyógyhatása elismertté válik, akkor a víz palackozása is vállalkozóra várhat.

Kezd kialakulni a sportturizmus is, amikor ezen elsősorban a lovasturizmust értjük, de nem versenyszerű körülmények között: van lehetőség lovaglásra, hintózásra, de ezek szervezetté tétele érdekében még van teendő.

A melegkonyhás vendéglátó egységek jó színvonalon biztosítanak ellátást, szerveznek összejöveteleket, rendezvényeket. A szálláshelyek terén viszont nem érjük el a kívánt szintet, talán a falusi turizmus keretei között kellene az első lépéseket megtenni.

1-2 olyan községi hagyományos rendezvényünk van, amelynek „nagydobra verése”, megyei, országos rendezvénné kovácsolása szükséges lenne, itt elsősorban a Szent Iván-napi tűzugrás és a megszűnt Körösmenti Ifjúsági Napokra gondolhatunk. Ezek a rendezvények vonzzák a helyi és környékbeli fiatalokat.

A legnagyobb objektív lehetősége a fejlődésre talán akkor lesz a községnek, ha a körösnagyharsányi magyar-román határátkelőhely megnyílik. De ennek érdekében sokat, többet szükséges tenni, mert a közelben ez a legnagyobb település, amelyet közvetlenül érinthet ez a nagy lehetőség. Közvetlen információim szerint lemaradásban vagyunk e téren is.

A legnagyobb problémát abban látom, hogy meglévő értékeink számbavétele, azok megbecslése és közismertté tétele, kiajánlása mindeddig nem vagy nem kellő mértékben történt meg, nem ismernek bennünket sem belföldön, sem pedig külföldön a lehetőségeinkről. Pedig ez alapvetően szükséges feltétel arra, hogy vendégeket fogadjunk, vállalkozókat, befektetőket nyerjünk meg és hozzunk a városiasodó nagyközségbe. A lehetőség a község számára is adott, kellően menedzselni kellene a falut, erre szolgálna többek között a testvér-települési együttműködések kerete is.

A község vázlatos története

Településünk, hazánk keleti részén, a román határ közelében, Hajdú-Bihar megyében található, könnyen megközelíthető a 42-es, 44-es és a 47-es fő közlekedési útról. Közeli városok Berettyóújfalu, Szeghalom, Sarkad, illetve Debrecen, Gyula, Békéscsaba.

A jellegzetes alföldi település a romániai Bihar hegységhez, Nagyváradhoz és Nagyszalontához közel fekszik, közeliek a határátkelők is. Folyónk a Sebes-Körös, amely horgászati lehetőséget biztosít, mint a helyi horgásztavak is. Erdők, mezők környezete vadászati lehetőséget ad.

Településünk már a 7. sz-ban avar településként, majd a 8. sz-ban dák-, a 9. sz-ban kelta telepként létezett.

Komádi 1091-ben magyar település, 1214-ben említi a Regestrum Varadiense, amikor egy lakosunk résztvevője egy tüzesvas-próbának.

1243-ban szintén magyar faluként jegyzik, kis számban azonban besenyők és kunok leszármazottai is élnek itt.

A tatár-török hadak több ízben is elpusztítják, felégetik településünket, így 1291-ben, amikor a lakosság „első futása” a közeli nádasokba, mocsarakba vezetett, amely tovább élésüket biztosította. A 13. sz. végén egyházashely, 7 kepe pápai tizedet fizetett.

1303-ban ismét benépesül a szárazulaton kialakult település, amelyet gróf Csáky kap birtokul 1357-1421 között. Ismertebb birtokos családok ezekben a századokban a Komádi, Kóti, Krucsó, Úszó, Össy (Eössy), Ölvedy (Eölvedy), Tarsoly családok.

Majd ismét a török csapatok csapásai következnek: 1526-ban még a templomot is felégették, ekkor veszett oda a híres „Rákos-hímzés”, amely nemes egyházi ereklye volt.

1605-ben Bocskai fejedelem megnemesíti az egész községet, hajdúvárosi rangot és kiváltságot kap. A lakosság száma ennek következtében egyre gyarapodik, 1630-ban eléri a 2.680 főt, de a visszavonuló, Bécs ostromára készülő, törökök 1693-ban ismét elpusztítják.

A 18. sz. elején a kurucok támogatása miatt a Habsburgok a rácokat irányítják ide, akik szintén felégetik a települést 1706-ban. Ekkor ismét elhagyja a lakosság a települést, ez a „második futása”. De 1707-ben nagy csapást mérnek a rácokra, akik élelmet kívántak szállítani a váradi várhoz az osztrák-labanc csapatoknak: a Kutas-érnél lemészárolják őket, azóta is Rác-szállásként ismert a külterületi földrészlet. Ismét a rácok mészárlása következik 1715-ben, majd a lakosság 1718-ban végleg megtelepül.

A század végére kiheverve a több és nagy katasztrófát okozó óriási aszályokat, pestist, marhavészt, az 1790-es földrengést, közel ezer lakosa van.

A század elején, 1702. március 14-én, községünk és a környező falvak is Esterházy herceg kezébe kerül, aki zálogbirtokként kapta meg a környező 15 települést és 2, akkor még pusztát. 1745-ben pedig örökös donatióként birtokolja ezt a területet, amely a történelemben a derecskei domíniumként vált ismertté, 1863-ig, felszámolásáig. A herceg és a családja másfél évszázadig meghatározta a települések társadalmi-gazdasági viszonyait, amelynek nagy hatása volt a fejlődésre.

Az 1848-as szabadságharcban 50 községi honvéd és több száz önkéntes vett részt, akik a közeli Váradra és Szalontára vonultak be, de messze kerültek el, Bánátban és Segesvár környékén is harcoltak. Ezt megelőzően, 1831-ben a lengyel szabadságharcot, Bem parancs-

nokot, 700 katonával segíti a község, köztük nők is voltak. Tehát hallat magáról a település, az ismételt természeti és történelmi események csapásait követően is.

A kiegyezést követően épül a Kótpusztá-Nagyvárad közötti vasútvonal, amely a környékbeli hatalmas birtokokon megtermelt áruknak biztosít piacot és összeköttetést több száz kilométerre.

Komádi csupán 1/6-od része volt száraz terület, a többi mocsaras, lápos terület, mint a Kis-Sárrét többi része. A lecsapolás már 1775-ben kezdetét vette, amikor a meglévő folyók és erek medrének mélyítését határozták el, amely kisebb eredményt hozott is, de végleges megoldásra 100 év múlva került sor, amikor a folyószabályozás és lecsapolás megtörtént, 1879-ben. Ekkor átalakult a települések gazdálkodása, az állattartást a földművelés megelőzte.

A világháborúk súlyos sebeket okoznak ennek a településnek is: számtalan elesett katona, csonka család és rokkant szenved meg az értelmetlen harcokat.

A villamosítás 1922-ben készül el, ami új perspektívákat nyújt a falu lakosságának: mind a munkában, termelésben, mind a háztartásban és a szabadidő hasznos eltöltésében jelentősnek bizonyult.

A mezőgazdaságban a kollektív gazdálkodás létrehozza a szövetkezeteket és elpusztítja a kisközségeket, a tanyai életformát és gazdaságot megszüntetve.

Kisebbségi ipari és szolgáltató üzemek létesülnek, amelyek a lakosság foglalkoztatását biztosítják. Ennek hatására szép lakások épülnek, a második műszak hatására a lakosság jóléte növekedik, nincs nagyobb mértékű elvándorlás, mert a megélhetés helyben biztosított.

Kialakulnak az oktatási és nevelési, kulturális intézmények, a közösségi szolgáltatások jelentős része helyben biztosított.

A demokratikus átalakulást követően, a '90-es években nem magyarázható események következtében az ipari létesítmények megszűnnek, majd a mezőgazdasági szövetkezet válik vagyontalanná. Ezt nem lett volna szabad engedni, ebbe nem lehet belenyugodni, mert egy község léte foroghat veszélyben. A községben a foglalkoztatás biztosítása megszűnt, megjelent a munkanélküliség, amely máig sújtja a települést.

A település adottsága minden befektetői szándékot tudna kezelni, csak megfelelően kellene menedzselni: van szakképzett és betanítható szabad munkaerő, amely olcsó is. Vállalkozások részére ingatlanok rendelkezésre állnak, a lehetőségek korlátlanok, a közeli határátkelés még nagyobb távlatokban való gondolkodást is elbír.

A szabadidő hasznos eltöltésére a Sebes-Körös, a községi Strandfürdő, a helyi vendéglátás, a hagyományos rendezvények, a vadászati-horgászati lehetőség, a Sportcsarnok sportolási lehetősége adott, a közeli Várad és Szalonta nívós látnivalói, a Bihari hegység körszerű külföldi kirándulást (kilépés Ártándnál, visszajövetel Méhkeréknél, a távolság innen közel azonos, 40 km.) biztosítanak az itt letelepedő vendégeknek.

XIII. Mellékletek jegyzéke

1. Térképek és iratok:

1. Besenyők Magyarországon, XI-XIV. század
2. A Bocskai fejedelem által letelepített hajdúság
3. Bihar vármegye a XIV. század elejéig
4. Az 1571-es defterben szereplő helyek térképe
5. Nagy-Magyarország határa és szomszédai
6. Komádi térképe, 1800-1851
7. Komádi térképe, 1851-1886
8. Komádi térképe, 1886-1951
9. Komádi település-fejlődés vázlata
10. Komádi térképe 2001-ben
11. Összeírás 1715-ben
12. Kézirat 1766-ból
13. Komádi Urbárium első oldala, 1772
14. Komádi Urbárium záró oldala, 1772
15. Hajdú szabadság helyreállításának kérése, 1791
16. Törvényszéki képviselőre megbízás, 1881

Fényképek:

1. A hajdúk
2. Régi foglalkozások
3. Mezőgazdasági munkák
4. Jegykendők
5. Kemencék
6. Táplálkozás
7. Kasornyák és ételhordó edények
8. Főzés szabadban
9. Kenyérsütés
10. Temetőben
11. Régi viseletek
12. Csigacsinálók
13. Bocskor és készítése
14. Lakodalom
15. Pipázás
16. Gyékényhám készítése
17. Épületeink
18. Házbelső
19. A régi Múzeum anyagaiból
20. Sebes-Körös és a híd
21. Vásári képek
22. Református egyház képei
23. Nagyváradi úrasztali terítők
24. Tanyai képek
25. Napjaink épületei

Köszönet a Támogatóknak

A könyv kiadásában jelentős anyagi támogatásban részesítettek (a nyomdába adás időpontjáig) az alábbi személyek és vállalkozások (a támogatás mértéke szerinti sorrendben), akiknek tisztelettel köszönöm önzetlen anyagi segítségüket és figyelmességüket. Nemes cselekedetüket megőrizzük az utókor számára is. Még egyszer köszönöm! Sokan ígértek támogatást, de nem teljesítették, sokan pedig közömbösek maradtak, nem hittek a megjelenésben. (Akik esetleg a névsorból kimaradtak, az a véletlen műve lehet.)

Eurotex Kft., dr. Alessandro Boccaletti ügyvezető igazgató, Komádi

Vasadi Tibor víz-, gáz- és fűtésszerelő mester, Komádi

Magyar Téka Erkel Sándor Könyvesház, dr. Barta Kálmán ügyvezető, Békéscsaba

Bihar Népe Vadásztársaság, Komádi

ColorPrint Bt., Knyihár János és Petényi György ügyvezetők, Békéscsaba

Nagyközségi Önkormányzat Képviselő-testülete, Komádi

Juhász Tibor, asztalos mester, TIK-FA Kft. ügyvezetője, Komádi

Szabó István, Szeghalom

Polgármesteri Hivatal Dolgozói, Zsadány

Komádi Védőnő és Szolgáltató Bt., Dr. Makainé Ritu Éva és Bazsó Antalné ügyvezetők

Puskás Sándor vállalkozó, Komádi

Vékony Péter bankigazgató-helyettes, Budapest

Református Egyház, Komádi

Tóthné Diószegi Anna gyógyszerész, Komádi

Ars Navigatio Kft. (pénzügyi tanácsadó), Budapest

Szűcs József vállalkozó, Komádi

Rózsa Béla régióigazgató (Gratis '92 Biztosítási Rt.), Békéscsaba

Drimba József vállalkozó, Komádi

Kazinczky Gyula építész vezető-tervező, Vésztő

Gombos Gyöngyi vállalkozó, Komádi

Rozsik Lajos vállalkozó, Komádi

Ifj. Tusz Gábor vállalkozó, Komádi

Seprenyi Attila ügyvezető, Komádi

Komádi és Vidéke Körzeti Takarékszövetkezet

Polgár József vállalkozó, Komádi

Dr. Csaba Miklós vállalkozó, Komádi

Krucsó Sándor igazgató, Komádi

vállalkozásom (könyvkiadás, ingatlanközvetítés, értékbecslés, rendezvényszervezés)

és mindazoknak, akik szíves adatközléssel, egy jó szóval támogattak a munka megvalósításában.